Jørgen Hansen
advokat, dr. jur.

Advokatgerningen som Liberalt Erhverv

Advokatgerningen som Liberalt Erhverv
© 1986 by Jørgen Hansen
Udgivet af Juraconsult. Forlagsanpartsselskab
Trykt hos Schultz Grafisk A/S, København
ISBN 87-982-0242-1
Tidligere udgivne afhandlinger:

ARKITEKTENS ANSVAR
København 1963

SÆLGERENS ANSVAR FOR SKADE FORVOLDT
AF TING MED FARLIGE EGENSKABER
København 1965

LIBERALE SAMVIRKER
København 1965

ARKITEKTKONTRAKTEN
København 1966

PRODUKTANSVARSFORSIKRING
København 1967

ANSVAR OG MODERNISERET BYGGEPROCES
København 1970
I samarbejde med Per Walsøe og Henrik Viltoft

TEKNIKERAFTALEN
København 1977
Manuskriptudkast

LICENSAFTALEN
København 1981

TEKNIKERAFTALEN Almindelige del
København 1984

PRODUKTANSVARETS BEGRUNDELSER
OG UDVIKLING - FÆLLESMARKEDETS
DIREKTIV OM PRODUKTANSVAR
København 1985

PRODUCT LIABILITY
GROWTH AND DEVELOPMENTS
Budapest 1986

Advokatgerningen som Liberalt Erhverv

Først i december måned 1936 besluttede landsretssagfører Svend Lunøe at etablere sig som praktiserende sagfører i København. Hermed begyndte den virksomhed, som blev til advokatvirksomheden på Esplanaden 34.
Denne bog tilegnes landsretssagfører Svend Lunøe og hans hustru Vibeke med tak for 50 års aktiv advokatgerning og for mange års inspirerende samarbejde, venskab og dagligt samvær.

INDHOLD

FORORD 11

1. INDLEDNING 13-17

1.1. Emnets afgrænsning 13
1.2. Kildemateriale 16
1.3. Systematik 16
1.4. Afsluttende bemærkninger 17

FØRSTE DEL:
Det liberale erhverv: Behov og krav

2. LIBERALE ERHVERV 18-43

2.1. Begreb 21
2.2. Behov 23
2.2.1. Forøgende faktorer 25
2.2.1.1. Frygten for at træffe beslutninger 25
2.2.1.2. Ressourcemængdens begrænsning skaber stadig flere reguleringer 27
2.2.1.3. Udvikling af viden 28
2.2.2. Formindskende faktorer 29
2.2.2.1. Udviklingen af omkostninger, af investerings- og af finansieringsbehov 29
2.2.2.2. Offentlige myndigheders konkurrence 36
2.3 Ny informationsteknologi og -behandling 42

3. ADVOKATOPGAVEN 45-54

3.1. Advokatvirksomheden 45
3.2. Advokatopgavens formulering 47
3.3. Advokatopgavens løsning 47
3.3.1. Sagens faktum 48
3.3.2. Jus 49
3.3.3. Advokategenskaber 50

4. UDDANNELSESKRAVET 55-66

4.1. Baggrund 55
4.2. Universitetsuddannelsen 56
4.3. Advokatfuldmægtiguddannelsen 62
4.4. Advokatuddannelsen iøvrigt 64

5. UAFHÆNGIGHEDSKRAVET 67-99

5.1. Baggrund 67
5.2. Uafhængighed af statsmagten 69
5.2.1. Forholdet til embedsværket 70
5.2.2. Bestallingskravet 71
5.2.3. Medlemspligt af advokatsamfundet 72
5.3. Uafhængighed af klienten/opgaven 80
5.4. Økonomisk uafhængighed 90
5.5. Uafhængighed af andre erhverv eller virker 92
5.6. Mængden af advokater 94

6. DEN PROFESSIONELLE STANDARDS KRAV ... 109-147

6.1. Advokaten er klientens tillidsmand 100
6.2. God advokatskik 102
6.3. Rådgivningsopgavens formulering 120
6.4. Rådgivningsopgavens løsning 123
6.5. Salær og salærniveauets højde 128
6.6. Advokaten modtager sit salær af klienten 132
6.6.1. Hovedreglen 132
6.6.2. Offentlig beskikkelse 133
6.6.3. Retshjælpsforsikring 134
6.7. Hensynet til klienten 137
6.8. Forholdet til modparten 143

ANDEN DEL:
Organisation og begrænsning

7. DEN ERHVERVSMÆSSIGE INTERESSEVARETAGELSE 151-172

7.1. Indledning 151
7.2. Træk af udviklingen 151
7.3. Advokatsamfundet som erhvervsorganisation 155
7.3.1. Organisationsstrukturens begrundelse 155

7.3.2. Erhvervsorganisationers karakteristika 157
7.3.3. Det vedtægtsmæssige grundlag 158
7.3.4. Vurderinger og spørgsmål 162
7.4. Foreningen Højesteretsskranken 166
7.5. Liberale Erhvervs Råd 167
7.6. Det internationale samarbejde 170

8. LEGALE BEGRÆNSNINGER FOR ADVOKAT-VIRKSOMHED 173-196

8.1. Geografiske begrænsninger 173
8.1.1. Rpl. § 124 173
8.1.2. Romtraktatens liberaliseringsbestemmelser 178
8.2. Advokatvirksomhed i selskabsform 184
8.2.1. Bør selskabsformen kunne anvendes 184
8.2.2. Krav til selskabsformen 192
8.3. Rpl. § 126 195
8.3.1. God advokatskik 195
8.3.2. Rimeligt vederlag 196

9. FORENINGSRETLIGE BEGRÆNSNINGER FOR ADVOKATVIRKSOMHED 197-228

9.1. Indledning 197
9.2. Advokatvirksomheders reklamering 198
9.2.1. Retsgrundlaget 198
9.2.2. De reale grunde 199
9.2.3. Markedsføringsloven 205
9.2.4. Prismærkningsloven 206
9.2.5. Monopolloven 206
9.2.6. De kollegiale regler og advokatnævnets praksis 206
9.2.7. En mulig vejledning 211
9.2.8. Personlig henvendelse 216
9.2.9. Advokatfortegnelsen 217
9.3. Advokatvirksomhedens firma 218
9.4. Advokaters samarbejde med andre 222

10. ADVOKATVIRKSOMHEDENS HONORAR 229-247

10.1 Opgaven 229
10.2. Hvad er honoraret vederlag for 230
10.3. Grundlaget for honorarets fastsættelse 232

10.4. **Salæraftaler, Contingent fee** 239
10.5. **Hvad er et »rimeligt« honorar** 245

11. DET PROFESSIONELLE ANSVAR 248-264

11.1 **Begreb** 248
11.2. **Om erstatningsansvarets indhold** 250
11.3. **Advokatansvarets størrelse** 255
11.4. **Advokatansvarets regulering** 256
11.4.1. *Generelle bemærkninger* 256
11.4.2. *Beløbsbegrænsning af advokatansvaret* 257
11.4.3. *Ansvarets begrænsning i tid, reklamation* 257
11.4.4. *Flere skadevoldere* 260
11.4.5. *Konklusion* 262
11.5. **Hvem hæfter for advokatvirksomhedens erstatningsansvar** 263

TREDIE DEL:
Advokatvirksomhedens udøvelse

12. ADVOKATVIRKSOMHEDENS STRUKTUR OG VIRKE 267-270

12.1. **Indledning** 267
12.2. **Advokatstandens sammensætning** 269

13. ADVOKATVIRKSOMHEDENS PLANLÆGNING . 271-278

13.1. **Planlægningskravet** 271
13.2. **Prognose for en advokatvirksomhed** 272

14. ADVOKATVIRKSOMHEDENS ORGANISATION . 279-303

14.1. **Virksomhedens form. Fordele og ulemper** 279
14.1.1. *Enkeltmandsvirksomhed* 279
14.1.2. *Kontorfællesskab* 280
14.1.3. *Kompagniskab* 281
14.2. **Karakteristika ved advokatvirksomheder** 282
14.3. **Styringssystem for en advokatvirksomhed** 285
14.3.1. *Opgaven* 285
14.3.2. *Opgaven modtages* 286
14.3.3. *Opgaven løses* 288
14.3.4. *Opgaven afsluttes* 290

14.3.5. Afsluttende bemærkninger 291
14.4. Advokatvirksomhedens registre 291
14.4.1. Klient/sags register – sagens nummer 292
14.4.2. Bogholderi. Klientkonto. Depotregistrering 294
14.4.3. Time/sagsregister 295
14.4.4. Budget og budgetkontrol 299
14.4.5. Paradigmasamling 301

15. SAMARBEJDSAFTALER MELLEM ADVOKATER 304-319

15.1. Samarbejde omkring en enkelt opgave 304
15.1.1. Hæftelse for omkostninger og honorar 304
15.1.2. Fordeling af honorar 306
15.1.3. Ansvar og ansvarsforsikring 307
15.2. Samarbejdsaftalen 309
15.2.1. Fordeling af overskud 310
15.2.2. Hæftelse og ansvar 313
15.3. Generationsskifte m.v. 318

FJERDE DEL:
Vedtægt for advokatvirksomhed

16. SAMMENFATNING OG KONKLUSIONER 323-326

17. VEDTÆGT FOR ADVOKATVIRKSOMHED 327-340

BILAG:

1. Advokatrådets regler for god advokatskik og kollegialitet 343
2. Reklameringsregler 13.6.1986 349
3. Internationale regler for god advokatskik november 1983 351

LITTERATURFORTEGNELSE 355

STIKORDSREGISTER 360

Forord.

Advokatens gerning og virke er mange gange beskrevet.

Beskrivelserne er glamouriserede fremstillinger af advokaten som rettens tjener, som kæmpende for individets ret og frihed, hvis ikke beskrivelserne er en hæsliggørelse af advokaten som magthavernes håndlangere i ønsket om at knægte individet under et retfærdighedens skær, en adfærd, som gør advokaten til en så forløjet person, som bl.a. *Daumier* og *Camus* har beskrevet det.

En særlig gruppe af beskrivelser om advokatens gerning er bøger, hvori advokaten beskriver sager, hvori han selv har optrådt. Uanset hvor fornøjelige sådanne bøger kan være, viser de sjældent advokatens daglige gerning og vilkårene for hans virke.

Endelig findes en gruppe afhandlinger og vejledninger, som teoretisk må betragtes som fag- eller lærebøger om løsning af enkelte af advokatens opgaver, som f.eks. vejledning i procedure, i incassovirksomhed m.v.

Sigtet med den følgende afhandling er et lidt andet end sigtet med de afhandlinger og beskrivelser som findes inden for de tre nævnte forskellige kategorier.

I 1965 udgav jeg en bog om liberale samvirker. I mere end ni år virkede jeg med opbygningen af *Liberale Erhvervs Råd.* Som rådets formand gennemlevede jeg alle begyndervanskelighederne omkring etableringen af en fælles organisation til varetagelse af de liberale virksomheders erhvervspolitiske og økonomiske interesser. På baggrund af den viden jeg fik gennem dette arbejde, og de tanker, som dengang og stadig ligger bag ønsket om en fælles varetagelse af de liberale erhvervsvirksomheders interesser sammenholdt med, at den advokatvirksomhed, hvori jeg virker, i begyndelsen af december 1986 har *50 års jubilæum,* er det naturligt at søge at skrive en afhandling om

advokatgerningen som liberalt erhverv.

Esplanaden 34,
1263 København K

Den 1. august 1986
Jørgen Hansen

1. INDLEDNING.

1.1. Emnets afgrænsning.

Med den følgende afhandling er det tanken at søge advokatvirket beskrevet som liberalt erhverv.

Udtrykket *advokatvirket* skal forstås vidt.

Advokatvirket omfatter såvel advokatens virke i det daglige arbejde som rådgiver for sin klient som de forudsætninger, der må være til stede for, at advokaten kan virke som sin klients rådgiver og tillidsmand.

En begrænsning af selve advokatens virke til virket som klientens rådgiver vil være for snæver.

En væsentlig faktor for advokaters virker er udviklingen af det eller de samfund, hvori advokatvirket skal udøves. Advokatstandens nuværende grundlag blev skabt med næringsfrihedsloven, hvor sagførergerningen med lov af 26. maj 1868 om adgang til sagførervirksomheden blev givet fri for enhver, som opfyldte de i loven fastsatte betingelser.

I tiden fra 1868 til retsplejelovens givelse i 1919 udvikles stort set alle de begrænsninger og bindinger for advokatvirkets udøvelse, vi kender i dag. Disse bindinger og begrænsninger har i betydelig grad deres begrundelser i datidig frygt for advokaternes levestandard og konkurrencesituation.

En fremstilling af advokatvirket i dag kommer ikke uden om at vurdere, om de begrundelser, som skabte advokatsamfundets organisation og som udviklede advokatvirkets bindinger og begrænsninger, har gyldighed i samfundet, som det ca. 100 år senere ser ud.

Til beskrivelse af advokatvirket hører de ydre vilkår, som på forskellig måde påvirker advokatvirket. Som vigtige faktorer indgår her den organisationsmæssige varetagelse af advokatvirksomhedens udøvelse, hvad enten denne organisationsmæssige varetagelse sker fagligt eller tværfagligt, nationalt eller internationalt, og hvad enten den organisationsmæssige interessevaretagelse begrænses i forhold til andre fag, eller i forhold til virker i udlandet.

En fremstilling af advokatens virke kommer ikke uden om overvejelser over, hvilke opgaver advokatvirksomheden løser i samfundet, eller over

hvorledes navnlig den tekniske udvikling vil påvirke advokatvirket i årene fremover. Det er ikke her tanken at reflektere over, hvor mange dødsboer eller ejendomshandler der vil være til rådighed for advokatstanden i de kommende år, eller over hvor store salærer opgaveløsninger omkring dødsbobehandlinger og ejendomshandler kan begrunde. Det er derimod tanken at søge at analysere advokatens opgave som formidler og bearbejder af informationer og at undersøge, hvorledes virket vil blive påvirket af den eksplosion i mængden af informationer, som vi er midt i, og af hvorledes den fremtidige bearbejdelse af sådanne informationer i samfundet vil påvirke advokatvirksomhedernes erhvervsmuligheder og opgaver. Der er grund til at tro, at advokatvirksomheden i år 2000 vil se anderledes ud, end advokatvirksomheden gør i dag.

En fremstilling, som indeholder overvejelser og vurderinger af den fremtidige udvikling, bør definere og begrænse den fremtid, som analyseres. For de følgende bemærkninger vil den resterende del af indeværende århundrede være en rimelig planlægningstid.

Til en beskrivelse af advokatvirket hører spørgsmålet om det professionelle ansvar og om dette ansvars regulering. Det er ikke her tanken at skrive en erstatningsret om advokatansvaret, men det er tanken at berøre nogle principielle spørgsmål om det professionelle ansvar og om dette ansvars regulering.

Skal advokatvirket som liberal erhvervsudøvelse beskrives, må medtages advokatvirksomheden, dens legale og kollegiale begrænsninger, dens organisatoriske struktur, funktion, økonomi, styring og kontrol. Det er ikke tanken at lave en selskabs-, skatteretlig eller driftsøkonomisk fremstilling, men det er tanken at søge en række spørgsmål, som fremtræder specifikke for en liberal virksomhed – som advokatvirksomheden er – behandlet.

Til denne problemkreds hører spørgsmålet om samarbejdsform og generationsskifte af advokatvirksomheder.

En beskrivelse af advokatvirket som liberal erhvervsvirksomhed kan ikke undgå at komme til at berøre andre liberale erhvervsvirksomheder. Ud fra en liberal erhvervsvirksomheds tankegang er de faglige grænser af mindre interesse end det fællesskab, som følger af, at man, som selvstændig erhvervsudøver, virker med at rådgive andre. Klientens behov for rådgivning følger ikke grænser, som gennem historie og tradition er opbygget som grænser for de enkelte former for grunduddannelser, grænser som navnlig organisationer skinsygt hæger om i form af forbud imod samarbejder med andre fag, selv i tilfælde, hvor disse fags udøvere måtte være højere uddannet end vedkommende organisations medlemmer. Sådanne grænsedragninger har ført organisationer til i selvbestaltet påstået

magtfuldkommenhed at udtrykke sig nedværdigende om anderledes uddannede. Betegnelser som "vinkelskrivere" eller "kvaksalvere" er udtryk for en sådan arrogance.

I det følgende vil advokatvirket i forhold til andre erhvervsgrupper i samfundet blive berørt. Ikke mindst i de kommende års virke i udlandet må nye samarbejdsformer komme frem, samarbejdsformer, som ikke vil kunne undgå at indebære overvejelser om hvorvidt f.eks. det traditionelle indhold af uafhængighedsbegrebet kan fastholdes.

Den følgende fremstilling vil være begrænset til advokatvirket som liberal erhvervsvirksomhed. I dag er advokatvirket en liberal erhvervsvirksomhed, der på visse punkter er begrænset af en monopollovgivnings konsekvenser, af retshjælpsordninger, af bindinger fastsatte i retsplejelov og i kollegiale vedtægter og af og til af prisstop og af avancebegrænsende lovgivning. En fastholden i den følgende fremstilling af advokatvirket som liberal erhvervsvirksomhed, giver den binding for fremstillingen af navnlig de fremtidige udviklingstendenser, at denne vil koncentrere sig om, hvilke krav de enkelte udviklingslinier vil stille til advokaterhvervet, hvis det skal overleve som liberalt erhverv. Noget sådant kan indebære en risiko for fejlvurderinger, idet ingen siger, at politiske og sociale hensyn ikke i løbet af få år vil føre til, at advokatgerningen løses af offentligt ansatte eller i henhold til så kraftige overenskomstmæssige bindinger til det offentlige, at virket må ligestilles med en offentlig ansættelse.

Af det sagte fremgår, at den, der i den følgende fremstilling vil søge råd om, hvorledes et konkret spørgsmål i dagligdagen skal løses, stort set vil søge forgæves. Det er ikke tanken at skrive hverken en lærebog eller en traditionel juridisk faglig fremstilling. Det er ej heller tanken at skrive en fremstilling, som blot er nogenlunde udtømmende, hvis noget sådant overhovedet kan lade sig gøre i et emne som det valgte. Noteapparatet er begrænset til de anvendte kilder. Der er ikke gjort noget forsøg på at gøre noteapparatet blot rimeligt udtømmende, en opgave som vil være af en størrelse, der grænser til det umulige.

Det er derimod et ønske at udtrykke en række overvejelser og tanker omkring advokatvirket set med en liberal erhvervsudøvers øjne i håbet om, at sådanne tanker kan være til hjælp for kollegaer og andre, som beskæftiger sig med de liberale erhvervs forhold, herunder især til de, som er betroet opgaven med at udbygge og sikre advokatvirksomhedernes erhvervsmæssige interesser i den resterende del af dette århundrede.

1.2. Kildematerialet.

En fremstilling om advokatvirket som liberal erhvervsvirksomhed i samfundet må søge sine kilder mange steder. For advokatvirket er retsplejeloven med forarbejder, advokatsamfundets regler og vedtægter og advokatnævnets praksis naturlige og nødvendige kilder tillige med vedtægter og praksis for andre liberale erhvervsudøvere og for advokatvirksomhed i lande, som vi normalt sammenligner os med.

Af kilder er anvendt offentligt tilgængeligt stof. Én kilde har jeg ikke ønsket at bruge, nemlig de referater og notater, som udarbejdes af møder og diskussioner i advokatrådet og i advokatsamfundets udvalg. Jeg har ikke villet undersøge, om jeg kunne få adgang til dette fortrolige stof, idet det forekommer mig mere relevant at se på, hvad møderne og diskussionerne resulterer i. Tanker, som kan læses, f.eks. i referater fra møder i advokatsamfundets erhvervsudvalg, men som eksempelvis ikke kan læses i udvalgets årsberetninger, har jeg anset for at være uden betydning f.eks. for vurderingen af advokatsamfundets erhvervspolitik.

1.3. Systematik.

Systematisk vil fremstillingen i det følgende blive opdelt i fire dele.

I første del, (kap. 2-6) vil blive behandlet en række spørgsmål, som er generelle for advokaters virke som liberale erhvervsudøvere. I kap. 2 vil blive søgt beskrevet den liberale erhvervsvirksomhed, det liberale erhvervs begreb og en række af de faktorer, som påvirker og vil påvirke vilkårene og mulighederne for liberale erhvervsvirksomheder her i landet. Denne beskrivelse er ikke specifikt rettet imod advokatens virke, idet advokatvirksomhedens vilkår ikke adskiller sig fra vilkårene for andre liberale erhvervsvirksomheder. I kap. 3 vil advokatopgaven blive beskrevet og formuleret. Gennem beskrivelsen af advokatopgavens indhold formuleres et mål for opfyldelsen af de krav, som løsningen af advokatopgaven indebærer. Af disse krav behandles i kap. 4 uddannelseskravet, i kap. 5 uafhængighedskravet og i kap. 6 den professionelle standards krav. Kravene til uddannelse, uafhængighed og professionel standard er krav, som advokaten har fælles med andre liberale erhvervsudøvere, men kravenes udformning er forskellige for de forskellige liberale erhverv. Fremstillingen i kap. 4-6 må derfor rettes imod advokaterhvervet.1)

En fremstilling af uddannelseskravet, uafhængighedskravet og den professionelle standards krav kan ikke undgå at være præget af de bin-

1. Om kravenes indhold for teknisk rådgivning og bistand henvises til Jørgen Hansen: Teknikeraftalen. København 1985 kap. 2.

dinger, som advokatgerningen har til statsmagten og de af statsmagten fastsatte begrænsninger for advokatvirksomheden.

I *anden del* skal disse bindinger behandles, hvor i kap. 7 den erhvervsmæssige interessevaretagelse vil blive beskrevet og vurderet. Herefter vil i kap. 8 blive beskrevet og vurderet de legale begrænsninger for advokatvirksomheder. I kap. 9 vil blive beskrevet og vurderet de foreningsretlige bindinger for advokatvirksomhed, som er fastsat af advokatrådet. I kap. 10 skal behandles advokatvirksomhedens honorarer og i kap. 11 spørgsmål omkring det professionelle ansvar. En fremstilling af advokatansvarets indhold vil ikke blive medtaget.

I *tredie del* vil blive behandlet en række specielle spørgsmål for advokatvirksomheden. I kap. 12 knyttes en række bemærkninger til advokatvirksomhedens udøvelse, og i kap. 13 skal advokatvirksomhedens planlægning beskrives og vurderes. Kap. 14 beskriver advokatvirksomhedens organisation, styring og styringsmidler og i kap. 15 behandles samarbejdsaftaler og -problemer mellem advokater.

I afhandlingens *fjerde del* vil en række af konklusioner fra kap. 2-15 søges sammenfattet i bl.a. et forslag til en vedtægt for advokatvirksomhed.

1.4. Afsluttende bemærkninger.

En opgave som den beskrevne kan ikke løses, uden at fremstillingen kommer til at indeholde en række subjektive vurderinger og skøn.

Igennem tiden er der gjort mange forsøg på at forudsige teknologiske ændringer og sociale konsekvenser af sådanne ændringer. Efterkontrol af teknologiske forecasts har vist, at i gennemsnit er halvdelen rigtige, men at sociale forecasts typisk er forkerte. Endvidere viser undersøgelser, at der ingen sammenhæng består imellem undersøgernes faglige kvalifikationer og forudsigelsernes korrekthed. Endelig viser undersøgelser, at forudsigelserne er stærkt præget af personlige holdninger til udviklingen.

Intet af dette er dog en begrundelse for ikke at se ind i krystalkuglen i forbindelse med udarbejdelsen af nærværende afhandling i forsøget på at opfylde den ovenfor beskrevne målsætning.

FØRSTE DEL
Det liberale erhverv: Behov og krav

2. Liberale Erhverv.

2.1 Begreb.

Nogen officiel *definition*[1]) af liberale erhverv findes ikke i dansk juridisk terminologi. I Rom-traktaten indeholdes ingen definition. Traktaten taler om "selvstændig erhvervsvirksomhed."

I det følgende vil ved *liberale erhverv* blive forstået *de grupper i samfundet, der som professionelle og uafhængige lever af at rådgive andre med at løse deres problemer.*

Som medlemmer under *Liberale Erhvervs Råd* er tilsluttet følgende liberale erhverv: Praktiserende arkitekter, praktiserende landskabsarkitekter og praktiserende landinspektører, rådgivende ingeniører, advokater, statsautoriserede revisorer og registrerede revisorer, statsautoriserede ejendomsmæglere, virksomhedskonsulenter, praktiserende læger og speciallæger (indtil 1981), praktiserende tandlæger samt praktiserende translatører og praktiserende farmaceuter.

Med den valgte beskrivelse er *rådgivningen* gjort til det centrale krav for de liberale erhverv.

I beskrivelsen er ikke medtaget noget krav til den form, hvorunder rådgivningen ydes, eller til den måde, hvorved rådgivningens resultater opnås. Advokater rådgiver i samtaler, responsa, dokumenter og procedurer, arkitekter rådgiver i form af tegninger og beskrivelser, læger og

1. *OECD:* Competition Policy p. 8 med henvisning til en af *United Kingdom Monopolies Commission* offentliggjort rapport (Gmnd 4463.1970) som fremhæver syv karakteristika for liberale erhverv: 4(i) Practitioners apply a specialised skill enabling them to offer a specialised service. (ii) The skill has been acquired by intellectual and practical training in a well-definded area of study. (iii) The service calls for a high degree of detachment and integrity on the part of the practitioner in exercising his personal judgment on behalf of his client. (iv) The service involves direct, personal and fiduciary relations with the client. (v) The practitioners collectively have a particular sense of responsibility for maintaining the competence and integrity of the occupation as a whole. (vi) The practitioners tend or are required to avoid certain methods of attracting business. (vii) The practitioners are organised in bodies which, with or without State intervention, are concerned to provide machinery for testing competence and regulating standards of competence and conduct.

tandlæger i samtaler, recepter og behandling o.s.v. Uanset forskelle i rådgivningsmåde eller form bliver rådgivningen det centrale element for et liberalt erhverv.

Forudsætningen for al rådgivning er tillid. Har klienten ikke tillid til sin advokat, sin arkitekt, sin rådgivende ingeniør eller har en patient ikke tillid til sin læge eller sin tandlæge, bør han skifte ham ud. 2) Oplevelse af tillid er et meget subjektivt forhold og spørgsmålet om, hvad der kræves, for at en klient kan have tillid til sin rådgiver, lader sig ikke besvare.

For en fremstilling om et liberalt erhverv må det være tilstrækkeligt at efterspørge, hvilke krav, der må opstilles for, at en klient bør kunne have tillid til, at en ydet rådgivning er rigtig og tilstrækkelig.

Med henblik på at opnå så stor sikkerhed som muligt for, at ydet rådgivning er rigtig og tilstrækkelig, har rådgiverne og deres organisationer 3), siden de blev sig deres ansvar som rådgivere bevidst, arbejdet på at formulere begrænsninger og bindinger for rådgivernes virke og erhvervsudøvelse for at undgå at skabe konflikter imellem rådgivernes situation og den opgave, rådgiverne skal løse, samt for at sikre rådgivningens kvalitet.

Ønsket om at skabe sikkerhed for saglig og tilstrækkelig rådgivning søges fra samfundets og fra de rådgivende organisationers side opfyldt ved,

at opstille krav til rådgivernes teoretiske og/eller praktiske *uddannelse,* således at det sikres, at rådgiverne gennem deres uddannelse får tilstrækkelig viden og kvalifikation samt faglig selvstændighed. For medlemsskab af *Liberale Erhvervs Råd* er uddannelseskravet formuleret som mindst 3 års uddannelse på universitet eller lignende niveau efter studenter- eller lignende eksamen,

at opstille *etiske og professionelle krav* til rådgivningens udøvelse og rådgiverens adfærd,

og

at opstille en række *bindinger* for at forhindre, at rådgiverne kommer i situationer, som kan påvirke rådgivningen på usaglig måde. Hermed opstilles kravene til *rådgiverens uafhængighed.*

2. At man her i landet i betydelig grad har afskåret en stor del af landets indbyggere fra et frit lægevalg, er et klart brud med kravene til tillidsforholdet imellem en patient og hans læge.
3. Om teknisk rådgivning se *Jørgen Hansen:* Teknikeraftalen, København 1984 p. 39. Om kravene i Fællesmarkedet se *Crayencour,* Det europæiske Fællesskab og den frie bevægelighed for de liberale erhverv. Luxembourg 1982. Kap. II.

Høj uddannelse, professionel standard og uafhængighed bliver det centrale grundlag for professionelle rådgiveres virke og bliver det grundlag, hvorpå professionelle rådgivere, (liberale erhvervsudøvere) adskiller sig fra andre erhvervsdrivende i samfundet.

Opfyldelse af disse krav kan ske forskelligt for de forskellige liberale erhvervs vedkommende. For en række erhverv sker opfyldelsen gennem lovhjemlede krav til opnåelse af bestalling eller praksisret suppleret med offentligt fastsatte normer for bestallingshaverens adfærd. Dette gælder f.eks. for advokater, statsaut. ejendomsmæglere, praktiserende landinspektører, statsaut. revisorer, praktiserende læger og tandlæger. For andre erhverv sker opfyldelsen gennem opstilling af betingelser for medlemsskab af en organisation og gennem organisationens krav til medlemmernes adfærd som betingelse for fortsat medlemsskab. Dette gælder f.eks. praktiserende arkitekter og rådgivende ingeniører.

Uanset at kravene om høj uddannelse, om etisk og professionel standard og om uafhængighed er krav, som må stilles til alle liberale erhverv, er kravenes udformning forskellige for de enkelte erhverv. Derfor vil jeg foretrække at udskyde disse spørgsmål til selvstændig behandling med advokatgerningen som baggrund.

2.2. Behov.

I sin fremstilling om det europæiske fællesskab og den frie bevægelighed for de liberale erhverv, giver *Crayencour* 4) følgende karakteristik af samfundets behov for liberale erhverv:

"Hvad enten udøvelsen af det liberale erhverv har en nærmere eller fjernere tilknytning til økonomien, er den, som vi skal se, karakteristisk derved, at den indebærer en personlig forbindelse i et forhold, som er præget af frihed og ansvar. Denne forbindelse er afgørende for menneskeliggørelsen i samfundsforholdene. Derved bidrager det liberale erhverv på en ganske særlig måde til virkeliggørelsen af traktatens væsentlige mål. I det store europæiske selskab, som undertiden består af gigantiske strukturer og vekselvirkninger, der alt for ofte er upersonlige, virker det liberale erhverv med til at nærme mennesker til hinanden og at opfylde deres indbyrdes forbindelser og deres ansvarsfølelse. Kort sagt vil det liberale erhverv, idet det sætter mennesket i forgrunden, på en måde virke som fællesskabets blodomløb."

Da regeringen i 1971 besluttede at udarbejde en *Perspektivplan-redegørelse 1972-1987* (PP II) besluttede det daværende udvalg 9 for praktiserende akademikere under *Akademikernes Samarbejdsudvalg*, at skulle der skrives en perspektivplan om de liberale erhverv, ville de liberale erhverv

4. *Crayencour:* l.c.p. 9 f.

selv skrive den. Resultatet blev den første store opgave, som de liberale erhverv i Danmark løste samlet. Arbejdet med perspektivplanen – afsnit og bilag for de liberale erhverv - blev grundlaget for det samarbejde, som fik sit permanente udtryk gennem dannelsen i 1974 af Liberale Erhvervs Råd.

I perspektivplanen 5) blev behovet for liberale erhverv i Danmark i planlægningsperioden opgjort i følgende skema

Tabel 11.1. Indehavere og ansatte med akademisk eller tilsvarende faglig uddannelse i de liberale erhverv 1957–1987.

Virksomhedsart	1957	1962	1967	1972	1977	1982	1987
Arkitekter	1050	1200	1300	1450	1600	2000	2400
Rådgivende ingeniører[1])	...		...	3400	4200	4400	4400
Landinspektør	239		321	367	390	430	460
					-430	-490	-540
Advokat[2])	2370	2530	2490	2590	2700	2800	2900
					-2900	-3100	-3300
Statsautoriseret revisor	468	588	720	907	1200	1550	1900
					-1340	-1700	-2200
Registreret revisor				900	1400	1800	2300
					-1340	-1700	-2200
Andre revisorer				400	200	100	0
Virksomheds-konsulent	200	...	...	400	700	...	...
Dyrlæge[3])	985	961	946	869	760	760	580
					-800	-710	-620

Note: Oversigten bygger på oplysninger fra organisationerne.
[1]) Incl. teknikumingeniører.
[2]) Incl. advokatfuldmægtige.
[3]) Incl. assistenter.

Tabel 11.2. Andet personale i de liberale erhverv 1972–1987.

Virksomheden	1972	1987
Arkitekter	2260	3700–4900
Rådgivende ingeniører	400	400
Landskabsarkitekter	50	60
Landsinspektører	1060	1320–1540
Advokater	5000	6000–6500
Statsautoriserede revisorer	3800	5900–6800
Registrerede revisorer	3000	5000–6600
Virksomhedskonsulenter	120	...
Dyrlæger	65	65

Note: Oversigten bygger på oplysninger fra organisationerne.

Den efterfølgende udvikling har vist, at vurderingen dengang af behovet var ret præcis, dog er det ikke gået de praktiserende dyrlæger så ilde, som prognosen forudså.

5. Perspektivplan-redegørelse 1972-1982, bilag p. 438.

Udviklingen viser, at behovet for rådgivning er vokset, hvis man betragter de liberale erhverv under et. Udviklingen viser også, at der er sket forskydninger imellem de enkelte fag. Af hensyn til vurderingen af fremtiden og af hensyn til virksomhedernes tilpasning til udviklingen fremover, er det vigtigt at prøve at analysere nogle årsager til, at behovet for rådgivning i samfundet ændrer sig.

2.2.1. Forøgende faktorer.

I tiden siden den anden verdenskrig har flere faktorer været fremherskende som begrundelser for et voksende behov for rådgivning udover det forhold, at *stadig flere mennesker og fortsat økonomisk udvikling i sig selv skaber større forbrug*, også af rådgiveres ydelser.

2.2.1.1. Frygten for at træffe beslutninger.

I tiden siden den anden verdenskrig har vi her i landet været inde i en udvikling, hvor *frygten for at træffe beslutninger har været voksende.* Frygten for, at trufne beslutninger skulle vise sig at være urigtige eller for, at trufne beslutninger skulle blive kritiseret, har været voksende igennem hele perioden. Dette skyldes flere forhold.

Den økonomiske vækst i samfundet har betydet, at *den økonomiske værdi af trufne beslutninger bliver stadig større.* Investeringer bliver stadig mere kostbare, man planlægger og bygger i økonomisk stadig større enheder, og de hjælpemidler, som udvikles, bliver stadig mere raffinerede og stadig dyrere såvel i anskaffelse som i drift. Dette gør, at *den enkelte beslutnings økonomiske betydning vokser*, og dermed skabes et behov for større sikkerhed for, at beslutninger er rigtige. Det gælder, hvad enten man skal tage stilling til bygning af en ny motorvej, en bro, en naturgasforsyning, en kommune- eller spildevandsplan, et stort boligbyggeri eller til, hvor længe en patient skal blokere en hjerte-lungemaskine eller et dialyseapparat foran en kø, om hvilken man med sikkerhed ved, at der ikke bliver plads til alle.

Den udvikling samfundet har været og er inde i, har været præget af *en voksende interesse for de beslutninger, som træffes, og af et voksende ønske om at have indflydelse på beslutninger før de træffes.* Den tid er forbi, hvor den, der skal træffe sin beslutning som chef eller leder, kan få sin beslutning anerkendt og respekteret i kraft af den magtfuldkommenhed, som tilkommer en chef eller en leder. Dette gælder såvel for erhvervslivet, for organisationerne som for det offentlige livs vedkommende. Baggrunden for denne udvikling må søges i en kombination af seriøs interesse, i ønsker om at skabe politiske profiler, i ønsker om at sælge sensationer med et indhold, der i saglighed ofte grænser til det infame, og i den i

folkekarakteren fremelskede misundelse og negative holdning til naboens velfærd.

At træffe beslutninger i dag, selv i enkeltmandsforretninger, indebærer *en stadig stigende grad af ansvar,* som de, der skal træffe beslutningerne, mere og mere oplever som et politisk eller et moralsk ansvar end som et økonomisk ansvar.

Problemer kan løses på mange måder, og valgte løsninger kan altid kritiseres. Dette forhold skaber et behov hos dem, som har ansvaret for beslutningernes indhold for, *at trufne beslutninger fremtræder som truffet på et grundlag, som er seriøst,* efter overvejelser, som er kvalificerede, og for at beslutningerne er så dækkende som muligt. Det er et kendt psykologisk fænomen, at de meninger, andre har end dem, som man samarbejder med i det daglige, kan opleves som mere betryggende og rigtige. Få bliver anerkendte i deres eget land. I dette billede har de liberale erhverv opgaver med at bidrage til at skabe grundlaget for trufne beslutninger og med at tage en del af – måske hele - det moralske og politiske ansvar for beslutningen, når det bagefter viser sig, at beslutningen har været uhensigtsmæssig, forkert eller af anden grund bliver kritiseret. Selv om beslutningstageren ikke vil løbe fra sit ansvar, er det praktisk at have en solid dokumentation udarbejdet af andre, hvis kritikken kommer.

Beslutninger er blevet stadig mere integrerede med forhold, som efter hidtidige tankegange ligger uden for det område, som man hidtil har regnet med, at beslutningerne vedrørte. Dette forhold er vel nok det farligste for frygten ved at træffe beslutninger, idet det er vanskeligt at tage højde for forhold, man aldrig har tænkt på kan få forbindelse med det område, indenfor hvilket beslutningen skal tages, og hvor en efterfølgende udvikling og bagklogskab med sikkerhed kan dokumentere beslutningens urimelighed. I et grundejerforeningsmøde forleden, hvor den lokale kommuneplan blev drøftet, måtte borgmesteren indrømme, at kommunens planlæggere ikke havde tænkt på de skattemæssige konsekvenser af, at man i kommuneplanen havde nedsat arealstørrelserne for en række ejendomme i kommunen.

Disse forhold gør det naturligt at søge at få tilknyttet rådgivere med mange forskellige faglige kvalifikationer til belysning af spørgsmål af betydning for beslutninger, der skal tages. I samfundet kendes mange eksempler på beslutninger, der kunne have været undgået, hvis tilstrækkelig sagkundskab havde været involveret i beslutningen.

2.2.1.2. Ressourcemængdens begrænsning skaber stadig flere reguleringer.

Uden for de enkelte liberale erhvervs helt traditionelle rådgivningsområder er der sket en voldsom vækst i behovet for rådgivning, en stigning som der er grund til at tro på fortsætter. Den forøgede økonomiske aktivitet, den stigende økonomiske kontakt med fremmede lande, deltagelse i internationale gruppe- og markedsdannelser, ændringer i samfundets strukturer som følge af omstilling af samfundets produktionsapparat og -processer, skaber stigende behov for planlægning af samfundsaktiviteten, for styring af samfundets udvikling og for anvendelse af produktionsmidler og ressourcer.

Dette gælder, hvad enten reguleringer og kanaliseringer sker *gennem offentlig styring* eller *gennem markedsmekanismer.* Man planlægger i større enheder, på længere sigt og under stadig mere komplicerede forhold. Jo flere regler man giver, jo hyppigere reglerne bliver ændret, jo flere forudsætninger der er eller gøres relevante, jo flere konfliktmuligheder skaber man, jo mere kompliceret bliver tingene, og jo flere problemer skal der tages stilling til. Man kommer ind under den matematiske formel for 1x2x3x4....

Flere rådgivningsopgaver vil vokse frem i de kommende år, hvis udviklingen fortsætter, hvad alt tyder på.

Som et illustrerende eksempel på det sagte kan nævnes udviklingen af spildevandsområdet.

I tiden før 1970 var spørgsmålet om spildevand et spørgsmål om vands afledning fra meget små lokale områder til en recipient. Området var styret af en landvæsenskommission, der tog stilling til kloakering for disse små områder, efterhånden som områderne skulle byggemodnes.

Igennem 1960-erne blev hensynet til recipienterne i landet så stort, at spildevandsproblemet blev såvel et spørgsmål om spildevands behandling som et spørgsmål om spildevands afledning. Tanken om de lokale kloakområder med hver sin landvæsenskommissionskendelse måtte forlades til fordel for en samlet planlægning af områder tilsluttet ret få rensningsanlæg, og planlægningen måtte derfor omfatte hele kommuner, stadig styret af Landvæsenskommissioner. Med miljølovens gennemførelse i 1974 blev planlægningsområderne gjort endnu større. Landvæsenskommissionerne blev afskaffet, kommissionernes kompetence blev overført til amtsråd og kommunalbestyrelser.

Med disse ændringer er skabt betydelige opgaver til planlæggere, til rådgivende ingeniører og til juridiske rådgivere med at skabe grundlaget for hele systemets opbygning med spildevandsplaner og betalingsvedtægter, med tilpasning til fortiden og med at løse opgaver, hvor borgere med rette eller urette nægtede at medvirke til at betale omkostninger ved planernes gennemførelse eller som følge af disse omkostningers fordeling.

Medens naturen er nogenlunde i ro og nogenlunde til at have med at gøre, er det *de menneskeskabte problemer*, som kører tingene fast. Der er intet, som tyder på, at de menneskeskabte problemer bliver færre eller mindre. Det forøgede behov for planlægning, styring og kanalisering af aktiviteten på næsten alle områder i samfundet indeholder et stort behov for rådgivende virksomheder. Kun rådgivende virksomheder kan forventes gennem længere tid at kunne holde sig så åndsfriske og så meget a jour med udviklingen, at de kan anvendes på planlægnings- og styrelsesopgaver og der er grund til at tro, at den udvikling, hvorefter rådgivende virksomheder i stigende grad får overladt dele af opgaverne med grundlaget for den offentlige planlægning, vil fortsætte. Hertil kommer, at løsningen af mange opgaver vil kræve en sådan specialviden, at det vil være meningsløst at søge denne viden tilknyttet den offentlige administration eller den private virksomhed på anden måde end gennem en aftale med en eller flere rådgivende firmaer for den enkelte opgaves løsning.

2.2.1.3. Udvikling af viden.

Udvikling af den viden og den know-how, som er de rådgivende virksomheders grundlag, vokser. En forøgelse af denne viden gør, at de rådgivende virksomheder sættes i stand til at kunne løse traditionelle opgaver på et højere vidensniveau og dermed at rådgive med større kvalitet. Forøgelsen af viden giver endvidere de liberale erhvervsvirksomheder mulighed for at kunne rådgive indenfor *nye områder*. Udvikling af ny viden kan indebære, at markedet for rådgivning vokser, men udvikling af viden indebærer også *mulighed for konkurrence fra offentlige myndigheders side* jfr. nedenfor kap. 2.2.2.2. i tilfælde, hvor ny viden udvikles af universiteter og forskningscentre, som søger at hemmeligholde denne viden som grundlag for egen markedsføring i stedet for at give viden fri til almenheden.

Forøgelsen af faglig viden betyder, at *det bliver sværere for den enkelte at kunne honorere de faglige krav til rådgivningen. Den enkeltes viden vokser, men omkring stadig mindre.* Dette får en række konsekvenser for de rådgivende virksomheders strukturer, og for de rådgivende virksomheders søgning og behandling af stadig flere informationer. For de liberale erhverv er der grund til at fremhæve nødvendigheden af, at rådgivning i alle opgaver må igennem en eller flere rådgiveres hjernekasser, og hjernekasser er, så vidt vides, ikke blevet større siden oldtiden.

2.2.2. Formindskende faktorer.

De faktorer, som er beskrevet i kap. 2.2.1. er faktorer, som har relation til det generelle behov for rådgivning i samfundet. For de enkelte former

for rådgivning kan billedet stille sig anderledes. Overgang fra kvægbrug til kvægløst landbrug påvirker behovet for praktiserende dyrlæger på samme måde, som en stigende pylren omkring hobbydyr vil gøre det.

At beskrive faktorer, som virker for et forøget behov for rådgivning, er ikke ensbetydende med, at behovene kan tilfredsstilles; andre faktorer kan have indflydelse herpå.

2.2.2.1. Udviklingen af omkostninger, af investerings- og af finansieringsbehov.

Det stigende *omkostningsniveau* i de rådgivende virksomheder som vi har oplevet det i mange år, gør rådgivning dyr og virker dermed efter traditionelle prismekanismer begrænsende på efterspørgslen af rådgivning uanset behov, medmindre omkostningsstigningerne kan kompenseres gennem forskellige former for forsikringer eller sociale tilskud til opfyldelsen af samfundets behov for rådgivning. Den økonomiske udvikling går i retning af, at rådgiverens klientel begrænses til erhvervsvirksomheder, organisationer og offentlige eller halvoffentlige myndigheder. Prisen for rådgivende bistand tvinger det enkelte individ ind i et offentligt eller halvoffentligt socialt styret behandlende system med tilsidesættelse af en række af de garantier for faglig rigtig og personlig rådgivning, som er den liberale erhvervsvirksomheds adelsmærke.

Som et eksempel herpå kan nævnes ordningen omkring almen praksis for læger, hvor det enkelte individs frie lægevalg er blevet stærkt begrænset, og hvor den praktiserende læges indkomst er så stærkt overenskomstbundet og statsbetalt, at der af den liberale erhvervsvirksomheds økonomiske risiko stort set kun er risikoen for omkostningskontoen tilbage.

Som et andet eksempel på denne udvikling kan nævnes de juridiske/sociale kontorer, som under bistandsloven er oprettet af kommunerne, hvor en stor del af, hvad man må anse for at være advokatopgaver, løses af kommunale embedsmænd. Disse embedsmænd - deres fortræffelighed til trods - virker i et offentligt system, som fastsætter deres kompetence, indholdet af deres rådgivning, og til hvilke de enkelte embedsmænd gennem ansættelsesforhold er næsten totalt afhængiggjort - altsammen

forhold, som er en professionel uafhængig rådgiver fremmed. 6) Det er lykkeligt, at unge advokater har tilvejebragt retshjælpsordninger som alternativ til disse bistandskontorer.

Under omkostningsudviklingens betydning må nævnes *beskatningen af de liberale erhverv og af de liberale erhvervs ydelser.* En beskatning af en virksomhed er en omkostning i virksomheden, som skal dækkes gennem virksomhedens indtjening, ligesom en afgift på virksomhedens ydelser bliver en omkostning. Ingen behøver at være i tvivl om, at den beskatning, vi her i landet i mange år har haft af advokatvirksomheder med ca. 70% af virksomhedens overskud opkrævet gennem et tåbeligt B-skattesystem suppleret med merværdiafgift af de enkelte ydelser, er en alvorlig omkostning, som i høj grad påvirker muligheden for efterspørgslen af advokatydelser.

Under omkostningsudviklingen må nævnes udviklingen af *lønniveauet* i samfundet. De liberale erhvervs virksomheder er blandt de mest løntunge virksomheder, vi kender. Omkostningerne i de liberale erhvervsvirksomheder vil derfor have en tendens til at følge lønudviklingen i samfundet snarere end den almindelige prisudvikling i samfundet. I en periode som vi har oplevet det i tiden efter den anden verdenskrig med kraftige lønstigninger, vil prisen for de liberale erhvervs ydelser have tendens til at udvikle sig kraftigere end prisudviklingen i samfundet iøvrigt.

6. I sine forelæsninger om "Sakførergjerningen" første gang udgivet 1916 beskriver *Fr. Stang Lund* p. 43 en af forudsætningerne for advokatens virke på følgende måde: "Staten må kreve visse betingelser hos dem, som skal få rett til å øve sakførergjerningen, men sakføreren må ikke være avhengig av nogen officiel ansettelsesmyndighet. Jeg nevner dette, fordi jeg har sett antydet muligheten av at sakførerhjelpen i likhet med legehjelpen skulde kunne legges inn under beskatningen og utøves av dertil ansatte, lønnede menn. En slik ordning vilde betegne en uendelig svekkelse av gjerningen. En kommunal sakfører på 3 måneders opsigelse vilde være lite værd. Man tenke sig ham tale fritt om de kommunale makthaveres overgrep og inngrep i borgernes rettssfære med de 3 måneder hengende over sitt hode. Vi anser dommernes uavsettelighet som en nødvendig betingelse for en rettferdig rettspleie. Ennu mer må sakføreren være uavhengig. Det er ham som skal skaffe det grunnlag, som dommeren skal bygge sin dom på.

Samspillet mellem lønudviklingen i de liberale erhverv, og beskatningen af virksomhederne kan vises i følgende skema, hvor den årlige lønstigning sættes til 10%, sagsbehandlingstiden sættes til 6 måneder, og beskatningen af virksomheden til 70%.

	År 1	År 2	År 3	År 4
Omsætning	100	110	121	132
Lønudgift	60	66	73	80
Andre udgifter	10	11	12	13
Indehaverløn	20	22	24	26
Overskud	10	11	12	13
Skat 70%	7	7,7	8,7	9,1
Til finansiering	3	3,4	3,3	3,6
Finansieringsbehov 0,5 x omsætningsstigning		5	5,5	6

Skal denne virksomhed blot holdes konstant, kræves tilført fremmedkapital hvert år. I praksis falder indehaverens løn, men udviklingen har her i høj grad en grænse. Gennem kravet om tilførsel af kapital kommer renteniveauets højde til at spille en betydelig rolle for omkostningsudviklingen for de liberale erhvervsvirksomheder. Et lavt renteniveau kan forsinke den økonomiske krise i virksomheden. Det kan ikke forhindre den.

Til illustration af skemaet kan nævnes monopoltilsynets undersøgelse af advokaterhvervet, 7) hvoraf fremgår, at fra 1978 til 1980 steg den gennemsnitlige bruttosalærindtægt pr. virksomhed fra 1.325.700 kr. til 1.543.800 kr., d.v.s. med 16,5%, medens de gennemsnitlige totalomkostninger pr. virksomhed steg fra 780.400 kr. til 1.027,600 kr. d.v.s. med knapt 32%. I samme periode faldt det gennemsnitlige overskud pr. virksomhed fra 545.300 kr. til 516.200 kr. d.v.s. med ca. 4,5%. Ved overskud forstås forskellen mellem bruttosalærindtægt og totalomkostninger. Overskuddet omfatter således ud over egentlig nettofortjeneste også renter af egenkapital og løn til indehaver.

Omkostningsandelen udgjorde i 1980 ca. 67% af bruttosalærindtægten og overskudsandelen tilsvarende ca. 33% af bruttosalærindtægten.

I 1978 og 1979 var antallet af indehavere i gennemsnit pr. virksomhed 1,8, medens antallet i 1980 var 1,9. I de nævnte år har overskuddet i gennemsnit pr. indehaver udgjort henholdsvis 304.400 kr., ca. 300.300 kr. og ca. 275.900 kr. I gennemsnit pr. indehaver udviste overskuddet således et fald på ca. 9,5%.

Ved vurderingen af det gennemsnitlige nettooverskud pr. indehaver må tages i betragtning, at advokater er selvpensionerende.

7. *Monopoltilsynet:* Advokaterhvervets struktur, takster og indtjening. København 1982 p. 38

Til supplering kan oplyses, at reguleringspristallet 8) pr. 1.7. 1978 udgjorde 132,2 og pr. 1.7 1981 udgjorde 165,87 svarende til en stigning på 25,53%.

Det er uklart, i hvilket omfang skattereformen kan ændre dette billede i fremtiden. Skattereformen kan dog ikke fjerne de alvorlige skader, som personbeskatningen allerede har forvoldt advokatvirksomhederne.

Beskatningen af advokatvirsomheder og pålæggelse af afgifter på advokatydelser er en klar omkostning ved juridisk rådgivning og bistand i samfundet. Denne omkostning kan kun dækkes gennem forhøjelser af salæret for advokatbistand. Jo højere andel af et advokatsalær, der konfiskeres gennem skatte- og afgiftssystemet, jo mindre del bliver der tilbage til betaling for den rådgivning og bistand, som begrunder salæret. Følges det statistiske gennemsnit i resultatet af advokatsamfundets indtægtsundersøgelser, udgør advokatvirksomhedernes omkostninger ca. 60% af bruttosalæret uden fradrag for indehaverløn. Med 70% beskatning kommer salæret stort set til at rumme en direkte beskatning på 25% af bruttosalærindtægten. Lægges hertil momsen på 22% af advokatydelser, betyder skatte- og afgiftspolitikken, at klienten betaler 41% af salæret for advokatbistand til glæde for skatteministeren. Da det samfund, som økonomisk behandler opfyldelsen af behovet for juridisk rådgivning på denne måde, samtidig gennem en stadig vækst af lovbestemmelser og reguleringer gør samfundet vanskeligere at leve i for den enkelte borger, har samfundet i realiteten opbygget en beskatning – ikke omkring borgeres velfærd – men omkring borgeres behov for hjælp til ikke at blive knust i samfundsmaskineriet. Samfundet har opbygget en cyklus, som først giver kasse og derefter skaber sociale tabere, som samfundet herefter kan rose sig af at støtte i en social retfærdigheds- og bistandsydelses udtryksform.

Det burde være et klart mål for advokatstandens erhvervspolitik at modvirke sådanne sammenhænge.

Den belastning af virksomhederne, som er vist i skemaet, forværres gennem den *opkrævningsform, som er B-skattesystemets.*

Da kildeskatten blev gennemført, sigtede lovgiverne imod at opnå størst mulig samtidighed imellem indkomstens erhvervelse og skattens betaling. Som bekendt gennemførtes B-skattesystemet for erhvervsdrivende i den form, at der laves et skøn over, hvor stor skatteyderens indkomst vil blive for det kommende kalenderår. På grundlag af dette skøn beregnes en skat, der betales i 10 månedlige rater begyndende med 1/10 den 20. januar i indkomståret. Juni og december måned er skattefri.

8. Statistisk årbog. Basis 1975 = 100.

Med B-skattesystemets indførelse skete der derimod pricipielt ingen ændring af selve grundlaget for beregningen af den skattepligtige indkomst. Der skete således ingen ændring i det skattemæssige indkomstbegreb. Det gældende indkomstbegreb stammer fra begyndelsen af 1930-erne, hvor indkomstbegrebet ændredes fra at være de penge, som en erhvervsdrivende havde fået indbetalt til at være de penge, som den erhvervsdrivende havde erhvervet retskrav på at få betalt. Skadevirkningerne ved denne ændring var ikke afgørende, så længe skatteopkrævningen fulgte et princip, hvor beskatningen af årets indkomst skete et halvt/halvandet år efter indkomstårets udløb. Denne tidsmæssige forskydning mellem indkomstens retlige erhvervelse og skattens betaling førte i praksis til, at de erhvervsdrivendes indkomst kunne betale deres egen skat. Med indførelsen af B-skattesystemet blev imidlertid tankegangen fra begyndelse af 30-erne grotesk forvredet til et system, hvor den skønnede indkomst, som danner grundlag for beskatningen, end ikke er erhvervet på det tidspunkt, hvor skatten skal betales.

I en betænkning udarbejdet af et udvalg under *Akademikernes Samarbejdsudvalg* 9) indeholdes bl.a. følgende kritik af B-skattesystemet:

"Den væsentligste begrundelse for kildeskattens indførelse var ønsket om at opnå samtidighed mellem indkomstens erhvervelse og skattens indbetaling. Denne samtidighed skulle give en lettelse for såvel skattemyndighederne som skatteyderne. Risikoen for tab af skat ved, at skatteyderen havde forbrugt indkomsten, før skatten skulle betales, blev således formindsket. For skatteyderen blev tilpasningen til ændrede indkomstforhold langt bedre end efter det hidtidige system; specielt undgik man det meget ubehagelige skatteefterslæb, som i det hidtidige system fremkom i tilfælde, hvor indkomsten faldt bort. Endelig tillagdes der samtidigheden væsentlig finanspolitisk betydning: i ekspansionsperioder ville skatteprovenuet stige omgående og afdæmpe efterspørgselsvirkningen af de øgede indkomster, og i nedgangsperioder ville tilsvarende reduktion af skatteprovenuet bidrage til at opretholde efterspørgslen og dermed beskæftigelsen.

... disse synspunkter (er) med den udformning kildeskattesystemet har fået, kun opfyldt for lønmodtagere. For B-skatteydere har kildeskattesystemet ikke realiseret de tanker, som motiverede systemets indførelse.

Skal samtidighed mellem indkomstens erhvervelse og skattens betaling opnås, må følgende forudsætninger være til stede:

1. Skattebetalingen må tidligst ske samtidig med, at indkomsten i skattemæssig henseende erhverves.

2. Indkomsten skal, når den erhverves i skattemæssig henseende, erhverves i en sådan form, at den kan anvendes til skattebetaling.

For B-skatteyderne er ingen af de to nævnte forudsætninger opfyldt.

a. For B-skatteydere har man ingen samtidighed mellem tidspunktet for indkomstens erhvervelse og skattens betaling.

For B-skatteydere finder skattebetaling sted med et fikseret beløb (skattebeløbet), der

9. Akademikernes Samarbejdsudvalg: Overgang til bruttotrækprocent. København 1971.

indbetales i 10 rater. Skattebeløbet beregnes på grundlag af et skøn over, hvad skatteyderens samlede indkomst vil blive i det følgende kalenderår. Dette skøn vil som oftest være baseret på store usikkerheder med hensyn til den fremtidige indkomsts faktiske størrelse.
Samtidighed mellem skattens betaling og indkomstens erhvervelse måtte kræve, at skatteydernes indkomst erhverves i samme takt, som indbetalingen af skatten sker. Dette vil sige, at en tiendedel af den samlede årlige indkomst skulle erhverves før den 20. i hver måned, bortset fra juni og december måned.
Denne forudsætning holder ikke i praksis. Ingen erhvervsudøver kan påregne, at en tiendedel af et års samlede indkomst er indtjent den 20. januar efter en periode på kun en attendedel år. For de fleste erhvervsudøvere er det usandsynligt, at indkomsten vil blive erhvervet i takt med skattebetalingen i årets løb.
Erhverves indkomsten ikke i samme takt som skatten skal betales, men senere, betyder kildeskattesystemet, at B-skatteyderen kommer til at betale skat af en indkomst, han endnu ikke har fået på det tidspunkt, hvor han skal betale skatten. Skatten kommer på denne måde til at virke som en forskudsskat.
b. At skatteyderen skal betale et fikseret ratebeløb i skat betyder i virkeligheden, at kildeskatteordningen stiller krav om et pengeforbrug hos skatteyderen samtidig med, at de enkelte rater skal betales. Skal dette pengeforbrug kunne dækkes af den indkomst, som begrunder skatten, må indkomstbeløbene indgå til skatteyderen i samme takt, som skatten skal betales. Dette krav er det for den selvstændigt erhvervsdrivende endnu mere umuligt at få opfyldt end kravet om, at indkomsten skal være erhvervet i samme takt, som skatten skal betales.
Jo senere indkomstbeløbene indbetales til skatteyderen, jo mere fjerner man sig fra samtidighedstanken i kildeskattesystemet. Med det indkomstbegreb, som i dag anvendes, er det umuligt for de selvstændige erhvervsdrivende at skabe samtidighed mellem indkomsterhvervelsen og indkomstbeløbenes indbetaling ...
Erkender man, at det ikke i det nugældende skattesystem er muligt at opnå samtidighed mellem indkomstens erhvervelse og indkomstbeløbenes indbetaling til skatteyderen, følger det heraf, at opretholdelsen af det hidtidige indkomstbegreb indebærer en alvorlig skærpelse af kildeskattens virkninger som forskudsskat.
Disse likviditetsmæssige virkninger af kildeskattesystemets udformning synes man slet ikke at have været opmærksom på ved gennemførelsen. I forarbejderne til kildeskattelovene behandles spørgsmålet ikke, bortset fra en lakonisk bemærkning om, at skatteyderen må formodes at have lagt sine økonomiske forhold således til rette, at løbende udgifter, herunder skatter, betales, når de forfalder.
I forbindelse med beskrivelsen af de likviditetsbelastende virkninger, som selve opkrævningsformen for kildeskat medfører, må nævnes, at man ikke i kildeskatteloven har givet mulighed for at imødekomme de skabte likviditetsmæssige behov gennem tilpasning af indbetalingsterminerne til skatteydernes konkrete erhvervsvilkår.
c. Som en yderligere mangel skal anføres vanskelighederne ved at skønne indkomstens størrelse for det kommende år. For de fleste erhvervsdrivende vil skønnet over omsætningens størrelse og omkostningsforholdenes forløb være forbundet med så store usikkerheder, at det efter udvalgets opfattelse ikke kan motiveres en beregning af et samlet skattebeløb, men højst et skøn over beskatningsprocentens sandsynlige størrelse.
....
Den mulighed for regulering af forskudsgrundlaget, som indeholdes i kildeskatteloven, er ikke nogen tilfredsstillende imødegåelse af usikkerheden i skønnet over forskudsgrundlaget. En ændring af forskudsgrundlaget vil altid virke efterfølgende, og den vil fortsat indebære et skøn over det økonomiske forløb for den del af året, som ligger efter reguleringen.

Endvidere er ændringen af forskudsgrundlaget baseret på skattemyndighedernes skøn, og bevisbyrden påhviler her skatteyderen. Herved bliver usikkerheden i skønsudøvelsen vendt mod skatteyderen med en forøgelse af kravene til det bevis for indtægtsforløbet, som den konkrete skattemyndighed vil kræve opfyldt for at medvirke til, at forskudsgrundlaget ændres.

d. Udover de nævnte reelle indvendinger imod forskudsgrundlaget og dets anvendelse i kildeskattesystemet, finder udvalget grund til at fremhæve det principielt yderst utilfredsstillende ved, at der består en så tvivlsom sammenhæng mellem det beløb, der skal betales i skat, og det indkomstbeløb, som skal beskattes - en tvivlsom sammenhæng, som af skatteyderen på dette punkt vil føles som en latent trussel gående ud på, at den lokale skattemyndighed skønner en for høj indkomst og ligner en for høj skat.

Anlægges et for lavt skøn, skaber man en efterbetaling. Denne efterbetaling vil ikke blive ramt af den ovenfor nævnte kritik, men det bør dog anføres, at efterbetalingen er i principiel strid med en tankegang, hvorefter skattebetalingen er endeligt afgjort samtidig med indkomstens erhvervelse.

e. Sammenfattende kan det siges

at reglen om, at skatten skal betales med ti fatsatte rater, og at disse skal betales, uanset om indkomsten er erhvervet, og uanset om indkomstbeløbene er blevet indbetalt til skatteyderen betyder, at kildeskatten kommer til at virke som en forskudsskat,

og

at forskudsgrundlaget ikke giver blot rimelig sikkerhed for, at indkomst og beregnet skat vil svare til de faktiske forhold.

I den udformning, kildeskattesystemet fik, er det tilpasset erhvervslivet krav så dårligt, at det burde være begrænset til lønmodtagerne. I forhold til erhvervslivets er det ikke blot nogenlunde lykkedes lovgiverne at realisere de tanker og principper, som motiverer kildeskattesystemets indførelse."

Hvor stor en belastning B-skattesystemets udformning er for advokatvirksomhederne, afhænger bl.a. af bankernes langmodighed og af renteniveauets højde. Overfor B-skattesystemets udformning står selskabsbeskatningssystemet, som er langt naturligere tilpasset erhvervslivets vilkår.

Allerede disse skattemæssige skævheder og urimeligheder gør, at det kun er til at beklage, at advokatstandens erhvervspolitik endnu ikke har fået skabt mulighed for, at advokatvirksomhederne kan organiseres i selskabsform.

Som en faktor, som vil kunne formindske efterspørgslen af de liberale erhvervs ydelser, bør nævnes det behov for finansiering, som de liberale erhvervsvirksomheder allerede er godt på vej ind i. Løses den finansierings- og investeringsopgave, som advokatvirksomhederne må gennemføre ikke, er der grund til at tro, at advokatvirksomhederne i løbet af et kort åremål vil have distanceret sig i forhold til de krav, som vil kunne opfyldes af andre grupper af professionelle rådgivere.

Spørgsmålet om advokatstandens investeringsbehov vil blive behandlet nedenfor i kap. 5.4. i forbindelse med spørgsmålet om advokatvirksomhedernes økonomiske uafhængighed.

2.2.2.2. Offentlige myndigheders konkurrence.

Igennem de senere år har de liberale erhverv mødt *konkurrence fra offentlige og halvoffentlige myndigheders og institutioners side.* Disse myndigheder og institutioner tilbyder rådgivende bistand i konkurrence med de liberale erhvervsvirksomheder.

Udviklingen kan illustreres på følgende måde.

Det offentlige har på en række områder opbygget administrationer til løsning af opgaver, som det offentlige har ønsket at løse.

Kommuner har bygningsforvaltninger med arkitekter og ingeniører først og fremmest til administration af bygningslovgivningen samt til styring af kommunens tekniske anlæg. Skoleforvaltningen har læger og tandlæger.

Særlige forvaltningsvæsener har tekniske afdelinger, som administrerer jernbaner, vejanlæg, elforsyning, telefonnet og andre former for kommunikationsmidler.

Det offentlige har universiteter, læreanstalter og tekniske institutter, som virker med undervisning og forskellige opgaver af forskningsmæssig art på en række niveauer.

I tiden siden den anden verdenskrig har vi her i landet og navnlig i udlandet set eksempler på, at disse offentlige myndigheder begynder *at sælge ydelser i konkurrence med liberale erhvervsudøvere.*

Kommunernes tekniske forvaltninger begynder at projektere kommunens egne bygningsopgaver i stedet for at bruge praktiserende arkitekter og rådgivende ingeniører. Som næste skridt lader kommuner bygningsforvaltningerne udføre rådgivningsopgaver for andre, i konkurrence med liberale erhvervs udøvere. Skoleforvaltningens læger og tandlæger får opgaver med at behandle stadig større befolkningsgrupper, som derved flyttes fra private praktiserende læger og tandlæger til offentligt ansatte læger og tandlæger.

Under en konference om spørgsmålet i Holland for et par år siden fik jeg oplyst, at når tyske rådgivende ingeniører gav tilbud på projektering og planlægning af jernbaner i udlandet lå der normalt et tilbud, som var lavere, fra Deutsche Bundesbahns ingeniørkontor, som efter at det tyske jernbanenet var blevet udbygget, havde foretrukket at lade projekteringsafdelingen gå i konkurrence med de rådgivende ingeniører i Tyskland på udenlandsopgaver i stedet for at indskrænke projekteringsafdelingen til de tyske jernbaners behov. På samme konference oplystes det, at franske rådgivende ingeniører og arkitekter ikke i praksis havde bygge- og anlægsopgaver for staten og kommuner i Frankrig. Her i landet har vi oplevet, at universiteter og højere læreanstalter og teknologiske institutter i stedet for at hellige sig undervisning og forskning begynder at tilbyde opgaveløsninger for konkrete opgaver i samfundet i konkurrence med liberale erhvervsvirksomheder.

Årsagerne til, at det offentlige inddrager områder, som traditionelt er betjent af private rådgivere eller går i konkurrence med private rådgivere om opgaveløsninger, er flere.

Hos en række *politikere* møder man en opfattelse, hvorefter de ydelser, som traditionelt præsteres af rådgivere, bør præsteres af det offentlige som en art bistandsydelser.

For en række politikeres vedkommende er ønsket om at få flyttet rådgivningen til offentlige myndigheder et udslag af et ønske om at få etableret en højere grad af styring af samfundet. En stand af selvstændige rådgivere i et samfund, hvor rådgiverne har som opgave at hjælpe individer med spørgsmål og konflikter, hvor det offentlige ofte vil være modparten, er et ubehageligt moment for de politikere, der ønsker et stærkt centralt og politisk styret samfund; hvor hensynet til det centrale og politisk styrede samfund prioriteres højere end hensynet til det enkelte individs frihed, retssikkerhed eller behovsopfyldelse.

Årsagerne findes ikke alene i politiske synspunkter og i ønsket om styring og magt.

Ønsket om, at en række af de liberale erhvervs ydelser bliver overført til offentligt regi, møder man hos en række af *de akademisk uddannede, som naturligt kunne være blevet selvstændige erhvervsudøvere.*

Indenfor alle fagene har man i tiden siden den anden verdenskrig kunnet konstatere en stigende interesse hos unge akademikere for at komme i offentlige ansættelsesforhold i stedet for at friste en måske lidt mere utryg tilværelse som selvstændige erhvervsdrivende.

Disse *tryghedsønsker* umuliggør stort set disse akademikeres mulighed for at løse opgaver som liberale erhvervsudøvere.

Om de seneste års økonomiske krise, væksten i antallet af akademisk uddannede sammenholdt med ansættelsesstop hos det offentlige kan ændre denne holdning må fremtiden vise.

En yderligere væsentlig faktor er *manglen på lyst til at indskrænke etablerede offentlige administrationer* uanset disses art. En kendt engelsk professor, *Parkinson,* har beskæftiget sig med denne ulysts betydning for offentlige forvaltninger.

Har en forvaltningsmyndighed løst sin opgave, vil den straks se sig om efter andre muligheder for at holde den stab, som blev skabt til opgavens løsning, beskæftiget.

Det samme oplever man, hvis de opgaver, som myndigheden er sat til at varetage, indskrænkes eller falder væk. Man kan tænke på den situation, som opstår i tilfælde, hvor en kommunal bygningsmyndighed ikke har noget at lave, fordi de økonomiske forhold gør, at ingen har lyst til at bygge.

I de seneste år er fremført en ny begrundelse for, at offentlige myndigheder skal sælge tjenesteydelser m.v. Den *begrænsning af de offentlige udgifter*, som vi oplever i disse år, har skabt en begrundelse for en politik, hvorefter offentlige myndigheder, som ønsker flere penge, er velkomne til gennem salg af tjenesteydelser at skaffe sig sådanne indtægter, som de da kan anvende til udvikling af deres formål. Der er ikke grund til at tro, at dette budskab ikke vil blive forstået af landets forsknings- og uddannelsesinstitutioner og myndigheder.

På samme måde er det nærliggende for en afdeling på et universitet eller en højere læreanstalt, som får sine bevillinger beskåret, og som gerne vil have flere penge at finde på at sælge ydelser i konkurrence med liberale erhvervsudøvere.

Flere årsager findes muligvis. Lægger man de enkelte årsager sammen, kan man opnå en ganske kraftig virkning i et samfund, som er opbygget som de fleste af de vesteuropæiske samfund, hvor der ikke i særlig grad er kræfter, som kan dæmme op for de nævnte årsagers konsekvenser.

Skadevirkningerne ved overførelsen af de liberale erhvervs ydelser til offentlige administrationer vil være store. Overførsel vil indebære en afgørende forringelse af individets stilling i samfundet.

Henvises mennesker, som har problemer, til myndigheder eller offentligt ansatte eller offentligt styret rådgivning, betyder det, at *man fratager individet adgang til selv at vælge rådgiver.* Uanset hvor kvalificeret den påtvungne rådgivers opgaveløsning måtte være, indebærer det forhold, at man ikke har frihed til at vælge den læge, den advokat eller den arkitekt, man har brug for, en klar belastning og fremmedgørelse af det tillidsforhold, som er vigtigt for individets oplevelse af sin rådgiver og hjælper.

Overføres rådgivningsopgaven til offentligt ansatte, består en betydelig risiko for, at *serviceniveauet* vil falde. Den offentligt ansatte embedsmand har ikke den økonomiske risiko som motivation til opretholdelsen af et højt serviceniveau.

Overføres opgaver fra de liberale erhvervsvirksomheder til offentlige myndigheder, må man ud fra en økonomisk betragtning overveje, *om den offentlige myndigheds opgaveløsning er dyrere*, end den private erhvervsvirksomhed løsning af samme opgave vil være.

Undersøgelser af denne art er meget sjældent gennemført. Vi kender alle offentlige myndigheder, der kritiserer rådgivere for at være for dyre. Disse myndigheder aner ofte ikke, hvad deres egen sagsbehandling koster. Er en kontorchef med tillæg af generalomkostninger billigere end det beløb, en advokat beregner sig i salær for en opgaveløsning? Jeg tror ikke, at det er tilfældet. For nogle år siden blev der lavet en undersøgelse

af, hvad honoraret burde være for et teknologisk instituts rådgivning, hvis det skulle svare til en rådgivende ingeniørvirksomheds tilsvarende indsats. Resultatet blev, at skulle generalomkostningerne ved det teknologiske instituts ydelser dækkes gennem honoraret, måtte dette blive mere end 20% højere, end den rådgivende ingeniørs honorar for tilsvarende opgaveløsninger.

I praksis vil det være muligt for offentlige myndigheder at udbyde tjenesteydelser i konkurrence med liberale erhvervsvirksomheder for et honorar, som er lavere end den liberale erhvervsvirksomheds.

Dette skyldes, at den offentlige myndighed ikke eller kun delvis indregner generalomkostninger i honorarfastsættelsen. Noget sådant har den offentlige myndighed principielt mulighed for, fordi generalomkostningerne (delvis) er betalt gennem den offentlige myndigheds bevillinger.

Det økonomiske synspunkt kan diskuteres. Mange politikere vil hævde, at det er et gode, at rådgivning stilles til disposition for personer og virksomheder for et honorar, der er lavere end de honorarer, som de liberale erhvervsudøveres ydelser koster, og at det er samfundets opgave at bidrage hertil. Noget sådant kan muligvis være rigtigt i en synsvinkel af stærkt social betonet karakter, men synspunktet har ingen værdi, når der er tale om offentlige myndigheders konkurrencer om opgaver udenfor landets grænser med de liberale erhvervsvirksomheder.

Offentlige myndigheders adgang til at sælge tjenesteydelser rummer økonomiske betænkeligheder af en helt anden karakter end den beskrevne "honorarkonkurrence". Skabes der hos f.eks. en offentlig forskningsinstitution forståelse for betydningen af at skaffe sig en indtægt gennem salg af tjenesteydelser, hvor institutionen selv kan beholde og anvende indtægterne, *skabes en økonomisk interesse i ikke at offentliggøre forskningsresultater,* men i stedet at hemmeligholde dem som grundlag for en markedsføring, en interesse som er i klar modstrid med den offentlige interesse bag virksomheden. En økonomisk interesse i hemmeligholdelse af ny viden hos offentlige forskningsinstitutioner medvirker på længere sigt til at svække de liberale erhvervsvirksomheders adgang til at holde sig a jour med udviklingen i den viden, som er erhvervsvirksomhedens grundlag.

Overførsel af rådgivningsopgaver fra liberale erhvervsvirksomheder til offentlige myndigheder rejser spørgsmålet om uafhængigheden og om den professionelle etik i rådgivningen, og overførslen rejser spørgsmålet om samfundets muligheder for at bevare en uafhængig rådgiverstand.

Det er lidet sandsynligt, at uafhængighed og professionel etik kan få det samme indhold i en offentlige myndigheds rådgivning og tjenesteydelse som for en liberal erhvervsudøver.

Embedsmanden er bundet til sin stilling og til de regler, som gælder for hans resort, af hensynet til ikke at krænke overordnede eller til ikke at støde an mod den politiske stemning, som hersker på det givne tidspunkt.

Den uafhængige rådgiver kan og skal kunne træde op imod systemet, hvis der begås misbrug, og politikere er potentielle magtmisbrugere.

Skal den nuværende statsform bevares, er det nødvendigt at bevare en stand af uafhængige rådgivere. For hvert år der går i den udvikling, vi er inde i, får uafhængighedskravet stadig større dominans. Udviklingen mange steder i verden viser, at eksistensen af rådgivende stænder og af disse stænders uafhængighed af magtens udøvere i landene er en garanti for bevarelsen af individet og af dets handlefrihed. Der er ingen grund til at tro, at de hensyn, som hidtil har begrundet eksistensen af uafhængige rådgivere, er blevet svagere eller mindre gyldige i de seneste år. Der er derimod grund til at tro, at stadig færre er opmærksomme på de hensyn i et demokratisk samfund, som begrunder nødvendigheden af en uafhængig stand af rådgivere. De liberale erhverv har derfor en klar opgave med at drage omsorg for, at så mange som muligt kender og forstår nødvendigheden af, at en uafhængig rådgiverstand opretholdes, og at en så lille del af individets behov for rådgivning som muligt opfyldes af politisk styrede offentlige myndigheder.

I jo højere grad man overlader til offentlige myndigheder at udføre opgaver, som traditionelt kan løses af liberale erhvervsvirksomheder, i jo højere grad svækker man disse erhvervsvirksomheders *konkurrenceevne overfor udlandet.*

Et land som Danmark er stærkt afhængig af indtægter fra udlandet. En af landets eksportmuligheder er salg af rådgivning og know-how. Tænker man sig, at et rådgivende ingeniørfirma gerne vil lave jernbaner i udlandet, kommer man ikke uden om, at det er en svækkelse, hvis intet rådgivende ingeniørfirma i Danmark kan vise blot een jernbane, de har projekteret her i landet, fordi jernbaner i Danmark projekteres og bygges af offentlige myndigheder.

I jo højere grad det offentlige fratager de liberale erhverv muligheden for løsning af opgaver i hjemlandet, i jo højere grad svækker man virksomhedernes mulighed for at skaffe sig tilsvarende opgaver i udlandet.

Konklusionen af det sagte må blive,

at offentlige myndigheder ikke bør påtage sig rådgivningsopgaver, som kan løses af liberale erhvervsvirksomheder,

at i tilfælde, hvor en offentlig myndighed løser en rådgivningsopgave, må myndigheden mindst beregne sig et vederlag, som beregnes efter samme principper, som anvendes ved beregning af honorar for en rådgivning ydet

af en liberal erhvervsvirksomhed, og således at alle den offenlige myndigheds direkte og indirekte omkostninger ved opgaveløsningen indgår i honorarets beregning,

at rådgivning i forhold, som kan indebære en konflikt med en offentlig forskrift eller en forvaltningsmyndigheds beslutning, skal udøves af en uafhængig rådgiver og ikke kan udøves af en socialforvaltning eller af et offentligt bistandskontor, og

at de sociale problemer, som opstår i tilfælde, hvor et individ ikke har råd til nødvendig rådgivningsbistand, bør løses ved, at de liberale erhvervs udøvere udvikler hensigtsmæssige forsikrings- eller financieringsordninger.

I nyeste tid er indenfor teknisk rådgivning etableret samarbejder imellem offentlige myndigheder og tekniske rådgivere med henblik på eksport af projekter og teknisk know-how. 10) Sådanne samarbejder - systemeksport - er etableret indenfor hospitalsområdet, vejbygning og -administration, kraft-varmeområdet og forureningsbekæmpelse. Gennem disse samarbejder søges såvel de tekniske rådgiveres som forvaltningsvæsenernes viden og know-how forenet med henblik på løsning af opgaver i udlandet.

Samarbejdet har for det offentliges vedkommende sit grundlag i industriministeriets cirkulære af 20. marts 1985 vedrørende offentlige styrelsers deltagelse i eksportforretninger. Cirkulæret har som formål at tydeliggøre, at også kommuner og amtskommuner kan deltage i videneksport efter cirkulærets bestemmelser, og at der ikke i lovgivningen er principielle hindringer for, at kommuner og amtskommuner kan deltage i eksportforretninger.
I cirkulæret fremhæves, at ordningen tilsigter til gavn for dansk erhvervsliv at fremme en udvidelse af den bistand, som flere styrelser hidtil har ydet erhvervslivet i eksportøjemed, både i form af tjenesteydelser og ved udlån af medarbejdere i forbindelse med eksportforretninger, hvori dansk offentlig viden indgår.
Det er en forudsætning for eksport af det offentliges viden, at eksporten fortrinsvis sker ved formidling gennem danske erhvervsvirksomheder, og at den ikke sker i konkurrence med disse virksomheder.
Overførsel af det offentliges viden i eksportøjemed skal ske på grundlag af en kontrakt, som indgås mellem en dansk styrelse og en udenlandsk klient. Kontrakten skal som et minimum have en afgrænsning af leverancen samt præcisere pris, betalings- og leveringsbetingelser samt ansvarsforhold, og bør have regler for, hvorledes tvister bilægges. En kontrakt må kun underskrives efter godkendelse af Danmarks Erhvervsfond.
Omkostningerne i forbindelse med deltagelse i eksportforretninger kalkuleres med bogført lønudgift + 100% heraf. Ved udlån af medarbejder beregnes et tillæg på 25% for udlånsperioden.
Ved leverance af en tjenesteydelse kan en styrelse påtage sig normalt leveringsansvar for sin egen ydelse f.eks. med udgangspunkt i ABR-normerne.

10. *Jens Kampmann:* Systemeksport.København 1982.

2.3. Ny informationsteknologi og -behandling.

Igennem mange år har de liberale erhvervsvirksomheder i stadig stigende grad måttet tilegne sig viden om og anvende de muligheder for *søgning, opbevaring og behandling af informationer* og data, som er muliggjort gennem udvikling af EDB-teknikken. Bortses fra rådgivere i databehandling er de rådgivende ingeniører nok det liberale erhverv, som er længst fremme med anvendelsen af EDB-teknikken i forbindelse med løsning af deres opgaver. For advokatvirksomheder har EDB-teknikken hidtil betydet en lettelse af en række interne opgaver, som tekstbehandling, bogføring og måske time/sagsregnskab. I relation til den egentlige opgaveløsning har EDB-teknikken hidtil ingen rolle spillet. De tilløb til *lovdatabaser,* som er i gang, har hidtil ikke spillet nogen rolle, og for et så lille land som Danmark er det tvivlsomt, om informationssøgning over en lovdatabase er nemmere og hurtigere end *Topsøe Jensens lovregister* og *Karnovs lovsamling* suppleret med *Lovtidendes* og *Ministerialtidenes registre* samt *realregisteret for Ugeskrift for Retsvæsen.* Anderledes ser billedet ud med lovstof, som befinder sig i andre landes lovdatabaser *(Eurolex, West Law System),* hvor advokatvirksomhedens biblioteker vil være håbløst utilstrækkelige.

Uanset dette står de liberale erhvervs virksomheder overfor meget betydelige investeringer i databehandlingsudstyr først og fremmest til lettelse af interne opgaver i virksomhederne, men også i følelsen af en nødvendighed for at måtte følge med. Selv om en advokatvirksomhed måske ikke har stor hjælp af en lovdatabase, vil mange advokatvirksomheder anskaffe udstyr, som kan kommunikere med basen allerede ud fra et ønske om at holde sig a jour teknologisk af hensyn til den dag, da Ugeskriftet ikke længere vil udkomme som bogtryk.

Langt alvorligere og langt vanskeligere at vurdere er betydningen af EDB-teknikkens anvendelse i samfundet uden for de liberale erhvervs virksomheder og den indflydelse, som teknikken får for de opgaver, som stilles til de liberale erhvervsvirksomheder.

I *Monopoltilsynets* beretning om advokatstanden 11) indeholdes følgende tabel:

Fordeling af bruttosalærindtægt efter sagsart i 1980:

Sagsart	Bruttosalær i alt	Bruttosalær pr. virksomhed	Andel af samlet bruttosalær
	1.000	1.000	pct.
Civile retssager	13.500	118,4	7,4
Straffesager	3.001	26,3	1,7
Ægteskabssager	4.229	37,1	2,3
Skattesager	940	8,2	0,5
Inkasso- og fogedsager	25.739	225,8	14,2
Dødsboer, konkursboer	25.280	222,6	14,0
Byggesager	2.243	19,7	1,2
Sager vedr. selskaber	19.043	167,0	10,5
Ejendomshandeler	38.303	336,0	21,1
Lånesager og pantebreve	7.610	66,8	4,2
Ejendoms- og formueadmin.	10.475	91,9	5,7
Kontrakter, ægtepagter og testamenter	4.874	42,8	2,7
Andre sager	26.526	232,7	14,5
I alt	181,863	1.595,3	100,0

Af advokaternes samlede salærindtægt hidrørte ca. 21% fra ejendomshandler. Inkasso- og fogedsager samt bobehandling bidrog hver med ca. 14% og civile sager samt ægteskabssager tilsammen med knap 10% til den samlede salærindtægt, hvorimod salærindtægten fra straffesager, skattesager og byggesager kun udgjorde en mindre del af den samlede salærindtægt.

Efter *erhvervsudvalgets statistik for 1984* ser fordelingen af opgaverne således ud:

Fordeling af bruttosalærindtægt	København	Provinsen
1. Civile sager	10,3	7,0
2. Straffesager	6,5	2,4
3. Ægteskabssager	3,2	2,8
4. Skattesager	1,0	0,4
5. Inkasso	10,4	19,0
6. Dødsboer, konkursboer, likvidation etc.	11,2	12,9
7. Byggesager	1,0	0,6
8. Sager vedr, A/S, I/S etc.	7,9	3,5
9. Ejendomshandler og anden overtagelse	20,8	34,5
10. Lånesager	1,4	3,9
11. Administration af fast ejendom og anden formueforvaltning	11,3	1,8
12. Kontrakter, ægtepagter, testamenter etc.	2,6	2,5
13. Andre sager	12,4	8,7
Tilsammen	100,0	100,0
Antal advokater	186	367

Efter tabellerne udgør advokatstandens bruttoindtægt ved opgaver omkring ejendomshandler, lånesager og incasso samt ejendoms- og formue-

11. *Monopoltilsynet:* Advokaterhvervet struktur, takster og indtjening. København 1982

administration ca. 45% af standens bruttoindtægt i København og ca. 60% af standens bruttoindtægt i provinsen.

Anlægges tinglysningsregisteret på EDB, centralt for hele landet, gennemføres det pengeløse samfund, som Multi Data og PBC har planlagt, og suppleres dette med værdipapircentralens registreringer og muligheder kan advokatstandens opgaver indenfor de nævnte områder meget hurtigt skrumpe ind til egentlige rådgivningsopgaver, idet ekspedition og dokumentudfærdigelse overtages af EDB-systemerne. Alene risikoen for, at bare halvdelen af denne del af advokatstandens bruttosalærindtægt vil falde bort indenfor de næste 10-15 år, begrunder et krav om en tilpasning af advokatstandens uddannelses- og erhvervspolitik til advokatstandens opgaver i det kommende samfund.

Der er ingen grund til at tro, at advokatstanden i nævneværdig grad kan skabe sig et indtægtsgrundlag som EDB-programmører eller -behandlere. Advokater er uddannet som professionelle rådgivere i juridiske spørgsmål, og som sådanne må standen udvikles i konkurrence med den moderne tekniks anvendelsesmuligheder. Opgaver som f.eks. bobehandling og selskabssager er ikke ufølsomme overfor samfundets anvendelse af EDB-teknik, men opgaverne rummer betydelige mængder af professionel rådgivning, som kræver en individuel sagsbehandling. Derimod er procedure og rådgivning i almindelighed stadig knyttet til en advokats professionelle vurdering og indsats.

3. Advokatopgaven.

Inden de centrale elementer bag advokatgerningen som liberal erhvervsvirksomhed behandles, er det rimeligt at prøve at beskrive advokatopgaven. Denne beskrivelse vil være den genstand, som spørgsmål som uddannelse, professionel standard og etik samt uafhængighed må relateres til.

3.1. Advokatvirksomheden.

Intet steds i retsplejeloven, advokatsamfundets vedtægter eller kollegiale regler indeholdes en beskrivelse eller blot et forsøg på at beskrive, hvad en advokats opgaver er.

Af *retsplejelovens § 131* om, at advokater er eneberettigede til at føre retssager for andre, kan man nok slutte, at advokater har opgaver med at føre *retssager*, men ellers ser det ud, som om at man gennem de mange regler om forbud og krav til advokater har undladt at sige noget om, hvilke opgaver det påhviler advokater at løse, et spørgsmål som trods alt må være genstanden for de mange forbud og krav.

Ser man på advokatsamfundets disciplinærmyndighed, som den er beskrevet i *retsplejelovens § 143*, omfatter myndigheden *"de pligter, stillingen medfører"*. Efter *§ 147 b* omfatter disciplinærmyndigheden tillige *"pligter, der følger af denne lov eller af forskrifter fastsat i medfør af denne lov."* Sammenholder man § 147 b med *§ 126* om, at *"en advokat skal udvise en adfærd, der stemmer med god advokatskik"* og med, at en advokat *"ikke uden for sin advokatvirksomhed i forretningsforhold eller i andre forhold af økonomisk art (må) udvise en adfærd, der er uværdig for en advokat"*, er summen af §§ 143, 147 b og 126 utroligt omfattende. Efter ordlyden omfatter disciplinærmyndigheden forhold af økonomisk art udenfor forretningsvirksomheden, hvilket også er spørgsmål om f.eks. underholdsbidrag til ægtefæller og børn m.v. i forbindelse med advokaters skilsmisser. Advokater gøres til genstand for en meningsløs indblanding dybt ind i deres personlige og familiemæssige forhold, forhold som for andre mennesker i samfundet normalt regnes for hørende til privatlivets fortrolighed. At krav af denne karakter er formuleret i en lov, tyder på, at lovgivningsmagten formoder, at advokater er utroligt uhæderligt handlende

mennesker, for hvem det er nødvendigt at lovhjemle selv elementære krav til retskaffen adfærd.

Ser man på disse disciplinære regler, kan man kun komme til én definition af advokatvirksomhed, nemlig at *advokatvirksomhed mindst omfatter alt, hvad advokater foretager sig af "økonomisk art."* En sådan definition er til ingen hjælp. At lade alt, hvad personer, der har advokatbestalling foretager sig, være omfattet af et advokatsamfunds disciplinærmyndighed, er meningsløst.

Efter § 122 stk. 1 kan udøvelse af advokatvirksomhed ikke forenes med en juridisk stilling ved domstolene, anklagemyndigheden og politiet, og efter stk. 2 udvides forbudet til enhver stilling i det offentliges tjeneste, medmindre justitsministeren i særlige tilfælde gør undtagelse herfra.

At retsplejeloven ikke indeholder en definition af, hvad der skal forstås ved advokatvirksomhed, er særdeles uheldigt, når man ser på retsplejelovens §§ 138 og 147 c stk. 3, der giver mulighed for at fratage en advokat *"retten til at udøve advokatvirksomhed"*. Vi har en sanktion knyttet til et begreb, loven ikke definerer. Hvor havde sanktionen forekommet rimeligere og rigtigere, hvis den var knyttet til fradømmelse af advokatbeskikkelsen, jfr. § 119, og så havde ladet virksomhedskriteriet ligge.

Traditionelt opdeles advokatgerningen i den *rådgivende og den procederende virksomhed.* 1) I sin bog om advokatansvaret fremhæver *A. Vinding Kruse*, 2) at advokatens virksomhed naturligt kan opdeles i en sagkyndig rådgivning og i en fortsættelse af rådgivningen med en speciel sagkyndig arbejdspræstation. I sin fremstilling af ansvarsreglerne opdeler *A. Vinding Kruse* opgaverne i ansvaret for *rådgivning om juridiske spørgsmål, for forretningsmæssige råd og for rådgivning vedrørende personlige livsforhold.*

Med udgangspunkt i beskrivelsen af det liberale erhverv, jfr. kap. 2 vil jeg i det følgende ved advokatvirksomhed forstå *den virksomhed, som en advokat udøver i tilfælde, hvor han i sin egenskab af advokat påtager sig en rådgivende bistand overfor en klient.* Under rådgivende bistand vil høre afgivelse af råd og vejledninger og de hertil hørende dokumentudfærdigelser og ekspeditioner, samt førelse af sager for dømmende eller administrative myndigheder.

1. I sin bog God Advokatsed beskæftiger *Wiklund* sig i kap. 2 med, hvad advokatvirksomhed omfatter. *Wiklund* opstiller ikke nogen definition af advokatvirksomhed, men beskriver en række typiske advokatopgaver. På samme måde må *Halvorsen* i bogen om Advokatvirksomhed - Betingelser og Krav - afstå fra at lave en definition se bogens kap. 3
2. *Kruse, A. Vinding:* Advokatansvaret. København 1985 p. 12.

I definitionen er ikke indeholdt noget krav om *vederlag eller honorar* for rådgivningen, idet også gratis eller ikke fuldt ud vederlagt bistand må omfattes af advokatvirksomheden. Er der ydet vederlag for rådgivningen, er der dog formodning for, at rådgivningen er ydet som advokatvirksomhed. Givet er det dog ikke. Tænker man sig, at en advokat, som har god forstand på moderne fransk maleri, får et vederlag for at påtage sig at rådgive et museum eller et galleri om indkøb og udstilling af moderne franske malerier, falder en sådan rådgivning udenfor advokatvirksomheden. På samme måde må den rådgivning, som en advokat yder i et ansættelsesforhold hos andre end advokater, falde udenfor advokatvirksomheden f.eks. den rådgivning en advokat, der er juridisk direktør i et selskab yder dette, hvad enten rådgivningen vedrører selskabets forhold eller indgår i ydelser, som selskabet sælger. Sidstnævnte kan f.eks. forekomme ved advokaters ansættelse i teknisk rådgivende og planlæggende virksomheder.

Skal man søge en positiv beskrivelse af rådgivningens genstand, må det være noget i retning af, at advokater påtager sig rådgivning i juridiske/økonomiske spørgsmål i samfundet; hvad det så måtte betyde. Spørgsmålet om at give en positiv beskrivelse af, hvad advokatvirksomhed er, skal ikke forfølges yderligere.

3.2 Advokatopgavens formulering.

Rådgiverens forpligtelse er at løse den stillede opgave.

Denne sætning forekommer at være en selvfølgelighed.

Rejser man derimod spørgsmålet om, hvilken opgave det påhviler en advokat at løse, bliver spørgsmålet langt vanskeligere at besvare. Spørgsmålet om, hvilke krav der påhviler en advokat med at få formuleret opgavens problemer relevant, skal behandles nedenfor i kap. 6.3. om den professionelle standards krav.

3.3. Advokatopgavens løsning.

I løsningen af en advokatopgave indgår normalt tre hovedelementer.

Det første hovedelement er *de faktiske forhold*, som advokatindsatsen må basere sin vurdering på. Det andet hovedelement er *den juridiske besvarelse* af de stillede spørgsmål på baggrund af sagens faktum. Uanset at faktum og jus sjældent lader sig fuldstændigt adskille, vil faktum og jus blive behandlet hver for sig i det følgende. Det tredie hovedelement, som indgår i en opgaveløsning, er *advokatens egne egenskaber.* Advokategenskaberne er de led, som forbinder faktum og jus, og som sammenfatter den vejledning, som indgår i rådgivningen.

3.3.1. Sagens faktum.

Spørgsmålet om sagens faktum stiller sig forskelligt afhængig af, om advokatopgaven består i at rådgive om forhold, som helt eller delvis baserer sig på et *faktum, som er udspillet,* eller om rådgivningsopgaven knytter sig til *fremtidig økonomisk eller anden aktivitet.*

En meget stor del af advokatopgaverne rummer et krav om advokatens indsats for at *få oplyst det faktum, som er nødvendigt for vurderingen af retlige positioner.* Størst er disse opgaver i retssager, hvad enten faktum skal danne grundlag for udøvelsen af en strafsanktion, gennemførelse af erstatningskrav, eller hævdelse af andre former for retlige krav. Denne del af advokatopgaven skal ikke behandles her. Mange fremstillinger – og kriminalromaner – findes til beskrivelse af opgaven med at få faktum oplyst i retssager, og enhver advokat har oplevet, hvor ubehageligt det er, når han i retssalen oplever, at de faktiske forhold er anderledes, end han regnede med, da han skrev sit responsum, eller da han forberedte sin procedure.

I alle tilfælde af advokaters rådgivning indgår et større eller mindre element af et nutidigt faktum.

Skal der tages beslutninger om anlæg af retssag, vil bedømmelsen af sagens udfald i høj grad knytte sig til vurderingen af et fortidigt faktums indhold og af mulighederne for at dokumentere dette faktum; men også i disse sager indgår nutidigt faktum som spørgsmål om, hvad sagens omkostninger vil være, om klientens mulighed for at betale disse omkostninger og for at finansiere sagen, om mulighederne for opnåelse af fri proces og retshjælpsforsikringsdækning, om sagens belastning for klientens person, for hans personlige forhold, for hans familie m.v.

Ved økonomisk og forretningsmæssig rådgivning f.eks. om et byggeri skal gennemføres, om en fast ejendom skal erhverves, vil det faktum, som skal tilvejebringes, være et nutidigt faktum ofte suppleret med en fremtidig prognose, som et nødvendigt grundlag for at kunne træffe en rigtig beslutning.

Fælles for alle faktiske oplysninger er, at de vedrører forhold, som advokaten ikke igennem sin juridiske uddannelse har nogen forudsætning for at kende. Principielt vedrører de faktiske forhold alle andre forhold i samfundet end netop juraen i bred forstand. Bortset fra en mulighed for at vurdere betydningen af, hvilken rolle et faktum, advokaten kender, har for bedømmelsen af et juridisk spørgsmål, *har advokaten ingen sagkundskab,* men må skaffe sig denne sagkundskab typisk gennem andre rådgivere. Indgår spørgsmål om lastbilers bremsesystemer i en erstatningssag, har advokaten behov for en teknisk rådgiver, der kan lære ham op i disse bremsesystemers virkemåde, fysik og konstruktion. Drejer

rådgivningen sig om køb af en industrivirksomhed, har advokaten behov for rådgivere, som kan bedømme erhvervsvirksomhedens produktionsapparat, kontrolsystemer, afsætningsmuligheder, varelagre m.v. Har klienten ikke selv den fornødne sagkundskab hos sig, må advokaten rejse spørgsmålet om at få tilstrækkelig sagkundskab tilknyttet opgaveløsningen.

Ønsker klienten ikke at medvirke hertil, eller ønsker klienten ikke at betale herfor, kan den yderste konsekvens for advokaten blive, at han må frasige sig opgavens løsning.

I ABR om teknisk rådgivning og bistand bestemmes i 2.1.5 3) følgende: *"Finder rådgiveren, at der til sagens gennemførelse er behov for en speciel rådgivning, udover den, han selv påtager sig at yde, skal han oplyse klienten herom, forinden aftale indgås."*

Bestemmelsen i ABR 2.1.5 har efter bemærkningerne som formål at sikre klienten imod, at der senere viser sig at mangle relevant rådgivningsmæssig bistand til en byggesags gennemførelse med deraf følgende ekstraudgifter til rådgivning.

Denne begrundelse er specielt byggefaglig, men princippet om, at *en advokat må foranledige, at der til løsning af rådgivningsopgaver tilknyttes den specielle rådgivning, som er nødvendig for fastlæggelsen og forståelsen af et faktum, er givet.*

Denne forpligtelse for advokaten indtræder, så snart advokaten i forbindelse med løsningen af en opgave erkender behovet for, at yderligere rådgivere tilknyttes opgaveløsningen. Uanset at forpligtelserne intetsteds fremgår af regler og normer, forekommer forpligtelsen nødvendig for advokatopgavens løsning. En juridisk rådgivning, der hviler på et urigtigt eller utilstrækkeligt faktum, kan (næsten) ikke undgå at komme til forkerte resultater.

3.3.2. Jus.

Advokatens besvarelse af opgavens juridiske spørgsmål kan opdeles i *eftersøgning, bearbejdning og formidling af informationer.*

For de juridiske spørgsmål i en advokatopgave er det karakteristisk, at de stillede spørgsmål ikke lader sig løse ved opslag i en lovtekst, en lærebog eller en formelsamling. Opgaverne er individuelle, og de faktiske forhold er så rigt facetterede, at advokaten selv må skabe den jura, som er nødvendig for opgavens løsning.

Opgaven med at skabe juraen for løsning af advokatopgaver er central for advokatens virke. Kan en advokat ikke mestre denne opgave nogen-

3. Om bestemmelsen se Jørgen Hansen: Teknikeraftalen. København 1984 p. 75 f og 98.

lunde til fuldkommenhed, ophører han med at være juridisk rådgiver. *Grundlaget* for at skabe juraen i løsningen af en advokatopgave er alt det juridiske stof, som eksisterer her i landet og for mange opgavers vedkommende tillige det juridiske stof, som findes i udlandet, hvad enten stoffet ligger i forskrifter, begrundelser herfor, domme eller som juridisk litteratur af alle arter. Blandt dette meget store stof skal advokaten skabe netop de begrundelser, som fører frem til den korrekte løsning af den stillede opgave. Målet for, om løsningen er korrekt, er for mange sagers vedkommende om argumentationen og rådgivningsresultatet accepteres i en dom, i en voldgiftskendelse eller af en administrativ myndighed.

For at kunne skabe juraen for løsningen af en advokatopgave, *kræves stor kombinationsevne og juridisk fantasi.* Har advokaten ikke fantasi til at se de juridiske problemer, de stillede spørgsmål rejser på grundlag af de kendte faktiske forhold, og har advokaten ikke nogen særlig høj grad af kombinationsevne, så han ikke kan se de berøringspunkter, der eksisterer mellem de spørgsmål, han må stille og de forskellige dele af juraen og anerkendt juridisk litteratur, vil hans argumentation blive for snæver. Jo færre berøringspunkter advokaten ser mellem de spørgsmål opgaven rummer, og det samlede juridiske stof, jo større er risikoen for, at rådgivningen bliver forkert, fordi afgørende dele af det juridiske stof er holdt uden for overvejelser og argumentation.

For advokater er det vigtigt at have så stort et juridisk kombinationsfelt som overhovedet muligt. Grundlaget for et stort juridisk kombinationsfelt er viden, viden om viden og viden om brug af viden.

3.3.3. Advokategenskaber.

At fremhæve advokatens egenskaber som et hovedelement i opgaveløsningen kan virke fremmedartet i en beskrivelse af løsningen af advokatopgaver. Fælles for alle liberale erhverv er det, at løsningen af stillede opgaver i høj grad har sammenhæng med de evner, egenskaber og det professionelle apparat, der stilles bag en opgaves løsning.

Skal en advokatopave løses, er det ikke nok at beskrive krav til oplysning af faktum og krav til opdyrkning af jus. Faktum og jus skal forbindes. Denne forbindelse sker gennem advokatens indsats.

En beskrivelse af nogle krav, som en advokat må kunne honorere for at kunne løse sin opgave, indgår i målformuleringen for uddannelsen, og kan tillige være til hjælp for unge jurister, som overvejer at vælge en advokatgerning.

I kap. 3.3.2. blev formuleret et krav til den juridiske rådgiver om at opnå et så stort juridisk kombinationsfelt som overhovedet muligt. I det følgende skal dette krav uddybes.

Den juridiske rådgiver skal selv skabe den jura, han har brug for til besvarelsen af de spørgsmål, opgaven rummer. Dette gælder, hvad enten anvendelsen af de juridiske besvarelser kommer frem i en procedure for en domstol eller for en voldgiftsret, i et responsum, i en vejledning af en klient eller i formuleringen af en kontraktsbestemmelse, som aftaleretligt skal regulere retsforholdet mellem aftalens parter efter det retssystems regler, som finder anvendelse på aftaleforholdet.

Forudsætningen for, at den juridiske rådgiver kan skabe den jura, han har brug for til løsningen af en opgave, og for at hans opgaveløsning og rådgivning bliver relevant, er *et dybtgående kendskab til det regelsæt, som eksisterer i det retssystem (den del af retssystemet), som finder anvendelse.*

Kendskab til regler er langt fra nok. Kendskab til regler skaber en paratviden. Paratviden kan være nyttig, når man skal ekspedere sager, men som grundlag for kvalificeret rådgivning er paratviden ikke særlig interessant. Anvendelsen af regler i et retssystem kræver betydelig forståelse for reglernes begrundelse og forudsætninger i retssystemet. Retssystemets regler er i princippet konkrete udslag af retssystemets tankegange, holdninger og valg. Skal man forstå retssystemet, er det vigtigt at gøre sig klart, hvilke hensyn og holdninger, der har ført til, at en given regel har fået netop det indhold, den har.

Gennem kendskabet til retssystemets tankegange, holdninger og valg sættes rådgiveren i stand til at analysere, hvilke af retssystemets tankegange, holdninger og valg, der optræder og som kan henføres til den opgave, som rådgiveren virker med at løse. Dette kendskab giver rådgiveren mulighed for at se, hvilke spørgsmål opgaven rummer for en retlig bedømmelse; det giver ham mulighed for at trække retsregler og domme ind i bedømmelsen fra helt andre dele af retssystemet end den/de dele, opgaven vedrører, men hvor samme tankegange, holdninger og valg har fundet udtryk i en formuleret retsregel eller i en dom, og det giver rådgiveren mulighed for at bygge den relevante argumentation op for eksistensen af den regel, som ville gælde for opgavens løsning, hvis reglen var formuleret her.

Kendskabet til retssystemets tankegange, holdninger og valg har stor betydning, når retsregler skal fortolkes og forstås. Al lovformulering er grov, og selv omfattende lovgivninger rammer kun en meget begrænset del af de spørgsmål, som området rummer. Livet er langt rigere facetteret end en lovgivning kan blive. Det er ingen tilfældighed, at loves administration og forståelse er lagt i hænderne på mennesker, som er blandt de højstuddannede vi har, og som gennem deres uddannelse og etik må løse konflikter i livet ud fra lovens ånd og mening snarere end ud fra lovens bogstav.

Kendskabet til retssystemets tankegange, holdninger og valg giver rådgiveren mulighed for at medvirke til reglernes tilpasning til ændrede samfundsforhold. Samfundet har ændret sig væsenligt i forhold til tidspunktet for givelsen af mange af de retsregler, vi stadig anvender. At Danske Lovs regler om hævd, pant, forældelse, vindikation og husbondansvar stadig lader sig anvende i nutidens samfund, skyldes en løbende tilpasning af de hensyn, som reglerne udtrykker til de ændrede samfundsforhold.

Forudsætningen for, at den juridiske rådgiver kan gennemføre en proces som den beskrevne er, at han har *kendskab til så mange retsområder som muligt.* Det hjælper ikke meget at kunne aftaleret, hvis man skal skabe en licensaftale og ikke har kendskab til immaterial- og konkurrenceretlige regler og tankegange, og et responsum om en industrivirksomheds ødelæggelse af et offentligt kloaknet er i betydelig risiko for at blive urigtigt, hvis rådgiveren ikke har kendskab til spildevandslovgivning, miljølovgivning og offentligretlige hensyn i retssystemet.

Viden er et nødvendigt, men ikke et tilstrækkeligt krav. Den juridiske rådgiver må have høj grad af *fantasi til at kombinere regler og hensyn.* Disse krav er langt højere til den juridiske rådgiver end til administrationsjuristen eller til dommeren.

Administrationsjuristen administrerer en enkelt lov eller måske blot enkelte paragraffer i en lov. Han opnår herved meget stor viden om dette område, men risikoen er stor for, at genstanden for hans viden og faglige tankegang indsnævres til dette administrative område - en udvikling som kan skabe stor forvaltningsretlig effektivitet, men som i høj grad også kan begrænse hensynet til, hvad retssikkerheden og områdets betydning for retssystemet iøvrigt tilsiger.

For advokaten og dommeren er det daglige billede et andet. Hver dag nye sager fra vidt forskellige dele af samfundslivet. For advokaten veksler problemerne hele tiden, time for time gennem døgnet. Viften af de spørgsmål, en advokat skal have en kvalificeret mening om, er meget vid. I samspillet mellem dommeren og advokaten er det, som vort processystem er opbygget, advokaten som gennem sin indsats skaber inspirationen hos dommeren og grundlaget for hans afgørelse.

Det hjælper ikke meget, hvis en dommer har visioner og juridisk fantasi i en sag, hvor de procederende advokater kun har set en del af sagens muligheder, og har begrænset deres procedurer til en triviel oplæsning af postulater af tvivlsom relevans for sagens afgørelse. Det er dommeren, som gennem sin dom fastlægger sagens juridiske konklusion, men det er i høj grad advokaterne, som finder det retlige grundlag, som dommeren anvender.

Skal den juridiske rådgiver i sin opgaveløsning opfylde krav, som beskrevet, kan det kun gøres, hvis han har tilegnet sig en *metode* til at analysere sagens juridiske problemer og til at få formuleret de spørgsmål, som skal besvares så adækvat og så relevant som overhovedet muligt. Kun gennem en korrekt formulering af spørgsmål kan man gøre sig håb om at finde rigtige svar. *Den juridiske metode* giver – på samme måde som enhver anden videnskabelig metode – gennem en stadig søgen efter præcisere formulering af spørgsmål mange fremskridt. Den juridiske rådgiver får analyseret sig frem til, at de spørgsmål, som oprindelig blev stillet, må opdeles i flere snævre og indbyrdes forskellige spørgsmål. Det er med god grund, at den juridiske uddannelse – nok i højere grad end alle andre videregående uddannelser her i landet – er en uddannelse i juridisk- eller i videnskabelig metode.

Den juridiske rådgiver yder sin rådgivning under en vis *neutralitet og loyalitet overfor retssystemet.* Skarpe politiske holdninger og kritik af retssystemet må fremsættes i andre sammenhænge end i den juridiske rådgivning. På dette punkt har advokaten nok større frihed i sin procedure end i en juridiske rådgivning af klienten. Uanset at proceduren sker for dommerne i sagen og ikke for boulevardpressens journalister på tilhørerpladsen, kan proceduren i høj grad være velegnet til at fremføre kritiske holdninger til retsregler eller hidtidig praksis. Det hænder, at førelsen af retssager er begrundet i et ønske om at påkalde interesse for en uhensigtsmæssig eller urimelig retstilstand, men også i disse tilfælde søger argumentationen sit grundlag i de tankegange, holdninger og valg i samfundet, som udtrykkes gennem retssystemet.

Udover viden og juridisk fantasi kræver advokatopgavens løsning stor *grundighed.* Et krav om grundighed gælder for alle jurister, men for advokaten har grundighedskravets særlig relevans, fordi det område, han beskæftiger sig med, er så heterogent og så stort såvel hvad angår faktum som jus. Advokaten skal selv opdyrke de faktiske forhold, hvor dommeren eller administrationens jurister i højere grad får de faktiske forhold forelagt i en sammenfattet og bearbejdet form. Advokaten er feltherren i sin aktivitet med at få sagens problemer løst. At være kriger er ikke nok. Han må som feltherren planlægge og tilrettelægge slaget.

Advokaten må kunne udtrykke *sig skriftligt og mundtlig* i en forståelig form. Advokatens responsa skal kunne læses og forstås af mennesker uden juridisk eller anden form for udannelse, og proceduren skulle gerne være umiddelbart forståelig for såvel dommeren som for de parter, der sidder i retssalen og følger sagen. Hertil kan føjes et stilfærdigt ønske om, at alle mundtlige indlæg gives en sådan inspiration, at tilhørerne ikke skal bruge bare 10% af deres mentale ressourcer for at holde sig vågne.

Løsningen af advokatopgaven kræver, at advokaten træffer *beslutninger.* En væsentlig del af advokatens gerning består i løbende at træffe beslutninger, hvad enten disse udtrykker egentlige dispositioner eller udtrykker valg mellem, hvilke synspunkter og anbringender, der skal føres frem eller lades ligge. Advokatgerningen forudsætter, at en advokat er i stand til at træffe beslutninger, hvortil hører, at han ikke ligger søvnløs af usikkerhed og frygt for, om trufne beslutninger og givne råd er rigtige.

Næsten alle advokatopgaver har berøring med *konfliktløsninger knyttet til næsten alle former for menneskelig adfærd.* At dette stiller krav om forståelse og indføling i menneskelige problemer er givet, selv om sjælesørgerfunktionen ikke er lige udtalt indenfor alle grene af juraen.

Løsningen af advokatopgaver kræver, at advokaten skal have *personligt mod,* hvad enten han skal tale klienten, modparten eller samfundet imod. Med den udvikling, vi har oplevet i Europa siden den anden verdenskrig, er det erkendt, at liberale erhvervs udøvere – og først og fremmest en stand af uafhængige jurister – mere end andre er et bolværk i samfundet til beskyttelse af individets frihed og retssikkerhed.

Beskrivelsen af advokategenskaberne i opgavens løsning kan opløses i mange spørgsmål. For standen bliver spørgsmålet om advokatens evner og muligheder for at kunne løse opgaverne et centralt spørgsmål. Advokatens evner til at løse opgaven har sammenhæng med advokaternes uddannelse og advokaternes uafhængighed. Det er derfor naturligt at reflektere over uddannelses- og uafhængighedskravets problemer.

I *ABA Code of professional responsibility* beskrives advokategenskaberne på følgende måde:

EC 1-5 A lawyer should maintain high standards of professional conduct and should encourage fellow lawyers to do likewise. He should be temperate and dignified, and he should refrain from all illegal and morally reprehensible conduct. Because of his position in society, even minor violations of law by a lawyer may tend to lessen public confidence in the legal profession. Obedience to law exemplifies respect for law. To lawyers especially, respect for the law should be more than a platitude.

4. Uddannelseskravet.

4.1. Baggrund.

For et virke som professionel rådgiver gælder et krav om høj uddannelse. De som virker i de liberale erhverv er blandt samfundets højstuddannede medlemmer. Advokatens uddannelse er en af de længste uddannelser, vi kender her i landet, og uddannelsen er højere end vi kender den fra advokatuddannelser i udlandet. Kravet om juridisk embedseksamen (5-6 års universitetsuddannelse) samt 3 års læretid (advokatfuldmægtiguddannelse) som betingelse for at opnå advokatbestalling, normalt suppleret med en prøve i procedure som betingelse for at opnå møderet for Landsret, er en meget høj uddannelse. Der er dog intet, som tyder på, at uddannelseskravet er sat for højt.

Uddannelseskravets betydning for liberale erhverv fremhæves af *Crayencour:* 1)

"Udøveren af et liberalt erhverv skal have en høj uddannelse. Alt efter de forskellige fag skal denne uddannelse bestå af en blanding, som undertiden er vanskelig at bestemme, af teoretisk og praktisk uddannelse. Under arbejderne med gennemførelsen af den gensidige anerkendelse af eksamensbeviser har de faglige organisationer altid insisteret stærkt på, at kriterierne for uddannelsen lægges på det højst mulige plan.
Men her opstår der som følge af udviklingen betydelige og vanskelige problemer.
I lang tid var det sådan, at udøveren at et liberalt erhverv besad en vis kunnen, som han delte med et begrænset antal personer. Derved fik han en vis magt. Men forholdene har ændret sig. Undervisningen bliver mere udbredt, ganske vist i et for langsomt tempo. Kilderne til viden bliver delvis uafhængige af den liberale erhvervsudøvers person og går over til at hvile på en håndtering af tekniske hjælpemidler. Det liberale erhverv har således mistet meget af den prestige, som skyldes uddannelsen. Eksamenssystemet kritiseres som kilde til privilegier, uden at man dog endnu nøjere har præciseret, hvad den uundgåelige kontrol af viden skal bestå i for fremtiden. I mange erhverv er grunduddannelsen kun en indledning, som ganske vist er nødvendig, men hvis værdi er vigende i forhold til den udvikling, der finder sted i retning af livsvarig uddannelse.
Når man analyserer denne udvikling omhyggeligt, forstår man, at udover en teknisk viden, som altid er nødvendig, ligger værdien af uddannelsen i det liberale erhverv og særlig af

1. *Crayencour:* Det europæiske Fællesskab og den frie bevægelighed for de liberale erhverv p. 18. f.

den faglige erfaring i en slags indsigt, der gør, at man er opmærksom på de menneskelige sider af udøvelsen af dette erhverv. Dette må ikke glemmes, når man tænker på uddannelsens varighed ..."

Advokatens rådgivning af klienten i den konkrete opgave hviler på resultatet at tre uddannelsesforløb efter endt skolegang; *universitetsuddannelsen advokatfuldmægtiguddannelsen og advokatens øvrige uddannelse af sig selv.* De tre former for uddannelse lader sig ikke adskille for den enkelte advokat. Det ér hændt, at stud. jur'er har læst en juridisk fremstilling om et emne, som ikke stod på studielisten, og det er også sket, at advokatfuldmægtige hengiver sig til studier af juridiske emner, som ligger ud over, hvad dagens opgaver nødvendiggør. Systematisk kan det dog være praktisk at behandle de tre uddannelsesforløb hver for sig.

4.2 Universitetsuddannelsen.

Universitetsuddannelsen af jurister er basisuddannelsen for advokater. Det er ikke, og har aldrig været universiteternes opgave at uddanne advokater, men det er universitetsuddannelsens opgave at give juridiske studerende den uddannelse i grundlæggende juridisk tankegang og viden, som skaber grundlaget for den videreuddannelse, som er nødvendig for at den juridiske kandidat kan blive advokat, embedsmand, dommer eller iøvrigt virke som jurist i samfundet. Uanset hvor god en advokatfuldmægtiguddannelse gøres, vil det ikke være muligt for advokatstanden at give juridiske kandidater en nødvendig basisviden, de ikke har modtaget gennem universitetsuddannelsen. Skulle noget sådant gøres, måtte advokatstanden overtage uddannelsen helt fra studentereksamen, således at advokatstanden påtog sig opgaven med at basisuddanne studerende. Sådanne uddannelser kendes. I England har The Bar sin egen basale juridiske uddannelse af kommende barresters. Som uddannelsessystemet er bygget op i Danmark, vil det virke kunstigt, om advokatstanden – i erkendelse af universitetsuddannelsens utilstrækkelighed - og for at sikre en kvalificeret rekruttering af veluddannede kandidater for advokatgerningen – skulle påbegynde en basal uddannelse af unge mennesker, som gerne vil studere jura.

Allerede af disse grunde har advokatstanden en vital interesse i universitetsuddannelsens indhold og krav til de juridiske studerende.

Det er ikke min tanke i det følgende at søge at beskrive, hvorledes universitetsuddannelsen bør lægges til rette, hvilke fag, der bør undervises i, om eksaminer bør være mundtlige, skriftlige, kollektive eller individuelle, endsige vurdere karakterskalaer eller bedømmelsesgrundlag og -politik for besvarelser og præstationer.

Det er derimod min tanke kort at søge at beskrive de *mål*, som en universitetsuddannelsen bør søge at opnå for at resultatet af universitetsuddannelsen - den nybagte cand. jur. – har fået en så tilstrækkelig basal uddannelse, at der er grundlag for en advokatuddannelse og derefter for en advokatgerning.

Ovenfor i kap. 3.3. blev behandlet advokatens opgaveløsning og der blev her formuleret en række *behov*, som gælder for løsningen af advokatopgaver.

- *Behov for et så stort juridisk kombinationsfelt som muligt, typisk baseret på viden.*
- *Behov for juridisk kombinationsevne og fantasi.*
- *Behov for evne til at kunne tilpasse retsregler til samfundsudviklingens krav.*
- *Behov for evne til at skabe retsregler i ikke fuldt regelbundne områder.*
- *Behov for en udviklet sans for retssikkerhed og respekt herfor.*
- *Behov for en fornemmelse for, hvad der ligger bag den regel, det stof eller den sag, man skal behandle.*
- *Behov for stor grundighed og nøjagtighed overfor faktum og jus.*
- *Behov for menneskekundskab og psykologi.*
- *Behov for personligt mod.*
- *Behov for evne til at kunne fremstille et stof skriftligt og mundtligt.*

Alle disse behov 2) gælder udover kravet om, at man iøvrigt har kendskab til, hvad man begiver sig ud i som professionel rådgiver.

Uanset at disse krav er krav, som må gælde for den færdige advokat og hans virke og uanset at mange advokater først efter adskillige års praksis nogenlunde er i stand til at opfylde behovene, hviler de som mål for udformningen af en juridisk uddannelse. Her lægges de kim, som senere skal spire, her skabes det grundlag, hvorpå der kan bygges videre imod de endelige mål. Svigter uddannelsen her, er der intet at bygge på, en brugbar advokat skabes ikke.

Universitetsuddannelsens første opgave er at give stud.jur.'en et *juridisk begrebssæt*. Stort set alle andre uddannelser har i gymnasiet fået et vist kendskab til faget. Stud.polyt'erne kender fra skolen fysiske og kemiske formler og matematik, stud.mag'er har kendskab til historie og sprog o.s.v. Stud.jur.'en er blank. Den viden, han måtte have fra sam-

2. Ud over disse behov bør nævnes et *behov for, at advokater forholder sig kritisk til love og til administrative afgørelser.* Alt for ofte møder man hos liberale erhvervsudøvere en ukritisk accept af love og administrative afgørelser uanset, at mange love og administrative afgørelse strider imod, hvad en selv meget tolerant holdning til retssikkerheden kan bære. For advokater bør det være et mål at indtage en kritisk holdning til sådanne love og administrative afgørelser og at udtale kritikken, hvis vores retssystem skal overleve.

fundsfagene i skolen, er stort set intet grundlag for et juridisk begrebssæt og en juridisk uddannelse.

Den unge stud.jur. må tilegne sig et begrebssæt og starte med at lære visse *grundlæggende juridiske tankegange.* Skal der komme noget ud af denne indlæring, skal begreberne og de centrale tankegange stå præcist inde i hjernekassen på hver eneste stud. jur. Ender begreberne og de juridiske tankegange ikke inde i hjernekasserne, bliver det næsten håbløst at beskæftige sig med eller at indlære et juridisk stof.

Ovenfor blev nævnt, at advokater normalt aldrig har den tilstrækkelige viden til at kunne løse en opgave på det tidspunkt, hvor advokaten får opgaven overladt; han må selv opdyrke den viden, som er nødvendig for en rigtig rådgivning af klienten. For universitetsundervisningen er det i højere grad end for den enkelte advokat en umulighed at give den enkelte kandidat tilstrækkelig viden til at kunne løse en juridisk opgave i praksis. Sådan har det altid været og dette forhold ændres ikke af, at gabet mellem den viden, den nybagte cand. jur. har, og den viden, opgaveløsninger kræver i dag, er større, end tilfældet har været tidligere.

Da jurister helst skal træffe rigtige afgørelser, da advokater helst skal rådgive klienter rigtigt om deres retsstilling og da de dispositioner, en advokat tager ansvaret for, helst skal være rigtige og gyldige, og da den fornødne viden ikke kan tilegnes gennem universitetsstudiet, bliver tilbage som et fælles grundlag *den juridiske tankegang og metode.*

Juridisk tankegang kan beskrives som den tankegang, som generelt findes hos jurister, når de beskæftiger sig med et juridisk stof, og som er eller derved bliver retssystemets tankegang. Dette fællesskab i tankegang gør jurister egnede til at administrere og anvende retssystemets regler og hensyn ensartet.

Er det sagte rigtigt, bliver *det juridiske studiemål indlæring i og tilegnelse af juridisk tankegang og metode.*

En indlæring af juridisk tankegang og metode sker kun gennem en uddannelse som søger at trænge dybt ind i centrale dele af det juridiske stof, hvor dybden er mere afgørende end, om stoffets bredde er lidt større eller lidt mindre og den juridiske tankegang og metode opnås kun gennem et kendskab til flere fag eller discipliner.

Det enkelte fag er i princippet en anvendelse og beskrivelse af grundlæggende juridiske tankegange på et enkelt område af samfundslivet.

Det bliver derfor nødvendigt i studiet at opnå en samling over stoffet i de enkelte fag og at indse, hvorledes de enkelte fags indhold vokser frem som en anvendelse af fælles juridisk grundsyn, fælles tankegang eller, om man vil, af fælles retshensyn.

Indlæringen af den juridiske tankegang og metode går gennem de enkelte fag. Indlæringen og forståelsen af de enkelte fag skal være så dyb, at den møder og forener sig med de øvrige fag i en *fælles juridisk kærne.* Af denne grund må der herske stor betænkelighed ved den studieform, som i 1966 blev gennemført for det juridiske studium med årsprøveordningens gennemførelse. De enkelte fag blev her skilt ad. Man ophørte med at læse fagene i sammenhæng, og indlæringsdybden blev gennem to-semesterordningen langt mindre end tidligere. Der er grund til at tro, at der er en langt svagere studievirkning ved at læse to fag over to semestre hver, i stedet for at læse to fag over fire semestre tilsammen. Der er grund til at tro, at langt færre studerende med årsprøveordningen når ind til den juridiske kærne end tidligere. Det er karakteristisk, at f.eks. de obligationsretlige lærebøger med årsprøveordningen blev til obligationsretlige nøddeskaller; kærnen var forsvundet. I konsekvens af ændringen af universitetsuddannelsen nedsatte Advokatrådet et uddannelsesudvalg, der i november 1974 afgav *betænkning om behovet for en udbygning af Advokatrådets uddannelse for advokatfuldmægtige.*1)

Den juridiske uddannelse fik af Advokatrådets Uddannelsesudvalg følgende karakter:

"Advokatrådets Uddannelsesudvalg har på opfordring af Advokatrådet undersøgt "hvorvidt universitetsuddannelsen fortsat kan anses for at være tilstrækkelig som basis for advokatgerningen."
Uddannelsesudvalget er som resultat af sine undersøgelser nået til, at undervisningen på universiteterne til juridisk kandidateksamen i de allerseneste år er undergået en væsentlig forandring. Hovedlinien i denne ændring synes at være et forsøg på at give det juridisk studium en mere almen karakter i nogen grad på bekostning af den traditionelle indlæring af et betydeligt positivt lærestof. Dette afspejler sig dels i en nedskæring af det obligatoriske pensum, dels i en adgang til indenfor væsentlige fag at opnå juridisk kandidateksamen ved udarbejdelse af specialopgaver over et enkelt emne i stedet for ved eksamen i traditionel forstand.
I forbindelse hermed og som en naturlig følge af en afkortning af den normerede studietid, er universiteternes krav til studenternes positive kundskaber (såkaldt "paratviden") blevet mærkbart nedskåret, og en række for advokater væsentlige fag er udgået af det obligationsretlige stof, således at undervisning heri alene tilbydes studenterne i form af valgfri kursusfag. Traditionel eksamen i fagene statsforfatningsret og forvaltningsret er reelt for en stor del ved Københavns Universitet erstattet af studenternes - i grupper med 5-8 deltagere - udarbejdede specialopgaver over et ikke nødvendigvis centralt i faget placeret emne, og på tilsvarende måde kan en student vælge af aflevere specialopgave - eventuel udarbejdet i en gruppe - i fagene formueret og obligationsret i stedet for at aflægge sædvanlig eksamen i disse fag.

1. Juristuddannelsen blev drøftet på det *26. nordiske juristmøde i 1972 i Helsingfors.* Se herom forhandlingerne p. 193. Om kritik af årsprøveordningen henvises til *mit indlæg* p. 225 og *Niels Fisch-Thomsens indlæg* p. 233.

Det juridiske studium falder ikke længere i to eller tre dele, afsluttet med samlede eksaminer, men er opdelt i fire studieår, der hver afsluttes med en endelig prøve i de til studieåret henlagte fag. Denne opdeling - som kan have mange fordele iøvrigt - indebærer en risiko for, at kandidaten ikke i tilstrækkelig grad lærer at kombinere sine kundskaber på tværs af fagskel.
Mundtlig eksamen er kun bibeholdt i enkelte fag.
Universitetsundervisningen lægger megen vægt på at udvikle studentens evne til aktivt, selvstændigt arbejde, at vække hans interesse for juridiske problemstillinger og dermed engagere ham i samfundets retlige, sociale og økonomiske sammenhænge. Der gøres efter udvalgets skøn meget mere end tidligere for at lære studenterne at analysere det enkelte problem grundigt og alsidigt - men tidskrævende som dette er, sker det på bekostning af den systematiske indlæring af positivt retsstof.
Udvalget finder, at denne ændring i universitetsuddannelsen skaber et øget behov for efteruddannelse af advokatfuldmægtige."

I 1984 foreslog *det faglige landsudvalg for de samfundsvidenskabelige og sociale uddannelser*, at der blev nedsat et reformudvalg for den juridiske kandidatuddannelse.

Baggrunden herfor var især, at rammerne for den nuværende uddannelse, fastlagt i 1966, ikke forekommer helt tidssvarende i forhold til de differentierede arbejdsområder jurister ansættes indenfor, at relativt få jurister ansættes i private virksomheder udover advokatvirksomhed, og at der pr. september 1984 blev etableret en erhvervsretlig uddannelse på handelshøjskolerne.

Resultatet af udvalgets arbejde er blevet *betænkning nr. 1062/1985 om en reform af den juridiske kandidatuddannelse.*

Udvalget beskriver (p. 19) målsætningen for den juridiske kandidatuddannelse, som *"at danne basis for den private sektor, hvor anvendelse og udfærdigelse af retsregler samt rådgivning vedrørende retlige forhold er af væsentlig betydning. Uddannelsen bør således fortsat have et bredt erhvervssigte og give kandidaterne den almene juridiske kvalifikation, som er nødvendig for bestridelsen af en række erhvervsfunktioner ved domstolene, som advokat, i den offentlige forvaltning, det private erhvervsliv, faglige organisationer m.v.*

Varetagelsen af juridiske funktioner indenfor retssektoren ... er efter retsplejeloven betinget af juridisk kandidateksamen. På grund af beskæftigelsesmonopolet må uddannelsen også fremover leve op til de kvalifikationskrav, retssektoren stiller.

Skal samtidig uddannelsens traditionelle bredde bevares og om muligt øges, således at kandidaterne kan indpasses i flest mulige erhvervsmæssige sammenhænge, bør uddannelsen i højere grad end i dag muliggøre en vis specialisering rettet imod juristfunktioner i ikke alene retssektoren, men også på de øvrige offentlige og private beskæftigelsesområder. ... Uddannel-

sen bør give kandidaterne grundlaget for og en oplæring i evnen til at erhverve juridisk relevante specialkundskaber og -færdigheder. Derimod er det ikke ønskeligt, og under den opstillede målsætning heller ikke muligt, at indrette uddannelsen således, at den fuldt ud kunne imødekomme eventuelle ønsker om, at kandidaterne var i besiddelse af dybtgående speciel viden og specielle færdigheder på de enkelte beskæftigelsesområder."

Udvalget vurderer den nuværende årsprøveopbygning og finder, at uanset at ordningen rummer studietekniske fordele, indebærer ordningen, at alle centrale dicipliner skal tilegnes og afsluttes på grundlag af et studieforløb af maksimalt ni måneders varighed med risiko for, at de studerende i højere grad end ønskeligt fokuserer på eksamenslæsning, ligesom ordningen giver forholdsvis beskedne muligheder for at træne de studerende i at identificere og analysere problemer på tværs af de traditionelle disciplinopdelinger.

Udvalget foreslår, at uddannelsen deles i en *grunduddannelse* (3 år) og en *overbygningsuddannelse* (1 1/2 år).

Grunduddannelsen, der skal omfatte alle juridiske studerende, består første år dels af formueret med aftaleret og erstatningsret, dels af den offentlige ret, familie- og arveret samt indføring i forholdet mellem ret og samfund og andet og tredie år formueret med udvalgte dele af international privatret, selskabsret og civil tvangsfuldbyrdelse, offentlig ret samt udvalgte dele af civilproces, folke- samt EF-ret, strafferet og straffeproces, retshistorie og almindelig retslære samt retssociologi.

Overbygningsuddannelsen foreslås omfattende et studieprogram, bestående af ni studieenheder, omfattende et kursus i skatteret, et kursus i økonomi samt iøvrigt af syv valgfri kurser, hvoraf tre kan angå ikke-juridiske emner af nærliggende betydning for juridiske kandidaters virke. Den studerende kan dog vælge af udarbejde en eller flere selvstændige afhandlinger om juridiske emner, der træder i stedet for tre kurser, dog skal de studerende afslutte mindst et kursus med en skriftlig afhandling.

På grunduddannelsen *aflægges prøve i alle fire fag i samme eksamenstermin*, medens prøver i andet og tredie år kan deles, således at strafferet og straffeproces samt retshistorie m.v. kan tages selvstændigt dog senest samtidig med de øvrige fag, som skal bestås i samme eksamenstermin.

Advokatrådets repræsentant i udvalget har afgivet en selvstændig supplerende udtalelse begrundet i en frygt for en for ringe uddannelse for kandidater, som i overbygningsuddannelsen har valgt ikke advokatrelevante studieenheder. Med henvisning til rpl. § 119 stk. 6 betinger advokatrådets medlem af udvalget sin tilslutning til forslaget af, at den obli-

gatoriske efteruddannelse for advokatfuldmægtige gennemføres inden reformforslaget træder i kraft.

Det er vanskeligt at vurdere, om et studieforløb som forslagets er bedre end det studieforløb, som kendtes før årsprøveordningens gennemførelse i 1966.

Det kan bekymre, om de tre års grunduddannelse er tilstrækkelige til at tilvejebringe indlæring af den juridiske tankegang og metode. Hertil synes overbygningsuddannelsen ikke at være egnet med ni studieenheder af 1/6 årsværk hver.

I forhold til årsprøveordningen er det en klar forbedring, at prøve i formueret m.v. og i offentlig ret m.v. aflægges samlet med udgangen af tredie studieår, og at studiet af disse centrale dicipliner påbegyndes straks ved studiets begyndelse og ikke slippes, således at de studerende må beskæftige sig med disse centrale fag gennem hele grunduddannelsens tre år.

4.3. Advokatfuldmægtiguddannelsen.

Efter *Advokatrådets uddannelsesbetænkning 1974* formuleres *formålet med advokatfuldmægtiguddannelsen som "en efteruddannelse, hvis hovedformål må være at give advokatfuldmægtigene det sikre systematiske overblik, den brede paratviden og dermed evnen til at bedømme et juridisk problems aspekter på tværs af studiets fagskel."*

Advokatfuldmægtiguddannelsen er tostrenget.

Den 3-årige uddannelse i praksis hos en advokat, hvor fuldmægtigen gennem det daglige arbejde erhverver sig den specielle og praktiske træning, og den ansvarsfølelse, som er forudsætningen for, at han kan virke som professionel rådgiver overfor klienter i ofte velfærdstruende spørgsmål. Gennem den praktiske advokatuddannelse trænes advokatfuldmægtigen i at løse advokatopgaver, se herom kap. 3.3, og han lærer de begrænsninger af etisk karakter, som gælder for det kontor, hvori han uddannes - krav til rådgivningens indhold, som ofte er langt snævrere end retssystemets muligheder. Han lærer, at hvis hans status som rådgiver skal respekteres, indebærer dette krav til påklædning, sprogbrug, opførsel i omgang med klienter, modparter og kollegaer.

Ingen advokatfuldmægtig vil gennem sin fuldmægtigtid møde eksempler på alle typer af sager, han senere som advokat vil komme til at beskæftige sig med. Ingen advokat vil heller på noget tidspunkt af sit aktive virke kunne hævde, at han har mødt alle typer af sager, han vil komme til at beskæftige sig med. Advokatfuldmægtigen uddannes under det vilkår, at han kommer i berøring med de sagstyper og juridiske emner, som kontoret beskæftiger sig med i hans fuldmægtigtid. Selv om kontoret tilstræ-

ber at give ham en så bred uddannelse som muligt, vil denne uddannelse altid ligge indenfor rammerne af kontorets portefølje. Dette gør, at *metodelæren bliver central*, også for uddannelsen af advokatfuldmægtige. Dette gælder såvel metoden omkring opdyrkning af sagens indhold, formulering af de problemer, sagen rummer, som kombinationen af de juridiske regler, hensyn og synspunkter, som problemløsningen og rådgivningen indeholder.

Den teoretiske advokatfuldmægtiguddannelse, som advokatrådet har etableret, er af relativ ny dato. Tidligere bestod uddannelsen i afholdelse af procedureøvelser. Udbygningen af den teoretiske uddannelse af advokatfuldmægtige er advokatstandens reaktion på den forringelse af universitetsuddannelsen, som er sket i tiden siden 1966, og som indebar, at den juridiske kandiat ikke længere havde et tilstrækkeligt teoretisk-juridisk grundlag for at kunne virke som professionel rådgiver.

Uddannelsesbetænkning 1974 fremhæver tydeligt, at *der i advokatrådet i 1973 opstod frygt for, "at universitetsuddannelsen af juridiske kandidater nu måtte anses at være så væsentligt forringet set ud fra et advokatuddannelsessynspunkt, at det måske nu ville blive nødvendigt for advokatrådet at tage skridt henimod en etablering af en kompenserende undervisning for advokatfuldmægtige."* Dette skete i fortsættelse af uddannelsesbetænkningen.

Uddannelsesbetænkning 1974 fremhæver tilegnelsen af *"paratviden"* eller af *"beredskabsviden"* som det centrale for advokaters teoretiske uddannelse. Beredskabsviden i form af kendskab til f.eks. at dokumenter vedrørende fast ejendom skal tinglyses, og at licensaftaler har sammenhæng med monopolret, EF-ret, immaterialret, aftaleret og skatteret m.v. er nødvendig for at kunne ekspedere dokumenter om fast ejendom og for at kunne rådgive om licensaftaler. Beredskabsviden i form af *udenadlærte detaljer i enkelte dele af stoffet* er ikke i sig selv værdifuld, idet en sådan viden - hvis man overhovedet tør stole på sin egen hukommelse - kun lader sig anvende i sammenhæng med den vurdering, som indgår i opgaveløsningen om den metode, som anvendes. Man kan slå en lovbestemmelse op, men et retsområdes eller en retsregels tankegang og begrundelser kan ikke slås op. De må studeres og forstås.

Samspillet med universitetsuddannelsen og fuldmægtiguddannelsen kan beskrives med følgende eksempel.

På universitetet læser stud.jur.'en i arveret om testamenter, om formkrav for testamenter og om begrænsninger i testationskompetencen. På fuldmægtigkurser (og i praksis) lærer advokatfuldmægtigen opstilling og formulering af en række forskellige former for testamenter, men på advokatkontoret lærer advokatfuldmægtigen hvilke testamentsbestemmel-

ser, der svarer til den konkrete klients ønsker og behov samt om, hvilken holdning kontoret har til at medvirke til testamenters oprettelse og -formulering, f.eks. en holdning til ikke at medvirke til, at gifte personer opretter testamente uden ægtefællens viden (og indforståelse), ikke at gøre testamentariske særejebestemmelser uforanderlige for modtageren, eller at kontorets indsættelse som eksekutor ikke indebærer, at testamentet oprettes uden salærkrav.

Efter *rpl. § 119 stk. 6 kan justitsministeren "fastsætte regler om, at gennemførelsen af en teoretisk efteruddannelse på områder af særlig betydning for advokater er en betingelse for at få beskikkelse som advokat. Advokatsamfundet forestår uddannelsen. Justitsministeren kan fastsætte nærmere regler om uddannelsens indhold, dens tilrettelæggelse og om betaling herfor."*

I retsplejelovrevisionsudvalget var der ikke enighed om hvorvidt en advokatuddannelse skulle gøres obligatorisk eller frivillig. 3) Advokatrådet har flere gange forsøgt at få uddannelsen gjort obligatorisk og senest har *advokatrådets formand* i betænkningen om en reform af den juridiske kandidatuddannelse formuleret en mindretalsudtalelse om, at hans tilslutning til forslaget er betinget af *"at den i retsplejelovens § 119 stk. 6 forudsatte obligatoriske efteruddannelse for advokatfuldmægtige vil være gennemført inden nærværende reformforslag træder i kraft."*

Uanset hvor stort et behov, der består for en særlig uddannelse for advokater, indebærer en bestemmelse som rpl. § 119 stk. 6 et *så alvorligt indgreb overfor advokatstandens uafhængighed,* at standen burde føle væmmelse ved tanken om, at justitsministeren kan fastsætte indholdet af en advokatuddannelse som betingelse for, at en advokat kan opnå bestalling. *Skal der stilles krav til advokaters uddannelse, skal sådanne krav stilles af advokatstanden selv og ikke af en politisk valgt minister.*

4.4. Advokatuddannelsen iøvrigt.

Skal advokater gennem en livsvarig gerning kunne opfylde kravene til professionel rådgivning, kan noget sådant kun ske gennem en *stadig uddannelse af advokater,* en uddannelse som forløber igennem hele den tid, hvori advokaten virker som rådgiver.

Efteruddannelsen af advokater sker på mange måder.

Efteruddannelse af advokater er altid sket gennem *løsning af de enkelte opgaver,* hvorved advokaten hver dag gennem opslag i lovstof, domme, forhandlinger med klienter, med andre rådgivere eller gennem tilegnelse af sagens stof er underkastet en stadig uddannelse. I tiden efter den anden

3. Betænkning 871/1979 p. 47.

verdenskrig synes disse uddannelser suppleret med læsning af Ugeskriftet ikke længere at være tilstrækkelige for, at advokater kan holde sig på højde med stadig stigende krav til rådgivningens indhold. Internationaliseringen af juridisk rådgivning først og fremmest gennem Danmarks tilslutning til Fællesmarkedet, udvikling af nye retsområder som f.eks. social ret, miljøret, boligret m.v. går hånd i hånd med udviklingen af traditionelle discipliner som monopolret, arbejdsret, købe- og forbrugerret, skatteret, ansvarsregler af mange arter o.s.v.

Skal en advokat virke som rådgiver, er han nødt til at have et kendskab til alle retsområder og til de hensyn og synspunkter, som præger de forskellige retsområder. Dette gælder for al rådgivning, som advokater yder. Fremkomsten f.eks. af en miljøret påvirker køberet, erstatningsret, naboret, omsætning af fast ejendom m.v.

Det er vigtigt at fremhæve, at *ingen advokat kan bevare kvaliteten i sin rådgivning uden at følge med i udviklingen af alle retsområder, og derved opretholde et kendskab til de hensyn og synspunkter, som præger udviklingen af de forskellige retsområder.*

Det må endvidere fremhæves, at dette kendskab nok er tilstrækkeligt til at kunne rådgive indenfor de områder, hvor advokaten har *sin sagkundskab eller sit speciale,* men et kendskab til et retsområdes tankegang, retlige hensyn og begrundelser er ikke tilstrækkeligt til at kunne yde en kvalificeret rådgivning indenfor dette område. Hertil kræves et dybt kendskab til områdets retsregler, sædvaner og kutymer. Det sagte kan beskrives på følgende måde:

En advokat, som har kendskab til ejendomshandel, må have et kendskab til fremkomsten af og begrundelserne for en miljøret, idet miljøretten kan få betydning for rådgivningen omkring fast ejendom. Dette gælder også i tilfælde af rådgivning omkring ejendomme, der ikke er optaget på miljøstyrelsens register over kemikaliedepoter. Skal advokaten derimod rådgive omkring miljøskader, ansvar herfor, fjernelse af miljørisici, vurdering af rækkevidden af offentlige miljøkrav m.v., må hans kendskab til miljøretten være langt dybere.

For alle advokater må det uddannelsesmæssigt være et mål, at de har *kendskab til tankegange, retlige hensyn og -begrundelser indenfor alle dele af retssystemet, og at de derhos har betydeligt specialkendskab til en eller flere dele af retssystemet. Specialistviden inden for alle dele af retssystemet er en umulighed.*

Denne sidste erkendelse får betydning for spørgsmålet om advokatvirksomhedens opbygning se herom kap. 9.4.

Opfyldelsen af det uddannelsesmæssige mål for advokater har ført til, at advokater selv har underkastet sig *efteruddannelse,* og at *advokatkon-*

torer har etableret systematiske uddannelser inden for de specialer, som kontoret virker med eller ønsker at udbygge.

Opfyldelsen af kravene til advokatstandens uddannelse koster mange penge, som der i vidt omfang ikke er plads til i salærtaksternes økonomi. Salærreglerne kan derfor meget hurtigt blive en belastning for advokatstandens faglige udvikling.

Inden uddannelsesspørgsmålet forlades, skal blot nævnes et yderligere synspunkt.

I kap. 5.6. skal behandles spørgsmålet om væksten i antallet af jurister og om *væksten i antallet af advokater i samfundet.* Ønsker en advokatvirksomhed at beskytte sig selv imod den risiko for konkurrence, som en vækst i antallet af jurister og advokater i samfundet vil indebære, *er det bedste og måske eneste beskyttelsesmiddel af hæve kontorets uddannelsesniveau og dermed niveauet for rådgivningens kvalitet.*

5. Uafhængighedskravet.

5.1 Baggrund.

Kravet om, at en professionel rådgiver må være uafhængig for at kunne løse sine opgaver, fremhæves i alle fag, som har medlemmer, som virker ved fagets anvendelse i professionel rådgivning af andre. Et krav om uafhængighed for den professionelle rådgivers virksomhed og for hans opgaveløsning er fælles for alle liberale erhverv. Som følge af forskelle i uddannelse og fag varierer uafhængighedskravets indhold imellem de forskellige liberale erhverv. Uafhængighedskravet for en praktiserende advokat, en praktiserende læge og for en praktiserende arkitekt er forskelligt som følge af den forskelligartede påvirkning af inhabilitetstruende forhold omkring virket og omkring løsningen af de enkelte opgaver, som knytter sig til forskellen imellem fagene. Uafhængighedskravet for praktiserende arkitekter og for rådgivende ingeniører indeholder f.eks. et forbud imod at drive entreprenørvirksomhed. Det tilsvarende krav for praktiserende læger måtte jfr. lægelovens § 6 stk. 2 være et forbud for den, der udøver lægevirksomhed imod at drive apotek eller at være tilknyttet en virksomhed, der fremstiller lægemidler. Efter tandlægelovens § 13 er uafhængighedskravet formuleret generelt som et krav om, at en tandlæge ved udfærdigelse af erklæringer, som han afgiver i sin egenskab af tandlæge, skal "udvise omhu og uhildethed."

I sit grundlæggende indhold er uafhængighedskravet fælles for de liberale erhverv. Crayencour 1) fremhæver uafhængigheden som et karakteristisk træk ved de liberale erhverv. *"Udøveren af et liberalt erhverv er hverken afhængig af en privat virksomhedsleder eller af en offentlig myndighed." Crayencour* fremhæver, at *selvstændigheden giver klienten garanti for, at rådgiveren vil varetage hans interesser uden først at være forpligtet til at tage hensyn til direktiver fra anden side. Crayencour* nævner dog, at den liberale erhvervsudøver i stigende grad er *"afhængig dels af en økonomisk og social sammenhæng og de ordninger, som dette indbærer, dels af den*

1. Crayencour: Det europæiske Fællesskab og den frie bevægelighed for de liberaleerhverv. Luxembourg 1983 p. 20 f.

videnskabelige og tekniske udvikling. hvad mere er i udviklingen har medført en stærk forøgelse af den indbyrdes afhængighed; indbyrdes afhængighed mellem de forskellige discipliner på det faglige handlingsplan og erhvervenes indbyrdes afhængighed på det sociale og politiske handlingsplan."

Kravet om uafhængighed kan formuleres som et krav gående ud på, at *såvel virksomheden som løsningen af den enkelte opgave kan ske uafhængigt af enhver interesse eller hensyn, som ikke er relevant for en saglig løsning af de opgaver, som den rådgivende virksomhed påtager sig at løse.*

I advokatstandens historie finder man ret tidligt formuleret et krav om advokatens uafhængighed.

I *Chr. IV's forordning af 9. september 1638,* som giver de gode, fromme, uberygtede og oprigtige dannemænd mulighed for beskikkelse som prokuratorer, tilsiges disse frihed til at tale klientens sag. "Prokuratoren, som nogen sag oprigtigt udfører, skal ej derfor af nogen øvrighed lægges for had."

I den amerikanske *Code of professional Responsibility (1977) EC 5-1* formuleres uafhængighedskravet på følgende måde:

"EC 5-1 The professional judgment of a lawyer should be exercised, within the bounds of the law, solely for the benefit of his client and free of compromising influences and loyalities. Neither his personal interests, the interests of other clients, nor the desires of third persons should be permitted to dilute his loyalty to his client."

I de senere *ABA Model Rules of professional Conduct (1983)* beskrives kravet på følgende måde i Rule 2.1:

"In representing a client, a lawyer shall exercise independent professional judgment and render candid advice. In rendering advice, a lawyer may refer not only to law but to other considerations such as moral, economic, social and political factors, that may be relevant for the client's situation."

I de i dag gældende regler for advokaters virke *her i landet* findes ingen bestemmelser, som fastlægger, at advokaten i sit virke og i sin opgaveløsning skal virke uafhængigt at interesser, som er eller kan være af betydning for løsningen af rådgivningsopgaven, hvis man da ikke vil indfortolke kravet i det almindelige krav i rpl. § 126 om, at en advokat skal udvise en adfærd, som er i overensstemmelse med god advokatskik.

I det følgende skal behandles spørgsmålet om uafhængighedskrav til advokatens virke som professionel rådgiver og som liberal erhvervsudøver. En sådan fremstilling vil aldrig blive udtømmende. Jeg har derfor foretrukket at beskrive en række forhold og hensyn omkring advokatgerningen, som hver på sin måde påvirker, begrænser eller sikrer advokatens uafhængighed.

Uafhængighedskravet for liberale erhverv retter sig imod to hovedgenstande, nemlig mod selve *den rådgivende virksomhed og mod løsningen af den konkrete opgave.* De krav, som retter sig imod selve virksomheden, har som formål at sikre, at de rådgivende virksomheder ikke integreres i økonomiske eller i andre sammenhænge, som kan true rådgivningsvirksomheden og dermed standens virke og renomé som uafhængige rådgivere. De krav, som retter sig mod den konkrete rådgivning, har som formål at sikre, at interesser, som er usaglige for rådgivningen, ikke kommer til at påvirke opgaveløsningen. I den følgende fremstilling vil det ikke være muligt at adskille de forhold, som påvirker virksomheden og de forhold, som påvirker den konkrete opgaveløsning.

I festskriftet i anledning af advokatsamfundets jubilæum 1969 beskriver Axel H. Pedersen 2) uafhængighedskravet i følgende vendinger:

"...

I et større – dødsens alvorligt – perspektiv må det fremhæves, at domstolenes og advokaternes fuldstændige uafhængighed af statsmagten og offentlige myndigheder er den dybeste kløft, som skiller de demokratiske stater fra alle former af totalitært styre. Det er afgørende for borgernes personlige frihedsrettigheder, at der findes en fri og uafhængig, højt uddannet advokatstand, som frit kan tale hver mands sag for retten, også imod statsmagten og de offentlige myndigheder, også når den lille mand kommer i klemme i maskinen.

Borgernes domstol har fra fjerne tider haft en levende følelse for ret og uret, har vogtet loven til værn for frihed og ret, og er nu vel vidende om, at hvor der findes advokater, som frit og uhindret kan udøve deres virksomhed, vil der også være demokrati og frihed.

På baggrund af disse meget flotte ord kan jeg godt forestille mig, at en gennemlæsning af de følgende sider kan give en læser et indtryk af, at den gældende tilstand her i landet ikke kan begrunde *Axel H. Pedersens* ordvalg; men det er jo også fra 1969.

5.2. Uafhængighed af statsmagten.

I den lige citerede karakteristik fremhæver *Axel H. Pedersen* advokatens uafhængighed af statsmagten. For en fremstilling af advokatens uafhængighed er det naturligt først at behandle spørgsmålet om uafhængigheden af statsmagten, hvad enten denne magt udtrykkes som et folketingsflertal, en regering, et embedsmandssystem eller et domstolssystem.

2. *Axel H. Pedersen:* Det Danske Advokatsamfund. København 1969 p. 31.

5.2.1. Forholdet til embedsværket.

Efter *rpl. § 122* kan udøvelse af advokatvirksomhed ikke forenes med en juridisk stilling ved domstolene, anklagemyndigheden eller politiet. Endvidere kan udøvelse af advokatvirksomhed i øvrigt ikke forenes med nogen stilling i det offentliges tjeneste. Fra begge sætninger gælder dog undtagelser.

At stillingen som embedsmand er uforenelig med gerningen som advokat har gammel tradition i Norden 3). *I norsk forordning af 19. august 1735* bestemmes i § 17 følgende:

"Ingen dommer må enten selv eller ved fuldmægtig concipere eller forfatte stevninger og indlægge i de sager, som for ham indstevnes, og han skal kjende og dømme udi, under 50 Rdlr's straf til næste hospital 1st gang, 2den gang dobbelt, 3die gang have sit embede forbrudt; antager han sig begge parternes sag og skriver stevninger og indlægge for dem begge, skal han uden al naade miste sin bestilling og desuden være generalfiscalens tiltale undergiven til straf på ære og boeslod."

I relation til beskyttelsen af advokaterne imod indgreb fra statsmagtens side *forhindrer rpl. § 122 at en regering administrativt fylder standen op med embedsmænd, som er i tjenstligt lydighedsforhold til regeringen.*

I *betænkning 871/1979* siges herom side 47:

"Såvel hensynet til retssikkerhed som almene retsplejehensyn kræver i en retsstat, at advokatstanden fortsat skal indtage den stilling i samfundet, som den gør i dag, dvs., at advokatprofessionens udøvere som hidtil både i henseende til deres etablering og til udøvelsen af deres virksomhed skal være uafhængige af den offentlige administration og af domstolene."

Helt er denne uafhængighed ikke gennemført.

Uanset at advokatstanden burde være uafhængig af domstolene - en uafhængighed som opleves som en retsplejemæssig nødvendighed - er advokatstanden på flere måder afhængig af domstolene.

Efter *rpl. § 133* har en advokat *møderet* for landsret og i alle sager for sø- og handelsretten, *"når advokaten har bestået en prøve i procedure."* Efter stk. 4 består prøven i *"at den pågældende udfører to retssager, der slutter med mundtlig domsforhandling."* Efter stk. 5 er prøven bestået *"når retten finder udførelsen af sagerne tilfredsstillende."*

Efter *rpl. § 134 stk. 1* er en advokats møderet for højesteret betinget af *"en erklæring fra vedkommende landsret om, at advokaten er øvet i procedure."*

3. Om advokatstandens tidlige historie i Norden se *Fr. Stand Lund:* Sakførergjerningen. Oslo 1949. p. 38.

Med disse bestemmelser er *advokaters møderet underkastet domstolenes bedømmelse og vurdering.* Det er et elementært krav til retssikkerheden at de, som påtager sig at føre andres retssager, skal være kvalificerede hertil, og procedure er et speciale. *Men kvalifikationskravene bør fastsættes af advokatstanden, og advokatstanden bør selv bedømme, om en advokat opfylder kravene.* Advokatstanden kunne uden vanskelighed påtage sig en sådan bedømmelse, og det er uforståeligt, at advokatstanden ikke har insisteret herpå. 4)

I *rpl. § 134 stk. 2* bestemmes følgende:

"Er en advokats udførelse af en sag for højesteret uforsvarlig, kan højesteret give advokaten en tilkendegivelse herom. Findes advokatens procedure for højesteret fortsat uforsvarlig, kan retten ved beslutning fratage advokaten møderetten. Møderetten kan generhverves ved rettens beslutning herom."

Bestemmelsen - som ikke kan anvendes overfor højesteretssagføreres møderet for højesteret - blev forsøgt ophævet i forbindelse med revisionen af retsplejelovens advokatafsnit. *Et flertal af revisionsudvalget bestående af højesteretsdommer Mogens Hvidt, fuldmægtig Erik Lohmann Davidsen, Indenrigsministeriet, professor dr. jur. Bernhard Gomard og kontorchef Jaques Hermann, Justitsministeriet fandt, at reglen burde opretholdes ikke mindst under hensyn til det store antal advokater, der får møderet for Højesteret.* Flertallet fremhæver i betænkning 871/1979, at ønsket om at søge reglen opretholdt, alene skyldes ønsket om at undgå den helt ufyldestgørende procedure, der kan få skæbnesvangre følger for en retssags pådømmelse i sidste instans.

I relation til spørgsmålet om advokatstandens uafhængighed af statsmagten er det værd at notere, at flertallet i udvalget, som ønskede at bevare højesterets indflydelse på advokaters møderet alle var dommere og embedsmænd.

Afhængighed imellem advokatstanden og statsmagten møder vi i spørgsmålet om *beskikkelse af advokater,* hvor vi i de senere år har oplevet en række tilfælde, hvor advokater er nægtet beskikkelse som forsvarere i straffesager med henvisning til sagens karakter, se nu *bkg. 1985-06-25 nr. 322* om advokater, der kan beskikkes i visse sager om indgreb i meddelelseshemmeligheden.

5.2.2. Bestallingskravet.

Efter rpl. § 119 beskikkes advokater af justitsministeren. Ret til at få beskikkelse som advokat har enhver, der

4. Spørgsmålet er ikke nævnt i Betænkning 871/1979.

1. er myndig og ikke under lavværgemål,
2. ikke har anmeldt betalingsstandsning og ikke er under konkurs,
3. har bestået juridisk kanditateksamen, og
4. i mindst 3 år har været i praktisk juridisk virksomhed.

Bestemmelsen i rpl. § 119 svarer til de regler om bestallingskrav, vi møder i lovgivninger, som fastsætter bestallingskrav for udøvelse af bestemte former for virksomhed, jfr. således revisorlovens § 1, ejendomsmæglerlovens § 1, landinspektørlovens § 1, lægelovens §§ 1 og 2, tandlægelovens §§ 1 og 2 samt dyrlægelovens § 4 stk. 2. jfr. § 5.

Som § 119 er formuleret, er udlevering af beskikkelser en fuldstændig lovbunden forvaltningsakt, og advokatstanden sikres herigennem imod, at en justitsminister administrerer udstedelsen af bestallinger efter forgodtbefindende, med den begrænsning, som følger af det særlige uddannelseskrav i § 119 stk. 6 jfr. herom i kap. 5.2.3.

5.2.3. Medlemspligt af advokatsamfundet.

Efter rpl. § 143 er alle advokater medlemmer af Det Danske Advokatsamfund. Dette krav om tvungent medlemsskab af en forening kendes ikke for andre liberale erhvervsudøvere, og kendes for advokater kun enkelte steder i udlandet. Hovedreglen for liberale erhvervsudøvere er, at de selv må tage stilling til, om de vil være medlemmer af standens organisation. Trods dette er organisationsprocenten meget høj for de liberale erhvervs vedkommende.

Retsplejeloven går endnu videre end til at gennemføre et tvungent medlemsskab.

I § 143 stk. 4 bestemmes, at advokatsamfundet fastsætter regler om sin organisation i en vedtægt, der skal godkendes af justitsministeren jfr. bekendtgørelse nr. 285 af 22. juni 1983 suppleret med bekendtgørelse nr. 286 af 22. juni 1983 om advokaters pligter med hensyn til behandlingen af betroede midler.

I § 144 stk. 4 bestemmes, at justitsministeren fastsætter nærmere regler om advokatnævnets virksomhed, herunder om nævnets virksomhed i afdelinger og formandens og næstformændenes adgang til at afgøre sager jfr. bekendtgørelse nr. 283 af 22. juni 1983 suppleret med bekendtgørelse nr. 284 af 22. juni 1983 om advokatkredsenes bestyrelsers behandling af klager over advokaters vederlag og om bistand ved advokatnævnet.

Kravet om det tvungne medlemsskab suppleret med retsplejelovens krav om, at advokatorganisationen og advokatnævnet er underlagt justitsministeriets godkendelse betyder, at *advokaterne ikke har frihed til selv at fastsætte regler for deres organisation og diciplinære organer, samt at advokaterne i tilfælde, hvor de ikke kan acceptere en justitsministers krav*

og overgreb, ikke har mulighed for at kunne melde sig ud af organisationen og frigøre sig for organisationsbåndets forpligtelser. I § 58 i advokatsamfundets vedtægt bestemmes, at ændringer i den i dag gældende vedtægt kun kan vedtages på et almindeligt advokatmøde. Intetsteds står beskrevet, hvad retsstillingen vil være, hvis der opstår en situation, hvor advokatstanden ønsker bestemmelser, som justitsministeren ikke vil godkende, eller hvis justitsministeren ved brug af godkendelseskompetencen stiller krav, som advokatstanden eller en væsentlig del af advokatstandens medlemmer ikke ønsker at efterleve.

De bindinger til statsmagten, som indeholdes i rpl. §§ 143 og 144, er en særdeles alvorlig trussel for advokaternes uafhængighed. Det er langt fra givet, at det ud fra et hensyn til advokatstandens uafhængighed er velbegrundet at have disse bindinger til statsmagten.

Det er mange gange fremhævet, at *retsplejelovens regler sikrer advokatstandens selvstyre og selvdømme.* I det følgende skal det vurderes, om disse smukke karakteristikker er sande.

Bindinger som rpl. §§ 143 og 144 kendes ikke i ret mange lande og kendes f.eks. ikke i *Norge,* hvor *medlemsskabet af Den norske Advokatforening er frivilligt.* Dette forhold kom under *den tyske besættelse af Norge* til at blive af afgørende betydning for de norske advokaters forhold til statsmagten.

I tiden op til den *12. juni 1941* udviklede der sig et stadig mere spændt forhold imellem *Den Norske Sakførerforening* og de statslige myndigheder i Norge som følge af den stadig stigende grad af tilsidesættelse af først og fremmest straffeprocessuelle hensyn i den ekstraordinære lovgivning, som blev givet i tiden under den tyske besættelse. Den *12. december 1940* havde Højesterets dommere nedlagt deres embeder, fordi *Reichskommissar für die besetzen norwegischen Gebiete* i en skrivelse dateret *3. december 1940* havde udtalt, at *"hverken Høyesteret eller andre norske domstoler kunne ta stilling til spørgsmålet om gyldigheten af de rettsforskrifter, som blev utferdiget av Reichskommissar eller av de konstituerte statsråder. ... da det utelukkende tilkommer Reichskommissar å avgjøre hvilke forholdsregler, er tjenlige til fremme av den offentlige orden og det offentlige liv i Norge."* 5)

Den *12. juni 1941* blev *Den Norske Sakførerforenings* formand, *højesteretsadvokat Henning Bødtker* arresteret som svar på en skrivelse, han på *Den Norske Sakførerforenings* vegne havde sendt i anledning af, at *Norsk Samling* havde overtaget en del af magtapparatet og i anledning af, at medlemmerne af *Norsk Samling* blev foretrukket ved stillingsbesættelser.

5. *Den Norske Sakførerforening 1933-1958.* Oslo 1958 p.30

Den *17. juni 1941* blev gennemført en *forordning om foreninger.* De foreninger, som indenrigsministeriets departementschef bestemte, blev underlagt et foreningskontor direkte under departementschefen. Kontoret, der skulle sørge for, at foreningerne blev ledet i overensstemmelse med den politiske nyordnings krav, kunne bl.a. indsætte en tillidsmand som leder af foreningen. Tillidsmanden kunne på kontorets vegne udøve den myndighed, som efter lov eller vedtægt tilkommer foreningens organer. Kontoret kunne afsætte disse organer og indsætte nye organer.

I henhold til forordningen blev *medlem af Den kommissoriske Høyesteret Chr. Selmer* indsat som kommissær i sagførerforeningen. I det første møde den 1. juli 1941 med kommissær *Selmer* som formand, nedlagde samtlige medlemmer af hovedstyret og deres suppleanter deres hverv. Kommissær *Selmer* udsendte nogle breve til sagførerforeningens medlemmer og underskrev på *Den Norske Sakførerforenings* vegne nogle opråb til den norske befolkning om at tilslutte sig den "Norske Legion" til kamp mod bolsjevismen.

Den *16. juli 1941* udsendte et aktionsudvalg, som var dannet af det gamle hovedstyre, et cirkulære til *medlemmerne af Den Norske Sakførerforening:*

"Kommissær Selmers sirkulære av 9. ds. er helt igjennem usandt.
Det er ikke sandt at Hovedstyrets medlemmer nedla sine hverv fordi de mente at de menn som representerer den nye opfatning burde ta ledelsen og ansvaret. De nedla sine hverv fordi det var åbenbart at de ingen innflytelse vilde få innen foreningen som ville bli ledet efter prinsipper som de var dypt uenige i.
Hovedstyrets medlemmer diskuterte selvfølgelig ikke med kommissæren hvorvidt medlemmene burde melde sig ut av foreningen eller ikke. Det var imidlertid da Hovedstyret hadde sitt møde den 1. ds. den almindelige mening innen sakførerkretse at man burde opretthold et rent passivt medlemskap.
Men før kommissær Selmer skrev sitt sirkulære af 9. ds. var stillingen totalt forandret. Den 3. ds. kom opropet om å slutte sig til den "norske legion", til kamp mot bolsjevismen, undertegnet bl.a. av Den Norske Sakførerforening. Vi har ikke og har aldri hatt noget tilovers for bolsjevismen, men det er ikke det som det gjelder idag. Norge er i krig med Tyskland, en krig som gjelder liv eller død for oss. Og opropet vil at vi nu skal stille oss ved siden af Tyskland, at vi skal gå over til fienden. Opropet er slett og rett en oppfordring til landsforræderi i groveste form (Strl § 86), og det var øieblikkeligt klart at ingen norsk sakfører kunde bli stående medlem av en forening i hvis navn en slik opfordring blev utsendt.
Utmeldelsene begynte samme dag spontant å strømme inn, de som ennu ikke har meldt sig ut må skynde sig.
Det beste bevis for usandheten i kommissær Selmers cirkulære er det faktum at Hovedstyrets medlemmer selv har meldt sig ut av foreningen."

Opfordringen blev fulgt. Medlemmerne meldte sig ud. Den Norske Sakførerforening eksisterede kun formelt, indtil advokaterne efter befrielsen af Norge igen meldte sig ind i en reorganiseret forening.

Udviklingen i Norge i 1941 er væsentlig for vurderingen af en bestemmelse, som retsplejelovens § 143 om tvungent medlemsskab af en forening. *I Norge var våbnet udmeldelse af foreningen.* Udmeldelsen frigjorde de enkelte medlemmer fra deres foreningsforpligtelser og fra, hvad disse forpligtelser kunne udvikle sig til med et af statsmagten udmeldt hovedstyre - som *Den Norske Sakførerforening* fik den 15. juli 1941; men da havde de fleste af medlemmerne meldt sig ud.

De norske advokater kunne gøre noget sådant uden at opgive deres bestalling. Betydningen af, at bestallingen blev bevaret, og af, at navnlig virket som forsvarer kunne fortsætte, kan ingen være i tvivl om, hvis man læser beretninger om norske advokaters indsats under besættelsen. 6)

Havde den norske retsplejelov haft en bestemmelse svarende til den danske retsplejelovs § 143, havde de norske advokater været i en langt vanskeligere situation end den, de kom i. En bevarelse af bestallingen havde indebåret et pligtmæssigt medlemsskab af en forening med forpligtelser overfor en bestyrelse, et regelsæt og en disciplinærmyndighed styret af magthavere, som vidste, hvad de skulle bruge foreningsbåndet til. En opgivelse af bestallingen havde givet magthaverne mulighed for at beskikke andre til virket, navnlig som forsvarere i straffesager. Noget sådant ville have bragt borgerne i Norge i en endnu ulykkeligere situation end den, de var i. En forpligtelse, som den retsplejelovens § 143 indeholder, ville i Norge have indebåret en sådan afhængiggørelse af advokatstanden overfor magthaverne, at man enten måtte lystre eller ophøre med at virke. Afhængigheden er hermed gjort total.

En henvisning til, at en situation som den norske ikke kan opstå i fremtidens Danmark, tror jeg ikke på. Hertil er de politiske strømninger i landet for brogede, og den politiske udvikling i verden for usikker. Hertil kommer yderligere, at regler, som skal sikre advokatstandens uafhængighed - som nogle påstår at § 143 gør - skal kunne virke beskyttende og opfylde deres opgaver i de kritiske situationer, og når stormen raser. Så længe man plasker rundt i gadekæret blandt andemaden, har regler til beskyttelse af en stands uafhængighed ikke den største betydning.

Det pligtmæssige medlemsskab for advokater her i landet af et advokatsamfund blev gennemført med retsplejelovens givelse i 1919. Før retspleje-

6. Den beretning, som har gjort mest indtryk på mig, er Høyesterettsadvokat *Leif S. Rode's* beskrivelse af forsvarsgerningen i de tyske krigsretter i Norge. *Den norske Advokatforening:* Advokaten- rettens og samfunnets tjener. Oslo 1983.

loven var medlemsskab af Den danske Sagførerforening en frivillig sag. Ikke mindst på baggrund af begivenhederne i Norge kan det være naturligt at se på begrundelsen for det tvungne medlemsskab og på, om rpl. § 143 har andre begrundelser end bekvemmelighedshensyn for politiske magthavere og for foreningsformænd.

Begrundelsen for det tvungne medlemsskab er ønsket om at kunne *udøve disciplinær* myndighed overfor advokatstandens medlemmer.

I tiden op til retsplejeloven havde sagførerforeningen flere gange forsøgt at lave et disciplinært råd, uden at det var lykkedes, og fra justitsministeriets side havde man flere gange fremsat forslag om en nærmere fastlæggelse af advokatstandens vilkår.

I *udkastet til lov af 26. maj 1868* om adgang til at udøve sagførervirksomhed havde den daværende *justitsminister C. Leuning* foreslået oprettelsen af et disciplinært råd, der skulle nedsættes af Justitsministeriet. Forslaget vagte voldsom protest, idet prokuratorerne anså forslaget som udtryk for en mistillid til standen. Forslaget kom ikke med i loven, men spørgsmålet blev viderebehandlet i en kommission, der i en betænkning fra 1876 fandt, at en heldig gennemførelse af en retsreform for en væsentlig del beroede på, at sagførernes anseelse blev styrket ved, at der samtidig indførtes en lovfæstet organisation som i de lande, hvor advokatstanden stod højt. Adgangen til at opnå advokatbeskikkelse for alle, som opfyldte lovens betingelser, kunne føre til en proletarisering af advokatstanden. Den offentlige interesse i at alle advokater varetager deres hverv under tilbørlig hensyntagen til de pligter, som efter loven og deres stilling indenfor retsplejen påhviler dem, var synspunkter, som kommissionen nævnte. I betænkningen siges bl.a. følgende:

" Om oprettelsen af en disciplinærmyndighed for sagførere stemmer med forholdets natur, har såvel andetsteds som hos os været genstand for tvivl, idet man har bestridt, at der var særlig grund til at stille sagførervirksomhed under en kontrol, som ingen anden næringsvirksomhed er undergivet. Denne tvivl er imidlertid kun begrundet fra det standpunkt, der i sagførervirksomheden alene ser en næring. Går man derimod med det foreliggende forslag ud fra, at denne virksomhed ifølge dens betydning for selve retsplejen også har en anden side, som navnlig gør sig gældende i den mundtlige rettergang, kan ønskeligheden af en særlig kontrol med sagførervirksomheden i og for sig ikke bestrides. Spørgsmålet er kun, om det er muligt at tilvejebringe en virksom kontrol i så henseende uden at gøre brud på den uafhængighed, som tilkommer sagførerstillingen.

Fra dette synspunkt må det utvivlsomt forkastes at stille sagførervirksomheden under en almindelig kontrol fra embedsmyndighedens side. De samme hensyn, som har ført til ikke at betinge adgangen til sagførervirksomheden af regeringens tilladelse, taler også for at hævde sagførernes uafhængighed og værdighed. Heller ikke er der grund til at antage, at sagførerrådene skulle være tilbøjelige til at gå det enkelte medlem af samfundet for nær. Efter de erfaringer, man andetsteds har gjort, er det snarere at befrygte, at rådene vil vise

for stor tilbageholdenhed i udøvelsen af deres tilsynsmyndighed. Da denne imidlertid ikke afskærer nogen af de veje, ad hvilke man hidtil har kunnet gøre ansvar gældende imod sagførere, men kun er bestemt til at være et supplement til disse, kan der selvfølgelig ikke derfra hentes nogen afgørende indvending imod institutionen."

Et lovforslag blev fremsat i 1880 af daværende *justitsminister J. Nellemann*, hvorefter der skulle gælde medlemspligt af et sagførersamfund ledet af en formand udpeget af justitsministeren og af ti advokater, valgt i de enkelte kredse.

Forslaget mødte kraftig modstand.

Overretsprokurator C. Alberti udtalte bl.a. følgende under første behandlingen af lovforslaget:

"Jeg har ikke noget imod at være under tilsyn af domstolene, jo mere jo bedre, men at være under tilsyn af et sagførerråd, derimod vil jeg værge mig med hænder og fødder til det yderste. Jeg tror ikke, man kan få en værre laugsmæssig indretning end et sagførerråd, og jeg tror, at den myndighed, som lovudkastet giver sagførerne, vil danne det allerværste klikevæsen, som vi endnu har set her til lands, medens efter min mening sagførerne skal stå frit og selvstændigt og hverken have nødig at bukke for den ene eller den anden, men blot stå domstolene til ansvar for deres færd ... Jeg har erfaringen for mig mellem mine ærede embedsbrødre, hvorledes en selvstændig sagfører kan blive miskendt og bagtalt uden grund, og denne erfaring lærer mig at være på min post til bedste for andre, som vil stå selvstændige og ikke vil underkaste sig .. Jeg tror ikke, at disse forslag om sagførerråd er andet end, hvad Anton Frederik Tscherning på sin vis kaldte de kinesiske æsker, idet den ene sagførerforsamling ligger indeni den anden og til sidst skal sagførerne sidde indenfor lukkede døre og stemple og mærke den mand, de ikke synes om, fordi han ikke vil søbe kål med dem. Det er min mening om den højtærede ministers forslag om sagførerne, at det vil ikke bidrage til andet end at slappe og svække den selvstændighed, der bør være hos sagførerstanden, thi det er den stand, der skal have mod og dygtighed til at antage sig den forladte mands sag lige overfor hele omverdenen, og når sagførerstanden savner medlemmer, der vil gøre dette, så siger jeg, at den er ikke en pibe tobak værd."

Forslaget blev ikke gennemført.

Med henblik på at styrke advokatstanden blev "Den Kjøbenhavnske Sagførerforening" og "Den Almindelige Sagførerforening" i 1886 sluttet sammen til "Den Danske Sagførerforening", men det lykkedes ikke at få etableret en intern diciplinær myndighed. I 1905 blev gennemført regler, der gav medlemmerne adgang til at æske sagførerrådenes afgørelser om salærspørgsmål samt kendelser om, hvorvidt vedkommende sagfører i sin virksomhed måtte have forbrudt sig imod en sagførers pligter.

I sin bog om *Det Danske Advokatsamfund 1919-1969* nævner *Axel H. Pedersen* to indlæg, som viser tankegangene dengang.

Højesteretssagfører *N.H. Bache* udtalte bl.a. følgende på det almindelige sagførermøde i Odense 1903:

"Når alle andre uden bistand fra lovgivningens side har kunnet danne kraftige organistationer, når de fattige og tidligere socialt så magtesløst stillede arbejdere trods alle forfølgelser kunne skabe de mægtigste fagforeninger, så lyder det spørgsmål, om vi sagførere da kan hjælpe os selv, næsten for morsomt.
Selvfølgelig kan vi ligeså godt eller snarere bedre end de andre danne en virkelig fagorganisation.
Tiderne er blevet andre end for 10 år siden, og der er blandt de unge sagførere opvokset en ret stærk trang til en fagorganisation. Og vi unge inde i København har på dette punkt en fornemmelse af, at vort ønske vil blive mødt med sympati fra provinskollegerne.
Vi ved også, at flere af de gamle københavnske sagførere ikke har sveget deres ungdoms kærlighed, og at hine røde radikale fra for 10 år siden for en del er blevet lidt svagere i troen på den ubundne friheds lyksalighed.
Da den første proceskommission foreslog en lovordnet sagførerorganisation, var det naturligt, at den i motiverne omhyggeligt imødegik den indvending, hvorfor det skulle være nødvendigt mere at underkaste sagførerstanden en organisationstvang med disciplinær myndighed end andre erhvervsgrene. Det var jo hine nationalliberalistiske gyldne dage, hvor manchestermændene førte det store ord, og så vidt muligt alle bånd på individets frie erhvervsvirksomhed skulle fjernes. Siden da har disse ideer på erhvervslivets område spillet grundigt fallit, og medens man dér den gang med en vis ret kunne spørge, hvorfor sagførerstanden var den eneste erhvervsgren, der skulle underkastes en slig fagdisciplin, må det omvendt nu spørges, hvorfor standen nu er så nær den eneste, der ingen fagorganisation har ... Der er sikkert ingen, der vil påstå, at grunden skulle være den, at vi var så højt hævede over alle andre erhvervsgrene i moralitet og intelligens, at vi ikke har en organisation behov.
Det lød da også som en gammeldags afbleget klang, når en iøvrigt højt anset kollega i mødet i 1. sagførerkreds afvigte efterår, hvor en del unge sagførere havde stillet et noget lignende forslag, der af formelle grunde ikke kom til afstemning, med stor veltalenhed bekæmpede dette udfra det reneste manchesterstandpunkt med de gamle absurde argumenter om individets fulde frihed under ansvar efter loven og om det absurde i, at voksne mennesker skulle sættes under kontrol o.s.v. Ja, han gik så vidt som at påstå, at vi ville sætte den sorte kokarde på os selv, hvis vi tog sligt. Ærligt talt! Jeg forstår ikke slig tale!"

Højesteretssagfører C.B. Henriques udtalte bl.a.:

"Efter sagførerforeningens dannelse stiger anseelsen under den politiske kamp for en snes år siden og derefter, hvor sagførere er i spidsen på begge sider som folkets tillidsmænd. I denne tid er anseelsen meget stigende, og den vedtægtsforandring, der førtes igennem sidst, hvorved man udelukkede enhver straffemyndighed og kontrolmyndighed fra sagførerrådenes side, var selvfølgelig ikke nogen tilfældighed, men stod i en absolut forbindelse med hele det frihedssyn, man den gang bestræbte sig for at gøre gældende på alle områder. Det var i strid med selvstændighed, frihed o.s.v., og folk havde i længere tid på grund af den tvang, der lå i kontrollen, ikke villet melde sig ind i foreningen, hvad det så lykkedes at få dem til ved at give en mere fri stilling, som svarede til de idealer, som den gang var oppe.
Når der nu atter føles trang til vedtægtsforandring, har det sin historiske berettigelse deri, at sagførerstandens anseelse er dalet. Grunden er selvfølgelig hovedsagelig den, at en fri næring i en hvilken som helst stand foranlediger dårlige elementer og dårlige livsvilkår og dårligere uddannelse af såvel sagførerne som fuldmægtige. Faktisk er det altså således - det skal ingen kunne bestride - at standens anseelse er forringet. Fra sagførernes egen side

må man særlig beklage, at selve sagførervirksomheden er udvisket og forrykket derigennem, at livskampen tvinger sagførerne ind på områder og forretninger, der i og for sig slet ikke er sagførervirksomhed, og som dog – og det er fejlen og ulykken – sammenblandes med sagførervirksomhed; der holdes ikke en ren sti mellem en sagfører som sagfører og en sagfører som egen part."

Det lykkedes ikke sagførerforeningen at få gennemført en intern disciplinærmyndighed. I *1908 kunne landstingsudvalget*, som behandlede forslaget til retsplejeloven, konstatere at

"den mindre gunstige stemning for planen, som tidligere har været til stede blandt sagførere, synes imidlertid nu at have tabt sig. Udvalget har derfor ment, at der nu uden betænkelighed kunne skrides til en organisation, der i og for sig må anses for ønskelig, og som har forbilleder i de fleste lande, hvis retsplejeordning er bygget på lignende grundsætninger som det foreliggende lovforslag."

Retsplejeloven blev gennemført med et pligtmæssigt medlemsskab for advokater i et advokatsamfund, der havde sin hjemmel i retsplejeloven.

Spørgsmålet om det tvungne medlemsskab blev berørt i *betænkning 871/1979*, hvor der side 61 bl.a. anføres følgende:

"Advokaternes obligatoriske medlemsskab af advokatsamfundet bør efter udvalgets opfattelse bevares. Det tvungne medlemsskab er det naturlige grundlag for advokatsamfundets nuværende disciplinærmyndighed overfor advokater ... og for advokatsamfundets tilsyn med overholdelsen af de særlige pligter med hensyn til klientkonto, erstatningsfond og ansvarsforsikring, der i tidens løb er pålagt advokater på initiativ fra advokatside og med Justitsministeriets godkendelse."

Af forarbejder m.v. til rpl. § 143 fremgår, at begrundelsen for det tvungne medlemsskab er et ønske fra samfundets side om at have advokater underkastet en *disciplinær myndighed* suppleret med en mistillid til, at advokaterne ikke selv gennem en frivillig organisation kan opbygge tilstrækkelige foreningsretlige forpligtelser for advokaterne. I ingen af begrundelserne har spørgsmålet om medlemstvangens betydning for advokatstandens *uafhængighed af politiske magthavere* været nævnt. Spørgsmålet har tilsyneladende været overset. I tiden før retsplejeloven kan man undskylde noget sådan med, at ingen har haft fantasi til at kunne forestille sig en situation som den, der f.eks. opstod i Norge i 1941 eller den udvikling af politisk terror, som kom til at præge udviklingen i Europa i tiden efter den første verdenskrig; en udvikling Europa stadig befinder sig i, men denne undskyldning gælder ikke for det udvalg, som afgav betænkning i 1979.

At det tvungne medlemsskab og at advokatsamfundets grundlag efter retsplejeloven er etablering af en disciplinærmyndighed overfor advokatsamfundets medlemmer får betydning, jfr. nedenfor i kap. 7, når man skal vurdere *advokatsamfundets evner og muligheder som erhvervsorganisation.* Bindingen til statsmagten giver klare begrænsninger af advokaternes handlefrihed i egne organisationsforhold og i erhvervspolitiken.

Disciplinærmyndigheden og fortolkningen af, hvad begrebet god advokatskik indeholder, afgøres af et *nævn med* en formand og to næstformænd udpeget af højesterets præsident, seks medlemmer udpeget af justitsministeren og med ni advokater udpeget af advokatrådet, men som dog ikke må være medlemmer af rådet. Disciplinærmyndigheden og indholdet af de etiske krav for fagets udøvelse og for medlemsforpligtelserne er på dette centrale punkt *unddraget* advokaterne.

Som et andet eksempel kan – jfr. kap. 4.3 – nævnes *uddannelsen af advokatfuldmægtige* jfr. rpl. § 119 stk. 6, hvorefter justitsministeren kan fastsætte regler om, at gennemførelsen af en teoretisk efteruddannelse på områder af særlig betydning for advokater, er en betingelse for at få beskikkelse som advokat. Advokatsamfundet forestår uddannelsen. Justitsministeren kan fastsætte nærmere regler om uddannelsens indhold, dens tilrettelæggelse og om betaling herfor. Den statslige styring af advokatuddannelsen er gjort (næsten) total. *Den politiske magthaver har fuldstændig kompetence til at bestemme, f.eks. at opnåelsen af bestalling er betinget af en gennemførelse af en politisk uddannelse med afsluttende prøve af politisk relevans.*

Jeg overlader gladelig til mine kollegaer at vurdere, hvad der er bedst for en advokatstands uafhængighed af statsmagten,

- et *frivilligt medlemsskab* for advokater og dermed *en organisationsmæssig frigørelse* fra retsplejelov og *fuld uafhængighed som stand;* med risiko for at organisationsprocenten kan falde til 98 eller 99, som den er i andre liberale erhvervsorganisationer,

eller

- et *tvungent medlemsskab* som grundlag for en *disciplinærmyndighed,* der når som helst helt eller delvis kan blive styret af politiske magthavere; med *dén opgivelse af advokaternes – og advokatstandens uafhængighed, som muligheden for, at noget sådant kan ske, (er sket) indebærer.*

5.3. Uafhængighed af klienten/opgaven.

Advokaten er klientens tillidsmand og varetager hans interesser i opgaveløsningen under respekt af den professionelle standards krav.

Tilsvarende sætninger møder vi i etiske regler for andre liberale erhverv. I de *kollegiale regler afsnit VI punkt 1* er reglen formuleret på følgende måde:

"En advokat skal alene og udelukkende handle i klientens interesse."

Uafhængighedsforholdet til klienten må for såvel klientens som for advokatens vedkommende indebære ingen eller få forpligtelser med hensyn til gensidige kontraktsmæssige bindinger omkring opgavens løsning.

Klienten bør når som helst kunne *afbryde* et samarbejde med en advokat om løsningen af en opgave. Advokatens virke som rådgiver og som liberal erhvervsudøver er baseret på klientens tillid til advokaten. Har klienten ikke længere fuld tillid til sin advokat, bør han skifte ham ud. Advokaten har intet krav på at fortsætte en opgaveløsning, hvis klienten ikke ønsker det. Noget sådant gælder også i tilfælde, hvor der er indgået en salæraftale omkring advokaters udførelse af en bestemt opgave, se herom kap. 10.4. Ønsker klienten, at advokaten standser sin indsats, er advokatens honorar begrænset til et honorar for det indtil opgavens standsning udførte arbejde.

En advokat har ingen forpligtelse til at påtage sig en sag, medmindre han må påtage sig sagen efter ordre. Efter rpl. § 125 er en advokat "kun i de tilfælde, hvor loven indeholder særlige bestemmelser derom, forpligtet til at påtages sig udførelsen af en retssag." Denne frihed for en advokat til at nægte at påtage sig udførelsen af en retssag må gælde alle rådgivningsopgaver.

Advokatens nægtelse af at påtage sig en opgave kræver ingen begrundelse. Det er ligegyldigt, om årsagen er manglende tid eller lyst til at beskæftige sig med klienten eller med hans sag, følelsen af utilstrækkelighed eller muligvis dårlige erfaringer med retshjælpsforsikringsdækningen i det forsikringsselskab, hvori klienten har sin retshjælpsforsikring.

De internationale regler for god advokatskik bestemmer i art. 10 stk. 3 følgende:

"Lawyers shall at any time be free to refuse to handle a case, unless it is assigned by a competent body."

Advokatnævnet har i en kendelse af 28. januar 1986 (sag D 185-85-1-N) taget stilling til advokatvirksomheders adgang til at nægte at modtage opgaver, som er retshjælpsforsikrede i et forsikringsselskab.

Advokaten bistod en kvindelig klient, der led af en kræftsygdom, og som i 1980 havde modtaget en lægelig behandling på et hospital. Behandlingen havde haft til følge, at hun siden måtte have amputeret en del af den ene hånd. Efter opfordring fra en overlæge på hospitalet anmodede hun advokaten om at søge en erstatningssag gennemført imod hospitalet. Advokaten rettede henvendelse til den kvindelige patients forsikringsselskab og anmodede forsikringsselskabet om at anerkende, at sagen var omfattet af patientens rets-

hjælpsforsikringsdækning.
Forsikringsselskabet afviste skaden som dækningsberettiget, idet der efter selskabets opfattelse ikke forelå nogen tvist.
Advokaten fortsatte sagen, og efter tilvejebringelse af nye dokumenter blev sagen indbragt for Sundhedsstyrelsen.
Advokaten anmodede herefter forsikringsselskabet om at anerkende skaden som dækket under retshjælpsforsikringen, hvilket selskabet nu gjorde.
Sundhedsstyrelsen fandt, at skaden måtte anses for at være hændelig, en opfattelse hverken advokaten eller de lægelige konsulenter kunne acceptere, og retssag blev forberedt.
Patientens læge fandt, at patientens tilstand nu var så dårlig, at hun kun havde kort tid at leve i, og frarådede at patientens sidste tid skulle gå med førelsen af en retssag. Det blev besluttet ikke at anlægge retssagen, og patienten døde kort efter.
Advokaten afregnede sagen med et honorar på kr. 10.000,- excl. moms.
Forsikringsselskabet anmodede ved skrivelse af 3/5 1983 advokaten om en nærmere redegørelse for honorarberegningen. Denne redegørelse blev fremsendt 14/7 1983.
Ved skrivelse af 17/8 1983 meddelte forsikringsselskabet, at man ikke længere fandt, at der var tale om en erstatningsberettiget retshjælpsskade, idet man henviste til, at der ikke havde foreligget nogen tvist. Forsikringsselskabets tilsagn om retshjælpsdækning blev således trukket tilbage.
Ved skrivelse af 22/8 1983 meddelte advokaten, at han ikke kunne acceptere forsikringsselskabets holdning, dels fordi der forelå et tidligere tilsagn om retshjælpsdækning, fordi der netop forelå en tvist, dels fordi han ikke fandt, at denne tvist blev "fjernet med tilbagevirkende kraft", fordi hans klient på grund af skadestilføjelse ikke kunne anlægge retssag.
Ved skrivelse af 29/9 1983 rykkede advokaten forsikringsselskabet for svar på sin skrivelse af 22/8 1983 samt for betaling af sit honorar.
Ved skrivelse af 3/10 1983 fastholdt forsikringsselskabet af principielle grunde selskabets seneste standpunkt og henviste indklagede til at indbringe sagen for Ankenævnet for Forsikring.
Den 14/10 1983 tilskrev advokaten herefter forsikringsselskabet bl.a. således:
"..... De henviser mig til at indbringe sagen for Ankenævnet.
Henset til, hvorledes De har administreret nærværende sag, skal jeg befrygte, at De ikke finder det fornødent at efterkomme Ankenævnets afgørelse, såfremt den skulle gå Dem imod.
Jeg agter derfor i stedet at udtage stævning imod Dem.
Såfremt De ønsker at fastholde Deres vægring mod at honorere den fremsendte nota, beder jeg Dem venligst bekræfte, at en retssag i sagens anledning i princippet er omfattet af den af min klient tegnede retshjælpsforsikring."
Forsikringsselskabet overgav herefter sagen til advokat A., der ved skrivelse af 9/11 1983 til advokaten anmodede om at få tilstillet samtlige sagens bilag.
Ved skrivelse af 11/11 1983 fremsendte advokaten samtlige bilag til advokat A.
Ved skrivelse af 17/11 1983 fastholdt A. forsikringsselskabets afvisning af at honorere advokatens salærkrav.
Advokaten har oplyst overfor nævnet, at advokat A. over for ham gav udtryk for, at forsikringsselskabet ville respektere en eventuel afgørelse fra Ankenævnet for Forsikring.
Advokaten indbragte herefter ved skrivelse af 22/11 1983 sagen for ankenævnet.
Advokat A. fremsendte den 9/12 1983 en redegørelse til Ankenævnet, hvorefter advokaten den 12/1 1984 over for Ankenævnet fremkom med en række supplerende bemærkninger til sagen.

Den 5/10 1984 afsagde Ankenævnet for Forsikring kendelse i sagen, hvorefter "selskabet skal anerkende, at de af advokaten afholdte advokatomkostninger berettiger ham til dækning ifølge retshjælpsforsikringen, og skal afregne sagen i overensstemmelse hermed og med renter i henhold til forsikringsaftalelovens § 24."
Ved skrivelse af 1/11 1984 vendte forsikringsselskabet tilbage til sagen, idet man tilskrev advokaten bl.a. således:
"... skal vi meddele, at vi er indstillet på at følge kendelsen og betale de omkostninger, der direkte vedrører selve tvisten.
Den almindelige advokatbistand til dyre undersøgelser af, om der overhovedet var grundlag for at rejse en sag, er ikke omfattet af forsikringen, og vi må derfor bede Dem foretage en opdeling af Deres nota."
Ved skrivelse af 8/11 1984 meddelte advokaten forsikringsselskabet, at det af ham debiterede honorar naturligvis i det hele vedrørte løsningen af tvisten.
Den 28/11 1984 tilskrev advokat A. herefter advokaten således:
"Som advokat for forsikringsselskabet har jeg fået tilsendt Deres skrivelse af 8. ds. og skal i besvarelse meddele, at jeg ikke på det foreliggende grundlag er i stand til at vurdere, om et salær på 10.000 kr. excl. moms er rimeligt, idet jeg kun har et meget spinkelt grundlag at vurdere salærfastsættelsen på.
Min foreløbige indstilling er nærmest, at vi bør overlade til advokatrådet at tage stilling til salæret, men såfremt De har nogle mere konkrete oplysninger om tidsforbruget, og hvilken timesats De anvender, kan der måske findes et relevant bedømmelsesgrundlag.
Jeg forventer derfor at høre nærmere fra Dem."
Ved skrivelse af 20/12 1984 oplyste advokaten, at hans kontors timebogholderi udviste et timeforbrug på 18 timer, at han ikke opererede med en fast timesats i sager af denne type, men at det beregnede honorar konkret havde medført en timesats på ca. 550 kr.
Ved skrivelse af 28/12 1984 meddelte advokat A., at forsikringsselskabet stadig ikke kunne acceptere det beregnede honorar, og advokat A. foreslog, at spørgsmålet blev forelagt for Advokatrådet.
Ved skrivelse af 11/1 1985 meddelte advokaten efter drøftelse med sine kolleger på kontoret, at han nu ikke agtede at anvende mere tid på den i forvejen urimeligt tidskrævende behandling, forsikringsselskabets holdning til retshjælpsspørgsmålet havde medført. På den baggrund foreslog han advokat A., at forsikringsselskabet tilstillede ham "et honorar efter forgodtbefindende", hvorefter han ville afskrive resten som tab på debitorer. - Samme dato tilskrev advokaten forsikringsselskabets direktion således:
"Efter en drøftelse her på kontoret, skal jeg herved tillade mig at meddele Direktionen og Bestyrelsen, at kontorets advokater desværre ikke længere ser sig i stand til at repræsentere forsikringsselskabets forsikringstagere i sager, der er dækket under retshjælpsforsikring hos forsikringsselskabet.
Baggrunden herfor er en efter kontorets opfattelse helt uacceptabel og ukvalificeret behandling af retshjælpssager fra selskabets side. Det seneste eksempel herpå er konstateret i forbindelse med Deres behandling af Deres retshjælpsskade ....
Det er beklageligt, at vi har set os nødsaget hertil, idet kontoret her har et udbredt samarbejde med mange forsikringsselskaber, dels som advokat for disse selskaber, og dels som advokat for forsikringstagerne. Disse samarbejder har aldrig givet anledning til overvejelser af tilsvarende art.
Den beslutning, der er blevet truffet, vil blive meddelt Deres forsikringstagere i påkommende tilfælde.
Jeg har fremsendt genpart af nærværende skrivelse til advokat A., der repræsenterer Dem under sagen, ligesom jeg vedlægger genpart af min skrivelse af d.d. til advokat A. til Deres

orientering."
Herefter meddelte forsikringsselskabet ved skrivelse af 17/11 1985 advokaten, at man ville honorere advokatens salærkrav, incl. renter i henhold til forsikringsaftalelovens § 24, idet man dog samtidig fastholdt, at man fandt selskabets sagsbehandling fuldt tilfredsstillende.
Ved indgivelsen af klagen til advokatmyndighederne ved skrivelse af 26/2 1985 har advokat A. oplyst, at forsikringsselskabet har følt sig særdeles pikeret over indholdet af advokatens skrivelse af 11/1 1985, som efter forsikringsselskabets opfattelse er stridende mod god advokatskik.
Forsikringsselskabet har i forbindelse hermed bedt oplyst, hvorvidt en advokat kan tillade sig at meddele sine klienter, at man ikke længere ønsker at repræsentere eet bestemt forsikringsselskabs forsikringstagere i sager, der er dækket under retshjælpsforsikringen, samt hvorvidt det er sædvanligt, at en advokat anvender den sprogbrug over for forsikringsselskaber, der er anvendt i andet afsnit af advokatens skrivelse af 11/1 1985 til forsikringsselskabet.
Advokaten har påstået sig frifundet for den rejste klage og har til støtte herfor anført, at hans kontors beslutnig om ikke længere at føre retssager, der er dækket af retshjælpsforsikring i det klagende forsikringsselskab, må anses som et ganske naturligt standpunkt, når henses til det klagende selskabs sagsbehandling.
Advokaten har endvidere anført, at sprogbrugen i hans skrivelse af 11/1 1985 til forsikringsselskabet "må siges at være urban, og i øvrigt dækkende for mine kollegers og min egen opfattelse af selskabets sagsbehandling."
Sagen har efter forberedende behandling i kredsbestyrelsen for 1. advokatkreds været behandlet på et møde i Advokatnævnet under deltagelse af 4 medlemmer af dette.
"Nævnet finder - på baggrund af de konkrete omstændigheder omkring det klagende forsikringsselskabs behandling af den omhandlede sag om dækning i henhold til en retshjælpsforsikring - ikke grundlag for at rette nogen kritik mod indklagede i anledning af dennes udformning og afsendelse af skrivelsen af 11/1 1985 til det klagende selskabs ledelse.
Indklagede frifindes derfor for den rejste klage."

Har en advokat påtaget sig en opgave, opstår spørgsmålet om hans adgang til at frigøre sig for opgaven. Viser det sig, at klienten stiller krav til sin advokat, som vil bringe advokatens adfærd i strid med den professionelle standards krav, har advokaten ingen forpligtelse til at fortsætte med opgavens løsning. I *ABR 1.1.1.* fremhæves udtrykkeligt, *at den tekniske rådgiver varetager klientens interesser, "i det omfang disse ikke strider imod kravene til hans professionelle standard."* En tilsvarende regel må gælde for advokater, selv om den intetsteds er udtalt i de etiske regler.

De etiske regler for advokater er - som det nedenfor skal påvises - særdeles diffuse og stort set ikke formulerede. Mange advokater og advokatkontorer efterlever en af dem selv formuleret - ofte ret streng - professionel etik, som i høj grad kan virke begrænsende på advokatens lyst og evne til at fortsætte løsningen af en opgave. Spørgsmålet om en advokats nægtelse af at fortsætte en opgaveløsning må løses over honorarfastsættelsen. Har advokaten, af årsager, som ikke søger deres begrun-

delse i klientens forhold, ønsket at standse sin medvirken ved løsningen af en opgave, kan han miste sit honorar. Han kan ikke tvinges til at fortsætte (naturalopfyldelse) eller til at betale erstatning, f.eks. til merudgiften ved engagement af en anden og måske dyrere advokat. Er tilliden til advokatens evne eller lyst til fuldt engagement i opgavens løsning ikke længere til stede, er det uden mening at søge rådgivningsforholdet fortsat.

De kollegiale regler indeholder i *afsnit VI. pkt. 2.b* en bestemmelse om, at en advokat ikke må frasige sig en overtagen sags udførelse uden at levne mandanten tilstrækkelig tid til antagelse af en anden advokat.

Efter de regler om god advokatskik, som er gældende for *norske advokater* (§ 11), *svenske advokater* (16§) og *finske advokater* (16§) har en advokat ikke frihed til at afbryde løsningen af en opgave, han har påtaget sig.
I de norske regler bestemmes således:
"En advokat, som har påtatt seg et oppdrag pligter å fullføre det hvis klienten ønsker dette, med mindre det viser sig:
at advokaten har fått feilaktige eller ufullstendige opplysninger,
at klienten ikke vil følge advokatens råd i saken,
at klienten ikke på anmodning betaler forskudd eller stiller sikkerhet for salær og omkostninger,
at klienten foranlediger eller medvirker til offentliggørelse i strid med § 3, siste led,
eller at det indtreffer sådanne omstendigheter, at det ikke billigvis kan forlanges at advokaten fortsetter oppdraget.
Før advokaten frasier sig et oppdrag, plikter han å udføre det som ikke kan utstå uten at klienten utsettes for rettstap."

De *internationale regler for god advokatskik* bestemmer i art. 10 stk. 4 følgende:

"Lawyers should only withdraw from a case during it's course for good cause, and if possible in such a manner that the client's interests are not adversely affected."

Har advokaten *modtaget en sag efter ordre*, gælder særlige begrænsninger i advokatens mulighed for at frasige sig opgaven. En frasigelse af sagen kræver den ordregivende myndigheds indforståelse. Selv om denne indforståelse kan opnås, bør en advokat ikke søge at frasige sig en opgave, hvortil han er beskikket, hvis noget sådant kan have en mulig skadevirkning i forhold til klienten f.eks. ved at svække en frifindelsespåstand i en straffesag.

Advokatens uafhængighed for alene og udelukkende at kunne handle i klientens interesse nødvendiggør en *uafhængighed af klientrelationen*. Dette gælder såvel i forhold til den klient, som skal rådgives eller for hvem en retssag skal føres, som i forhold til advokatens øvrige klientel.

Er advokaten i lommen på sin klient, kan han være klientens talerør eller hans sirene; hans rådgiver bliver han aldrig og den professionelle standards krav og grænser forsvinder. Føler advokaten, at hensynet til klienten skaber faglige bindinger, vil hans syn på rådgivningen af klienten ofte være farvet af et ønske om at give klienten ret, eller være en psykisk blokade imod at fortælle klienten, at han har uret. I begge tilfælde er advokaten uegnet som rådgiver for klienten.

Advokatens binding til klienten eller sagen kan i høj grad gøre advokaten inhabil som rådgiver. De etiske regler udtaler sig meget forsigtigt om dette spørgsmål, når det afsnit VI. pkt. 2.c siges:

"En advokat må ikke ...undlade at give sin mandant oplysning om forhold, der kan give rimelig grund til tvivl om hans evne til uhildet at varetage mandantens interesser, eller give urigtige oplysninger i så henseende."

Efter denne bestemmelse kan advokaten være så inhabil, som han overhovedet kan blive, blot han oplyser sin mandant herom. Bestemmelsen går ud fra, at mandanten forstår advokatens budskab om de inhabilitetstruende forhold, og at mandanten er i stand til at vurdere, hvilken betydning disse forhold kan få for advokatens løsning af hans opgave.

Det forekommer at være berettiget at rejse spørgsmålet om værdien af en sådan bestemmelse. Bestemmelsen sikrer på ingen måde klienten imod advokatens inhabilitet eller uafhængighed i opgaveløsningen; tværtimod legitimerer bestemmelsen denne inhabilitet og afhængighed under en oplysningspligt, som ofte vil være ret værdiløs. Er bestemmelsen ikke udtømmende for, hvad der på dette punkt forstås ved god advokatskik, gør den mere skade end gavn. Er bestemmelsen udtømmende for, hvad hensynet til god advokatskik kræver, er den helt utilstrækkelig.

Bestemmelsen synes at vise, at advokatstanden ikke har turdet opstille et forbud imod, at en advokat påtager sig en opgave i tilfælde, hvor der er rimelig grund til at rejse tvivl om hans evne til uhildet at varetage mandantens interesser. Standen synes kun at kunne stå sig ved et sådant forbud. Et sådant forbud ville langt fra udelukke en advokat fra at hjælpe ægtefæller i en skilsmissesituation eller fra at hjælpe nogle søskende med et privat skifte af forældrenes dødsbo. De muligt krydsende interesser hos ægtefællerne eller hos de skiftende børn, som advokaten skal afbalancere og mægle imellem, påvirker ikke hans uafhængighed.

Advokatnævnet er i kendelse af *18/12 1985 (sag D.230-85-1)* gået videre end de kollegiale regler afsnit VI pkt. 2.

En advokat havde indgået et formaliseret samarbejde med en bank og en revisor om lejeres overtagelse af boligejendomme som andelsboligforeninger. Banken rettede henvendelse til lejerne i udlejningsejendomme, der var til salg eller begæret sat på tvangsauktion

og tilbød assistance med hensyn til financiering. Lejerne indkaldtes til møder, hvori "deltager advokat A og revisor Ø, der ligeledes stiller deres sagkundskab til rådighed."
Advokatnævnet fandt, at advokaten "ved at indgå i et formaliseret samarbejde med en bank og en revisor og ved at have accepteret, at banken på den anførte måde i en række tilfælde uanmodet har rettet henvendelse til lejerne som potentielle købere af den ejendom, de bebor, har optrådt på en måde, der er egnet til at vække tvivl om, hvorvidt han uafhængigt vil kunne repræsentere de pågældende lejere under en sag om en eventuel overtagelse af ejendommen. Indklagede fandtes herved at have tilsidesat god advokatskik jfr. rpl. § 126.

I de *svenske og de finske regler om god advokatskik* er opstillet forbud mod advokaters medvirken til løsning af opgaver, hvor der hersker tvivl om advokatens habilitet. I de svenske regler bestemmes følgende i § 14:
"Advokat är skyldig at avböja erbjudet uppdrag, om han själv, hos honom anställd biträdande jurist eller advokat, som är hans arbetsgivare eller kompanjon eller med vilken han har gemensam kontorsorganisation:
1. i saken eller i annan sak, som kan vara av betydelse vid det erbjudna uppdragets utförande, företräder eller själv har ett personligt eller ekonomiskt interesse, som strider mot uppdragsgivarens, eller
2. tidligare konsulterats av eller eljest biträtt motparten i samma sak eller i annan angelägenhet av sådan art, att de uppgifter vederbörande till följd därav erhållit kan tänkas få betydelse vid det erbjudna uppdragets utförande.
Likaså är advokat skyldig att avböja erbjudet uppdrag, som eljest någon omständighet föreligger, som uppenbarligen urgör hinder för advokaten att obundet hävda uppdragsgivarens intressen.
Utan hinder av vad ovan sagts äger advokat biträda i frågor rörande avtal mellan två eller flera personer, som i samförstånd med varandra begär hans biträde. I sådant fall är advokaten skyldig att beakta samtliga uppdragsgivares intressen. Uppstår mellan klienterna tvist i sagen, äger advokaten inte i tvisten biträda någon av dem."

Er der tale om en egentlig konflikt, bør advokaten kun kunne varetage den ene parts interesser, uanset ordlyden af afsnit VI. pkt. 2.c. 8)

Heller ikke en så tilsyneladende elementær begrænsning har advokatsamfundet følt at kunne beskrive i de kollegiale regler. Advokatsamfundet har ikke turdet gå længere end til følgende regel i afsnit VII. pkt. 2.:

"Hvor der er grund dertil, bør en advokat, der er anmodet om at varetage begge parters interesser, opfordre den ene af parterne til at antage en anden advokat."

Den formentlig mest habilitetstruende situation for en advokat opstår i tilfælde, hvor advokaten sammen med en klient *involverer sig i en økonomisk risiko.* En økonomisk hæftelse for en advokat sammen med en klient indebærer et afhængighedsforhold til klienten, som kan true advokatvirksomhedens uafhængighed, dens økonomiske grundlag og dermed

8. Om samspillet mellem forbud mod inhabilitetstruende relationer og oplysningspligt omkring teknisk rådgivning, se *Jørgen Hansen:* Teknikeraftalen. København 1984, p.40 ff.

sagligheden i virksomhedens rådgivning. Dette gælder, hvad enten den økonomiske risiko er begrundet i kaution eller garantistillelse for klienten, eller har karakter af byggekonsortier, spekulationsforretninger, eller blot risikobetonede anlægsinvesteringer. Også på dette punkt udtaler Advokatrådets regler for god advokatskik sig med stor forsigtighed, når det i *afsnit VI. pkt. 3* siges følgende:

"En advokat bør ikke påtage sig kaution for klienter og bør udvise den største tilbageholdenhed med finansiering af klienter."

I de *finske regler om god advokatskik* bestemmes i 20§, at en *"advokat bor undvika sådanna affärstransaktioner med sin huvudman, vilka icke har samband med advokatverksamheten."* Et tilsvarende forbud findes i de *svenske regler 22§*. I de *norske regler § 12* siges udtrykkeligt, at en *advokat "må ikke påta seg kausjon for klienter."*

Spørgsmålet om kaution har nøje sammenhæng med det uvæsen, som betegnes *"advokatindeståelser."* Spørgsmålet om advokaters indeståelse over for pengeinstitutter for ekspedition af dokumenter blev i foråret 1983 forhandlet mellem Advokatrådet, Den danske Bankforening og Danmarks Sparekasseforening uden der blev opnået enighed om en standardformular. Advokatrådet udsendte herefter følgende formular. 1)

Advokatindeståelser
Undertegnede
indestår herved
for ekspedition til tinglysning af nedennævnte dokumenter:
som besidder på pengeinstitutternes vegne.
Jeg bekræfter samtidig, at jeg pr. den 19 har overbevist mig om, at tingbogen ikke udviser forhold, der kan hindre dokumentets(-ernes) tinglysning uden retsanmærkning.
,den 19
For indeståelsen gælder det på bagsiden anførte.

Bagsiden af formularen er sålydende:

Advokaternes indeståelsesformular
Den på forsiden indeholdte indeståelse er en "almindelig advokatindeståelse."
I det omfang, hvori advokaten - eller dennes personale - som følge af uagtsom handlemåde eller undladelse, påfører pengeinstituttet formuetab, hæfter advokaten herfor.
Uanset ovennævnte vil pengeinstituttet ikke kunne gøre ansvar gældende over for advokaten for et større beløb end det, der tidligere på grundlag af indeståelsen er afregnet til denne.
Advokaten frigøres for sin indeståelse, når udlevering af dokumentet(-erne) efter foretagen tinglysningsekspedition har fundet sted til pengeinstituttet.
Advokaten kan dog altid frigøre sig fra indeståelsen ved at tilbagebetale modtagne beløb med tillæg af pligtig forrentning samt tilbagelevering af eventuelt modtagne dokumenter.

Vejledning ved afgivelse af advokatindeståelser

Til brug ved afgivelse af den hyppigst forekommende form for advokatindeståelser over for et pengeinstitut har Det danske Advokatsamfund udarbejdet en standardformular.

1. *A. Vinding Kruse:* Advokatansvaret. København 1985 p. 148

Sigtet med standardformularen er at tilfredsstille pengeinstituttets legitime behov for et bevis for, at den advokat, der afgiver indeståelse, er i besiddelse af det dokument, der er under ekspedition og for, at advokaten har påtaget sig at udføre denne opgave for pengeinstituttet, selv om der måske iøvrigt ikke består noget klientforhold til det pågældende pengeinstitut. Indeståelser af denne art vil dække pengeinstitutters rimelige behov i stort set alle tilfælde. I de særlige tilfælde, hvor standardindeståelsen undtagelsesvis ikke kan dække behovet i den konkrete sag, tilrådes det, at advokaten udarbejder en speciel indeståelse, som han hæfter sammen med et eksemplar af standardformularen. Afgivelsen af den specielle indeståelse bør først ske, efter at advokaten nøje har overvejet, om den af pengeinstituttet ønskede specielle indeståelse ligger inden for det område, hvor det er forsvarligt at afgive indeståelse. I den specielle indeståelse bør foretages en henvisning til standardindeståelsen, for eksempel således: "For nærværende indeståelse gælder iøvrigt i videst muligt omfang betingelserne i henhold til vedhæftede standardindeståelse."

Såvel ved afgivelse af standardindeståelse som ved afgivelse af speciel indeståelse bør advokaten være opmærksom på følgende:

1. Reglerne for god advokatskik og kollegialitet, afsnit VI, nr. 3:
   "En advokat bør ikke påtage sig kaution for klienter og bør udvise den største tilbageholdenhed med finansiering af klienter."
2. Advokatindeståelser bør begrænses til:
   a. Dokumenter, som gyldigt er oprettet mellem parterne.
   b. Dokumenter, som advokaten har i fysisk besiddelse, således at han selv har herredømmet over ekspeditionen.
   c. Dokumenter, hvis indhold ikke er betinget af omstændigheder, for eksempel udstykningstilladelse eller lignende, som ligger uden for den advokatmæssige ekspedition.
3. Pengeinstituttet bør ikke ved hjælp af en advokatindeståelse kunne fremtvinge en bedre retsstilling for sig end ved at lade egen advokat udføre ekspeditionen.
4. En indeståelse skal være udformet således, at den ikke i sig selv udelukker dækning fra advokatens ansvarsforsikring, dersom skade indtræder. Det bemærkes i denne forbindelse, at ifølge denne type forsikringer, er der ikke forsikringsdækning for ansvar, der skyldes
   a. at forsikringstageren selv har tilsidesat sine pligter forsætligt eller ved grov uagtsomhed,
   b. at forsikringstageren har påtaget sig et ansvar, der ligger ud over hans almindelige ansvar som advokat,
   c. besvigelser uden hensyn til, hvem der har foretaget dem.
5. Advokaten bør ved afgivelse af indeståelse til stadighed holde sig for øje, at sigtet med afgivelse af en indeståelse er at forsyne pengeinstitutter med kvittering for et dokument og løfte om at ekspedere dokumentet på en bestemt måde. Som kvittering er indeståelsen et substitut for det udlånte dokument og skal som sådant tilfredsstille pengeinstituttets revision. Som løfte om ekspedition på en bestemt måde skal indeståelsen udgøre tilstrækkeligt bevis til, at pengeinstituttet kan drage advokaten til ansvar, dersom han begår fejl.

Det vil være i overensstemmelse med god advokatkik at påtage sig indeståelse for forhold, som ligger uden for de anførte rammer, for eksempel for anmærkningsfri tinglysning, der afhænger af indfrielse af præjudicerende hæftelse i tilfælde, hvor sikkerhed for midlerne hertil ikke allerede er tilvejebragt og for tilladelse fra myndigheder til gennemførelse af den i dokumentet etablerede aftale eller lignende. Indeståelse må ikke ydes til imødekommelse af krav om, at et dokument er uomstødeligt.

Rent praktisk henledes opmærksomheden på risikoen for, at en pantefoged foretager udlæg

i tiden mellem skødets indlevering til påtegning om ejendomsværdi og dets indlevering til tinglysning. Risikoen er til stede, fordi det er almindeligt, at kommuner under ekspedition af ejendomsværdipåtegninger gør pantefogedkontoret opmærksom på den stedfundne ejendomshandel.
Advokatrådet er bekendt med, at der allerede lokalt flere steder er truffet aftale imellem advokaterne og pengeinstitutterne om anvendelse af standardformularen. Se hertil E. Polack, Advokaten 1984, s. 339

Spørgsmålet om en advokats uafhængighed af en opgave, og om en klients adgang til når som helst at afbryde samarbejdet med advokaten har sammenhæng med salærsystemet. Virker advokaten under et salærsystem, hvor hans honorar følger den præsterede indsats, og hvor honoraret er frigjort fra de økonomiske interesser i sagens udfald, kan et sådant uafhængighedskrav følges. Er der derimod tale om et salærsystem, som f.eks. det amerikanske *contingent fee-system,* hvor advokatens salær er en andel - op til halvdelen - af det beløb, han opnår gennem sagsførelsen, vil salærsystemet virke begrænsende på den gensidige uafhængighed mellem advokaten og hans klient. Advokaten skal ikke have udført ret meget arbejde, førend klienten ikke vil have mulighed for at afbryde samarbejdet med advokaten. Salærsystement skaber her en binding af klienten til den advokat, han har valgt, en binding af klientens uafhængighed, som det trods alt må være i advokatstandens interesse at undgå. At behovet, for at kunne indgå sådanne slæraftaler er voksende også her i landet, skal beskrives i kap. 10.4.

5.4. Økonomisk uafhængighed.

I kap. 5.3. blev nævnt det uafhængighedstruende forhold, det kunne indebære, at en advokat involverede sig i en økonomisk risiko sammen med en klient. Selv i tilfælde hvor det eneste økonomiske mellemværende, der består mellem advokaten og hans klient, er advokatens honorarkrav for en given sag, indebærer hensynet til advokatens uafhængighed, *at honoraret for den konkrete opgave ikke på noget tidspunkt må spille en rolle for advokatens lyst eller evne til at kunne frigøre sig fra opgaven.* Rummer opgaven en salærinteresse for advokaten af en størrelse, som er væsentlig for advokatvirksomhedens økonomi eller fremtid, skaber denne interesse en binding til opgaven og til klienten, der kan indebære et afhængighedsforhold, som kan gøre advokaten inhabil som rådgiver.

Under spørgsmålet om advokatvirksomhedernes økonomiske uafhængighed hører spørgsmålet om advokatvirksomhedernes finansiering. Noget billede af hvordan advokatvirksomheder her i landet er finansieret, har jeg ikke; men det er mit bestemte indtryk, at advokatvirksomhederne

i høj grad er finansieret gennem bankkreditter, og at advokatvirksomhederne stort set er uden egenkapitaler.

For en uafhængighedsbetragtning spiller ejendomsretten til advokatvirksomhederne, regulering af samarbejdsform m.v. kun en mindre rolle i tilfælde, hvor advokatvirksomhederne er finansieret gennem lån, for hvilke de enkelte advokater hæfter personligt. Det høje etiske niveau, hvorpå danske banker hidtil har drevet deres virksomhed, gør, at *advokatvirksomhedernes kassekreditter* ikke har været oplevet som et problem i forbindelse med uafhængighedskravet til advokatvirksomhedens udøvelse.

De liberale erhvervsvirksomheder vil i de kommende år have et voksende finansieringsbehov i et virke, hvor der ikke er grund til at tro, at virksomhederne får større mulighed for at opspare penge ud af den løbende indtjening. Det voksende finansieringsbehov udspringer af behovet for investering i ny teknologi for udvikling af ny viden og know-how, den stadigt voksende internationalisering m.v.

Måske bortset fra maskinkøb vil de investeringer, som foretages, ikke vise sig i form af realværdier, men i en forbedring af virksomhedens medarbejdere og medarbejderstab. *Dr. polit Erling Olsen* taler om *virksomhedens humankapital.*

Humankapital er ikke her i landet anerkendt som kreditgrundlag. Realkreditinstitutionerne kender ikke begrebet. Der er dog grund til at tro, at humankapitalen spiller en betydelig rolle for en banks bedømmelse af kreditværdigheden for en liberal erhvervsvirksomhed.

Der er ikke grund til at tro, at humankapitalen i en stor liberal erhvervsvirksomhed skulle være et dårligere kreditgrundlag end en industrivirksomheds bygninger, maskiner, varelagre og produktion. Risikoen ved, at medarbejdere dør, rejser, bliver syge m.v., betyder næppe mere for sikkerheden i den liberale erhvervsvirksomhed end prisudvikling, konjunkturer og management betyder for industrivirksomheden. Dette forudsætter dog, at virksomheden har en medarbejderstab af en sådan størrelse, at en enkelt medarbejders frafald ikke er væsentlig. Består virksomheden af to advokater og en sekretær, er virksomhedens humankapital stort set sammenfaldende med advokaternes personer. Det er utvivlsomt, at de bindinger, som den af advokatsamfundet førte erhvervspolitik har indebåret for advokatvirksomhederne, har betydet, at advokatvirksomhederne i dag står med en humankapital, som er langt mindre end den humankapital, det er lykkedes f.eks. rådgivende ingeniører og revisorvirksomheder at opbygge.

Erkendes det, at de liberale erhvervsvirksomheder står foran et stort kapitalbehov, hvis virksomhederne skal tilpasses en ny tids krav, og

erkendes det, at virksomhedernes eneste belåningsgrundlag er den humankapital, som virksomhederne dels har, dels opbygger gennem de foretagne investeringer, må det være et klart mål for erhvervspolitikken at få tilvejebragt en finansieringsmulighed på grundlag af virksomhedernes humankapital.

Skal en finansiering af liberale erhvervsvirksomheder opfylde de liberale erhvervs krav til uafhængighed, må kapitalen tilføres som *anonym kapital*, f.eks. ved dannelsen af et finansieringsinstitut, som på samme måde som kreditinstitutionerne er det anonymiserende mellemled mellem debitor og kreditor. Dannede de liberale erhverv *Financieringsinstituttet for de Liberale Erhverv i Danmark*, kunne man tillige opnå den fordel, det vil være, at de liberale erhvervsorganisationer kunne indtræde i ledelsen af Financieringsinstituttet og på denne måde medvirke til at sikre opfyldelsen af uafhængighedskravet.

Spørgsmålet om advokatstandens afhængighed af honorarniveauet, af fri proces og af retshjælpsordningerne skal behandles nedenfor i kap. 6.6. i forbindelse med behandlingen af den professionelle standards krav.

5.5. Uafhængighed af andre erhverv eller virker.

Indenfor andre erhverv, hvor uafhængighed spiller en rolle for erhvervets udøvelse eller for løsning af konkrete opgaver, opstilles jfr. kap. 9.4 *begrænsninger i virksomhedernes samarbejde med andre erhverv eller forbud imod, at virksomhederne påtager sig løsning af bestemte opgaver.*

Rådgivende ingeniører må f.eks. efter § 3 stk. 1 i *Love for Foreningen af Rådgivende Ingeniører "ingensinde have interesse i entreprenør-, leverandør eller anden virksomhed, som kan antages at kunne påvirke hans virke som uafhængig rådgiver"* og efter artikel 3 stk. 2 (2) i *Love for Fèdèration International des Ingénieurs-Conseils* sættes følgende krav til sikring af den rådgivende ingeniørs uafhængighed:

"They must retain absolute independence of action with regard to contractors, manufacturers and suppliers, and they must never accept from them any kind of favour which might compromise the impartiality of their decision or prejudice their duties to the client.

They must not be connected with any person, business or organisation which might influence their independent professional engineering advice, judgment or decision."

Et tilsvarende forbud fandtes tidligere for praktiserende arkitekter, der var medlemmer af *Danske Arkitekters Landsforbund.*

I praksis har det vist sig, at udviklingen af byggeriets organisationsstrukturer har ændret sig på en måde, som gjorde, at en hævdelse af et uafhængighedskrav som det for rådgivende ingeniører formulerede ville

føre til, at de tekniske rådgivere gled ud af store dele af bygge- og anlægsvirksomheden. Navnlig totalentreprisens fremkomst nødvendiggjorde en omformulering af uafhængighedskravet, således at dette blev begrænset til et forbud mod entreprenøres (med-)ejerskab af de rådgivende virksomheder og til en oplysningspligt om habilitetstruende omstændigheder. For praktiserende arkitekter blev reglerne afløste til alene at være en oplysningspligt jfr. ABR 1.1.1. 9)

Spørgsmålet om advokaters uafhængighed af andre erhverv eller virker kan opstå på mange måder. Advokater, som løser mange opgaver for mange klienter får ofte en viden om enkelte klienter eller om forhold, som ikke uden brud på tavshedspligt kan anvendes ved løsningen af andre opgaver. Ved enkeltstående opgaver kan advokaten fratræde opgaven eller undlade at påtage sig opgaven, men ved faste repræsentationsforhold er vanskelighederne større. Er advokaten *medlem af bestyrelsen for et selskab*, opstår spørgsmålet, om advokaten tillige bør være advokat for selskabet. *Steen Langebæk 10)* fremhæver med rette, at advokater ikke bør sidde i bestyrelser, alene fordi de er advokater eller for at sikre selskabet billig advokatbistand og nævner de vanskeligheder, det giver for en direktion, at en advokat, der måske er formand for bestyrelsen, sender en betydelig regning i en sag, han måske har forkludret.

For *revisorer* har loven løst konflikten gennem et forbud imod, at revisorer er medlemmer af selskabernes bestyrelser jfr. aktieselskabslovens § 85.

For *advokater og for statsautoriserede revisorer gælder et forbud mod at drive virksomheden sammen med andre erhverv.*

Efter revisorlovens § 11 stk. 1 må statsautoriserede revisorer ikke under nogen form drive revisionsvirksomhed sammen med andre end statsautoriserede revisorer og efter de kollegiale regler afsnit X må en advokat ikke ved udførelsen af juridiske forretninger yde bistand til, have samarbejde, forretningsmæssig forbindelse eller andet mellemværende med personer, der ikke kan udøve de medlemmerne af Det Danske Advokatsamfund tilkommende rettigheder. I kap. 9.4. skal denne begrænsning for advokatvirksomhedernes erhvervsudøvelse vurderes *erhvervspolitisk*. De følgende bemærkninger refererer sig alene til *uafhængighedsspørgsmålet.*

Det forekommer særdeles tvivlsomt, om forbud som de nævnte har deres begrundelse i ønsket om at sikre f.eks. statsautoriserede revisorer og advokater uafhængighed i opgaveløsningen. Det forekommer at være

9. Se herom og om udviklingen for tekniske rådgivere. *Jørgen Hansen*, Teknikeraftalen. København 1984 p. 40 ff.

10. *Steen Langebæk:* Bestyrelsens Idegrundlag og Funktion. København 1985 p. 112.

naturligt at opleve bindinger som de nævnte som et forsøg på at skabe monopoler på løsningen af bestemte opgaver i samfundet.

De opstillede forbud vedrører *"revisionsvirksomhed"* og *"juridiske forretninger"* men forbyder ikke virksomhederne eller virksomhedernes indehavere at have samarbejder med andre om løsning af andre opgaver. Intet forhindrer f.eks. en advokatvirksomhed i samarbejde med en revisionsvirksomhed at eje og drive et forlag, et finansierings- eller en byggevirksomhed uanset at sådanne aktiviteter og interesser kan true såvel advokatvirksomheden som revisionsvirksomhedens uafhængighed som professionelle rådgivere.

De opstillede forbud indeholder ingen begrænsning for, hvilke aktiviteter den enkelte advokat- eller revisionsvirksomhed må beskæftige sig med. Ønsker en advokat- eller en revisionsvirksomhed f.eks. at virke som rådgiver i forbindelse med børsemission vil det i høj grad kunne true rådgiverens uafhængighed, hvis virksomheden tillige selv virker med køb og salg af værdipapirer samt med finansieringsvirksomhed, men intet steds findes der forbud herimod.

For en professionel rådgivende virksomhed må det være ønskværdigt at virksomheden alene virker med rådgivning og alene modtager sine indtægter gennem den rådgivende virksomhed og at virksomheden ikke er involveret i anden form for erhvervsmæssig aktivitet. At kravet ikke kan gennemføres i praksis indebærer ikke, at det ikke bør formuleres som et mål for professionelle rådgiveres virksomhed.

Spørgsmålet om en advokatvirksomhed har interesser, som er i konflikt med kravene til uafhængigheden som professionel rådgiver må for den enkelte opgave løses efter, hvad hensynet til god advokatskik tilsiger. Som påvist i kap. 6.8. er bestemmelser i advokatrådets regler om god advokatskik afsnit VI pkt. 2 C og afsnit VII pkt. 2 uklart formulerede og utilstrækkelige efter deres indhold.

En løsning af spørgsmålet gennem brug af begrebet god advokatskik kan formentlig kun ske gennem en oplysningspligt og gennem et *forbud mod, at virksomhederne påtager sig eller viderefører en opgave.*

I de *norske regler* for god advokatskik bestemmes i § 12 at "en advokat bør ikke påta seg oppdrag hvor hans personlige økonomiske interesser kan komme i konflikt med klientens interesser eller ha innflytelse på hans frie og uavhengige stilling som advokat." Se også de *svenske og finske regler* 14 § ovenfor kap. 5.3.

5.6. Mængden af advokater.

Spørgsmålet om advokaters uafhængighed og om indholdet af den professionelle standards krav har sammenhæng med mængden af advokater.

Sammenhængen mellem advokatstandens størrelse i samfundet og advokatstandens ydelser var erkendt af proceskommissionen af 28. februar 1868 som, efter at adgangen i 1868 var åbnet for alle som opfyldte lovens betingelser for at blive advokat, frygtede en så stor vækst i antallet af sagførere, at virket ville blive proletariseret. Som et middel mod en sådan proletarisering og for at hæve advokatstandens standard, foreslog proceskommissionen gennemført et sagførersamfund med egen diciplinær myndighed: 11)

Antallet af advokater her i landet pr. 1. januar

1869:	229
1889:	738
1919:	1462
1969:	2251
1972:	2288
1979:	2855
1985:	3228

Pr. 1.1. 1985 var antallet af advokatvirksomheder ca. 1.500 og antallet af advokatfuldmægtige ca. 800.

Til sammenligning har befolkningstallet pr. 1. januar været

1878:	1.777.000
1919:	3.096.000
1969:	4.873.000
1972:	4.975.653
1979:	5.111.534
1984:	5.112.130

Spørgsmålet om advokatstandens størrelse og vækst har i de seneste år givet anledning til de alvorligste overvejelser i *USA*.

I 1983 rummede det amerikanske samfund 1 advokat for hver 388 indbyggere. Det skønnes, at omkring halvdelen af advokaterne har praktiseret i mindre end 10 år, og at omkring en trediedel har praktiseret i mindre end 5 år. Standen vokser med 35.000 nye advokater om året, og med den nuværende vækstrate vil USA omkring år 2000 have ca. 1 mio. advokater. 12)

Allerede i 1977 slog *Chief Justice Warran Burger* alarm:

11. Axel H. Pedersen: Det danske Advokatsamfund 1919-1969. København 1969 p. 34.
12. ABA: The Lawyer's professionel Independence. 1984 p. 26 f.

"We may well be on our way to a society overrunned by horders of lawyers, hungry as locusts, and brigades of judges never before contemplated."

ABA beskæftiger sig i disse år med den nedbrydning af advokaters professionelle uafhængighed, som er ved at ske i USA. Som de væsentligste grunde til denne nedbrydning nævnes, at væksten i antallet af advokater går hånd i hånd med en business-orientering af advokatvirksomhederne, hvor hensyn til indtjening, konkurrence om opgaverne, avertering og markedsføring af virksomhederne drejer advokaternes indstilling væk fra en opfyldelse af den professionelle standards krav. Advokaterne er ikke længere rådgivere men sælgere af et juridisk produkt. Advokatsalærerne vokser og uddannelsesniveauet falder. 13) I april 1983 offentliggjorde *præsidenten for Harvard Derek C. Bok en rapport "A flawed system", hvori USA's retssystem blev karakteriseret som "grossly inequitable and inefficient".* 13) *Derek C. Bok* skriver bl.a. følgende:

"One half of our difficulty lies in the burdens and costs of our tangle of laws and legal procedures. Contrary to popular belief, it is not clear that we are a madly litigious society. It is true that we have experienced a rapid growth in the number of complaints filed in our courts. But filings are often only a prelude to some kind of volontary settlement. The number of disputes actually litigated in the United States does not appear to be rising much faster than the population as a whole. Our courts may seem crowded, since we have relatively few judges compared with many industrial nations. Nevertheless, our volume of litigated cases is not demonstrably larger in relation to our total population than that of other Western nations.

At the same time, the complexity of litigation seems to be increasing. Even if a case is settled without trial, preliminary motions and discovery procedures may occupy much time of judges and attorneys. Moreover, the country has experienced a marked growth in statutes and administrative regulations; the number of federal agencies jumped from twenty to seventy in the last two decades while the pages of federal regulations tripled in the 1970s alone. Paralleling these trends, the supply of lawyers has doubled since 1960 so that the United States now boasts the largest number of attorneys per thousand population of any major industrialized nation-three times as many as in Germany, ten times the number in Sweden, and a whopping twenty times the figure in Japan. In sum, though there may not be more court cases, the country has more legal work to do and many more attorneys to do it. Just what society pays for this profusion of law is hard to guess. Lloyd Cutler has put the figure at $30 billion a year. but the truth is that no one has bothered to find out. Be that as it may, legal costs are primarily people costs, and if we mark the growth in the total number of lawyers and the average compensation of attorneys, it is clear that legal expenditures have been climbing more rapidly than the gross national product for many years. ... ... If these observations are even half true, our legal system leads to much waste of money that could be put to better purposes. But even greater costs result from the heavy use of human talent. Not only does the law absorb many more young people in America than in any other industrialized nation; it attracts an unusually large proportion of the

13. ABA. l.c. p. 25

13. Derek C. Bok: A flawed system. Harvard Magazine maj-juni 1983 p. 38 ff.

exceptionally gifted. The average College Board scores of the top 2,000 pr 3,000 law students easily exceed those of their counterparts entering other graduate schools and occupations, with the possible exception of medicine. The share of all Rhodes scholars who go on to law school has approximated 40 percent in recent years, dwarfing the figures for any other occupational group. Some readers may dismiss these statistics on the ground that lawyers often move to careers in business or public life. But the facts fail to support this rationalization, for roughly three-quarters of all law school graduates are currently practicing their profession. The figures are even higher for Harvard alumni.

The net result of these trends is a massive diversion of exceptional talent into pursuits that often add little to the growth of the economy, the pursuit of culture, or the enhancement of the human spirit. I cannot press this point too strongly. As I travel around the country looking at different professions and institutions, I am constantly struck by how complicated many jobs have become, how difficult many institutions are to administer, how pressing are the demands for more creativity and intelligence. However agressive our schools and colleges are in searching out able youths and giving them a good education, the supply of exceptional people is limited. Yet far too many of these rare individuals are becoming lawyers at a time when the country cries out for more talented business executives, more enlightened public servants, more inventive engineers, more able high-school principals and teachers.

These points may seem carping or conjectural, but they are not without tangible effects. A nation's values and problems are mirrored in the ways in which it uses its ablest people. In Japan, a country only half our size, 30 percent more engineers graduate each year than in all the United States. But Japan boasts a total of less than 15,000 lawyers, while American universities graduate 35,000 every year. It would be hard to claim that these differences have no practical consequences. As the Japanese put it, "Engineers make the pie grow larger, lawyers only decide how to carve it up."

The elaborateness of our laws and the complexity of our procedures absorb the energies of this giant bar, raise the cost of legal service, and help produce the other great problem of our legal system-the lack of access for the poor and middle class. The results are embarrassing to behold. Criminal defendants are herded through the courts at a speed that precludes individual attention, leaving countless accused to the mercy of inexperienced counsel who determine their fate in hasty plea bargaining with the prosecution. On the civil side, the cost of hiring a lawyer and the mysteries of the legal process discourage most people of modest means from trying to enforce their rights. Every study of common forms of litigation, such as medical malpractice, tenant evictions, or debt collections, reveals that for each succesfull suit there are several others that could be won if the victim had the money and the will to secure a lawyer ..."

En vækst i antallet af jurister og af advokater i et samfund kan ikke undgå at påvirke vilkårene for advokatvirksomhed i samfundet og kan ikke undgå at påvirke en række forhold i samfundet. En sulten stand af professionelle rådgivere er i kraft af deres intelligens og uddannelse en risiko i ethvert samfund. Størst er risikoen, hvis de sultne professionelle er advokater eller læger.

Som *mulige konsekvenser af en vækst i advokaternes antal* kan nævnes

- *antallet af retssager vokser,*
- *ethvert problem gøres til en sag,*

- *bistand bliver trukket ud over grænsen for, hvad hensynet til forsvarlig rådgivning tilsiger,*
- *salærkrav vokser i takt hermed,*
- *konkurrencen mellem advokater skærpes,*
- *nye metoder tages i anvendelse for at skabe og erhverve sager,*
- *kollegiale regler brydes og god advokatskik ændrer indhold,*
- *omkostningerne i samfundet til afgørelse af tvister og til juridisk bistand vokser.*

Om sådanne udviklingstendenser er fremme eller vil komme frem her i landet, er vanskeligt at vide.

I *uddannelsesbetænkning 1062/1985* er optaget følgende tabel:

Tabel 1: Juridiske kandidater fordelt på erhvervssektorer 1972, 1979 og 1985.

	1972		1979		1985	
	absolut	%	absolut	%	absolut	%
Off. sektor i alt	4350	56%	4740	51%	5220	46%
heraf: Retsvæsen, politi og etater	930	10%	460	36%		
Statsadministration	4190	54%	2780	30%		
Amts- og kommunaladministration			840	9%	960	8%
Universiteter, læreanstalter og forskning	160	2%	190	2%	200	2%
Privat sektor I alt	3450	44%	4560	49%	6080	54%
heraf: Liberale erhverv	3300	42%	3720	40%	4500	40%
Pengeinstitutter forsikringsselskaber			280	3%	680	6%
anden privat sektor			560	6%	900	8%
Ialt (offentlig + privat)	7800	100%	9300	100%	11300	100%

1) Undervisningsministeriets økonomisk-statistiske kontors skøn.

Efter denne tabel er væksten i antallet af jurister i liberale erhverv svagere end væksten i såvel det totale antal jurister som i antallet af jurister beskæftiget i den private sektor.

Det oplyses endvidere, at det forventes, at den samlede juridiske kandidatbestand i de næste 10 år vil vokse med ca. 200 om året, selv om den årlige kandidatproduktion er på ca. 450.

Det er vanskeligt at vide, hvorledes væksten i antallet af juridiske kandidater vil influere på advokatstanden. At en del af væksten i kandidattallet vil forøge antallet af advokater her i landet forekommer at være en rimelig konsekvens, men efterspørger man virkningerne heraf for advokatvirksomhedernes erhvervsvilkår, bliver vurderingen særdeles usikker. De i kap. 2 beskrevne udviklingslinier kan meget nemt føre til, at *behovet for advokatbistand* falder.

Der er grund til at være opmærksom på faren ved en for stor vækst i antallet af advokater i forhold til udviklingen af samfundets behov og økonomiske formåen.

Standsmæssigt må advokaterne have en klar interesse i, at der ikke kommer flere medlemmer i standen, end standens indtjening kan brødføde på rimelig vis. Efter *Monopoltilsynets* opfattelse vurderes advokatvirksomhedens indtjening på grundlag af niveauet for kontorchefslønninger efter statens overenskomster. Den eneste måde, hvorpå *standen* kan sikre sig imod, at der kommer flere advokater end standens samlede indtjening kan begrunde, er gennem et *krav om, at ingen advokatfuldmægtig gives en lavere løn end overenskomstløn.* Fastholdes et sådant krav, skabes en vis sikkerhed for, at standen kan bevare et indtægtsniveau pr. advokat svarende til overenskomsternes. Falder mange advokater for fristelsen til med et stort udbud af jurister at købe "billige" advokatfuldmægtige, vil advokatstanden hurtigt komme i en situation, hvor der end ikke er en overenskomstløn som overskud i advokatvirksomhederne til aflønning af advokaterne med deraf følgende skadevirkninger for standen og for samfundet.

Den enkelte advokatvirksomhed kan ikke dæmme op for en vækst af advokater. *Skal den enkelte virksomhed beskytte sig selv imod denne voksende konkurrence er – såvidt ses - virksomhedens eneste beskyttelsesmiddel at hæve virksomhedens uddannelsesniveau og dermed hæve rådgivningens kvalitet og indhold i forhold til, hvad andre advokatvirksomheder kan præstere.*

6. Den professionelle standards krav.

6.1. Advokaten er klientens tillidsmand.

Advokaten løser som professionel rådgiver sine opgaver under den professionelle standards krav.

At advokaten er sin klients tillidsmand fremhæves i *Chr. VII's forordning 19.7. 1793: "Enhver bør med fuldkommen tillid betroe dem sin velfærd, sit tarv og sine hemmeligheder."*

Klientens behov for professionel kvalificeret rådgivning og kravene til rådgivningen fremhæves i *ABA Code of professionel responsibility.*

EC 1-1 A basic tenet of the professional responsibility of lawyers is that every person in our society should have ready access to the independent professional services of a lawyer of integrity and competence. Maintaining the integrity and improving the competence of the bar to meet the highest standards is the ethical responsibility of every lawyer.
EC 1-2 The public should be protected from those who are not qualified to be lawyers by reason of a deficiency in education or moral standards or of other relevant factors but who nevertheless seek to practice law. To assure the maintenance of high moral and educational standards of the legal profession, lawyers should affirmatively assist courts and other appropriate bodies in promulgating, enforcing, and improving requirements for admission to the bar. In like manner, the bar has a positive obligation to aid in the continued improvement of all phases of pre-admission and post-admission legal education.

Som nævnt ovenfor kap. 5.3. indeholder *ABR 1.1.1.* en bestemmelse, hvorefter

"rådgiveren er sin klients tillidsmand og varetager dennes interesser i det omfang, disse ikke strider imod kravene til hans professionelle standard."

I de *svenske og finske regler* for god advokatskik fremhæves i 18§ at en *"advokat är skyldig att gentemot klienten iaktta trohet och lojalitet."*

I de *norske reglers § 1* beskrives advokatens opgave på følgende måde:

"En advokats opgave er å fremme rett og hindre urett.

En advokat pligter innenfor lovens ramme etter beste evne å ivareta sine klienters interesser. Det skal skje uten tanke på personlig fordel eller risiko, politisk oppfatning, rase, religion eller andre utenforliggende hensyn.

Advokaten bør ikke identifisere sig med sin klient, og har krav på ikke å bli identifisert med de standpunkter han forfekter for sin klient og de interesser klienten har."

De *danske kollegiale regler* indskrænker sig i afsnit VI punkt 1 til en bestemmelse om at *"en advokat skal alene og udelukkende handle i klientens interesse."*

For *sundhedssektorens professionelle rådgivere* formuleres den professionelle standards krav som et krav om, at lægen, tandlægen og dyrlægen i sin virksomhed *"er forpligtet til at vise omhu og samvittighedsfuldhed"* herunder for læger og tandlæger *"ved benyttelse af medhjælp"* og ved *"økonomisk ordination af lægemidler m.v."* 1)

For *den tekniske rådgiver* er den professionelle standards krav formuleret som en klar begrænsning af rådgiverens opgaveløsning. Den tekniske rådgiver må ikke løse sin opgave på en måde, som kan krænke den professionelle standards krav. Uanset at en tilsvarende bestemmelse ikke er formuleret for advokater, kan der ikke herske tvivl om, at også for økonomisk/juridisk rådgivning gælder en begrænsning om, *at advokatopgaver løses under respekt af den professionelle standards krav.*

I det følgende skal beskrives nogle af de bindinger for advokatopgavens løsning, som følger af den professionelle standards krav. Gennemgangen kan ikke blive udtømmende.

At den professionelle standards krav udskilles til selvstændig behandling har flere *begrundelser.*

Med *revisionen af retsplejeloven i 1982 ændrede begrebet god advokatskik betydning og indhold.* Hidtil havde god advokatskik indeholdt de krav, som gode og dygtige advokater opfyldte i henseende til adfærd og fag. *Nu blev god advokatskik et systemudtryk for en særlig kriminalrets – advokatnævnets 2) – kompetence sanktioner og kritik. Udtrykket "god advokatskik" er i dag en betegnelse for gerningsindholdet for en række disciplinære forseelser for advokater, og begrebet udtrykker grænserne for advokatnævnets kompetencer.*

Efter retsplejeloven
– krænker en advokat "god advokatskik", når han træder ved siden af krav i retsplejeloven eller i bestemmelser givet med hjemmel i retsplejeloven,
– opfylder en advokat kravene til god advokatskik, når han ikke krænker

1. Lægelov § 6 stk. 1 og dyrlægelov § 7 stk. 1.
2. Advokatnævnet opfylder alle en *kriminalrets karakteristika.* Nævnet, der er hjemlet ved lov, kan pålægge bøder, der indbetales til statskassen, meddele advarsler og irettesættelser, inddrage bestallinger, fratage advokater sager og nedsætte salærer. Afgørelser træffes i kendelsesform, der kan indbringes for landsretten inden 4 uger. I relation til ankeprøvelser ansås advokatnævnet tidligere som første instans, idet landsrettens kendelser i henhold til rpl. § 147 d og e ikke kunne indbringes for højesteret jfr. UfR. 1977.86 H, 1973.837 H og 1970.135 H. Efter ændringen af retsplejeloven antages landsretsdomme efter rpl. § 147 d at kunne indbringes for højesteret jfr. HD. af 12. juni 1986.

retsplejeloven eller bestemmelser givet med hjemmel i retsplejeloven, – udtrykker "god advokatskik" intet eller ikke ret meget om de faglige krav til kvaliteten af en professionel rådgivning omkring en opgave.

Som vi senere skal se det, omfatter begrebet god advokatskik en række organisations- og erhvervspolitiske spørgsmål, som før ændringen af retsplejeloven i 1982 lå i advokatrådet. Spørgsmål som advokaters markedsføring, samarbejdsformer, virksomhedsområder m.v. og dermed væsentlige elementer af erhvervspolitiken er under en god advokatskiks definition lagt ind under advokatnævnet.

Mange af de regler, som er formuleret omkring advokatrådets beskrivelse af begrebet god advokatskik, har kollegiale og konkurrencemæssige begrundelser. *Ved at fremstille indholdet af den professionelle standards krav, opnås en beskrivelse af krav til advokaters adfærd, som er nogenlunde frigjort fra kollegiale, foreningsmæssige eller konkurrencemæssige hensyn.* Denne begrænsning er væsentlig. Kollegiale, foreningsmæssige og konkurrencemæssige hensyn og reguleringer er underkastet monopolretlige, forbrugermæssige og alskens andre hensyn og reguleringer i samfundet. Advokatstanden må når som helst være indstillet på udefrakommende reguleringer af kollegiale regler begrundet i sådanne hensyn 3). De regler og adfærdsnormer, som er begrundet i den professionelle standards krav, er stort set sakrosante, hvis samfundet vil bevare en stand af uafhængige og kvalificerede juridiske rådgivere.

Der er således gode grunde til i det følgende af sondre mellem *"god advokatskik"* og den *"professionelle standards krav."*

Efterlevelse af den professionelle standards krav har nær sammenhæng med kravene til uafhængighed og til uddannelsen af de professionelle rådgivere. De i kap. 4 – 6 behandlede problemer og synspunkter er derfor indbyrdes stærkt integrerede.

6.2. God advokatskik.

Som et led i advokatrådets tilsynspligt efter rpl. § 143 og til opfyldelsen af en del af kravet i rpl. § 126 om, at en advokat skal udvise en adfærd, der stemmer med god advokatskik, har advokatrådet vedtaget *"Regler for god Advokatskik og Kollegialitet."* Disse regler er advokatrådets direktiv til medlemmerne af advokatsamfundet om, hvordan de har at opføre sig i en række sammenhænge. Disse regler burde være afgørende for, i hvilket omfang overtrædelse af god advokatskik sanktioneres med disciplinær

3. Omdannelsen i 1982 af advokatnævnet er en klar dokumentation af disse vilkår for en stand i et nutidigt samfund. Monopolmyndighedernes kontrol og indgreb er en anden tilsvarende klar dokumentation.

straf, og ifølge betænkningen burde en del af disse regler være godkendte af justitsministeriet. 4)

I *betænkning 871/1979* p. 59 og i *bemærkningerne* til rpl. § 126 defineres god advokatskik på følgende måde:

"Ved "god advokatskik" må forstås den adfærd, som gode og omhyggelige, fagligt kompetente advokater udviser, og som opfylder de faglige og etiske krav, der på grundlag af lovgivningens regler om advokaters funktioner må opstilles."

Definitionen er dårlig.

Henvisningen til lovgivningens regler om advokaternes funktion er forståelig, når begrebet god advokatskik er optaget i rpl. § 126 og dermed, som et begreb i normsystemet, er underkastet den forståelse og de begrænsninger, som følger af normal lovfortolkning. Bortset herfra giver en henvisning til lovgivningen ikke megen hjælp til forståelsen af, hvad god advokatskik indeholder. En henvisning til den adfærd, som gode omhyggelige og fagligt kompetente advokater udviser, forudsætter et vist minimum. Slendrian kan godt herske blandt bonus pater advokater. Endvidere kan der i høj grad være forskel på de krav, som bør efterleves af gode, omhyggelige og fagligt kompetente advokater og de faglige og etiske krav, der følger af lovgivningens regler om advokaters funktion.

Efter *rpl. § 147 b* bestemmes følgende:

"Stk. 1. Klager over, at en advokat har tilsidesat pligter, der følger af denne lov eller af forskrifter fastsat i medfør af denne lov, kan indbringes for advokatnævnet."

Efter *rpl. § 147 c* bestemmes følgende:

"Stk. 1. Finder Advokatnævnet, at en advokat har tilsidesat pligter, der følger af denne lov eller forskrifter fastsat i medfør af loven, kan der tillægges advokaten en advarsel eller en irettesættelse eller pålægges vedkommende en bøde på indtil 50.000 kr."

Stk. 2. Advokatnævnet kan under anvendelse af tvangsbøder pålægge en advokat at opfylde en forpligtelse som nævnt i stk. 1. Nævnet kan endvidere, såfremt det skønnes fornødent, fratage advokaten en sag og lade en anden advokat, der er godkendt af klienten, færdiggøre den.

Stk. 3. Har en advokat gjort sig skyldig i grov eller ofte gentagen overtrædelse af sine pligter som advokat, og de udviste forhold giver grund til at antage, at den pågældende ikke for fremtiden vil udøve advokatvirksomhed på forsvarlig måde, kan advokatnævnet frakende advokaten retten til at udføre sager eller forretninger af nærmere angiven karakter eller retten

4. Betænkning 871/1979 p.59. Efter bemærkningerne til retsplejeloven agter justitsministeriet ikke at godkende sådanne regler.

til at udøve advokatvirksomhed. Frakendelse kan ske i tidsrummet fra 6 måneder til 5 år eller indtil videre. ...

Stk. 4. Nævnets afgørelser, der ikke kan indbringes for anden administrativ myndighed, skal indeholde oplysning om adgangen til domstoleprøvelse og fristen herfor.

Stk. 5. Advokatnævnet sender meddelelse om en afgørelse til klager, advokaten, advokatrådet og justitsministeriet. Nævnet kan offentliggøre kendelsen.

Advokatnævnets kendelser efter § 147 c stk. 1-3 kan indbringes for domstolene.

Efter rpl. § 147 b og c er *grundlaget* for advokatnævnets kompetence i disciplinærsager *advokatpligter, der følger af retsplejeloven eller af forskrifter, der er fastsat med hjemmel i retsplejeloven.* Da disciplinære sanktioner er af klart strafferetslig karakter, må heraf følge, at der for udløsningen af disciplinære sanktioner bør gælde *samme krav* om udtrykkelig og klart formuleret hjemmel, som opstilles i kriminalretten som betingelser for udløsning af straf. 5)

Efter *§ 18 i Vedtægt for Advokatsamfundet* bestemmes, at rådet kan indklage en advokat for advokatnævnet, hvis vedkommende advokat *"ikke har handlet i overensstemmelse med de pligter, stillingen medfører.* "Med givelsen af rpl. § 147 b og c må disse pligter være begrænset til de pligter, som står i retsplejeloven og i reglerne for god advokatskik. Andre pligter kender disciplinærsystemet ikke.

Advokatnævnet har kompetence til at påkende, om reglerne om god advokatskik er overtrådte. Ved udøvelsen af denne virksomhed bør advokatnævnet principielt være *lige så bundet* i sin håndhævelse af disciplinærmyndigheden, som en kriminalret i sine domme er bundet af straffelov og politivedtægt.

I *betænkning 871/1979* siges bl.a. følgende p 59:

"Den advokat, der handler i strid med de nævnte regler 6) *bør kunne ikendes en disciplinærsanktion. Er der tale om en adfærd, der er i strid med*

5. *I betænkning 871/1979* p. 65 siges følgende om grundlaget for disciplinære reaktioner:
"Gennem bestemmelsen om, at de af advokatsamfundet udarbejdede regler om, hvad der skal anses som god advokatskik, skal godkendes af justitsministeriet, er der sikret offentlig kontrol med sådanne bestemmelser."
Udtalelsen tyder på, at udvalget forestiller sig formulerede normer som grundlag for nævnets behandling af disciplinære sager. Kravet om den offentlige kontrol med reglerne indebærer såvel en beskyttelse af advokatstandens brugere som af advokatstandens enkelte medlemmer. Kravet er ikke fulgt ved ændringen af retsplejeloven.
6. Den tidligere rpl. §§ 143 og 144 nu §§ 126 og 143.

god advokatskik, uden dog at falde ind under en konkret forskrift herom, eller dennes analogi, må reaktionen heroverfor bestå i, at den pågældende adfærd fastslås som værende i strid med god advokatskik med den retsvirkning, at en gentagelse 7) sanktioneres med disciplinær straf."

I *bemærkningerne til lovforslaget* 7a) suppleres betænkningen på følgende måde:

"På baggrund af justitsministeriets forslag til advokatnævnets opgaver og sammensætning og ud fra principielle synspunkter har justitsministeriet fundet det rigtigst, at den nærmere fastsættelse af indholdet af "god advokatskik" foretages af advokatnævnet og ikke på forhånd fastsættes i bindende forskrifter udfærdiget af advokatrådet. Advokatrådet vil sørge for, at advokatnævnets mere principielle tilkendegivelser løbende gøres bekendt for advokaterne og sikre, at der udarbejdes retningslinier for god advokatskik, hvoraf det fremgår, hvilke principper der er fastlagt eller tiltrådt af advokatnævnet."

Dette udsagn uddybes i *bemærkningerne til § 126 stk. 1.:*

"Den nærmere fastsættelse af indholdet af "god advokatskik" i forskellige relationer vil blive foretaget af advokatnævnet i forbindelse med afgørelser af disciplinærsager, der indbringes for nævnet. Nævnets afgørelser af, hvad der skal anses for god advokatskik på et bestemt område, vil kunne efterprøves fuldt ud af de almindelige domstole i forbindelse med en sag, der er indbragt for domstolene i medfør af forslagets § 147 d eller 147 e."

Disse udsagn virker skræmmende på baggrund af de krav til klare og utvetydige lovhjemler, som normalt opstilles for kriminalretters anvendelse af sanktionssystemet. Efter disse udsagn er det *det straffende organ, som selv skal opstille de regler, som en gerningsmand skal kritiseres efter eller straffes for at have overtrådt, ofte med velfærdstab som konsekvens.* Det kan ikke være rigtigt, at advokatnævnet overfor advokatstandens medlemmer skal have en kompetence svarende til den kompetence, som gælder for standretter under revolutioner i fremmede lande. Det blotte udsagn om, at en advokat har handlet i strid med god advokatskik, eller det blotte udsagn om en kritik af advokatens opgaveløsning og adfærd

7. Betænkningen oplyser ikke, om der her tænkes på samme advokats gentagelse af en adfærd, som nævnet har stemplet som stridende imod god advokatskik, eller om der tænkes på tilfælde, hvor nævnet blot en gang har udtalt sig om spørgsmålet. Med den formløshed, hvormed advokatnævnskendelser gøres tilgængelige for advokatstandens medlemmer må den førstnævnte forståelse af betænkningen være den rigtige.

7a. F.T. 1981/82 Tillæg sp. 3784

kan i høj grad skade advokatens renommé fagligt og standsmæssigt, for slet ikke at tale om den erstatningsretlige sammenhæng. 7b)

Det kan ikke være rigtigt at have et sanktionssystem bygget op på en tankegang gående ud på, at en beskrivelse af gerningsindholdet for forseelser ikke kan formuleres eller fastsættes med bindende virkning for det nævn, som skal udløse alvorlige og til tider velfærdsfortabende sanktioner. At det faktisk er retsplejelovens tanke fremgår af bemærkningerne til § 126 stk. 1, og at nævnet anvender sin kompetence på denne måde er flere gange tilkendegivet.

I *advokatnævnets første årsberetning* for tiden 1.7. 1983 - 31.12. 1984 beskæftiger nævnet sig med sin kompetence i disciplinærsager. Om reaktionssystemet siges følgende p. 13:

"Som anført ... kan nævnet, hvis det finder, at en advokat har tilsidesat advokatpligterne, ikende advokaten de i retsplejelovens § 147 c omhandlede sanktioner. Af bestemmelsernes ordlyd og af forarbejderne til retsplejeloven fremgår, at nævnet ikke behøver at anvende sanktioner, selv om nævnet finder, at en advokat har tilsidesat god advokatskik. Nævnet kan indskrænke sig til at fastslå, at der foreligger en overtrædelse af god advokatskik.

I praksis har der imidlertid tillige vist sig et behov for, at nævnet kan udtale en vis kritik af en indklaget advokats adfærd, uden at forholdet karakteriseres som tilsidesættelse af god advokatskik. Det drejer sig om tilfælde, hvor advokatens behandling af sagen vel giver anledning til visse indvendinger, men hvor der dog ikke er tale om forhold af en sådan vægt, at det findes rimeligt at fastslå overtrædelse af retsplejelovens § 126 ....

Nævnet er klar over, at det ud fra principielle, retssikkerhedsmæssige synspunkter kan give anledning til visse betænkeligheder i forhold til advokaterne, at nævnet indlader sig på at udtale kritik, selv om man ikke finder, at advokaten har handlet i strid med god advokatskik. Advokaten har ingen muligheder for at reagere overfor den udtalte kritik ved at indbringe spørgsmålet for domstolene. Det samme gælder imidlertid i de tilfælde, hvor

7b. Efter retsplejeloven er det uklart om advokatnævnets blotte udsagn om at en advokat har handlet i strid med god advokatskik kan indbringes for domstolene eller om hertil kræves at advokatnævnet tillige har udløst en sanktion iøvrigt.
Efter bemærkningerne til § 126 »kan nævnets afgørelse, af hvad der skal anses for god advokatskik prøves fuldt ud for de almindelige domstole ...«, og efter bemærkningerne til § 147d kan domstolene »foretage en udtømmende prøvelse af advokatnævnets afgørelser, såvel med hensyn til, hvorvidt en advokat har tilsidesat en pligt, herunder handlet i strid med god advokatskik, som med hensyn til valget og udmålingen af selve sanktionen.
Retssikkerhedsmæssige hensyn taler klart for at advokatnævnets blotte udsagn om at en advokat har handlet i strid med god advokatskik, kan prøves af domstolene.

nævnet fastslår, at advokaten har tilsidesat god advokatskik, uden at der pålægges sanktioner. Man har endvidere fundet, at behovet for et nuanceret reaktionssystem er så klart, at det opvejer de omtalte betænkeligheder. Nævnet er imidlertid opmærksom på, at adgangen til at udtale kritik kun bør benyttes, hvor der foreligger forhold af en vis vægt."

I *beretningen side 20* udtaler nævnet følgende om advokatsamfundets regler for god advokatskik:

"Det regelsæt, som advokatrådet har vedtaget om god advokatskik og kollegialitet er ikke bindende for advokatnævnet. Da reglerne imidlertid i ikke ubetydeligt omfang kan ses som udtryk for en, også ud fra almene synspunkter, rimelig regulering af advokaters adfærd indbyrdes, i forhold til klienter og til modparter, vil reglerne naturligt indgå som et vigtigt moment i forbindelse med nævnets vurdering af, om en advokats adfærd har været i strid med generalklausulen om god advokatskik."

Samme holdning møder vi i advokatnævnets kendelse jfr. nedenfor kap. 9.2.6, hvor advokatnævnet først henviser til, at advokatrådet kan fastsætte vejledende regler om advokaters reklamering, herefter siges det, at *"gennemførelsen af reglen i rpl. § 126, hvorefter en advokat skal udvise en adfærd, som er i overensstemmelse med god advokatskik, indebærer, at en advokats reklamering efter omstændighederne kan anses som en overtrædelse af § 126, der kan sanktioneres efter § 147 c. Fastlæggelsen af, hvad der skal anses som god advokatskik foretages på dette som på andre områder af advokatnævnet. Ved nævnets afgørelse kan de af advokatrådet fastsatte regler tillægges betydning."*

Beskrivelsen af nævnets praksis, reaktionssystem og tankegang er tankevækkende og foruroligende.

Spørgsmålet om forholdet mellem advokatnævnets oplevelse af de af advokatrådet fastsatte regler for god advokatskik og kollegialitet rummer to sider, nemlig

spørgsmålet om muligheden for *kritik af en advokats adfærd i tilfælde, hvor advokatens adfærd ikke er i strid med advokatrådets nævnte regler,*

og

spørgsmålet om at acceptere, at en *adfærd, som er i strid med advokatrådets nævnte regler, desuagtet er i overensstemmelse med god advokatskik.*

I relation til spørgsmålet om advokatnævnets kritik af en adfærd, som ikke er i strid med god advokatskik, kan det glæde, at nævnet selv finder, at dets praksis i disciplinærsager er i strid med, hvad principielle retssikkerhedsmæssige synspunkter kan acceptere. 8) Det er dog en fattig glæde,

når nævnet meddeler, at man har fundet, at hensynet til reaktionssystemet nødvendiggør tilsidesættelse af samme principielle retssikkerhedsmæssige hensyn. 8a)

Konsekvensen af nævnets erkendelse af, at nævnets praksis i en række disciplinære sager er i strid med principielle retssikkerhedsmæssige hensyn, burde være, at nævnet respekterer disse hensyn i sit arbejde og ikke blot kaster vrag på dem i en følelse af, at nævnet er bedre end advokaterne til at fortælle om, hvorledes advokatopgaver bør løses, eller om hvordan advokater bør optræde.

Nævnets sammensætning og procesform indebærer ikke nogen garanti for en i retlig henseende rigtig behandling af sagerne. De processuelle garantier, som knytter sig til en domstolsbehandling af en sag, kendes ikke. 9) Det grundlag, hvorpå den indklagede advokat skal dømmes, er ikke formuleret. Advokatrådets regler for god advokatskik tillægges højst

8. Det er formentlig for svagt udtrykt, når nævnet taler om, at dets praksis er i strid med, hvad principielle retsplejemæssige hensyn kan acceptere. Nævnets praksis er i strid med retsplejeloven. Såvel lovens som lovforslagets bemærkninger viser, at nævnet skal tage stilling til, om god advokatskik er krænket. Intetsteds er beskrevet eller forudsat, at advokatnævnet skal optræde som en "formanende fader" overfor advokaterne.

8a. Nævnets beretning for 1985 udtales i afsnit VI.2, at nævnet til stadighed har haft for øje de principielle, retssikkerhedsmæssige synspunkter, der kan give anledning til visse betænkeligheder i forhold til advokaterne ved anvendelsen af en sådan praksis, men nævnets erfaringer i beretningsperioden 1985 har dog ikke afkræftet opfattelsen af, at der i sager, hvori der foreligger forhold af en vis vægt, er behov for at opretholde den nævnte praksis."
Man kan undre sig over, hvorledes "erfaringer" kan afkræfte nævnets oplevelse af et behov for at kunne give faderlige formaninger. Det forekommer at være naturligere at efterspørge, om erfaringer kan begrunde et behov for en sådan adfærd fra nævnets side.

9. Hovedreglen efter bkg nr. 383 af 22. juni 1983 om advokatnævnets virksomhed er § 12, hvorefter nævnet udfolder en *officialvirksomhed*. Advokater er forpligtet til at *forsyne* advokatnævnet med dokumenter og oplysninger, som *nævnet* finder af betydning for afgørelsen af en sag og til at fremkomme med udtalelser og afgive forklaringer om forhold, som nævnet finder af betydning for sagen. En tilsvarende forpligtelse for klageren omtales ikke i bekendtgørelsen, endsige en adgang for den indklagede advokat til at kræve klageren afhørt.
En normal *skriftveksling* med nedlæggelse af påstand og en præcisering af, hvad sagen handler om, omtales ikke. Sagens parter har efter § 15 stk. 2 *ret til at give møde for nævnet* og afgive forklaring, men forklaringen afgives *uden ansvar* jfr. dog § 14, hvor afhøring af parter og vidner ved byret sker under sædvanligt ansvar.
I disciplinære sager *kan* efter § 13 *udpeges anklager* og *forsvarer*, bortset fra frakendelsessager, hvor forsvarer skal udpeges, og efter rpl. § 147 b stk. 4 kan gennemføres subsidiære afhøringer ved byret.
Mundtlig procedure er ikke instituteret og parterne har ikke krav herpå. Kendelser indeholder ikke oplysninger om nævnets medlemmers navne.
§ 5 indeholder en inhabilitetsbestemmelse, men der gives *ikke* parterne mulighed for at gøre indsigelse imod enkelte nævnsmedlemmers habilitet i en konkret sag.

ikke formuleret. Advokatrådets regler for god advokatskik tillægges højst en vejledende betydning. Grundlaget findes i nævnsmedlemmers hjernekasser på det tidspunkt, hvor en nævnskendelses indhold besluttes. Med det system, som blev gennemført i 1982 er nævnet bragt i en rolle som biernes i *Peter Plys*, hvor Plysbjørn beklager, "at det er svært at vide, hvad bier tænker". En sådan mangel på viden om, hvad bier tænker, er et vilkår for livet i skoven, men den er uacceptabel når den gælder en domsmyndighed for en stand.

Skal nævnet opnå respekt, må det administrere den kompetence, det har efter retsplejeloven og ikke falde for fristelsen til at give advokatstanden *faderlige formaninger.*

Finder nævnet, at en advokat burde have optrådt anderledes, end han har gjort, men har advokaten ikke krænket nogen forskrift, burde nævnets konklusion blive frifindelse. Hvis nævnet finder, at der for en adfærd som den pågældende bør være en regel om indholdet af god advokatskik, kan nævnet stille forslag herom f.eks. i den årlige beretning, som nævnet skal udsende om sin virksomhed jfr. rpl. § 145 og § 21 i nævnets vedtægt.

Advokatnævnets holdning til adfærd, som krænker advokatrådets regler om god advokatskik og kollegialitet rejser spørgsmålet om disse reglers værdi i tilfælde, hvor krænkelsen ikke er i strid med god advokatskik. Se eksempler herom nedenfor kap. 9.2.6. om advokaters reklamering. Den fortolkning synes naturlig, at disse regler ingen værdi har, i det omfang overtrædelsen ikke er i strid med god advokatskik. I princippet har advokatnævnet ingen kompetence til at udtale sig om, hvorvidt advokatrådets regler er overtrådt, når der ikke er sket nogen krænkelse af god advokatskik, og ingen andre har kompetence hertil. Overtrædelse af advokatrådets regler udløser ingen sanktioner.

Den kompetence for advokatnævnet, som beskrives i bemærkningerne til lovforslaget og som beskrives i nævnets beretning, indebærer en klar *ændring i advokatrådets hidtidige kompetence.* Den adgang, som advokatrådet hidtil har haft til at fastsætte kollegiale regler, til at fastsætte regler for advokatvirksomhedens udøvelse og til at formulere krav til god advokatskik, er reelt frataget advokatrådet og overført til nævnet. *Advokatrådets kompetence er blevet begrænset til at sikre, "at der udarbejdes retningslinier for god advokatskik, hvoraf det fremgår, hvilke principper, der er fastlagt eller tiltrådt af advokatnævnet."* 10) Den *frihed,* som tilkommer enhver forening til at fastsætte grænser for medlemmernes adfærd, gælder ikke for advokatsamfundet. Advokatsamfundets kompetence til at vedtage kollegiale regler og regler for advokatvirksomhed er indskrænket

10. F.T. 1981/82. Tillæg A. Sp. 3784

til en meddelelsesvirksomhed omkring advokatnævnets kendelser. Som det skal påvises nedenfor i kap. 9.2.6. antages det stadig, at advokatsamfundet f.eks. kan fastsætte regler om advokaters reklamering, herunder annoncering, men da dette område ligger under begrebet god advokatskik, vil reglerne i praksis være ligegyldige i det omfang, de ikke følges af nævnet.

Med retsplejelovændringen i 1982 må advokatstanden se i øjnene, at statsmagten har gennemført en disciplinærmyndighed, som alene vil acceptere de af advokatrådet vedtagne regler om god advokatskik og kollegialitet som inspiration for advokatnævnets tankegang.

Sammenholdes dette faktum med bestemmelsen i rpl. § 126 stk. 3 om, at en advokat ikke uden for sin erhvervsvirksomhed i forretningsforhold eller i andre forhold af økonomisk art må udvise en adfærd, der er uværdig for en advokat, kan man kun komme til den konklusion, at der med retsplejelovens revision i 1982 er tilvejebragt en arbitrær domstol, der kan dømme i alle forhold - forretningsmæssige – økonomiske – familieretlige – personlige - hvori et medlem af det danske samfund, der tilfældigvis har en advokatbestalling, måtte befinde sig.

Som eksempler på *advokatnævnets faderlige formaninger* overfor advokaters handlemåde, som ikke krænker god advokatskik, kan nævnes følgende kendelser:

Det fandtes kritisabelt, at en advokat, der forsøgte at sælge en klients ejendom, ikke straks forelagde klienten købstilbuddet, (det fremgår ikke, hvor lang tid, der var gået) og at et møde med kort varsel blev aflyst af advokaten, fordi klienten ønskede at medtage sin forhenværende samlever til mødet. (S. 215 -83-1N- kendelse af 21.9. 1984.).

En kurator i et konkursbo, der havde opnået en dom, som ikke ved eksekutionsfristens udløb var opfyldt trods påkrav, sendte domfældtes advokat genpart af en konkursbegæring mod domfældte, uden at oplyse at konkursbegæringens indgivelse afventede modtagelse af en tegningsudskrift. Dette kritiseredes (D.80-84-8N – kendelse af 27.11.1984.).

Det fandtes kritisabelt, at en advokat, der repræsenterede køberen af en udlejningsejendom - uanset at sælgeren var advokat – havde undladt at få klarlagt spørgsmålet om hensættelsesbeløb til udvendig vedligeholdelse samt eventuelle indbetalinger til Grundejernes Investeringsfond. (D.330-84-7N – kendelse af 13.12.1984.).

En advokat blev anmodet om at gennemgå en lejekontrakt om lokaler til såvel beboelse som forretning, navnlig med hensyn til ejerforholdet. Det fandtes kritisabelt, at advokaten ikke havde undersøgt, om lokalerne kunne benyttes til såvel beboelse som forretning. Det viste sig, at lokalerne ikke var godkendt til beboelse. (D 270-84-8N – kendelse af 19.12. 1984.).

En advokat repræsenterede en sælger af en fast ejendom, som sælgeren havde købt på tvangsauktion. I tvangsauktionsvilkårene var oplyst om "fugtproblemer i kælderen." Ejen-

dommen videresolgtes med erklæring om, at der "sælger bekendt ikke findes skjulte fejl eller mangler." Da advokaten havde viden om de tidligere fugtproblemer, fandtes det kritisabelt, at han ikke såvel i sin klients som i køberens interesse havde reageret overfor slutsedlens oplysninger (D 268-84-1N - kendelse af 7.1. 1985.).

En advokat førte for en tømrermester en retssag imod en ejer af et hus, hvorpå tømrermesteren havde udført arbejde. Advokaten rettede henvendelse til reallånefonden, hos hvem husejeren søgte tillægslån, og fik oplyst med hvilken størrelse husejeren havde opført tømrerarbejdet i låneansøgningen. Nævnet fandt, at det var uheldigt, at advokatens henvendelse til reallånefonden var sket på en sådan måde, at låneinstituttet gik ud fra, at advokaten repræsenterede ejeren (D.511-84-1N - kendelse af 12.2. 1985.).

I et processkrift mellem en grundsælger og en -køber, havde sælgerens advokat anført, at kommunens anbringende om at have meddelt dispensation fra en villaservitut, ifølge hvilken bygningsattester ikke ville blive godkendt, før vejanlæg var udført og godkendt, var "en bevidst misfortolkning af byplanudvalgets beslutning." Nævnet udtalte, at "man finder det anvendte udtryk "bevidst misfortolkning", uheldigt når henses til, at det er anvendt om en person, der ikke var part i sagen." (D 203-84-1N - kendelse af 26.2. 1985.).

En køber af en parcel af en ejendom havde ved købet i 1980 af sælgeren fået at vide, at sælgeren i 1972 havde været indkaldt til en ekspropriationsforretning vedrørende en motorvej, i hvilken forbindelse der var tale om en adgangsvej til en skovlod. Ekspropriationen var ikke tinglyst og blev først tinglyst i 1981. I betinget skøde lyst 12.11. 1980 og i endeligt skøde lyst 30.6. 1982 oplystes intet om ekspropriationen. Nævnet fandt det kritisabelt, at den berigtigende advokat ikke i forbindelse med underskrivelsen af endeligt skøde orienterede sin klient (køber) om ekspropriationen. (D 526-84-5N - kendelse af 26.2. 1985.).

Et forsikringsselskab solgte i 1980 et sommerhus til en køber, som var repræsenteret ved advokat. I sommerhuset var et nødlidende pantebrev. Den medvirkende ejendomsmægler havde oplyst, at de efterstående panthavere havde tiltrådt handelen. Dette viste sig ikke at være tilfældet for en af panthavernes vedkommende. Først i 1983 lykkedes det at opnå forlig med denne panthaver, der indklagede køberens advokat for nævnet. Nævnet udtalte, at advokaten burde have foretaget en nærmere undersøgelse af, hvorvidt handelen økonomisk kunne hænge sammen, og hans undladelse heraf havde bl.a. haft en forlænget sagsbehandlingstid som konsekvens. (D 1270-84-4N - kendelse af 16.4. 1985.).

En advokat, der havde filialkontor i udlandet, blev af en anden advokat anmodet om bistand i en inkassosag mod en i vedkommende land bosat debitor. Advokaten, der kun betragtede sig som forbindelsesled til den stedlige advokat i debitors hjemby, havde i fire år ikke gjort forsøg på at få opklaret, hvorfor sagen trak ud, men havde blot kritikløst videregivet de dels modsigende dels intetsigende meddelelser, han modtog.
Nævnet fandt det kritisabelt, at advokaten blot havde betragtet sig som forbindelsesled mellem sit udenlandske kontor og den stedlige advokat, idet han burde have orienteret den advokat, der bad om hans bistand om sagen, herunder om årsagen til, at denne ikke kunne afsluttes.
Advokaten fandtes dog ikke herved at have overtrådt reglerne om god advokatskik. (D. 164-83-5N-kendelse af 18/4 1985).

En advokat, som var beskikket som tilsynsførende i en betalingsstandsning, blev indklaget for nævnet af skyldneren for behandlingen af nogle midler, som denne i betalingsstandsningsperioden havde indbetalt til advokaten. For disse klager blev advokaten frifundet.

Nævnet kritiserede dog, at advokaten ikke efter påkrav fra skyldner havde tilstillet ham en opgørelse over ind- og udbetalinger vedrørende betalingsstandsningen samt andre løbende sager, uanset om en eventuel regning ikke var berigtiget.
Advokaten fandtes ikke at have pligt til at udlevere kopier af kontokort (D. 323-84-10N-kendelse af 18/4 1985).

I en salgsopstilling, som en advokat udfærdigede over en fast ejendom, som var ejet i et sameje mellem to samejere, glemte advokaten at anføre to udlæg, som var tinglyst i den ene samejers andel af ejendommen. Ejendommen blev ved auktion overtaget af den anden samejer, der måtte betale udlæggene ud over budsummen.
Nævnet udtalte, at "salgsopstillingen af 30/6 1983 ikke er udført med fornøden grundighed." (S 708-84-9N- kendelse af 21/6 1985).

Under en domsforhandling protesterede en advokat imod førelse af et svensktalende vidne, idet der ikke var tolk til stede, og advokaten anførte, at han ikke forstod svensk. Vedkommende advokat var forud for domsforhandlingen orienteret om bevisførelsen.
Nævnet fandt, at advokaten, som forud for domsforhandlingen havde modtaget en bevisfortegnelse indeholdende navnene på de svenske vidner, tidligere burde have tilkendegivet, at han ville gøre indsigelse mod førelse af svenske vidner uden medvirken af tolk.
Selv om advokaten havde henholdt sig til retsplejelovens regler og formelt handlede korrekt, fandt nævnet hans adfærd under de foreliggende omstændigheder kritisabel. Advokaten fandtes dog ikke at have tilsidesat god advokatskik jfr. rpl. § 126. (D 1154-84-7 N- kendelse af 1/7 1985).

En klagesag, som omhandlede spørgsmålet om en advokat, der tidligere havde været beskikket som tilsyn, burde have besvaret et brev. Sagen afvistes som for sent rejst efter rpl. § 147 b stk. 2. Uanset dette fremkommer nævnet med kritik af, at skrivelsen ikke var besvaret (D 370-84-4 N-kendelse af 8/10 1985).

En advokat havde meddelt en ejendomsmægler, der i strid med en lokal kutyme havde beregnet salær for ekspedition af et ejerskiftelån, at han "naturligvis (ville) gøre sine klienter og andre opmærksomme på, at det koster et mersalær, at benytte ejendomsmægleren frem for andre mæglerfirmaer."
Nævnet udtalte: "Det falder uden for nævnets kompetence at udtale sig i ejendomsmæglerens generelle forespørgsel om advokatmyndighedernes anerkendelse af andre branchers ret til at beregne sig honorar for arbejde i forbindelse med en lånesag.
Nævnet finder det uheldigt, at advokaten i fremsendelsesskrivelsen har anvendt en formulering, hvorved han giver udtryk for, at han generelt vil gøre klienter og andre opmærksom på ejendomsmæglerens praksis med hensyn til beregning af vederlag, men finder dog ikke anledning til at foretage videre."

En advokat blev anmodet om at assistere i en injuriesag. Advokaten meddelte et par måneder senere, at han mente, at de af den pågældende fremsatte udtalelser ikke havde haft den af klienten formodede skadelige betydning, og at han anså sagen som afsluttet. Advokaten oplyste ikke klienten om den særlige forældelsesfrist for privat påtale i straffeloven, ej heller da klienten et års tid senere efter egen undersøgelse henvendte sig til advokaten pány. Senere opnåede klienten ved anden advokat et forlig.
Nævnet fandt det uheldigt, at advokaten ikke oplyste klienten om den særlige forældelsesfrist for privat påtale i straffeloven, men fandt ikke, at advokaten herved havde tilsidesat god advokatskik jfr. rpl. § 126 (D. 772-83-4 N- kendelse af 16/10 1985).

I sin praksis er advokatnævnet gået meget vidt i retning af at gå ind i prøvelse af *spørgsmål, som henhører under domstole eller som i høj grad kan få betydning for udfaldet af erstatningssager imod advokater.* En anvendelse af begrebet god advokatskik til afgørelse af materielle retsspørgsmål er særdeles uheldig; allerede nævnets procesform gør noget sådant meget betænkeligt. Uanset at det er fastslået, at spørgsmålet om advokaters erstatningsansvar falder uden for nævnets kompetence, er der ikke i systemet indbygget nogen regel om at advokatnævnet i sager, hvor der er eller kan rejses erstatningskrav, først udtaler sig efter at erstatningsspørgsmålet er afgjort.

Som eksempler kan nævnes følgende:

En advokat, der repræsenterede sælgeren af en ejerlejlighed udfærdigede sælgerpantebreve i overensstemmelse med slutsedlens bestemmelser. Forinden køberens underskrift indføjede køberens advokat en bestemmelse om, at pantebrevene helt eller delvis kunne indfries med 3 mdrs. varsel. Da sælgers advokat modtog pantebrevene tilbage, strøg han sætningen og sendte købers advokat kopi af de rettede pantebreve. Nævnte frifandt sælgers advokat. Nævnet udtaler følgende:
"Idet nævnet lægger vægt på, at sælgers advokat meddelte købers advokat, at han havde udstreget den af klageren i strid med slutsedelen i pantebrevene indsatte klausul, finder nævnet ikke grundlag for kritik af (sælgers advokats) adfærd." Nævnet går ikke ind i en prøvelse af den materielle aftale mellem sælger og køber (D.206-84-1N - kendelse af 11.10.1984).

En advokat berigtigede på begge parters vegne en ejendomshandel. Køberen skulle ikke overtage to ældre kreditforeningslån, der skulle indfries i forbindelse med ejerskiftelån. Ekspeditionen trak ud, og da en termin blev passeret, sendte sælgeren terminsindbetalingskortene vedrørende kreditforeningslånene til advokaten. Hjemtagelsen af ejerskiftelån trak ud, så terminsydelserne gik til incasso.
Nævnet fandt, at advokaten ved afregningen af den kontante del af købesummen til sælgerens sparekasse "enten burde have påset, at ydelserne på de to lån blev betalt, eller klart tilkendegivet overfor sparekassen og sælgeren, at han ikke fandt, at betaling heraf henhørte under handelens berigtigelse. Ved at undlade dette findes (advokaten) at have tilsidesat god advokatskik jfr. rpl. § 126." Nævnet meddelte advokaten en advarsel jfr. rpl. § 147 c stk. 1. (D.747-83-7N - kendelse af 18.10. 1984).
Med denne kendelse må et spørgsmål om muligt advokatansvar vist i praksis være afgjort.

En advokat bistod med opløsning af et interessentskab bestående af to interessenter. På interessentskabets vegne indgik han forlig med et forsikringsselskab og modtog forligsbeløbet kr. 150.000,-. Interessentskabets bank anmodede om at få forligsbeløbet indbetalt med den begrundelse, at banken havde forhøjet en kassekredit på betingelse af, at sagens provenue indbetaltes til banken. Denne anmodning imødekom advokaten til trods for, at en af interessenterne dagen før havde instrueret advokaten om ikke at sende pengene til banken.
Nævnet lægger til grund, at advokaten har handlet i strid med de af den ene interessent angivne retningslinier for beløbets anvendelse. "Når henses hertil og til, at advokaten var bekendt med, at interessentskabet var ophævet samt til, at advokaten hverken havde fuld-

magt eller bemyndigelse fra interessentskabet eller nogen af de to interessenter, finder nævnet, at advokaten ved sin handlemåde har tilsidesat god advokatskik." (D.288. 83-1 - kendelse af 18.10. 1984).
For denne afgørelse må man håbe på, at indbetalingen til banken har været materielt uberettiget efter de mellem parterne gældende aftaler. Kendelsen oplyser intet herom.

I en sag hvor en advokat, som repræsenterede en klient, klientens kone og nogle selskaber tilhørende klienten, havde advokaten modregnet negative saldi i positive, som om samtlige konti tilhørte klienten. Klienten indklagede advokaten for underslæb. Nævnet udtaler, at der, efter de foreliggende oplysninger ikke er grundlag for klientens påstand om, at advokaten har begået underslæb med hensyn til klientkontomidler (D. 4-83-iN - kendelse af 28. 11. 1984).

I en sag om meddelelse af fuldmagt til en advokat til salg af nogle ejendomme til fyldestgørelse af bl.a. nogle offentlige afgiftskrav gik nævnet ind i en prøvelse af fuldmagtserklæringens formulering og fandt bl.a. en i fuldmagten indeholdt ansvarsfraskrivelse for utilfredsstillende formuleret. Advokaten fandtes ikke efter de konkrete forhold at have handlet i strid med god advokatskik. (D.112-83-1 - kendelse af 13. december 1984).

En advokat berigtigede for køberen salget af en fast ejendom. For udbetalingen var stillet bankgaranti for betalingen ved anmærkningsfrit skøde. Advokaten lod banken tilbageholde en køberne tilkommende refusionssaldo, der ifølge skødet skulle betales kontant. Det fremgik hverken af skøde eller bankgaranti, at der i beløbet kunne modregnes refusionssaldo, hvorfor banken, da sælgerne protesterede, udbetalte det tilbageholdte beløb og underrettede advokaten, der herefter tog refusionssaldoen til incasso. Sælgeren klagede over advokaten.
"Nævnet bemærker, at det i en situation som den foreliggende, hvor der i skødet findes to indbyrdes modstridende bestemmelser, nemlig henholdsvis bestemmelsen om frigivelsen af sikkerheden og bestemmelsen om, at refusionssaldoen afregnes kontant, generelt vil være uberettiget at foretage modregning eller tilbageholdelse i den kontante udbetaling. Uagtet advokaten har fraveget dette, finder nævnet under hensyn til de konkrete omstændigheder ikke, at advokaten har tilsidesat de ham som advokat påhvilende pligter." (D.140-83-IN - kendelse af 13.12. 1984).
Under angivelse af at tage stilling til, hvad god advokatskik er, yder nævnet her sit bidrag til særdeles komplicerede aftaleretlige spørgsmåls betydning i den obligationsretlige modregningslære.

I D.824-83-9N - kendelse af 18.1. 1985 udtaler nævnet, at en advokat havde handlet i strid med god advokatskik ved at handle i strid med en slutseddels bestemmelser om berigtigelse af en købesum. Advokaten fik en irettesættelse.

I en meget kompliceret sag fik en advokat en irettesættelse af nævnet. Advokaten havde for begge parter berigtiget købet af en fiskekutter. Ifølge slutsedlen skulle sælgerpantebrevet respektere et ejerpantebrev på kr. 120.000 til en sparekasse, der skulle yde lån til afløsning af et fiskeribanklån, medens det af advokaten konciperede sælgerpantebrev overfor sparekassen garanterede at ville respektere størst muligt fiskeribanklån - selv om dette oversteg den kontante udbetaling og ejerpantebrevet. Fiskeribanken afslog at yde køberen nyt lån eller at overtage det gamle. Advokaten gav i henhold til den ham meddelte fuldmagt endeligt skøde. Kutteren gik på tvangsauktion som følge af manglende betaling af terminsydelser. Sælgeren, der overtog kutteren som ufyldestgjort panthaver, måtte indfri ejerpantebrevet til sparekassen med ca. 137.000 kr.

"Nævnet finder, at advokaten har tilsidesat god advokatskik, jfr. rpl. § 126, ved ikke skriftligt at have orienteret sælgeren omhyggeligt om de risici, der for ham var forbundet med at lade sælgerpantebrevet respektere ejerpantebrevet og ved de af sparekassen stillede vilkår for ydelse af lån og garanti, ved ikke at have indsat en bestemmelse i skødet om formålet med det nye lån i Fiskeribanken samt ved, uden at have sikret sig, at sælgeren var indforstået hermed, at have udstedt endeligt skøde, uanset at betingelserne herfor ikke var tilstede." (D.398-84-11N - kendelse af 21.1. 1985).
Nævnet går her dybt ind i en bevisbedømmelse omkring de faktiske forhold. Man må håbe for nævnet, at sælgeren ikke efterfølgende under en forklaring under strafansvar må vedgå, at han kendte og havde godkendt advokatens dispositioner.

Sag D.29-84-9N - kendelse af 30. 1. 1985 omhandler en ejendomshandel, hvis sagsforløb var så kompliceret, at det ikke efter kendelsesreferatet er muligt at få fuld forståelse af, hvad der skete.
"Nævnet fandt bestemmelserne i slutsedlen uigennemførlige efter deres indhold, sælgers advokats oplysninger om sælgerpantebrevets og dets mulige salgsprovenue, givet sælger inden skødets underskrift, ukorrekte, og hans oplysning om, at handelen var bindende ikke uden videre korrekt, hvorfor man fandt, at sælgers advokat ikke havde udført sit hverv med tilstrækkelig grundighed og i overensstemmelse med sælgerens tarv. Advokaten fandtes derved at have tilsidesat god advokatskik, hvorfor man ikendte ham en irettesættelse. Eventuelt erstatningskrav henvist til domstolene."
Med en sådan udtalelse fra advokatnævnet, vidende om at en efterfølgende erstatningssag vil være sandsynlig, må man håbe, at nævnsbehandlingen fuldt ud opfylder de krav, som i en domstolsbehandling stiller til erstatningssager. Med udtalelsen synes ethvert forsvar i erstatningssagen umuliggjort.

Til denne samling af kendelser hører også den ovenfor refererede kendelse S.215-83-IN - kendelse af 21.9. 1984. Nævnet fandt det kritisabelt - men ikke stridende imod god advokatskik, at en advokat ikke straks forelagde en klient et købstilbud, og at et møde med kort varsel blev aflyst. Kendelsen indeholder følgende konklusion:
"Da advokatens, iøvrigt på visse punkter kritiserede adfærd, ikke ses at have pådraget klienten noget økonomisk tab, finder nævnet ikke grundlag for at lade advokatens salær, der iøvrigt findes rimeligt, helt eller delvis bortfalde."
Sætningen viser, at nævnet selv i et tilfælde, hvor en advokat ikke har handlet i strid med god advokatskik, overvejer at pålægge et erstatningsansvar, og at modregne erstatningskravet i et rimeligt salær. Sætningen viser tillige, at nævnet ikke tager hensyn til, at erstatningskrav er forsikringsdækkede og derfor må følge andre retningslinier end bedømmelsen af salærfastsættelser.

I sag D. 183-84-2 N- kendelse af 16.4. 1985 tildelte advokatnævnet en advokat en irettesættelse for tilsidesættelse af god advokatskik ved at indlevere et skøde til tinglysning, før indbetalingen var deponeret og ved at frigive udbetalingen for sent. Et eventuelt erstatningskrav blev henvist til domstolene.

En advokat medvirkede til køb af en ældre villa, der var under ombygning. På overtagelsesdagen den 15. 10. 1981 forelå ibrugtagningstilladelse ikke, og der konstateredes en række mangler ved ejendommen, hvorfor advokaten tilbageholdt kr. 25.000,- af den kontante udbetaling på ialt kr. 75.000,- I december måned 1981 frigav advokaten kr.15.000,- og juli 1982 de resterende kr.10.000,- til sælgeren, uanset der den 14. februar 1982 var udtaget stævning mod sælgeren i anledning af manglerne. På grundlag af syn og skøn blev indgået

indenretligt forlig, hvor sælgeren forpligtede sig til at betale kr. 60.000,-
Nævnet kritiserede, at advokaten ikke i december 1981 havde foretaget arrest i de 15.000,- kr., og at de 10.000,- kr. var udbetalt, uanset at mangelssag var anlagt. Erstatningskrav henvist til domstolene.

En advokat medvirkede ved køb af et sommerhus, hvor det viste sig, at køberen ikke kunne betale eller stille bankgaranti for den kontante udbetaling kr. 50.000,- Det aftales da, at der skulle gives sælger sikkerhed i et i ejendommen udstedt sælgerpantebrev, der skulle tilgå sælgers bank. Desuagtet blev pantebrevet sendt af advokaten til købers bank, der forsynede pantebrevet med en rykningspåtegning, der gjorde det værdiløst.
Nævnet fandt, at advokaten ved ikke at sikre sig sælgers banks accept af, at ejerpantebrevet blev sendt til købers bank, havde handlet i strid med god advokatskik. Erstatningskrav henvist til domstolene.

I de nævnte sager har nævnet udtalt vurderinger, som vil være væsentlige for en domstols senere bedømmelse af spørgsmålet om advokatens erstatningsansvar. Allerede manglen af processuelle garantier for rigtigheden af nævnets afgørelser gør, at nævnet i tilfælde, hvor spørgsmålet om advokaters adfærd har sammenhæng med aftaleret og erstatningsret bør være afskåret fra at tage stilling til spørgsmålet om, hvorvidt en advokat har handlet i strid med god advokatskik, indtil der foreligger endelig dom omkring de materielle spørgsmål, og advokatnævnet gennem bevisførelsen for domstolene har fået et langt præcisere grundlag for bedømmelsen af faktum. Indtil nævnets kompetence er begrænset bør det være advokatrådets, enhver kredsbestyrelses og enhver advokats opgave at undgå en advokatnævnskendelse omkring aftalemæssige og ansvarsmæssige forhold for at undgå enhver præjudikatsvirkning i en efterfølgende sag for domstolene.

Man kan undre sig over, at advokatnævnet er blevet involveret i prøvelse af materielle spørgsmål i det omfang, som er sket. Muligvis findes forklaringen i Forbrugerrådets skrivelse af 6. marts 1978 til retsplejelovsrevisionsudvalget. 10a) I denne skrivelse anføres bl.a. følgende:

"Forbrugerrådet er fortsat af den opfattelse, at der bør oprettes et nævn bestående af et ligeligt antal repræsentanter for forbrugerne og advokaterne og med en uvildig dommer som formand, og at dette nævn skal være kompetent til at behandle enhver klage over en advokat og i den forbindelse træffe afgørelsen om salærstørrelse, erstatning og særlig sanktionsfastsættelse." ... Forbrugerrådet skal også særligt tage afstand fra en sondring mellem salær- og erstatningssager. Denne er - omend nogen - helt kunstig. For at bruge udvalgets terminologi "den egentlige forbrugerproblematik" omfatter ikke blot salærtvister, men så sandelig også erstatningssager."

10 a. Betænkning 871/1979 p. 140 ff.

Det synes, som om Forbrugerrådets nævnte synspunkter har været grundlaget for nævnets praksis. Det kan synspunkterne ikke bære. Ønsker man et advokatnævn med kompetence som en domstol - hvad nævnet i betydeligt omfang har, kriminalretligt/diciplinært og hvad nævnet i høj grad har tiltaget sig aftaleretligt og erstatningsretligt - havde det været naturligere at etablere en egentlig Advokatstandens Voldgiftsret.

Kun i ganske få tilfælde har nævnet uden videre sendt sagerne til domstolene.

I D.866-83-3N - kendelse af 29.11. 1984 fik en ejendomsmægler en klage over en advokat afvist, da sagen vedrørte spørgsmålet om, hvorvidt den af indklagede anlagte fortolkning af den foreliggende slutseddel er rigtig, og da en sådan fortolkning henhører under domstolene.

D118-84-11N - kendelse 19.11.1984 afviser nævnet en klage over en advokats behandling som kurator i et konkursbo som henhørende under skifterettens kompetence.

I en benådningssag havde justitsministeriet anmodet en advokat om at indsende en lægeerklæring "uden udgift for retsvæsenet." Advokaten sendte kopi af skrivelsen til klienten og til dennes læge. Efter at have modtaget lægeerklæringen sendte advokaten regningen for lægeerklæringen, kr. 732,- til klienten, der indbragte berettigelsen heraf for nævnet. Nævnet udtalte, at spørgsmålet om, hvorvidt advokaten civilretligt hæfter for betalingen af lægehonoraret henhører under domstolene. (D. 1288-84-I N- kendelse af 7/6 1985).

Advokatnævnet røgter takt og tone under begrebet god advokatskik.

I en boligretssag om et erhvervslejemål gjorde en advokat i et processkrift gældende, at modpartens advokat, der var kommunalpolitiker, havde udnyttet sin kommunalpolitikerkompetence til modpartens fordel, og at der forelå magtfordrejning.
Nævnet fandt, at advokaten ved uden nogen dokumentation i processkriftet at have fremsat de påklagede udtalelser havde handlet i strid med god advokatskik. (D.773-83-IN - kendelse af 8.10. 1984).
Man fristes på baggrund af denne afgørelse til at undre sig over, hvorfor domsforhandlingen i sagen udelukkes som dokumentationsmulighed, og hvorfor nævnet ikke kan lade spørgsmålet om en advokats frisprog vurdere af en dommer, som skal dømme i den sag, hvori processkrifterne er udvekslet.

I en klagesag havde den indklagede advokat i sit indlæg til kredsbestyrelsen "til belysning af klagerens holdning i ovennævnte sag" meddelt:
"at klageren retsstridigt - muligvis bedragerisk - har undladt" at færdigberigtige ejendomshandelen ..."
Nævnet udtalte, at ved anvendelsen af udtrykket "muligvis bedragerisk" havde advokaten tilsidesat god advokatskik (S. 266- 83-1-N - kendelse af 26.2. 1985).

I en sag om berettigelsen af at indgive konkursbegæring kritiseredes den indklagede advokat for i et processkrift til nævnet at have karakteriseret en klients debitors direktør for at have optrådt som "en slags foged" ved at hjemsøge debitor, og for at omtale sin tidligere klient

som "brugtvognssjakal."
Nævnet meddelte advokaten en irettesættelse.

Til denne gruppe hører også den ovenfor nævnte kendelse D 203- 84-1 N-kendelse af 26.2. 1985 om advokater, der i et processkrift gjorde gældende, at en kommunes anbringende var en bevidst mistolkning af byplanudvalgets beslutning.

I en kendelse, som handler om vejledningspligt med hensyn til mulighed for offentlig retshjælp i en nabostrid, påtaler nævnet, at den indklagede advokat i sit indlæg til kredsbestyrelsen havde anført følgende: "Jeg vil dog gerne afslutningsvis bemærke, at A's reelle behov for bistand efter min mening ikke skal søges hos en advokat ..."

Det er i høj grad et spørgsmål, om det er berettiget og rigtigt at nævnet gøres til et organ for, hvordan advokater skal omgås hinanden og for, hvordan en advokat skal optræde overfor sine foreningsorganer. Nævnet er med sin sammensætning et foreningsfremmed organ og en praksis, hvorefter advokatrådet overlader nævnet at tage stilling til indhold og løsning af kollegiale spørgsmål, indebærer en uheldig forskydning af de overordnede organers kompetence.

Efter rpl. § 147 b har nævnet kompetence til at tage stilling til, om en advokat har tilsidesat pligter, der følger af rpl. eller forskrifter fastsat i medfør af rpl. Som nævnt ovenfor fremhæves i betænkning 871/1979, at sådanne forskrifter skal være godkendt af justitsministeren. 11) Så vidt vides, er advokatrådets regler for god advokatskik og kollegialitet ikke godkendt af justitsministeren. Der foreligger således ikke en behandling af spørgsmålet om, i hvilket omfang bestemmelser i disse regler må henregnes til de retsplejelovmæssige krav til advokaters adfærd, og i hvilket omfang disse regler er af kollegial, foreningsmæssig og konkurrencemæssigt art, som ikke vedkommer retsplejen.

Advokatrådets regler om god advokatskik og kollegialitet indeholder regler om annoncering, om navngivelse af advokatkontorer, om sikring af kollegaers salærkrav og enkers salg af advokatforretninger, om skilte på husfacader, om advokaters omtale af andre advokater, spørgsmål som alene har interne foreningsmæssige begrundelser. Da *Almindelige Bestemmelser om teknisk Rådgivning og Bistand (ABR)* blev udarbejdet, blev alle kollegiale og foreningsmæssige bestemmelser, som stod i *Dansk Ingeniørforenings og Danske Arkitekters Landsforbunds* regler for rådgi-

11. På Baggrund af bemærkningerne til lovforslaget (sp. 3784) om "at den nærmere fastlæggelse af indholdet af "god advokatskik" foretages af advokatnævnet, og ikke på forhånd fastsættes i bindende forskrifter udfærdiget af advokatrådet" må det antages, at justitsministeriet ikke vil godkende regler om god advokatskik, hvilket i praksis formentlig betyder, at sådanne regler overhovedet ikke vil kunne formuleres med forpligtende virkning.

vende ingeniørvirksomhed og for arkitektvirksomhed holdt uden for ABR, idet disse regler alene var medlemsforpligtelser og ikke interesserede rådgiver-klientforholdet. Der er grund til at tro, at det ville gå på samme måde med de kollegiale bestemmelser i Advokatrådets regler, hvis de skulle godkendes af justitsministeren.

En sondring mellem, i hvilket omfang advokatrådets regler vedrører god advokatskik, og i hvilket omfang disse regler vedrører kollegialitet, synes ikke gennemført af advokatnævnet.

En så klart kollegial regel som bestemmelsen i afsnit VII litra 1c om, at en *advokat ikke må fortsætte en af en anden advokat påbegyndt forretning uden at sikre sig, at kollegaen fyldestgøres for udlæg og salær,* er af nævnet medtaget under bestemmelsen i rpl. § 126 om god advokatskik. 12)

Advokatnævnet har taget stilling til spørgsmålet om overtrædelse af den kollegiale regel, der *forbyder en advokat at henvende sig til modpartens klient,* se herom kap. 6.8.

Advokatnævnet har taget stilling til rækkevidden af de kollegiale regler omkring *advokaters annoncering,* se herom kap. 9.2.6.

Advokatnævnet har taget stilling til rækkevidden af rpl. § 124 om, at en advokat ikke må have kontor i mere end én retskreds, se herom kap. 8.1.1.

Alle afgørelser er truffet med henvisning til rpl. § 126 om begrebet god advokatskik.

Spørgsmålet om *samspillet mellem begrebet god advokatskik og de erstatningsretlige regler om advokatansvar* skal behandles nedenfor, kap. 11.2.

For en fremstilling om advokatgerningen som liberal erhvervsvirksomhed vil jeg i det følgende interessere mig for indholdet af *den professionelle standards krav* som de krav, en advokat som professionel rådgiver må efterleve i sin rådgivning, og som først og fremmest er rettet imod at sikre, at opgaven bliver løst rigtigt. En krænkelse af den professionelle standards krav vil først og fremmest kunne være af betydning for størrelsen af advokatens honorar og for hans mulige erstatningsansvar. Indebærer en krænkelse af den professionelle standards krav tillige en krænkelse af regler om god advokatskik, kan disciplinærsanktion ifaldes.

Det har kun ringe interesse at undersøge samspil og forskelle mellem den professionelle standards krav og kravene til god advokatskik. De to sæt krav er af forskellig karakter og tjener forskellige formål.

12. Se herom Advokatnævnets beretning for 1.7. 1983 til 31.12. 1984 p. 28.

En regel om, at det er i strid med god advokatskik, at en advokat i sin opgaveløsning ikke opfylder den professionelle standards krav, kan ikke opstilles.

Omvendt må det være helt nødvendigt for advokatstanden at fastholde en regel om, at *det aldrig kan være i strid med god advokatskik at handle i overensstemmelse med den professionelle standards krav,* uanset hvad advokatnævnet eller en statsmagt måtte finde. Det er vigtigt at fastholde, at det er advokatstanden alene, som fastsætter indholdet af den professionelle standards krav jfr. vedtægt for advokatsamfundet § 19 stk. 3. Med den ændring af advokatnævnets sammensætning og kompetence, som blev gennemført med revisionen af retsplejeloven i 1982, bør § 19 stk. 5 i advokatsamfundets vedtægt udgå, 13) idet en advokat i høj grad kan have brug for advokatrådets udtalelse om den professionelle standards krav til brug for en sag for advokatnævnet.

6.3. Rådgivningsopgavens formulering.

Advokatens forpligtelse er som nævnt i kap. 3.2. at løse den stillede opgave.

Rejser man imidlertid spørgsmålet om, hvilken opgave det er, en advokat skal løse, bliver spørgsmålet vanskeligt at besvare.

Rådgivningsopgaver er sjældent éntydige. Klienten har behov for rådgivning og bistand, men i vidt omfang har klienten ikke den fulde forståelse for, evne til eller forudsætning for at overse, hvilken opgave, han skal sætte rådgiveren i gang med at løse.

Som noget karakteristisk for professionel rådgivning kan fremhæves, at *det er en del af rådgiverens opgave at vurdere relevansen af den af klienten formulerede opgave, og selvstændigt at formulere den stillede opgave således, at den bliver relevant for klientens behov.* 14)

Advokaten har en professionel forpligtelse til at sikre, at opgaven er korrekt formuleret. Advokatens opgave er klientorienteret og ikke produktorienteret. Advokatens opgave er at efterspørge klientens problem, og hvordan dette problem løses bedst. Advokatens opgave er ikke at efterspørge, hvordan hans ydelser kan bruges til at løse klientens problem.

13. I § 19 stk. 5 bestemmes følgende: "Rådets responsum kan dog *ikke kræves til* brug ved advokatnævnet eller en kredsbestyrelse."
14. *Gomard:* Forholdet mellem erstatningsregler i og udenfor kontraktsforhold. København 1958 p. 365 nævner, at for professionsansvaret er det på grund af ydelsens karakter vanskeligt for kreditor at tage fornuftig stilling til, hvordan kravene til ydelse skal udformes i enkeltheder.

Køber en mand en bil, en båd eller et hus, er det ikke sælgerens opgave at vurdere, om dispositionen er rigtig i forhold til køberens behov og muligheder.

Retter en klient derimod henvendelse til en rådgiver, er det rådgiverens opgave at sætte sig ind i klientens forudsætninger og baggrund for at stille opgaven og at undersøge, hvorledes den stillede opgave forholder sig til klientens behov, situation og problemer.

Det er en god ide i enhver opgave at spørge klienten: "Hvorfor vil De det?", og søge spørgsmålet besvaret så udtømmende som muligt.

Ofte sker det, at advokaten finder ud af, at klientens behov er et andet, end det klienten selv har formuleret sig frem til.

Ofte kan det vise sig, at det er en helt anden opgave, som skal løses, end den opgave som klienten stiller advokaten.

Ofte viser det sig, at klienten ikke har noget behov, og at der ikke er anden opgave for advokaten end at fortælle klienten om resultatet af overvejelser og undersøgelser.

Ofte viser det sig, at klienten af ukendskab til opgavens krav har den opfattelse, at opgaven kun berører et enkelt spørgsmål, hvor imidlertid advokaten kan overse, at opgaveløsningen er kompliceret, rummer mange problemer og vil være stærkt ressourcekrævende.

Som vejledende regler kan måske nævnes

at en advokat ikke må påbegynde eller fortsætte en opgaveløsning i tilfælde, hvor han er eller bør være klar over, at opgaveløsningen ikke opfylder klientens behov,

og

at en advokat ikke må fortsætte en opgaveløsning i tilfælde, hvor han véd eller bør vide, at opgaveløsningen vil komme i strid med klientens forudsætninger eller muligheder.

Spørgsmålet om advokatens forpligtelser er ikke uden videre løst med en henvisning til en forpligtelse for advokaten til *at orientere klienten om sin holdning.*

Påtager en advokat sig at løse en opgave, knytter han hele sin viden, sin og sin stands renommé til en opfyldelse at et krav om, at opgaven er rigtigt og relevant formuleret og til opgavens løsning. Dette gælder ikke alene i forhold til klienten, men også i forhold til den stand og det samfund, advokaten virker i.

Spørgsmålet om, hvor langt en advokats forpligtelser omkring formuleringen af den stillede opgave går, var fremme i den debat, som fulgte

efter Østre Landsrets dom af 20. marts 1981. 15)

Sagen vedrørte et ægtepar, som skulle separeres. Ægteparret ejede en ejendom, og det var på forhånd klart, at ingen af ægtefællerne kunne beholde ejendommen, hvorfor den skulle sælges. Ejendommen blev solgt ved mægler inden separationen, og salget udløste en særlig indkomstskat på 20.300 kr.
Efter separationen anlagde ægtefællerne sag mod den advokat, som havde bistået dem med separationen - men ikke med ejendomssalget - med påstand om erstatning for uforsvarlig rådgivning. Den uforsvarlige rådgivning bestod i, at advokaten ikke havde foreslået, at ejendommen blev udlagt med halvdelen til hver af ægtefællerne før salget, hvorved den særlige indkomstskat ville være undgået.
Advokatrådet afgav til brug for sagen den 7. marts 1980 bl. a. følgende udtalelse.
"Rådet skal herefter udtale, at en advokat, der bistår den ene eller begge parter med deling af fællesboet, uden særlig opfordring bør foretage undersøgelse af de skattemæssige konsekvenser af påtænkt salg af boets aktiver og bør oplyse klienten om muligheden for at formindske særlig indkomstskat ved at udlægge aktiver med halvdelen til hver ægtefælle efter separationen og foretage salget derefter."
Landsretten pålagde advokaten erstatningsansvar. I præmisserne siges bl.a. følgende:
"Spørgsmålet om særlig indkomstskat ved salg af et fællesboaktiv på et tidspunkt, hvor ægtefæller ligger i separationsforhandlinger, må også under hensyn til den rette opgørelse af boet - anses for så væsentligt, at en advokat, der bistår den ene af parterne under bodelingen, i boets interesse har pligt til at gøre opmærksom herpå, uanset om han, som i dette tilfælde, har fået oplysning om, at salget ordnes på anden vis. Idet det må lægges til grund, at der som anført af appellanterne forelå rimelige muligheder for at tilvejebringe de fornødne formaliteter for at undgå skattepligt, findes advokat Flink ved sin undladelse på en til erstatning forpligtende måde at have medvirket til, at der er opstået et tab for boet ..."

Dommen er kritiseret meget skarpt af *Finn Thomsen* og af *A. Vinding Kruse* på baggrund af de spørgsmål, som dommen rejser om, *hvor langt advokater skal medtage skattefiduser i formuleringen af en rådgivningsopgave.* Landsretten er i sin dom gået meget langt.

I UfR 1985.489 havde højesteret adgang til at tage stilling til et næsten tilsvarende tilfælde. Her havde en advokat bistået med behandlingen af et dødsbo og overdraget en landbrugsejendom, i stedet for at lade arvingerne succedere i afdødes skattemæssige stilling forinden overdragelsen af landbrugsejendommen skete.

Højesteret udtalte bl.a. følgende:

"Indstævnte bistod arvingerne med behandling af det privat skiftede bo og havde derfor en selvstændig pligt til at rådgive dem om den frem-

15. Advokaten 1982 p. 17 med indlæg af *Finn Thomsen* og *Anders Vinding Kruse* samt *A. Vinding Kruse:* Advokatansvaret. København 1985 p. 81.

gangsmåde med hensyn til udlæg af landbrugsejendommen, som måtte være den fordelagtigste, herunder i skattemæssig henseende ..."

Da den af revisor anviste fremgangsmåde ikke havde "været således kendt på daværende tidspunkt, at oplysning herom måtte gives for at opfylde kravet om korrekt og fyldestgørende rådgivning" blev advokaten frifundet.

6.4. Rådgivningsopgavens løsning.

Ovenfor under kap. 3.3. blev beskrevet de hovedelementer, som indgår i en advokats løsning af en opgave; faktum, jus og advokatens egenskaber.

I det følgende skal nogle af den *professionelle standards krav* til opgaveløsningen behandles.

Rådgivningens formål er at vejlede klienten i retlige, økonomiske og personlige spørgsmål, således at klienten kan træffe den rigtige beslutning i de spørgsmål og problemer, som han har. Spørgsmålet om, hvad den rigtige beslutning måtte være, må vurderes med klientens øjne. Litteraturen om advokaters virke indeholder mange beretninger om advokater, som ud fra menneskekundskab og kendskab til klienten har fået beslutninger gennemførte, som er i strid med, hvad stringent jura eller økonomisk tankegang ville føre til, men som har vist sig at være den rigtige beslutning for den konkrete klient. De fleste advokater har oplevet, at *tidsfaktoren* er den største advokat for løsningen af mange konflikter, og i mange sager har en advokat været sin klient en god rådgiver ved at skynde sig langsomt.

Advokaten er kun rådgiver og vejleder for klienten, og det er klienten, som træffer beslutningerne selv. Denne opdeling af kompetencen i advokat-klientforholdet er utvivlsom, selv om man i praksis meget ofte føler det som om, at klienten overlader det til advokaten at træffe beslutningen. Normalt sker det dog i den form, at klienten vælger at følge sin advokats råd.

Når advokaten har formuleret opgaven eller de spørgsmål, som opgaveløsningen kræver besvarelse af, må advokaten på grundlag af sin viden og på grundlag af den mængde af informationer, som findes i samfundet, søge de stillede spørgsmål belyst og besvaret. Advokatopgaven er her informationssøgning, informationsbearbejdning og informationsformidling.

Blandt mængden af informationer må advokaten finde det materiale frem, som kan besvare det stillede spørgsmål, vurdere materialets tilstrækkelighed og relevans, samt transformere informationerne fra den form, hvori de findes, til det svar, som skal gives klienten, hvad enten

svaret udtrykkes i et responsum, i et forslag til kontrakt- eller leveringsbetingelser eller blot gives som et kort råd.

Med den meget store vækst af informationer vi har i samfundet i dag, og med de muligheder, som den moderne teknik har givet og frem over vil give for at få informationer frem, bliver en væsentlig del af advokatopgaven at udskille den viden, som er relevant fra informationer, som er overflødige. På dette punkt kan der ske store ændringer for advokaterne i de næste 20 år.

Advokaten yder sin rådgivning på grundlag af den viden og på det legale grundlag, som er gældende på den tid, hvor rådgivningen præsteres. I relation til den professionelle standards krav må man spørge, om advokaten i sin bearbejdning af informationer og i sin rådgivning skal udtømme – så vidt muligt – alle foreliggende muligheder, eller om advokaten i sin rådgivning må foretage *en sortering og træffe visse valg uden at rådføre sig med klienten herom.* Der kan ikke herske tvivl om, at det sidstnævnte er korrekt, men herved melder sig spørgsmålet om kriterier og grænser for advokatens valg.

Ved advokatens rådgivning af klienten er advokaten begrænset af, at *han ikke må tilråde klienten at foretage handlinger, som er retsstridige.* Ønsker klienten at træffe sådanne dispositioner, må advokaten fratræde. På dette punkt er mange retsområders uigennemskuelighed og vaklende myndighedspraksis en stor belastning for den professionelle rådgiver. Dette gælder f.eks. inden for skatteretsområdet.

Vanskeligere bliver det at formulere den professionelle standards krav til rådgivning omkring *dispositioner, som er lovlige.* Skal rådgiveren udtømme alle lovens muligheder, selv om disse er usømmelige eller moralsk angribelige i det samfund og i den tid, hvori klienten (og advokaten) virker.

Spørgsmålet er vanskeligt at besvare.

Ældre advokater har som nyslåede kandidater efter eksamen i sidste fag givet eksaminator og censorer håndslag og "lovet og forpligtet sig til aldrig vidende at vige fra ret og retfærdighed, ikke råde nogen til ufornødne processer og ej heller med råd eller i andre måder befordre nogen uretvis sag eller intention. "Advokatrådets regler om god advokatskik og kollegialitet indeholder intet forsøg på at formulere den professionelle standards krav på dette punkt.

I Vejledende regler om god Advokatskik vedtaget af Sveriges advokatsamfund gives følgende beskrivelse:

"§ 1.

Advokats främsta plikt är att, inom ramen för vad lag och god advokatsed bjuder, efter bästa

förmåga tillvarata klientens intressen. Han är skyldig att främja dessa utan att låta sitt handlande påverkas av tanke på egna fördelar eller obehag eller av hänsyn til samhällsställning, nationalitet, hudfärg, politisk eller religiös uppfattning eller andre ovidkommande omständigheter.
Advokat får inte främja orätt."
og i en kommentar siges følgende:
"Kravet på iakttagande av god advokatsed leder till begränsningar i handlingsfriheten vid tillvaratagandet av klientens intressen. Sålunda medför hänsynen till rättsordningen samt till motparten och tredje man att en advokat inte får i sin yrkesutövning begagna alla till buds stående medel.
Att en advokat inte får medverka til brott är självklart, men han får enligt god advokatsed inte heller jämna vägen för annans brottsliga verksamhet eller främja klientens intressen på ett otillbörligt sätt. Han skall exempelvis inte medverka till en rättshandling, som är ogiltig enligt avtalslagens regler, och han skall avböja varje uppdrag, som går ut på att någon skall vilseledas eller eljest otillbörligen förmås att företa en rättshandling. Hans skall också avstå från uppdrag som måsta leda til att annans rätt kränks. Inte heller får han medverka till at skriftliga handlingar upprättas för skens skull eller ges osant innehåll. Han skal inte låna sig till at opprätta avtal eller andra skriftliga handlingar av sådant innehål att det kan befaras att de kommer att brukas i otillbörligt syfte. För att kravet på iakttagande av god advokatsed skall uppfyllas är det sålunda inte tillräckligt att advokaten förvissar sig om att det forfaringssätt som han rekommenderar eller eljest medverkar till inte är lagstridigt. Av en advokat måste fordras att han handlar på ett sätt som främjar hederlighet och redbarhet inom rättslivet, inte på ett sätt som verkar i motsatt riktning."

Som udgangspunkt må advokaten, som den juridisk kyndige, vejlede klienten om *alle lovbestemmelser m.v.*, som gælder indenfor det område, hvor klienten søger advokatens råd. Ønsker klienten rådgivning om den retlige regulering af god markedsføring, må klienten vejledes om, hvor grænsen mellem illoyal konkurrence og anden form for konkurrence går. En tankegang, hvorefter advokaten skulle udøve *censur blandt lovlige muligheder*, det måtte være passende for klienten at kende, indebærer sondringer, som det er umuligt at administrere i praksis for en professionel rådgiver. Loven tillader ofte, hvad æren forbyder, og samfundet accepterer også æreløse mennesker.

Vi kender alle den konflikt, det er for rådgiveren for den egentligt ansvarlige i en erstatningssag at skulle overveje at gøre forældelse eller reklamation gældende med den konsekvens, at en uskyldig bliver dømt. At det opleves som tarveligt at gøre f.eks. købelovens § 54 gældende for en producent af mangelfulde byggematerialers side med den konsekvens, at en uskyldig entreprenør bliver pålagt et måske velfærdstruende erstatningsansvar, berettiger ikke producentens advokat til i sin rådgivning af producenten at undlade at gøre ham opmærksom på købelovens forældelsesregel.

Kan advokaten ikke acceptere klientens holdning og tankegang, må han bede klienten om at skaffe sig en anden advokat. Dette sker ret ofte, dog normalt med den konsekvens, at klienten accepterer og følger advokatens holdning.

Er der tale om, at klienten ved at følge advokatens råd handler i *strid med almindelig hæderlighed*, eller at indgåede aftaler rammes af en *ugyldighedsgrund*, har advokaten i sin rådgivning krænket den professionelle standards krav.

Advokaten må i sin rådgivning af klienten skønne over, om *det beslutningsgrundlag, som klienten har*, er tilstrækkeligt for at træffe beslutninger. Dette gælder i høj grad tilstedeværelsen af andre informationer end de, som advokaten kan give.

Rådgiver advokaten om køb af en byggegrund eller om køb af en virksomhed, kræver beslutningsgrundlaget ofte en række tekniske rapporter om grunden eller om virksomheden; rapporter og undersøgelser, som er nødvendige for en forsvarlig beslutning. Skønner advokaten, at det beslutningsgrundlag, som foreligger, ikke er tilstrækkeligt, må han i hvert fald anføre det i sin rådgivning, og advokaten må ikke føre sagen længere frem, end dertil hvor manglerne i beslutningsgrundlaget bliver afgørende.

Det sagte kan illustreres på følgende måde:

En klient anmoder en advokat om at vurdere, om et erstatningskrav kan gennemføres i et tilfælde, hvor der er sket en stor byggeskade. Advokaten skriver et responsum, hvori han redegør for, at det for vurderingen af, om ansvar kan gennemføres, er nødvendigt at kende de tekniske (fysiske) årsager til, at skaderne er sket, til om disse skader skyldes fejl eller manglende viden dengang bygningerne blev projekteret og opført, og til om en muligt manglende viden skyldes den tekniske udviklings (mangelfulde) stade eller den konkrete tekniske rådgivers manglende dygtighed. Forestiller man sig nu, at klienten ikke vil ofre penge på at få gennemført de nødvendige tekniske undersøgelser eventuelt i form af et syn og skøn, bør advokatens opgave standse. Et sagsanlæg endsige en doms- eller en voldgiftsforhandling vil være klart uforsvarlig på grund af det manglende tekniske bedømmelsesgrundlag.

I sin rådgivning af klienten *må advokaten ikke behandle spørgsmål, som ikke er relevante for den stillede opgave.* Rådgiveren må ikke puste sagen op eller skabe problemer, som ikke findes. I proceduren møder man ikke helt sjældent advokater, der i glæden over at procedere rejser det ene spørgsmål efter det andet for straks at nedgøre det igen: "til dette kunne min ærede modpart så sige at ..." Når jeg oplever denne form for procedure, sidder jeg altid med en indeklemt arrighed: "vent dog og hør, om jeg virkelig vil rejse det tåbelige spørgsmål, som du spilder rettens tid med

at nedgøre ...!" Domstolenes tålmodighed og salærreglerne sikrer imod skadevirkningen for klienten ved en sådan procedure. Ved rådgivningen er billedet et andet. Responsa og juridiske undersøgelser er kostbare, det er de også selv om de behandler spørgsmål, som ikke er relevante for klienten, og derfor må sådanne responsa og juridiske undersøgelser undgås.

I Advokatrådets Regler om god Advokatskik bestemmes følgende i *afsnit IX. pkt. 3:*

"Ved udførelsen af en sag må en advokat ikke gå videre end berettigede hensyn til varetagelsen af klientens interesse tilsiger, og navnlig er det utilstedeligt at foretage unødige retsskridt ..."

Bestemmelsen er givet til beskyttelse af modparten, men har fuld gyldighed også for opgaveløsningen i forhold til klienten.

Efter rpl. § 126 stk. 1 *skal sagerne "fremmes med fornøden hurtighed."* I praksis sker der dagligt krænkelse af dette krav til god advokatskik. Mange af advokatnævnets sager handler om *smøleri.* Indenfor retssagernes område sker udnyttelse *af overbelastningen af domstolene og af retsplejens muligheder til* at skaffe klienter kredit gennem *systematisk forhaling af sagens afgørelse.* Formalitetsindsigelser om værneting, om udmeldelse af syn og skøn, om spørgsmål til skønsmænd, om adgang til at fremlægge dokumenter, om udsættelse med afgivelse af processkrifter, om indsigelser selv under domsforhandlingen dyrkes i urimelig grad under forberedelsen og førelsen af retssager.

I forbindelse med opgavens løsning opstår spørgsmålet om, i hvilket omfgang advokater må *lade klienter bære risikoen for, på hvilken måde advokatopgaven løses.* Er det ansvarsfritagende for en advokat, som repræsenterer en køber af en fast ejendom at oplyse køberen om, at tingbogen ikke er undersøgt, jfr. UfR. 1965.807 ØLD, eller om risikoen ved, at en købesum udbetales førend et skøde er tinglyst? Spørgsmålets besvarelse må afhænge af de konkrete forhold. Som hovedregel må hensynet til den professionelle standards krav tilsige, at advokaten skal opfylde de krav, som rådgivningsopgaven rummer til beskyttelse af klientens interesse og ikke benytte sin sagkundskab til at få klienten til at acceptere en dårligere stilling end den, en forsvarlig og ordentlig løsning efter fagets tradition ville give klienten. *A. Vinding Kruse* 16) nævner, at i tilfælde af rådgivning om klare (simple) retsforhold samt ved rene ekspeditionsmæssige udførelser er et ansvarsforbehold som regel misligt.

16. A. Vinding Kruse: Advokatansvaret. København 1985 p. 113, *se også UfR. 1*961.934 VLD.

6.5. Salær og salærniveauets højde.

Det økonomiske vederlag for advokatens bistand er hans honorar eller hans salær. *Honoraret skal dække opgavens forsvarlige løsning og en fyldestgørende varetagelse af klientens interesser.*17) Efter rpl. § 126 må en advokat ikke kræve højere vederlag for sit arbejde end, hvad der kan anses *for rimeligt. Som hovedregel modtager advokaten sit honorar af klienten, og advokaten må ikke direkte eller indirekte modtage honorar fra andre.*

Da en advokat ikke må modtage andet økonomisk vederlag for sin indsats end det honorar, han modtager fra klienten, bliver summen af honorarerne det økonomiske grundlag for advokatstandens udøvelse af rådgivning herunder for førelse af retssager. Der består hermed en helt nødvendig sammenhæng mellem honorarniveauets højde og niveauet for rådgivningens kvalitet og omfang. Uanset at det bør være den professionelle standards krav, som fastsætter niveauet for rådgivningens omfang og kvalitet, vil honorarniveauet ikke kunne undgå at påvirke rådgivningens omfang og kvalitet i tilfælde, hvor der ikke i standens indtjening er økonomi til at betale for, hvad indsatsen omkring rådgivningen koster advokaten. Det sagte gælder, hvad enten spørgsmålet anskues for *summen af hele standens opgaver,* eller spørgsmålet anskues for enkelte *opgavekategoriers* vedkommende.

Bliver honorarniveauet lavere end omkostningerne ved opretholdelsen af en kvalificeret rådgivnings omfang og kvalitet, er der grund til at tro, at rådgivningens omfang og kvalitet falder. Bliver opgaver ikke gennemarbejdede, og falder kvaliteten af advokatstandens ydelser, er der grund til at tro, at konsekvensen vil vise sig i form af stigende omkostninger andre steder i samfundet, hvad enten disse omkostninger rammer personer, virksomheder, de sociale systemer eller samfundet iøvrigt. Bliver honorarniveauet så lavt, at hensigtsmæssige virksomhedsstørrelser ikke kan opbygges, stivner advokaterhvervet i enkeltmandsvirksomheder, som stort set vil kunne det samme, fordi der ikke vil være økonomiske ressourcer til at udvikle ny viden. På dette punkt er skadevirkninger af den hidtidige tankegang hos monopoltilsynet bag advokatstandens salærregler åbenbare. En monopolpolitik, som har til formål at sikre, at advokatvirksomhedernes overskud pr. advokat bør svare til lønnen for en kontorchef i statens tjeneste, er dræbende for advokatvirksomhedernes og dermed for advokatstandens udvikling.

En situation hvor honorarniveauet bliver væsentligt højere end niveauet for en kvalificeret rådgivnings omfang og kvalitet betinger, er der ikke grund til at frygte. Skulle noget sådant overhovedet kunne opstå her

17. jfr. ABR 3.0.1. der fastslår dette om honorar for teknisk rådgivning og bistand.

i landet, vil det ikke vare ret længe, før end konkurrencen og monopolkontrollen har presset honorarniveauet ned.

Spørgsmålet om honorarniveauets højde vil blive et af de meget væsentlige spørgsmål for advokater i de kommende år. Standen står foran den formentlig største investering i sin historie i form af informationsbehandlingsudstyr og udvikling af ny viden og know-how for blot at kunne tilpasse det nuværende niveau til ny tids krav. Udviklingen af ny know-how og viden vil kræve betydelige investeringer, hvis advokatstanden fremover vil hævde sin kompetence som rådgiver i juridiske spørgsmål inden for alle dele af samfundslivet, og nye samarbejdsformer mellem advokater indbyrdes og andre liberale erhvervsudøvere må udvikles med de omkostninger, noget sådant vil indebære. Heroverfor står mangelssamfundet, hvor vide kredse har vanskeligt ved at forstå, at immateriel indsats koster penge.

Et lavt honorarniveau indebærer, at den nødvendige indsats bag en professionel rådgivning ikke kan fastholdes. Da halve råd eller dårlig rådgivning for en klient er værre end ingen rådgivning, vil opretholdelsen af en advokatstand i en sådan situation være til skade for samfundet.

Størrelsen af honoraret for *den konkrete opgave* har næppe nogen betydning for de professionelle krav til opgavens løsning.

Har advokaten påtaget sig en opgave, eller er han blevet beordret hertil, må opgaven løses i overensstemmelse med den professionelle standards krav, uanset om det vederlag, som advokaten kan beregne sig, rummer økonomisk dækning for omkostningerne ved indsatsen. Som salærsystemet er bygget op og må være bygget op, kan ikke alle opgaver give et rimeligt dækningsbidrag. At honoraret for en opgave ikke dækker omkostningerne ved opgavens løsning, berettiger ikke advokaten til at tage lemfældigt på opgaven.

Inden for spørgsmålet om *rådgiveransvaret* fremhæver *Gomard* 18) at culpanormen ved professionsansvaret følger den faglige tradition, den enkelte profession har dannet sig om, hvordan hvervet skal udøves, og at det ofte er et led i denne tradition, at professionens medlemmer må vælge enten at udføre et tilbudt arbejde på forsvarlig måde eller nægte at påtage sig opgaven. Præstationen af en ringere indsats end fagets tradition kræver, er normalt ansvarspådragende uanset formen for klientens henvendelse. Dette gælder også selvom der kun skal betales et ringe eller intet honorar. *Anders Vinding Kruse* mener 19), efter min mening

18. Gomard. *Erstatningsregler p. 365.*

med rette 20) at Gomards synspunkt må begrænses til de pligter, den pågældende sagkyndige har påtaget sig eller med rimelighed må pålægges jfr. UfR 1962.335 HD og 1949.1139 ØLD. Honorarets størrelse kan være bidrag til fortolkningen af, hvilken og hvor omfattende en opgave rådgiveren har påtaget sig at løse.

Har klienten ikke råd til at betale omkostningerne ved at søge advokatbistand herunder til at føre retssager, vil retssamfundet lide skade. Det er ethvert retssamfunds mål at alle, der har ret, også kan få ret. Denne sætning er begrænset af omkostningerne ved at få den bistand, som gennemførelsen af den enkeltes ret kræver.

De *fri procesordninger* og *retshjælpsforsikringsordninger*, som kendes her i landet, dækker kun en begrænset del af behovet for juridisk rådgivning i samfundet. *Fri proces* er begrænset til mennesker med ret lav socialindkomst (i 1985 kr. 83.000 husstandsindkomst (for ikke forsørgere)) og til førelse af retssager. På samme måde er retshjælpsforsikringen begrænset til førelse af retssager og yderligere begrænset til tvister, som er opstået i privatlivet uden at være i forbindelse med den sikredes erhvervsudøvelse. At der uden for disse områder er stort behov for juridisk rådgivning, som samfundets medlemmer af økonomiske grunde må afstå fra, er givet. Som eksempler kan nævnes rådgivning i skatte- og afgiftsforhold, rådgivning omkring tvister med myndigheder, hvor administrative afgørelser er endelige, som f.eks. miljø-, monopol- planlægnings- og fredningsspørgsmål, arbejdsbeskyttelse o.lign. Ved arbejdsulykker kan en arbejder, hvis kone har arbejde – hvorfor familien har en for høj socialindkomst – være i en situation, hvor han ikke kan gennemføre et erstatningskrav for en arbejdsulykke eller -skade, fordi han ikke selv kan betale omkostningerne ved at rejse sagen, og fordi erstatningskravet falder udenfor retshjælpsforsikringen 21) På tilsvarende måde kan en husmand, som har lidt skade, fordi en landbrugsmaskine var defekt, være afskåret fra at rejse erstatningskrav for personskaden imod maskinproducenten. *Det forekommer ikke urimeligt at lade en retshjælpsforsikring dække alle former for personskader.*

Der kan ikke herske tvivl om, at stigende omkostninger i advokatvirksomhederne, samfundets meget hårde beskatning af advokatvirksomhederne og pålæggelse af afgifter på juridisk rådgivning sammenholdt med, at regelsættets udbygning og kompleksitet gør løsninger af de enkelte

19. *A. Vinding Kruse.* Advokatansvaret p. 10. f.
20. *Jørgen Hansen.* Teknikeraftalen p. 236.
21. Forsikringsankenævnets kendelse sag nr. 9142 – 18. juni 1982. Gengivet *E. Ryefelt.* Retshjælpsforsikring. København 1983. p. 132.

opgaver stadig mere ressourcekrævende end tidligere, gør, at stadig færre mennesker kan få *råd* til at betale for opfyldelsen af selv et beskedent behov for juridisk rådgivning. Advokatstanden kommer ikke uden om at tage stilling til, hvorledes et stort antal menneskers behov for juridisk rådgivning finansieres og betales. Lykkes det ikke at få retshjælpsforsikringen udbygget væsentligt, kan advokatstanden komme ind i overvejelser om *selv* at måtte finansiere en del af samfundets behov for juridisk bistand.

Advokatfinansieret juridisk rådgivning kendes. Contingent fee-systemet i USA er i sin oprindelse og begrundelse retshjælp i tilfælde, hvor klienten ikke har råd til at føre retssagen, og hvor advokaten da påtager sig sagens førelse og omkostningerne herved imod en andel af det beløb, klienten måtte opnå gennem sagsførelsen. Selve sagen bliver hermed finansieringsgrundlaget for sagsomkostningen og advokatens honorar.

I ABA Code of professional responsibility EC 2-20 siges følgende:

"Contingent fee arrangements in civil cases have long been commonly accepted in the United States in proceedings to enforce claims. The historical bases of their acceptance are that (1) they often, and in a variety of circumstances, provide the only practical means by which one having a claim against another can economically afford, finance, and obtain the services of a competent lawyer to prosecute his claim, and (2) a successful prosecution of the claim produces a res out of which the fee can be paid. Although a lawyer generally should decline to accept employment on a contingent fee basis by one who is able to pay a reasonable fixed fee, it is not necessarily improper for a lawyer, where justified by the particular circumstances of a case, to enter into a contingent fee contract in a civil case with any client who, after being fully informed of all relevant factors, desires that arrangement. Because of the human relationships involved and the unique character of the proceedings, contingent fee arrangements in domestic relation cases are rarely justified. In administrative agency proceedings contingent fee contracts should be governed by the same consideration as in other civil cases. Public policy properly condemns contingent fee arrangements in criminal cases, largely on the ground that legal services in criminal cases do not produce a res with which to pay the fee.
(DR 2-106)(C) A lawyer shall not enter into an arrangement for, charge, or collect a contingent fee for representing a defendant in a criminal case.

I de *internationale regler for god advokatskik* bestemmes i art. 18 følgende:

"A contract for a contingent fee, where sanctioned by the law or by professional rules and practice, should be reasonable under all circumstances of the case, including the risk and uncertainly of the compensation and subject to supervision of a court as to its reasonableness."

Efter *Advokatrådets Regler om god Advokatskik afsnit IV sker afregning "under iagttagelse af reglerne i de vejledende salærtakster."* Disse salærtakster kender ikke contingent fee-systemet, men er baseret på en forudsæt-

ning om, at advokaterne skal have et honorar beregnet efter reglerne, og at klienten må betale dette honorar eller blive væk.

En sådan tankegang rummer store fordele i et idealsamfund, hvis medlemmer alle altid har økonomisk mulighed for at betale for nødvendig juridisk bistand; men tankegangen er ikke helt så relevant i et samfund, hvor den ideelle tilstand er utopi. Det kan ikke vare ret længe, førend advokatrådet må tage stilling til salæraftaler omkring personskader, som falder udenfor retshjælpsdækningen, fordi de rummer et erhvervselement, og hvor skadelidtes socialindkomst ikke begrunder meddelelse af fri proces. I mange af disse tilfælde har skadelidte ikke økonomisk mulighed for at betale omkostninger ved sagens førelse, og det er i disse tilfælde forståeligt at lave en aftale om, at advokaten intet salær får, hvis sagen tabes, men får et forhøjet salær f.eks. 10% af det opnåede beløb, hvis sagen vindes. En nægtelse fra advokatrådets side af sådanne aftalers gyldighed vil være ensbetydende med at forhindre skadelidte i at få den erstatning retsordningen hjemler ham.

Med den udvikling samfundet er midt i, kommer advokatstanden i en meget nær fremtid til at vurdere rigtigheden og omfanget af den traditionelle tankegang bag honorering af advokatbistand og honorarers finansiering. Ellers havner advokatstanden som en stand af rådgivere for en del af erhvervslivet. Resten af samfundet bliver stort set uden mulighed for at få kvalificeret juridisk rådgivning, men henvises til socialrådgivere og andre offentligt ansatte vejledere, indtil de pågældende som tiltalte i en straffesag kan få beskikket en advokat som forsvarer.

6.6. Advokaten modtager sit salær af klienten.

6.6.1. Hovedreglen.

Intet steds i advokatsamfundets regler er formuleret et krav om, at advokaten modtager sit honorar af klienten og kun af ham. For teknisk rådgivning og bistand er i *ABR 1.1.2.* formuleret følgende krav til rådgiverens honorering: 22)

"Rådgiveren modtager sit honorar af klienten. Han må ikke under nogen form – hverken direkte eller indirekte – modtage eller kræve ydelser, såsom provision eller rabat, som ikke fuldt ud kommer klienten til gode."

Bestemmelsen har som formål at sikre, at honoraret fra klienten er rådgiverens eneste økonomiske interesse i sagen og at sikre klienten imod, at rådgiveren bliver betalt af andre – noget som ville umuliggøre rådgiverens stilling som klientens tillidsmand. Helt har kravet ikke kunnet

22. *Jørgen Hansen.* Teknikeraftalen p. 45 f. UfR. 1921. 857 ØLD og 1966.820 HD

Efter *DL 5-14-4* forælder ansvaret 20 år efter, at opgaveløsningen er overladt advokatvirksomheden. 12)

Efter forældelseslov 1908 forælder advokatansvaret på 5 år. Da forældelsesfristen løber fra det tidspunkt, hvor klienten har kendskab til sit erstatningskrav imod advokatvirksomheden, er forældelsesfristen reelt uden betydning. Det tidsrum, som kan gå imellem afslutningen af en opgaves løsning og det tidspunkt, hvor klienten bliver klar over, at han har et erstatningskrav, kan være langt.

En 20-års hæftelse for erstatningskrav forekommer at være en meget lang tid. 13) *Ophører en advokatvirksomhed,* kræver en ansvarsforsikringsdækning af virksomheden en afløbsforsikring på 20 år. Træder en ældre advokat ud af en advokatvirksomhed på grund af alder, eller dør han, må de, som fortsætter advokatvirksomheden, have den udtrådtes ansvar forsikret i 20 år, for dels at sikre den udtrådte i tiden indtil proklama er udløbet i hans dødsbo, dels at sikre klienten, hvilket sidstnævnte behov består udover tiden for udløbet af det lige nævnte proklama. Har en advokat i nogle år virket i praksis og derefter taget ansættelse i det offentlige eller i erhvervlivet, indebærer forældelsesreglen, at han enten selv må holde ansvarsforsikringen i kraft i 20 år eller sikre, at andre gør det. 14)

Hensynet til mulighederne for at holde et advokatansvar forsikringsdækket taler klart imod en så lang forældelsesfrist som en 20 års regel.

For teknisk rådgivning og bistand indenfor bygge- og anlægssektoren er i *ABR 6.2.3.* gennemført en bestemmelse om, *at "rådgiverens ansvar ophører 5 år efter afslutningen af den rådgivningsopgave, som fejlen eller forsømmelsen vedrører. Ved rådgivning i forbindelse med udførelse af bygninger og anlæg ophører rådgiveransvaret dog tidligst 5 år efter afleveringen af den bygning eller det anlæg, fejlen eller forsømmelsen vedrører."*

12. Om reglens anvendelse på tekniske rådgiveres ansvar se UfR. 1984.411 ØLD.
13. Efter den svenske handelsbalk forælder konsultansvar 1 år efter opgavens afslutning. Denne frist antages også at omfatte advokatbistand.
14. Efter de i dag gældende policebetingelser pkt. 24 dækkes efter skadevirkningsprincippet. Denne dækning er suppleret med følgende bestemmelse: "Ved policens ophævelse ophører dækningen efter skadevirkningsprincippet, men skader, som konstateres og anmeldes efter dette tidspunkt, vil uden tidsbegrænsning være dækket efter skadesårsagsprincippet, såfremt den ansvarspådragende handling eller undladelse fandt sted i forsikringstiden og med den ved policens ophør gældende forsikringssum", jfr. A. Vinding Kruse: Advokatansvaret. København 1985 p. 133 og 140. Uanset policens tavshed herom må det antages, at en advokat, som udtræder af en advokatvirksomhed, der viderefører policen, er dækket med den på skadestidspunktet gældende forsikringssum.

en ansvarsforsikrings dækningssum, og ansvarsforsikringssystemet begrunder et behov for en tidsmæssig begrænsning af den periode, indenfor hvilken en advokat kan gøres ansvarlig for en opgaveløsning.

Foruden ansvarsforsikringssystemets begrænsninger begrunder navnlig de erstatningsretlige regler om solidarisk ansvar for flere skadevoldere, at det bør overvejes at gennemføre et prorataanvar i tilfælde, hvor en advokat er erstatningsansvarlig sammen med andre.

I det følgende skal disse behov søges analyseret.

11.4.2. Beløbsbegrænsning af advokatansvaret.

Gode grunde taler for, at der aftales en *beløbsregulering af advokatansvaret.* Gennem fornuftige ansvarsreguleringsbestemmelser opnås en tilpasning af den økonomiske risiko, som opgaveløsningen repræsenterer. Det er vigtigere, at et reguleret erstatningskrav blive betalt af de ansvarlige end at opstille regler, som kan føre til erstatningskrav af en størrelsesorden, som advokatvirksomhederne ikke kan magte. Gennemføres rimelige beløbsreguleringer af advokatvirksomhedernes ansvar, motiveres klienterne til at tage stilling til, hvorledes den risiko, som ligger uden for beløbsreguleringen skal dækkes. I mange større projekter vil det være naturligt at søge denne risiko dækket sammen med de øvrige risici, som dækkes gennem de forsikringer, som tegnes for selve projektet.

Nogen generel begrænsning af advokatansvarets størrelse lader sig ikke opstille. Dertil er advokatopgaver alt for forskellige. I forbindelse med forhandlingerne omkring *ABR 6.2.2.* overvejedes det af gennemføre en generel, deklaratorisk maksimumsgrænse for tekniske rådgiveres erstatningsansvar. 11). *I bemærkningerne til ABR 6.2.2.* siges herom følgende:

"Med den uensartethed, som karakteriserer bygge- og anlægsopgaver, er det fundet rigtigt at overlade det til forhandling i den konkrete sag, at bedømme størrelsen af en mulig ansvarsbegrænsning og forsikringsdækning af rådgiveransvaret ....."

Vanskelighederne med at lave en deklaratorisk maksimumsgrænse for advokatansvar er større end for byggeriets vedkommende.

11.4.3. Ansvarets begrænsning i tid, reklamation.

En advokatvirksomheds erstatningsansvar for fejl og forsømmelser ved en opgaves løsning er underkastet de *almindelige forældelsesregler* i retssystemet.

11. I leveringsbetingelser for STATENS TEKNISKE PRØVENÆVN er ansvaret for tingskade begrænset til kr. 500.000,- pr. skade. Jørgen Hansen: Teknikeraftalen. København p. 275 og 280.

ikke til stede. Det økonomiske grundlag for dækning af advokatvirksomheders erstatningsansvar bliver dermed ansvarsforsikringerne.

11.4. Advokatansvarets regulering.

11.4.1. Generelle bemærkninger.

Pålægges en advokatvirksomhed et *erstatningsansvar, som i væsentlig grad overstiger det beløb, som dækkes af advokatvirksomhedens ansvarsforsikring,* opnås herved kun, at advokatvirksomheden går konkurs – et resultat, som er til glæde for ingen.

At der for en advokatvirksomhed kan opstå et måske stort erstatningsansvar, som ansvarsforsikringen ikke dækker, er alvorligt for såvel virksomheden som for klienten. Alvoren for virksomheden og for i hvert fald nogle af de virksomheden tilknyttede advokater kræver ingen nærmere påvisning. Alvoren for klienten består i, at han lider et tab uanset, at han har haft tillid til opgaveløsningens rigtighed og til, at advokatansvaret for en uforsvarlig opgaveløsning ville blive dækket.

For såvel klienter som for advokatvirksomheder må det være en fordel, at spørgsmålet om advokatvirksomheders ansvar drages frem i lyset og diskuteres med henblik på at søge en for såvel klienter som for advokatvirksomheder balanceret regulering af advokatansvaret. 10)

Indenfor *bygge- og anlægsvirksomheden her i landet* har man for længst erkendt, at spørgsmålet om de tekniske rådgiveres ansvar er en del af spørgsmålene omkring fordeling af risikoen ved at lave bygninger og anlæg. Man har erkendt, at et reguleret ansvar for tekniske rådgivere er til fordel for bygge- og anlægsvirksomheden, og at fordelingen af risikoen for skader i bygge- og anlægsvirksomheden skal planlægges og koordineres på samme måde som et byggeris andre aktiviteter. Dette behov for bygge- og anlægssektorens vedkommende gælder også for juridisk bistand i forbindelse med bygge- og anlægsopgaver.

Behovet for en regulering af advokatansvaret kommer først og fremmest frem gennem de begrænsninger, som knytter sig til *de professionelle ansvarsforsikringers dækningsbegrænsninger.*

Ansvarsforsikringssystemet begrunder et behov for at kunne beløbsbegrænse et advokatansvars størrelse, således at det kommer til at svare til

10. *A. Vinding Kruse:* Advokatansvaret. København 1985 p. 113 f behandler spørgsmålet om advokaters ansvarsfraskrivelser. De her nævnte tilfælde af forbehold omkring ikke undersøgte eller ikke behandlede spørgsmål omkring en rådgivning og om givne oplysninger om risikobetonede dispostioner eller fremgangsmåder hører efter min opfattelse naturligt hjemme under spørgsmålet om den professionelle standards krav, jfr. kap. 6.4.

somheden, kan komme til, at klientens retsstilling ville være blevet en anden, hvis advokaten havde handlet anderledes, end han gjorde under førelsen af retssagen eller voldgiftssagen. 6) En mulig undtagelse herfra kan antagelig kun gøres, hvis der er tale om meget *åbenbare fejl.*

For retssagers vedkommende må det antages, at vanskelighederne for klienten med at dokumentere et tab er så store, at der ikke bliver ret meget tilbage af et professionelt erstatningsansvar. 7) *A. Vinding Kruse* oplyser 8) med henvisning til en nævnskendelse fra 1949, at en advokat havde handlet urigtigt ved, da han opfyldte en dom, trods et af klienten tilkendegivet ønske om appel, ikke havde taget forbehold herom. Advokaten blev frifundet for erstatningsansvar, da det måtte anses for lidet sandsynligt, at dommen ville være blevet ændret ved appel. 9)

Ved økonomisk og juridisk rådgivning forudsætter opgørelsen af et tab, at klienten kan påvise, at han ville have disponeret anderledes, end han gjorde, hvis han havde fået en rådgivning med et andet indhold, end han fik. Bagklogskab i forretningsforhold er normalt ikke et egnet grundlag for opgørelsen af et erstatningskrav.

11.3. Advokatansvarets størrelse.

Efter de erstatningsretlige regler er en skadevolder ansvarlig for det adækvate formuetab, han har forvoldt ved skadeforvoldelsen. Bortset fra kravet om, at et formuetab skal være adækvat i forhold til skadeforvoldelsen, gælder der ikke i erstatningsretten nogen grænse for, hvor stort et advokatansvar kan blive. Med den udvikling af samfundet, vi har oplevet i tiden efter den anden verdenskrig, er den økonomiske værdi af mange investeringer og kontrakter, hvori advokater medvirker som rådgivende, vokset, og dermed er også vokset størrelsen af en advokatvirksomheds mulige ansvar for en skadelig rådgivning eller for en fejlekspedition.

Med den beskatning som her i landet gælder for advokatvirksomheder, er mulighederne for at tilvejebringe en blot nogenlunde stor egenkapital

6. Se UfR. 1929.236 HD. og 1948.58 HD.
7. UfR. 1931.1048 SHD. En statsaut. revisor havde uden forbehold attesteret et handelsfirmas driftsregnskab og status, uden at have foretaget tilstrækkelig kontrollerende undersøgelser. Han blev imidlertid frifundet i en erstatningssag, der efter at firmaet var trådt i likvidation, anlagdes af en af firmaets kreditorer, fordi vedkommende kreditor ikke kunne godtgøre at have lidt noget tab ved den urigtige opgørelse, se også Mogens Christensen: Revisors Skriftlige Erklæringer. København 1981 p. 150.
8. A. Vinding Kruse: Advokatansvaret.København 1985 p. 63.
9. Se også UfR. 1981.755 ØLD

man skal lægge sig fast på, når man skal opgøre klientens kurstab i et uroligt obligationsmarked, jfr. *UfR. 1978.185 HD.* Undlader en advokat rettidig at anke en tabt retssag eller i tide at indgive en stævning, eller undlader han at få afhørt et centralt vidne, er tabsopgørelsen afhængig af, hvilket udfald en endelig dom ville have fået; en viden ingen har. Uanset at advokaten kan have påført sin klient et tab, *lader en økonomisk forskel imellem et faktisk sagsforløb og et ukendt hypotetisk sagsforløb sig vanskeligt bevise.*

Muligheden for i erstatningssagen at få prøvet, om indholdet af den dom eller voldgiftskendelse, som aldrig blev afsagt, ville have ændret klientens stilling, er i praksis lille.

Har en advokat i forbindelse med en personskadeerstatningssag glemt at kræve f.eks. invaliditetserstatning i tillæg til de øvrige krav, han fik pålagt skadevolderen at betale, er opgaven med at opgøre klientens tab ikke så vanskelig som i tilfælde, hvor en afgørelse baserer sig på en kompliceret bevisførelse, og på vurderinger af dokumenter og forklaringer. Selv om man kunne forestille sig, at alle parter og vidner i sagen blev indkaldt i erstatningssagen, ville allerede den tidsforskel, som ligger imellem forklaringerne i sagen og i erstatningssagen, og det forhold, at klientens modpart i sagen ikke kan procedere sine synspunkter i erstatningssagen, gøre, at det er næsten umuligt at tro på, at bedømmelsesgrundlaget i erstatningssagen ville svare – blot nogenlunde – til det bedømmelsesgrundlag, som ville have været til stede for de dommere, som skulle afsige den dom, som aldrig blev afsagt. Endnu vanskeligere bliver det, hvis de forsømmelser, som advokaten søges pålagt ansvar for, er begået i forbindelse med førelsen af en voldgiftssag her i landet eller i udlandet, og hvor en ordinær domstol skal søge at vurdere, hvilken rolle de forhold, som advokaten kritiseres for ikke at have efterlevet, ville have haft for voldgiftssagens udfald.

Hvem skal i erstatningssagen procedere rigtigheden af de synspunkter, som modparten fik medhold i? Det forekommer ikke troligt, at den advokat, mod hvem erstatningskrav søges gennemført, skal påtage sig modpartens procedure under erstatningssagen.

Til det sagte kommer, at retsplejemæssige og retskraftsmæssige hensyn begrænser domstolenes adgang til i erstatningssager at prøve og at udtale sig om den retsstilling, som gennem den afsagte dom er skabt omkring klientens modpart i sagen.

Man må derfor nok acceptere, at der består særdeles ringe muligheder for, at den domstol, som skal dømme i erstatningssagen mod advokatvirk-

den professionelle standards krav, må udtalelsen afgives af advokatrådet, jfr. § 19 i advokatsamfundets vedtægt. Efter vedtægtens § 19 stk. 5 kan en sådan udtalelse fra advokatrådet dog ikke kræves til brug ved sager for advokatnævnet eller for en kredsbestyrelse. Dette betyder, at en advokat, som er indklaget for nævnet, ikke kan få rådets udtalelse om, hvorvidt han har handlet i overensstemmelse med den professionelle standards krav. Har nævnet taget stilling til, at en advokat har krænket kravene til god advokatskik, og rejses der efterfølgende erstatningssag for domstolene, forhindrer vedtægtens § 19 stk. 5 ikke, at advokatrådet afgiver en udtalelse om den professionelle standards krav til brug for domstolsbehandlingen. Om det overhovedet kan tænkes, at advokatrådet vil gøre noget sådant, og om advokatrådet i en sådan udtalelse ville desavouere nævnets vurdering, må læseren tage stilling til. Det må være i alles interesse, at advokatrådets udtalelse kommer før nævnsbehandlingen.

Disse forhold sammenholdt med advokatnævnets manglende kompetence til at afgøre erstatningskrav imod advokatvirksomheder gør, at nævnet for ikke at komme til at præjudicere en domstols erstatningsretlige afgørelse, bør begrænse sin disciplinære virksomhed til først at virke efter, at erstatningskrav er endeligt afgjort, medmindre der er tale om sager, hvor det er sikret, at erstatningskrav imod advokaten ikke vil blive fremsat. At nævnet hidtil ikke har efterlevet et sådant retssikkerhedshensyn, er beskrevet ovenfor i kap. 6.2.

Forudsætningen for, at der kan blive tale om at diskutere erstatningsansvar i forbindelse med en opgaves løsning, er, at advokaten gennem opgaveløsningen *har påført klienten et tab.* Advokatansvaret adskiller sig fra mange andre professionelle rådgiveres ansvar ved, at der normalt aldrig i forbindelse med løsning af en advokatopgave forvoldes *skade på personer eller ting. 4) Advokatvirksomheders erstatningsansvar vil typisk være ansvar for ren formueskade.*

Opgørelsen af en formueskade rummer ofte ikke problemer. Er en post obligationer forsvundet i et dødsbo eller kommet på afveje, har en advokat frigivet en deponeret købesum i strid med vilkårene for købesummens frigivelse, og bliver ejendomshandelen ikke gennemført, rummer det ikke de store vanskeligheder at gøre tabet op.

Vanskeligere bliver det, hvis man ikke har noget særligt kendskab til, hvordan det ville være gået, hvis klienten havde handlet anderledes, end han gjorde. Forsømmer en advokat at færdiggøre en ejendomshandel hurtigt og at hjemtage et lån, kan det være vanskeligt at vide, hvilken dato

4. Tingskade kan dog tænkes, f.eks. hvor en advokat overser en tinglyst servitut i en byggesag, og en bygning bliver ulovlig og må bygges om.

Sammenligner man de to definitioner er det vanskeligt at se forskel. *A. Vinding Kruse* sammenligner begrebet god advokatskik med culpabegrebet for advokatansvar.

"Hvad særligt angår retsstandarden "god advokatskik" må det betones, at denne først og fremmest tager sigte mod en moralcodex for advokatstanden og ikke imod de i erstatningsretlig henseende relevante agtsomhedskrav. Tilsidesættelse af god advokatskik ... vil kunne medføre disciplinære følger for den pågældende advokat ... men vil e.o. kunne være afgørende for pålæggelse af erstatningspligt, men overtrædelse af standarden vil dog kun undtagelsesvis medføre tab for klienten. Men er dette tilfældet vil der formentlig være formodning for erstatningspligten."

Der er grund til at tage skarpt afstand fra en opfattelse, som sætter lighedstegn mellem det erstatningsretlige culpabegreb for advokatansvar og begrebet god advokatskik. I kap. 6.2. er begrebet god advokatskik behandlet, og det er påvist, at det som retlig standard er uegnet som grundlag for retlige sanktioner, så længe begrebets indhold hviler på advokatnævnets skøn og er frigjort fra formulerede normer.

I kap. 6.2. er gennemgået en række nævnskendelser, hvor advokatnævnet er gået meget vidt i retning af at gå ind i spørgsmålet, som henhører under domstolenes prøvelse, så tæt at nævnets afgørelse i praksis vil præjudicere domstolsprøvelse.

Sager om *advokaters erstatningsansvar afgøres af domstolene,* medmindre der indgås særlige voldgiftsaftaler om spørgsmålets afgørelse. Advokatnævnet har ingen kompetence til at tage stilling til spørgsmålet, om en advokatvirksomhed er erstatningsansvarlig for en opgaveløsning. Under forberedelsen af revisionen af retsplejelovens afsnit om advokater anmodede forbrugerrådet retsplejelovsudvalget om at gøre advokatnævnet kompetent til også at kunne afgøre erstatningssager. Dette afviste udvalget. 5).

At advokatnævnets procesform ikke egner sig til at gennemføre erstatningssager er ret klart. De fornødne garantier for en rigtig afgørelse er ikke til stede, og i hvert fald en del af advokatnævnet, som består af ikke-advokater, kan ikke påregnes at have kendskab til indholdet af den professionelle standards krav. Spørgsmålet om fastsættelsen af den professionelle standards krav indeholder behov for et dybt kendskab til, hvordan advokatvirksomheder arbejder og tænker, når de løser deres opgaver, og udviklingen af den professionelle standards krav rummer såvel faglige som erhvervspolitiske aspekter, som er advokatnævnet fremmede. Skal der til en erstatningssag afgives en udtalelse om indholdet af

5. Betænkning 871/1979 p. 142 og p. 58.

En fastslåen af, om der fra en advokats side er begået en *uforsvarlig handling eller undladelse*, rummer ikke de største problemer i erstatningssager imod advokater.

Om en advokat har handlet i strid med sin klients instruktioner, om en advokat har krænket den professionelle standards krav for en opgaveløsning, eller om en advokat i opgaveløsningen ikke har opfyldt den gennem praksis skabte tradition, volder i praksis normalt kun problemer i sager, hvor spørgsmålet rejses, om advokaten burde have formuleret opgaven bredere og mere omfattende, end han gjorde, jfr. kap. 3.2. og 6.3., eller hvor der skal tages stilling til grænsen imellem en forsvarlig og en uforsvarlig skønsudøvelse.

Om en advokatvirksomhed i sin opgaveløsning har *handlet i strid med god advokatskik* har kun ringe interesse for en erstatningssag. Med det indhold, som begrebet advokatskik fik i 1982, burde det være lige så uinteressant for bedømmelsen af en advokats erstatningsansvar at konstatere, at en adfærd har været i strid med god advokatskik, som det for en erstatningssag er at konstatere, at skadevolderen i forbindelse med skadeforvoldelsen er blevet straffet for overtrædelse af færdselsloven eller af arbejds- og fabrikslovgivningens regler. Kun i tilfælde hvor den adfærd, som advokatnævnet sanktionerer som værende i strid med god advokatskik, har krænket en formuleret regel, som har som formål at sikre rådgivningens – eller opgaveløsningens kvalitet eller, som har som formål at beskytte klientens interesser i opgaveløsningens resultat, kunne man overveje at lade en advokatnævnskendelse få betydning for den erstatningsretlige bedømmelse, men som påvist i kap. 6.2. findes sådanne formulerede regler ikke for advokatnævnets afgørelser.

Medens der ikke bør herske tvivl om rigtigheden af, at det forhold, at advokatnævnet finder, at god advokatskik er krænket, er uden betydning for bedømmelsen af, om ansvarsgrundlag for et erstatningsansvar foreligger, er det tvivlsomt, om sætningen udtrykker den gældende tilstand.

Som nævnt i kap. 6.2. defineres god advokatskik i *betænkning 871/1979 som "den adfærd, som gode og omhyggelige fagligt kompetente advokater udviser, og som opfylder de faglige og etiske krav, der på grundlag af lovgivningens regler må opstilles."*

I sin bog om advokatansvaret 3) *definerer A. Vinding Kruse culpanormen for advokaters erstatningsansvar som, at "advokaten har påført sin klient et formuetab som følge af, at han har udført rådgivningen og øvrige betroede opdrag og ekspeditioner med mindre omhu og påpasselighed end en god og ordentlig advokat normalt ville have gjort i et tilsvarende tilfælde."*

3. *A. Vinding Kruse:* Advokatansvaret. København 1985 p. 13 f.

Det professionelle ansvar er andet end et helt eller delvis forsikringsdækket erstatningsansvar. Uanset mængden af sager hos ansvarsforsikringsselskaber forekommer den erstatningsretlige konsekvens at være vildt overdrevet i vurderingen af det professionelle ansvars betydning for en rådgivning eller for en stand. Det forekommer umiddelbart rigtigere at se på det professionelle ansvar bag en rådgivning, der er i orden (og hvor spørgsmålet om erstatningsansvar allerede derved er uinteressant) end at anskue det professionelle ansvar ud fra en uforsvarlig rådgivning, som har påført klienten tab. Rådgiverhonoraret er ikke en ansvarsforsikringspræmie for tab, som klienter lider, fordi en rådgivning har vist sig at være uforsvarlig. Honoraret er som påvist i kap. 10.2. vederlaget for værdierne i videste forstand af alle de elementer, som indgår i løsningen af den opgave, som rådgiveren indenfor sit fagområde stort set selv formulerer og løser under den professionelle standards krav.

Det professionelle ansvar er et udtryk for rådgiverens forpligtelse til indenfor sit fagområde at præstere den rådgivning – ydelse eller opgaveløsning - som er relevant for og tilstrækkelig til at opfylde det behov, som begrunder, at klienten har søgt rådgiverens bistand.

Dette ansvar har en rådgiver i enhver opgave, han påtager sig. Således formuleret udtrykker det professionelle ansvar rådgiverens pligt til at opfylde den professionelle standards krav og til at opfylde den gennem praksis skabte tradition for rådgivningsvirksomhedernes udøvelse.

I det følgende skal behandles enkelte mere overordnede spørgsmål omkring advokatvirksomhedens erstatningsansvar, som spørgsmål om ansvarets grundlag, om advokatansvarets størrelse, om advokatansvarets regulering samt om, hvem der hæfter for et advokatansvar. En fremstilling af en egentlig erstatningsret for advokater vil ikke blive forsøgt. Noget sådant ville være meningsløst så kort tid efter, at *A. Vinding Kruse* i 1985 har revideret sin bog: *Advokatansvaret.*

11.2. Om erstatningsansvarets indhold.

Hverken i advokatrådets regler om god advokatskik og kollegialitet eller i retsplejeloven er formuleret nogen standard som grundlag for advokaters professionelle erstatningsansvar. Spørgsmålet om, efter hvilke regler en advokat er ansvarlig for tab påført klienter eller andre, må besvares med en henvisning til erstatningsrettens regler. I *betænkning* 871/1979 side 58 siges udtrykkeligt, *"at erstatningsansvarets indhold fastlægges af domstolene under hensyn til de krav om agtpågivenhed og nøjagtighed, der kan stilles til professionens udøvere".*

Crayencour 2) nævner, at traditionelt var rådgiveren ansvarlig for varetagelsen af sin klients interesser.

"For at sige det lidt kort og summarisk, var han fuldt ansvarlig for varetagelsen af disse interesser og krævede af sin klient, at denne havde tiltro til ham. I dag er denne varetagelse af klientens interesser naturligvis stadig hans væsentligste opgave og forudsætter altid tillid, men derudover påtager udøveren af det liberale erhverv sig et nyt ansvar, nemlig at informere sin klient og sætte denne i stand til at tage situationen i egne hænder og selv at påtage sig ansvaret. Udøveren af det liberale erhverv er ikke mere den, som alene ved og alene foretager sig det, som han mener bør gøres, han er også den, der skal hjælpe klienten til at få sin egen identitet, sin egen handleevne og sin frihed. Også på dette punkt må det siges, at de etiske regler, der iøvrigt udtrykker næsten det samme, i fremtiden bør gøre dette klart ud fra en helt anden indstilling.

Traditionelt begrænses fremstillingen af det professionelle ansvar til de tilfælde, hvor en opgaveløsning begrunder, at rådgiveren pålægges et *erstatningsansvar,* typisk fordi klienten har lidt tab ved fejl eller forsømmelser i forbindelse med rådgivningsopgavens løsning. Med denne afgrænsning bliver genstanden for det professionelle ansvar en del snævrere end genstanden for kravene til advokatopgavers løsning og til den professionelle standards krav, idet disse krav godt kan være krænkede i forbindelse med en advokatopgaves løsning, uden at der derved er påført klienten et økonomisk tab.

Der er ikke tvivl om, at regler om erstatningsansvar for rådgivende bistand, strengheden af dette ansvar og ansvarets omfang har nøje sammenhæng med, hvor stærkt en stand af liberale virksomheder står i samfundet. Lande, som stort set ikke kender et professionelt rådgiveransvar, kender eller respekterer stort set heller ikke en stand af professionelle rådgivere. Dette er en af grundene til, at f.eks. rådgivende ingeniører står langt stærkere i det danske samfund, end de gør f.eks. i det franske.

En forsikringsdækning af rådgivernes erstatningsansvar suppleret med en hensigtsmæssig regulering af rådgiveransvaret i størrelse og tid gør, at det professionelle ansvar får en anden dimension. Økonomisk bliver spørgsmålet om ansvaret et spørgsmål om, hvem der skal tilvejebringe forsikringsordningen, og hvem der skal betale omkostningerne herved, vel vidende at præmien for de af rådgivervirksomhederne tegnede ansvarsforsikringer indgår i virksomhedernes honorarer. Fra det øjeblik muligheden for at ifalde erstatningsansvar kom til at spille en rolle, har næsten alle organisationer af liberale erhvervs udøvere stillet krav om, at de enkelte virksomheder skal have en ansvarsforsikringsdækning, således at der i rimeligt omfang er økonomisk dækning bag virksomhedernes erstatningsansvar.

2. l. c p. 22.

11. Det professionelle ansvar.

11.1. Begreb.

I kap. 3 blev behandlet spørgsmål omkring advokatopgavens indhold og løsning, og i kap. 6 blev behandlet spørgsmål om krav, som den professionelle standard sætter til løsningen af advokatopgaver. Begge spørgsmål har nøje sammenhæng med det professionelle ansvar. Kravene til advokatopgavers løsning og den professionelle standards krav udtrykker *forpligtelser,* som advokatvirksomhederne må opfylde i forbindelse med løsning af deres opgaver, medens det professionelle ansvar traditionelt udtrykker de tilfælde, hvor en advokatvirksomheds opgaveløsning udløser en eller anden *retlig sanktion* imod en eller flere af de advokater, som virker i advokatvirksomheden. De sanktioner, som typisk kommer på tale, er reaktioner begrundet i, at opgavens løsning strider imod, hvad *kravene til god advokatskik tilsiger* – påtale fra advokatnævnet, bøde, fratagelse af opgaven eller i særlige tilfælde fratagelse af advokatbeskikkelsen – reaktioner i form af pålæg af et *erstatningsansvar* i tilfælde, hvor en uforsvarlig opgaveløsning har påført klienten et tab, samt en reaktion i form af *nedsættelse eller måske bortfald af advokatvirksomhedens honorar.*

Alle former for reaktioner på en opgaveløsning udtrykker et professionelt ansvar for advokatvirksomheden.

Det professionelle ansvar opleves traditionelt som et af de centrale elementer i al rådgivende bistand og bliver dermed et af adelsmærkerne for de liberale erhvervs virksomheder.

Crayencour 1) fremhæver *"at det personlige ansvar i forbindelse med fagets udøvelse er et af de vigtigste grundlag for det liberale erhverv."*

Enhver udøver af et erhverv er ansvarlig for sin faglige virksomhed. Det kan derfor være naturligt at prøve at beskrive, hvorfor det professionelle ansvar bag liberale erhverv opleves som et væsentlig mere centralt element end en sælgers opfyldelse af et køb eller en entreprenørs opfyldelse af en entreprise.

1. Crayencour: Det europæiske Fælleskab og den frie bevægelighed for de liberale erhverv. Luxembourg 1981 p. 21."

En opfattelse, hvorefter rimelighedskriteriet i rpl. § 126 stk. 2 fortolkes i overensstemmelse med aftl. § 36's indhold, er i overensstemmelse med lovforslagets bemærkninger om salæraftaler.

Det kunne overvejes, om udtryksformen i rpl. § 126 stk. 2 indebærer en ændring af *bevisbyrden* i forhold til den normalt gældende bevisbyrdefordeling. Efter såvel kbl. § 5 som normale bevisbyrderegler *er det den, som vil hævde, at et honorar er (åbenbart) urimeligt, som har bevisbyrden herfor.* Havde det med rpl. § 126 stk. 2 været meningen at gennemføre en regel om, at en advokat i mangel af honoraraftale skal bevise det fremsatte kravs rimelighed, måtte man i det mindste have præciseret noget sådant i loven eller i hvert fald i bemærkningerne til loven. Dette er ikke sket. En fortolkning, hvorefter § 126 stk. 2 måtte fravige normale bevisbyrderegler i aftaleforhold måtte i så fald også omfatte salæraftaler, for hvilke bemærkningerne til § 126 stk. 2 netop henviser spørgsmålet om aftalens indhold og rækkevidde til de sædvanlige obligationsretlige regler for aftalers forståelse og udfyldning.

omstændighederne kan være krænkelse af god advokatskik, er det naturligt at rejse spørgsmålet om, hvad et rimeligt honorar er.

Spørgsmålet om, hvad et rimeligt honorar er, har betydning for fortolkningen af de vejledende regler i relation til den konkrete salærfastsættelse og for honorarfastsættelsen for opgaver, hvor ingen salærregler findes.

På længere sigt må det antages, at salærreglerne bliver så belastende for advokatvirksomhederne, at reglerne må ophæves, i hvilken situation spørgsmålets betydning vil vokse. Med fremhævelsen i bemærkningerne til lovforslaget kan der ikke herske tvivl om, at *et advokathonorar, som er beregnet i overensstemmelse med de af monopoltilsynet godkendte salærregler eller andre af monopoltilsynet fastsatte regler, ikke er et urimeligt advokathonorar.* Disse regler dækker dog kun en del af advokatvirksomhedernes opgaver.

Retsplejelovens og bemærkningernes tavshed om, hvad ordet "rimeligt" betyder må betyde, at spørgsmålet om advokathonorarers rimelighed iøvrigt må bedømmes *efter normale obligationsretlige regler* for fastsættelse af vederlag i gensidigt bebyrdende aftaleforhold.

Er der indgået aftale om advokathonorarets størrelse, er aftalen som påvist i kap. 10.4. gyldig med den begrænsning, som følger af aftl. § 36.

Er der ikke indgået nogen aftale, *er den obligationsretlige hovedregel med grundlag navnlig i kbl. § 5, at klienten må betale, hvad advokaten forlanger, medmindre klienten godtgør, at honoraret er åbenbart urimeligt.* Kbl. § 5's udtryk "åbenbart urimeligt" er for advokater formelt ændret af rpl. § 126 stk. 2 til "urimelig" eller "ikke rimelig". Det er dog tvivlsomt, hvor meget realitet der for en domstols bedømmelse i dag vil være i forståelsen i praksis imellem de to lovudtryk.

Det er ikke sandsynligt, at en domstol i dag selv indenfor købelovsområdet vil dømme en køber til at betale et vederlag, som domstolen finder "urimeligt" med henvisning til, at vederlaget ikke er "åbenbart urimeligt". For en moderne obligationsretlig tankegang udtrykker ordene "åbenbart urimeligt" i kbl. § 5 snarere en tolerance i forståelsen af urimelighedskriteriet, som udtrykker, at domstolen først tilsidesætter sælgerens vederlagsfastsættelse i tilfælde, hvor køber *har overbevist domstolen om,* at sælgerens krav er urimeligt.

Den obligationsretlige hovedregel udfylder den manglende honorar- eller vederlagsaftale i det gensidigt bebyrderne kontraktsforhold med en regel om, at den, der præsterer eller leverer en ydelse, fastsætter vederlaget eller honoraret herfor indenfor de grænser, som følger af lovgivningens regler om aftalers gyldighed. Denne grænse er først og fremmest udtrykt igennem bestemmelsen i aftalelovens § 36.

glæden over sagens udfald bør have fortaget sig, men ikke så lang, at udviklingen af neurotiske aggressioner over sagens resultat eller over modpartens procedure har domineret klientens personlighed eller tankegang. Der kan ikke være tvivl om, at en ret kort klagefrist kan medvirke til den endelighed af afgjorte sager, som modvirker udviklingen af neuroser hos klienter. En frist på 6 måneder fra det tidspunkt, hvor en klient har modtaget en advokats endelige regning for løsning af en opgave burde kunne tilgodese forbrugerbeskyttelseshensynet. Efter *rpl. 147 b stk. 2 skal klager i disciplinærsager indgives "inden 3 måneder efter, at klageren er blevet bekendt med det forhold, som klagen vedrører." Bestemmelsen finder ikke anvendelse på salærklager.*

Uanset tavshed herom i retsplejeloven og i salærtaksterne må det antages, at advokatmyndighedernes adgang til at påkende salærklager må begrænses, dels af de *almindelige forældelsesregler,* dels af obligationsrettens *regler om condictio indebiti.* Hvorvidt de obligationsretlige regler om skyldanerkendelse og om manglende reklamation finder anvendelse på advokaters salærkrav, er uklart. Der synes dog ikke at være grund til at antage, at aftaleforholdet mellem en klient og hans advokat er så fremmedartet fra andre aftaleforhold, at de obligationsretlige regler ikke skulle kunne finde anvendelse.

10.5. Hvad er et "rimeligt honorar."

I kap. 8.2.3. blev nævnt bindingen i rpl. § 126 stk. 2, hvorefter en advokat ikke må kræve højere vederlag for sit arbejde, end der kan anses for rimeligt. Med ændringen af retsplejeloven i 1982 blev dette krav til advokatvirksomhed udvidet fra at gælde for *"den bistand og tjeneste, han i sådan egenskab yder ved udførelse af retssager" (tidligere rpl. § 134) til al advokatvirksomhed. I bemærkningerne til § 126 stk. 2 fremhæves "at bestemmelsen kan danne grundlag for, at et vederlag nedsættes eller bortfalder, hvis spørgsmålet indbringes for en kredsbestyrelse og eventuelt efterfølgende for advokatnævnet ... eller for de almindelige domstole under et civilt søgsmål.*

Bestemmelsen angiver samtidig en advokatpligt, hvis tilsidesættelse efter omstændighederne har karakter af disciplinær forseelse. Fastsættelse af vederlag for advokaters arbejde vil iøvrigt være underkastet den almindelige pris- og konkurrencelovgivning."

Hverken betænkning 871/1979 eller bemærkningerne til lovforslaget beskæftiger sig med, hvad et rimeligt advokathonorar er. Med de krav, som indeholdes i rpl. § 126 stk. 2 og med fremhævelsen i bemærkningerne til lovforslaget om, at et krav om betaling af et urimeligt honorar efter

gæld, hvis sagen tabes, indebærer allerede procesrisikoen ved enhver sag et krav om, at en sags finansiering ikke påfører klienten - væsentlige - omkostninger, hvis sagen tabes. En sådan finansiering kan tilbydes af retshjælpsordninger og af retshjælpsforsikringer. I det omfang sådanne ordninger er utilstrækkelige, kan finansieringsopgaven kun løses af advokatvirksomhederne. 20) Med de begrænsninger og den utilstrækkelighed, som i dag præger såvel retshjælpsordningen som retshjælpsforsikringen må det være ret klart, at aftaler om contingent fee må blive en ikke usædvanlig form for salæraftaler her i landet, hvis ikke en række medlemmer af samfundet skal afskæres fra at gennemføre deres retskrav på grund af retssystemets omkostninger.

At navnlig forsikringsselskaberne ønsker, at advokatstanden føres ind i denne retshjælpsopgave, i stedet for at fjerne behovet herfor, er vanskeligt at forstå. Der består dog intet grundlag for at hævde, at forsikringsselskaberne ikke har gennemtænkt udformningen af retshjælpsforsikringens dækningsområde.

Spørgsmålet om honoraraftaler har sammenhæng med *betydningen af, at en klient betaler en honorarregning uden indsigelse, og med spørgsmålet om klientens forpligtelse til at reklamere overfor modtagne honorarregninger.*

Det blotte forhold, at en klient uden indsigelse eller forbehold betaler en advokatvirksomheds honorarnota, indeholder ikke en aftale om det i notaen beregnede salær. Advokatnævnet har tidligere fundet, at klientens ukendskab til, hvad et rimeligt advokathonorar er, legitimerer en klageadgang, uanset at honorarregningen er betalt uden forbehold.

Det *hensyn til endelighed i aftaleforhold*, som er opfyldt, et hensyn som også gælder advokatvirksomheders honorarforhold til deres klienter, rejser i høj grad spørgsmålet om, hvor langt det er betimeligt at gå i advokatmyndighedernes revision af for længst afsluttede kontraktsforhold. På det tidspunkt, hvor en klient betaler en advokatvirksomheds honorarregning, er der grund til at tro, at klienten kan overskue omfanget og værdien af advokatvirksomhedens indsats og størrelsen af det beregnede honorar. I et så forbrugerorienteret samfund som det danske, hvor der findes klagenævn for næsten alt, hvad forbrugere kan ønske sig eller kommer i berøring med, er det ikke let at forstå, at der ikke bør gælde en frist for at kunne klage til advokatnævnet. *En frist bør være så lang, at choket eller*

20. Her i landet vil praksis omkring tilkendelse af sagsomkostninger til den vindende part indebære vanskeligheder omkring en advokatfinansieret sagsførelse. I USA hvor den vindende part ikke tilkendes sagsomkostninger, er finansieringsspørgsmålet begrænset til advokatvirksomhedens eget honorar.

grad består her i landet uanset retshjælps- og retshjælpsforsikringsordningerne. Dette gælder navnlig for personskadeerstatningskrav, som ikke er dækket af retshjælpsforsikring og for krænkelse af opfinderes og forfatteres rettigheder. I sidstnævnte tilfælde er behovet for salæraftaler ikke begrænset til førelse af retssager. Skal en opfinder eller designer have advokatbistand til oprettelse af en licensaftale omkring udnyttelsen af opfindelsen eller designet, vil licensaftalen og dens økonomiske udbytte ofte være opfinderens eller designerens eneste grundlag for finansiering af advokatbistanden.

Axel H. Pedersen 19) anfører, at contingent fee-aftaler "er i strid med sagførergerningens væsen. Sagføreren er et retsplejeorgan og bør som sådan upartisk og objektivt søge at virke for sandhedens og rettens sejr, men det kan han kun, når sagen ikke berører hans egne personlige interesser. Et pactum de quota kan gøre ham utilladelig hasarderet, og det kan skabe vanskeligheder for forlig." Det sidste er vist nok rigtigt, ellers kan det omtvistes, hvor meget realitet disse synsmåder rummer.

Det er ved overvejelsen af, hvorvidt der skal anlægges retssag, at sagføreren skal være objektiv og indtage en dommers stilling. Ellers skal en sagfører – til en vis grad – være ensidig, og hans prestige vil altid være bedst tjent med, at sagen vindes, hvortil kommer, at han også uden nogen som helst forudgående aftale kan se hen til udfaldet af salærets fastsættelse.

Større vægt har utvivlsomt indvendingerne af kollegial natur: "Det er uværdigt for en sagfører at gøre sit vederlag afhængig af sådanne usikre momenter. En god arbejder er sin løn værd. Og aftaler af denne art kan føre til illoyal konkurrence."

Om aftaler om no cure, no pay anfører Axel H. Pedersen, at disse aftaler rummer en fare for "at der hidses til processer, og for "klientfiskeri.""

Der kan – ikke mindst på baggrund af udviklingen i USA – ikke være tvivl om, at en anerkendelse af contingent fee-aftaler indebærer risici for, at aftalerne anvendes ud over, hvad et retshjælpshensyn til klienten kan begrunde, og for at en almindelig anvendelse af contingent fee-aftaler navnlig indenfor personskadeområdet indebærer risiko for en hævning af personskadeerstatningsniveauet.

Anerkender man, at der således som retssystemet er udformet, findes retskrav hos medlemmer af samfundet, som ikke kan gennemføres, fordi omkostningerne ved juridisk bistand og ved en sagsførelse ikke kan betales af den berettigede, *kan et hensyn til retsplejen ikke undgå at tillade, at sagens økonomiske værdi af den berettigede bruges som grundlag for finansiering af den juridiske bistand og af omkostningerne ved sagens førelse.* Da optagelse af banklån o.lign. til finansiering af omkostningerne ved sagens førelse efterlader klienten med en måske velfærdstruende

19. Axel H. Pedersen: Sagførersalærer. København 1958 p. 37.

Et særligt spørgsmål omkring salæraftaler er spørgsmålet om aftaler om *salærets afhængighed af sagens udfald.* Spørgsmålet, som navnlig – men ikke udelukkende – har betydning for førelse af retssager, har sammenhæng med problemerne omkring *contingent fee.*

Efter de i dag gældende salærregler omtales i afsnit I stk. 4, at der i sager kan tages særligt hensyn til sagens udfald, når taksten skal fraviges. Hvilken vægt sagens udfald i sådanne tilfælde skal tillægges, må afhænge af et konkret skøn.

De i dag gældende regler udelukker ikke aftaler, hvorefter advokatens salær gøres afhængig af sagens udfald. Tidligere fremgik dette af rpl. § 134 stk. 1, hvorefter det ikke var forbudt at betinge sig højere betaling for det tilfælde, at sagen vindes, end for det tilfælde, at den helt eller for en del tabes, ligeså lidt som det var forbudt at betinge sig en vis andel af sagens genstand.

Bestemmelsen er i dag afløst af den mere generelle regel i rpl. § 126 stk. 2.

Advokatrådet har godkendt en aftale om contingent fee i et tilfælde, hvor aftalen blev indgået med en udenlandsk klient, der var vant til sådanne aftaler. 18)

Spørgsmålet om contingent fee-aftaler er relevant også for borgere i det danske samfund. Som det skal påvises nedenfor, er spørgsmålet om contingent fee ikke et spørgsmål, som er begrænset til aftaler med udenlandske klienter fra retsområder, hvor contingent fee-aftaler er sædvanlige.

Efter de her i landet gældende regler for advokathonorarer er det ret klart, at skal en advokatvirksomhed ved sin honorarberegning kunne tage større hensyn til sagens udfald, end hvad der følger af salærtakstens afsnit I stk. 4, må der indgås en aftale herom med klienten. Bevisbyrden for, at en aftale er indgået, påhviler advokatvirksomheden.

Spørgsmålet om behov og begrundelse for anvendelse af contingent fee i forbindelse med førelse af retssager blev behandlet ovenfor i kap. 6.6.3 i forbindelse med retshjælpsforsikring. Det blev her påvist, at contingent fee i sin oprindelse var retshjælp for personer, som ikke havde andet økonomisk grundlag for finansiering af en retssag end det økonomiske krav, sagen drejede sig om. Det blev ligeledes nævnt, at dette behov i høj

18. *H. Stakemann Spang-Hanssen:* Advokatsalærer. København 1985 p. 13. I Norge forbyder de etiske regler § 13 indgåelse af no cure no pay, if cure good pay-aftaler, dog således at beregningsmåden er tilladt overfor udenlandske klienter, såfremt de regler, som gælder i klientens hjemland, giver mulighed herfor jfr. *H. Halvorsen:* Salærberegning for advokater. Oslo 1983 p.20

foretager sig af "økonomisk art". Uanset rpl.'s ordlyd må det dog være en konsekvens af kravet i artikel 4 i fællesmarkedsdirektivet om advokaters frie udveksling af tjenesteydelser jfr. kap. 8.2.1. om, at en advokat er pligtig at overholde værtslandets betingelser for udøvelse af advokatvirksomhed, at det må være værtslandets regler for advokatvirksomhed, som er grundlaget for bedømmelse af honoraraftalers gyldighed.

Advokatrådets med hjemmel i monopolloven fastsatte *salærtakster er vejledende for beregningen af advokatsalærer.* Med salærreglernes hjemmel i monopolloven er reglerne begrænset til alene at kunne finde anvendelse på prisforhold, som er omfattet af monopolloven. Advokatvirksomhedernes opgaver for udenlandske klienter er derfor ikke omfattet af salærtaksterne, idet monopolloven er begrænset til prisaftaler her i landet. Det er ret klart, at skulle salærtaksterne tilgodese de krav, som opgaver for udenlandske klienter ofte rummer med hensyn til kommunikation, fremskaffelse af materiale, som befinder sig i udlandet og på fremmede sprog, måtte reglerne udtrykkelig have taget stilling til disse forhold, som rummer krav om en betydelig indsats fra advokatvirksomhedernes side. Salærtaksterne indeholder derfor ikke bindinger for advokatvirksomhedernes honoraraftaler med udenlandske klienter.

For honoraraftaler om løsning af opgaver, som ikke er omfattet af salærtaksterne, opstår intet spørgsmål om salærtaksternes betydning for honoraraftalernes gyldighed.

Indgås honoraraftaler om løsning af advokatopgaver, som er omfattet af salærtaksten, og fører disse aftaler til et andet honorar end et honorar beregnet efter salærtaksten, opstår spørgsmålet om *salærtaksternes betydning for aftalens gyldighed.* Da salærreglerne er vejledende, og da salærtaksten er en generel pristarif med hjemmel i monopolloven, som anerkender individuelle prissætninger af varer og tjenesteydelser, må konklusionen blive, at salærtaksterne ikke rummer grænser for friheden for advokatvirksomhederne til at kunne indgå honoraraftaler.

Honoraraftaler indgås ofte inden opgaveløsningen påbegyndes, og honoraraftaler indgås ofte efter, at opgaven er løst og advokaten og klienten aftaler honorarets størrelse og måske tillige træffer aftale om honorarets betaling.

De ovenfor anførte betragtninger forudsætter, at der er indgået en aftale mellem advokatvirksomheden og dennes klient. *I tilfælde af tvivl om, hvorvidt en aftale er indgået, har advokatvirksomheden bevisbyrden herfor.* Er der ikke tvivl om, at en honoraraftale er indgået, men opstår der tvivl om, hvad aftalen indeholder, må dette spørgsmål i overensstemmelse med sædvanlig praksis underkastes normal bevisbedømmelse.

Spørgsmålet om honoraraftaler mellem en advokatvirksomhed og en klient forekommer at være uden betænkeligheder i tilfælde, hvor klienten er en erhvervsvirksomhed, en offentlig myndighed, en organisation eller en person, som kan overskue og forstå aftalens indhold.

Indgås aftalen derimod med en virksomhed eller en person, som ikke kan forventes at kunne overskue en honoraraftales indhold, er der grund til at være betænkelig ved uden videre at anerkende en honoraraftales gyldighed. Den tillid, som en klient føler til advokatvirksomheden, og den underlegenhedstilstand, som klienten ofte føler, at han er i, hvor han søger advokatens bistand, berettiger ikke uden videre advokatvirksomheden til at søge gennemført særlige honoraraftaler. Situationen kan indebære et behov for beskyttelse af klienten.

Efter rpl. § 126 må en advokat ikke beregne sig et højere vederlag for sit arbejde end advokatnævnet jfr. rpl. kap. 15 a finder rimeligt.

Denne præceptive bestemmelse indeholder en begrænsning i aftalefriheden for advokatvirksomhedens honoraraftaler. Der foreligger ikke, såvidt ses, advokatnævnskendelser, der har taget stilling til salæraftalers betydning for forståelsen af rpl. § 126. Er der tale om honoraraftaler, som er indgået med klienter, hvorom der ikke hersker tvivl om, at de kan overskue og forstå aftalen, ses der ikke at være grund til at fortolke rpl. § 126 strengere for advokatvirksomheder end, hvad aftl. § 36 måtte føre til. Bestemmelsen i aftl. § 36 fastsætter den yderste rimelighedsgrænse for aftaler. Rpl. § 126 stk. 2 er en specialregel på honorarområdet for, hvad der skal forstås ved "god skik" på advokatområdet, og med givelsen af aftl. § 36 blev denne bestemmelse gjort generel for aftalebestemmelser i speciallovgivningen om f.eks. "god forretningsskik" jfr. gbl. § 8 og "god forsikringsskik" jfr. FAL § 34, hvilke bestemmelser blev ophævet samtidig med givelsen af aftl. § 36.

For honoraraftaler som klienten ikke kan overse i den situation, hvori aftalen indgås, er der næppe heller grund til at fortolke rpl. § 126 snævrere end aftl. § 36, idet aftl. § 36's anvendelse på et aftaleforhold rummer såvel de omstændigheder, hvorunder aftale indgås som aftalens indhold og virkninger for de konkrete aftaleparter. I en situation hvor en advokat har gennemført en usædvanlig honoraraftale med en underlegen klient, vil virkningen af aftl. § 36 række vidt.

Aftl. § 36 finder anvendelse på *aftaler, for hvilke dansk ret finder anvendelse.* Indgår en dansk advokatvirksomhed en honoraraftale med en udenlandsk klient, og finder fremmed ret anvendelse på aftalen, er aftl. uden betydning for en sådan aftales gyldighed. Rpl. § 126 er videre end aftl. § 36, idet rpl. § 126 er rettet imod advokater, som er beskikkede efter retsplejeloven, og rpl. § 126 omfatter jfr. kap. 3.1. alt, hvad advokater

10.4. Salæraftaler. Contingent fee.

I praksis er det ikke helt sjældent, at der indgås honoraraftaler mellem en advokatvirksomhed og dennes klienter. Aftaler om at advokatvirksomhedens *bistand med løbende opgaver* for klienten honoreres med et fast årligt beløb eller om, at opgaver honoreres efter anvendt tid til aftalt timesats - ofte suppleret med undtagelsesbestemmelser for særligt store og specielle opgaver, som "falder uden for" klientens løbende strøm af opgaver; aftaler i forbindelse med oprettelsen af eksekutorbestemmelser i testamenter med den kommende eksekutor om salæret for bobehandlingen; aftaler ved store eller meget langvarige sager (tjenestemandssager) om formelen for honorarets beregning m.v.

Honoraraftaler mellem en advokatvirksomhed og virksomhedens klienter er som hovedregel *gyldige og forpligtende* for parterne. *Tidligere indeholdt rpl. i § 134 stk. 2 og 3* bestemmelser om salæraftaler:

"stk. 2. For øvrigt er det ikke forbudt at betinge sig højere betaling for det tilfælde, at sagen vindes, end for det tilfælde, at den helt eller for en del tabes, lige så lidt som det er forbudt at betinge sig en vis andel af sagens genstand.

stk. 3. Overenskomster om betaling, der åbenbart foruretter en af parterne, er ugyldig."

Disse bestemmelser blev ophævet med ændringen i 1982 af retsplejeloven. *I bemærkningerne til § 126* anføres bl.a. følgende: 16)

"Det er ikke fundet nødvendigt at medtage de specielle regler om salæraftaler i den gældende lovs § 134 stk. 2 og 3. Disse forhold må antages at blive tilstrækkeligt reguleret af begrebet god advokatskik og de almindelige aftaleretlige ugyldighedsregler."

Da aftalen vedrører et professionelt rådgivningsforhold, ligger heri, at såvel klienten som advokaten når som helst kan afbryde samarbejdet omkring opgavens løsning. Afbrydes samarbejdet før opgaven er løst, har rådgiveren krav på honorar for det indtil opgavens standsning udførte arbejde. Se om de vanskeligheder det kan indebære for en klient at måtte frigøre sig fra contingent fee-aftale ovenfor 5.3.

Med de bindinger, som efter retsplejelov og som efter advokatsamfundets regler gælder for udøvelsen af advokatvirksomheden, opstår spørgsmålet, om der hersker fuldstændig *aftalefrihed* for honoraraftaler - med den begrænsning som følger af aftl. § 36 - eller om de for advokatvirksomhedens udøvelse gældende regler skaber begrænsninger i aftalefriheden.

16. F.T. 1981/8 Tillæg A. sp. 3791.

konservative og grove, og vil derfor kunne være til stor skade for et erhverv, hvor opgaver og opgaveløsninger kommer til at følge andre udviklingslinier end dem, som honorartaksten har taget hensyn til.

Den norske Sakførerforening ophævede i 1950 det indtil da gældende takstsystem for advokater, fordi salærerne som følge af inflationen blev så små, at en forhøjelse på 100% ville være rimelig, en forhøjelse, Den norske Sakførerforening anså for umulig at få godkendt af priskontrollen. 14) *I Sverige og Finland* kendes salærtakster ikke, bortset fra honorar for offentlig retshjælp og forsvarere. Her i landet har vi oplevet, at *de rådgivende ingeniører* i 1956 ophævede de honorarregler, som havde været gældende siden 1923. Årsagen hertil var navnlig, at den tekniske udvikling indenfor byggeriet og dermed udviklingen af de ydelser, som rådgivende ingeniører måtte præstere i byggeriet efter den anden verdenskrig, stod i misforhold til, hvad honorarreglerne kunne rumme. Da arkitekterne i 1965 forsøgte det samme, greb samfundet ind. 15) Statsautoriserede og registrerede revisorer samt praktiserende dyrlæger har ikke honorartakster for deres ydelser.

Som det flere gange har været nævnt, vil en forøgelse af de krav, som stilles til løsning af advokatopgaver, frugtbargørerelse af investeringer i udvikling af ny know-how, i uddannelse af advokater, samt i ny teknologi og sagsbehandling modvirkes af honorartakster, som ikke har tænkt på virkningerne af sådanne udviklingslinier og -krav. Meget tyder på, at standen snart må overveje at ophæve (en væsentlig del af) taksterne, således at bestemmelsen i rpl. § 126 stk. 2 om, at et advokathonorar skal være rimeligt i forhold til opgaven, blive den eneste salærregel. I tilfælde hvor administrative hensyn nødvendiggør salærtakster, som f.eks. for beskikkede forsvarere i straffesager, betyder ophævelsen af salærtakster ikke, at der ikke kan indgås aftaler mellem advokatsamfundet og staten om disse honorarer.

14. I *Norge* gælder fortsat ikke salærtakster for advokatbistand, bortset fra salær til forsvarere og for advokatbistand under rettshjælpordningen, hvor advokatbistand betales efter en timesats. *Harald Halvorsen:* Salærberegning for Advokater. Oslo 1983 p. 39 oplyser, at i Norge fastsættes salæret i 90% af sagerne på grundlag af timesatser, som den enkelte advokat lægger til grund, og for de 10% af sagerne vil salærgrundlaget være en kombination af arbejdets omfang, arbejdets vanskelighed og muligt mindre behagelige beskaffenhed, sagens betydning, specielt de interesser og værdier, sagen drejer sig om, sagens udfald, parternes formueforhold, advokatens anseelse og specialkyndighed, specielt kvaliteten af det udførte arbejde.
15. Om denne udvikling henvises til *Jørgen Hansen:* Teknikeraftalen. København 1984 p. 21.ff.

Af andre forhold som har betydning for fastsættelse af et advokathonorars størrelse nævnes 11) forhold, som *sagens vanskelighed, opgavens muligt mindre behagelige beskaffenhed samt i visse sager et "kværulanttillæg."*

Er opgaven ikke fuldt gennemført, er opgaven løst dårligt, eller er der tale om ligefrem misligholdelse fra advokatens side af opgaveløsningen, påvirker noget sådant honorarfastsættelsen. 12) Undlader en advokat at undersøge eller gøre sin klient opmærksom på muligheden for at opnå offentlig retshjælp eller dækning over en retshjælpsforsikring, vil hans salær normalt blive nedsat med det beløb, som kunne være opnået gennem disse ordninger, jfr. advokatnævnskendelse af 16. 4. 1985 (S.348-84-9N) der fratager en advokat salæret for en hegnssynssag, *fordi han ikke havde opfyldt sin vejledningspligt om udvidet retshjælp,* ligesom han efter det oplyste ikke havde orienteret klienten om muligheden for, at sagen faldt udenfor den offentlige retshjælpsordning.

Her i landet har i mange år været gældende et stift system, bygget op som salærtakster for en række typiske advokatopgaver. Uanset at reglerne er vejledende, er de opbygget ret ufølsomt overfor alle andre hensyn end klientens økonomiske interesse i sagen. *Den økonomiske interesses overvejende prioritet* for honorarfastsættelsen fremgår af salærtakster afsnit I stk. 6, hvori bestemmes følgende:

"Hvor klientens økonomiske interesse i sagens udfald ikke kan fastsættes, beregnes et efter sagens betydning, arbejdets omfang og vanskelighed og den anvendte tid afpasset salær."

Som nævnt ovenfor, kan man i høj grad rejse spørgsmålet om betimeligheden af en salærtakst, som den her i landet gældende.13)Der kan ikke herske tvivl om, at en honorartakst for en organisation hjælper medlemmerne til at opnå honorarer, som svarer til, hvad taksten fører til. Dette gælder, selv om takster kun er vejledende. På denne måde virker taksten som en foreningsmæssig beskyttelse af og hjælp til medlemmernes indtjening. Der kan heller ikke herske tvivl om, at en relativt stiv honorartakst kan volde betydelig skade, hvis den skal virke på forhold, som har ændret sig, siden taksten blev fastsat. Honorartakster er pr. definition meget

11. *Axel H. Pedersen:* Sagførersalærer. København 1948 p. 24.
12. *A. Vinding Kruse:* Advokatansvaret.København 1985 p. 128. *Axel H. Pedersen:* Sagførersalærer. København 1958 p. 25.
13. *C. Ricard:* En advokats erindringer. København 1981 p. 95 kritiserer det stive takstsystem og fremhæver, at navnlig proceduretaksterne ikke blot fristede – men faktisk tvang – advokater til at gøre for lidt ud af små retssager, der så sandelig ofte kunne kræve en stor indsats. *Harald Halvorsen:* Salærberegning for Advokater. Oslo 1983 p. 17 fremhæver det gode ved, at der ikke i Norge er fastsat salærtakster.

den timesats, advokatvirksomheden anvender. Med henvisning til en udtalelse fra Den Norske Advokatforenings Hovedstyrelse anføres, at det er sædvanligt, at en advokat beregner salær for den enkelte opgave med en rund sum.

Sagens betydning for klienten eller sagens principielle karakter er af betydning for fastsættelsen af honoraret for opgavens løsning. Har en klient flere ens sager af principiel karakter, er det naturligt at vælge den bedst egnede som prøvesag. I vurderingen her indgår, at omkostninger til retsafgift, og at det beløb, modparten vil få tilkendt i sagsomkostninger, hvis sagen tabes, vil være mindre, hvis prøvesagens økonomiske genstand holdes nede. Ved beregningen af honoraret for sagens førelse spiller sagens betydning herunder den økonomiske værdi af de sager hos klienten, som sagen er prøvesag for, en rolle. Dette hensyn fremhæves i salærtakstens *afsnit I stk. 5*, hvori det fremhæves, at *"hvor en afgørelse har principiel betydning, tages der hensyn til klientens økonomiske interesse i afgørelsen."*

Udfaldet af sagen kan spille en rolle for honorarets fastsættelse. At sagens udfald kan spille en rolle, fremgår af salærtakstens afsnit *I punkt 4*, hvor det nævnes, at det ved anvendelsen af taksterne må tages i betragtning, *"at disse ifølge sagens natur er udtryk for en gennemsnitsregel. Ved fastsættelsen af salæret for den enkelte sag kan der derfor være anledning til at fravige taksten, idet der tages særligt hensyn til sagens udfald og arbejdets omfang."* 9)

Spørgsmålet om betydningen af sagens udfald for honorarfastsættelsen har været diskuteret. *Axel H. Pedersen* 10) nævner, at det har været gjort gældende, "at en sagførers arbejde i en retssag er salæret værd uden hensyn til, om sagen tabes, idet der selvfølgelig ses bort fra de tilfælde, hvor sagføreren burde have indset, at sagen måtte anses for håbløs. Derfor bør salæret ikke nedsættes, hvis sagen tabes, og heller ikke forhøjes, hvis den vindes. Konsekvensen måtte uvægerlig blive, at et ellers rimeligt salær altid burde nedsættes, hvis sagen tabes. Det er i princippet urigtigt at lade udfaldet påvirke salæret. Hvis salæret nedsættes, såfremt sagen tabes, bør dette ske af andre grunde: klientens økonomi, venskabsforhold, eller fordi klienten tilhører sagførerens faste klientel."

9. *Harald Halvorsen:* Salærberegning for Advokater, Oslo 1983 p. 41 fortæller spøgefuldt om en norsk høyesterettsadvokat, som fandt, at en tabt sag begrundede et forhøjet salær, fordi "en tapt sak gikk ut over hans renommè."
10. *Axel H. Pedersen:* Sagførersalærer. København 1958 p. 23.

førelsen af retssager udtrykkes værdien normalt ud fra de påstande, som er nedlagt i sagen, medmindre sagen er principiel eller prøvesag for andre sager hos klienter, hvor klientens økonomiske interesse i sagen kan være langt større end påstanden i den konkret førte sag. Har klienten selv ønsket en sag anlagt for et højere beløb end tilrådet af advokaten, er det naturligt at beregne salæret af dette beløb, selv om sagen kun kan gennemføres i mindre omfang. 6) Ved overdragelse af fast ejendom, forretninger, løsøre m.v. udtrykker købesummen eller værdien af det overdragne sagens økonomiske værdi, og ved licens- og lignende aftaler udtrykker en kapitalisering af de løbende ydelser aftalen regulerer, sagens økonomiske værdi.

For mange advokatopgavers vedkommende beregnes honoraret dog efter den *tids- og arbejdsmæssige indsats*. Dette gælder f.eks. fastsættelse af honorarer til beskikkede forsvarere i straffesager.

Et generelt princip, hvorefter advokathonorarer skulle beregnes efter den til opgaveløsningen medgåede tid, vil indebære retsplejemæssige skadevirkninger. Honoraret vil endvidere i praksis ikke indeholde en betaling for den know-how og viden, som opgaveløsningen kræver, og vil ikke udtrykke rådgivningens værdi for klienten. Fastsættelse af honorar på grundlag af anvendt tid er rimelig ved en indsats, hvor der er *nøje sammenhæng* mellem det opnåede resultat og det anvendte timetal, som tilfældet f.eks. er det ved mange håndværksmæssige præstationer. Når en tidshonorering anvendes ved honoreringen af indsatsen for beskikkede forsvarer i straffesager, er begrundelsen de ovenfor nævnte administrative hensyn.

Axel H. Pedersen fremhæver 7), at "det ikke kan anses for rigtigt at fastslå som almindelig regel, at advokatsalæret uden videre skal stå i direkte forhold til arbejdstidens længde. Det vil medføre åbenlyse urimeligheder ved at sidestille den hurtigt og rationelt arbejdende sagfører med en anden, der ikke er i besiddelse af disse egenskaber. En indviklet retssag kan medføre, at en sagfører er nødsaget til at foretage omfattende studier af litteratur og domspraksis, medens en anden sagfører måske allerede i forvejen behersker dette emne. Det vil være urimeligt, hvis disse forhold skulle give sig udslag i forskellige salærer."

Harald Halvorsen 8) anbefaler, at advokater ikke i salærafregninger oplyser klienten om den tid, som er medgået til opgavens løsning eller

6. *Axel H. Pedersen:* Sagførersalærer. København 1958 p. 100 *Stakemann Spang-Hanssen.* Advokatsalærer. København 1985 p. 77 ff.
7. *Axel H. Pedersen:* Sagførersalærer. København 1958 p. 21. f.
8. *Harald Halvorsen:* Salærberegning for Advokater. Oslo 1983 p. 35 og 50.

Bag hensynet til fastsættelsen af honorartakster ligger tillige et *foreningsmæssigt hensyn.* Takster knyttet til løsningen af bestemte opgaver har den virkning, at de *støtter* foreningens medlemmer, når honorarregninger skal skrives og virker dermed som en hjælp til advokatvirksomheder, som ikke selv har forståelse for den præsterede indsats værdi, eller som har vanskeligt ved at overbevise deres klienter herom. Omvendt virker takster *hæmmende* på ydelsen af en rådgivningsindsats, som rækker ud over, hvad et honorar efter taksterne kan vederlægge; en virkning, som med de i dag gældende takster, rækker meget længere end det ovenfor nævnte retsplejemæssige hensyn kan begrunde. Medmindre en sags værdi er stor (over 3-4 mio. kr.), kan et salær beregnet efter procedurereglerne ikke betale en kvalificeret indsats i en civil landsretssag, hvis ikke sagen er meget simpel. 5)

Det har gammel tradition her i landet og i udlandet, *at sagens økonomiske værdi og den økonomiske værdi af advokatvirksomhedens rådgivning og indsats danner grundlaget for beregningen af advokatvirksomhedens honorar.* Et honorarsystem, der baserer sig på sagens værdi, kendes indenfor andre liberale erhverv, og princippet er velkendt indenfor andre områder af samfundet og i skatte- og afgiftslovgivningen. Dette gælder, hvad enten der er tale om procedure, medvirken til oprettelse af kontrakter, eller bobehandling. Fastsættelse af salæret efter sagens eller rådgivningens værdi sker uafhængig af omfanget af den tids- og arbejdsmæssige indsats, som opgaveløsningen har krævet. Gennem denne honorarberegningsform får advokatvirksomhederne i sager, hvor værdien er stor, det indtægtsgrundlag, som gør det muligt at opfylde det ovenfor nævnte retsplejemæssige hensyn, en mulighed der dog er ved at blive formindsket, hvilket tydeligt kan ses af opgørelserne over advokatvirksomhedernes økonomiske udvikling. Gennem en honorarberegning baseret på sagens værdi bliver honoraret tilpasset også den lille sag, der vanskeligt kan belastes med omkostninger, som kan virke tyngende, selv om det er mindre beløb, der er tale om.

Uanset at en beregning af honorar efter sagens eller rådgivningens værdi er uafhængig af den tids- og arbejdsmæssige indsats med den konkrete opgaves løsning, er der for opgavemængden for standen som helhed en sammenhæng, som indgår navnlig i monopolmyndighedernes bedømmelse af salærtaksterne.

Sammenhængen mellem sagens eller rådgivningens økonomiske værdi og advokathonoraret for opgavens løsning udtrykkes på mange måder. For

5. Omkostningerne ved udarbejdelse af ekstrakter for højesteret svarer nu stort set til takstmæssigt salær for førelse af højesteretssager med en påstand på kr. 200.000,-

For advokaters som for andre liberale erhvervsvirksomheders ydelser gælder det, at der kendes honorarer, hvis grundlag er *de økonomiske værdier omkring den løste opgave,* og der kendes honorarer, hvis grundlag er den *tids- og arbejdsmæssige indsats, opgaveløsningen har krævet.* Arkitekters og rådgivende ingeniørers honorarer beregnes som en procentandel af byggeopgavens størrelse, sværhedsgrad, byggeudgifter m.v. eller på grundlag af den til opgaveløsningen anvendte bogførte lønudgift. 3)

For advokathonorarers vedkommende knytter der sig et *retsplejemæssigt hensyn til honorarets beregning og størrelse.* Uanset hvor rimelige honorarer måtte være for en ydet advokatindsats, gælder *et retsplejemæssigt hensyn gående ud på, at klienten skal kunne betale honoraret.* Fører rimelige honorarberegninger til honorarer af en størrelse, som betydelige grupper af samfundets medlemmer ikke er i stand til at betale, bliver konsekvensen, at disse befolkningsgrupper udelukkes fra at søge juridisk bistand. Selv om en skifteret, et socialkontor, organisationer eller offentligt beskikkede advokaters indsats dækker behov inden for særlige områder af samfundet, og selv om retshjælpsforsikringsordningen dækker visse retssager, bliver der et stort område tilbage. Dette fører til, at *advokatvirksomheder må acceptere, at en mængde opgaver ikke kan bære et honorar, der dækker opgavens forsvarlige løsning.* Da hensynet til den professionelle standards krav ikke tillader, at der slækkes på kravene til opgavens forsvarlige løsning, bliver resultatet, at en mængde opgaver giver underskud, som må dækkes af honorarerne fra andre opgaver. Dette retsplejemæssige hensyn begrunder *"Robin Hood-princippet"* for fastsættelsen af advokathonorarer og skaber behov for udvikling af finansieringsordninger for betaling for juridisk bistand.

Mange opgaver, som advokater løser, er i honorarmæssig henseende knyttet sammen med offentlige myndigheders løsning af deres opgaver.

Domstole skal gennem tilkendelse af sagsomkostninger tage et vist hensyn til den vindende parts advokatudgifter 4) eller *til advokatens indsats som beskikket i straffesager og sager, hvortil der er givet fri proces.* Skifteretter skal godkende salærer for behandling af døds-, konkurs-, gældssanerings- og betalingsstandsningsboer. Administrative hensyn tilsiger, at honorarer fastsættes i form af takster, som kan være vejledende for offentlige myndigheders administration.

3. *Jørgen Hansen.* Teknikeraftalen. København 1984 p. 160 ff.
4. Efter den her i landet gældende praksis for fastsættelse af sagsomkostninger består der ingen sammenhæng mellem det omkostningsbeløb, der er tilkendt en part, og hans advokats honorar for sagens førelse.

for en "sjælesørger" eller en "skriftefader" til at kunne tale med om de dybe personlige problemer, som navnlig knytter sig til økonomiske eller ægteskabelige sammenbrud, straffesager eller dødsfald.

Advokatvirksomhedens medvirken til løsning af opgaver for klienten indebærer et *ansvar for opgavens rette løsning.* Mange opgaver er ikke i sig selv vanskelige, men selv i disse opgaver føler ikke-jurister det som en stor betryggelse, at opgaven er løst af en advokatvirksomhed. At ansvaret for opgavens løsning flyttes fra klienten til advokatvirksomheden, opleves af klienten, som en befrielse fra den tvivl og usikkerhed, klienten ofte vil føle, hvis han selv har lavet det testamente eller den ægtepagt, som advokatvirksomheden nu har formuleret. Foruden denne skabelse af tillid rummer advokatvirksomhedens opgaveløsning et professionelt ansvar, hvis økonomiske dimension man i disse år kan aflæse i ansvarsforsikringsselskabernes udbetalinger og gennem de stærke stigninger af de i forvejen meget høje præmier på advokatansvarsforsikringerne.

Advokatvirksomhedens opgaver kræver *en finansiering af den indsats, som opgaveløsningen kræver* i tiden indtil opgavens honorar er indbetalt til advokatvirksomheden. Hvor omkostningskrævende denne finansieringsopgave er for en advokatvirksomhed afhænger af, hvor stort et forbrug af ressourcer opgaveløsningen indebærer og af, hvor lang tid der går, inden honoraret indbetales; herunder af, om opgaven er af en sådan karakter, at der kan skrives a conto begæringer, som bliver betalt. For mange opgavers vedkommende er salærtaksterne således opbygget, at a contobegæringer i praksis ikke kan udskrives, og advokatvirksomheden har da den fulde opgave med at finansiere opgaveløsningen.

10.3. Grundlag for honorarets fastsættelse.

De elementer i advokatvirksomheders ydelser, som skal dækkes gennem honoraret, fører frem til spørgsmålet om, på *hvilket grundlag* honoraret skal beregnes og dermed til spørgsmålet om *honorarets størrelse.*

Autoritative udsagn om grundlaget for et advokathonorar er sjældne. I *UfR. 1978.448 HD* tager højesteret stilling til størrelsen af et sagsomkostningsbeløb i forbindelse med en fredningssag. Om elementerne siges i dommen, at *godtgørelsen "bør fastsættes efter et skøn under hensyn til retsforholdets beskaffenhed, sagens betydning for vedkommende part, herunder den økonomiske værdi af de erhvervsmæssige interesser og størrelsen af det omtvistede beløb, sagens udfald samt arten og omfanget af det af advokaten udførte arbejde, herunder den tid, som det har været rimeligt at anvende til sagens forberedelse og øvrige behandling."*

Advokatkontorets tilegnelse af viden og know-how indebærer store personlige og økonomiske investeringer, som frugtbargøres gennem anvendelsen i forbindelse med løsningen af advokatopgaverne.

Der består ingen sammenhæng mellem en anvendt mængde viden og know-how og en rådgivnings synlige resultat. Alle advokater har oplevet, hvorledes omfattende juridiske undersøgelser førte til, at "der findes ingen domme eller kendelser til belysning af de rejste spørgsmål" eller, at "de rejste spørgsmål er ikke behandlet i dansk juridisk litteratur." Alle advokater har oplevet, at man efter at have gennemgået et måske stort faktisk stof og gennemtænkt klientens situation har givet ham rådet: "Lad være med at gøre noget!"

Foruden anvendelse af advokatvirksomhedens viden og know-how indeholder opgaveløsning en anvendelse af *den anseelse og betydning, som advokatvirksomheden repræsenterer,* forhold som i høj grad kan have indflydelse på resultatet af en opgaveløsning. 2)

Løsningen af en advokatopgave indebærer *en arbejdsmæssig og tidsmæssig indsats fra advokatvirksomhedens side.* Denne indsats ligger på navnlig *tre* funktioner i advokatvirksomheden. *Den juridiske, den tekstbehandlingsmæssige* og *den økonomiske/administrative.*

Hvor stor en arbejdsmæssig indsats løsningen af en advokatopgave kræver af advokatvirksomhedens jurister, advokatsekretærer, bogholderi m.v. afhænger helt af opgaven. Advokatvirksomheder med mange udstykninger, ejendomshandler, ejendomsadministration og incassovirksomhed har et stort antal advokatsekretærer pr. jurist. Advokatvirksomheder, som alene virker ved juridisk rådgivning og procedure, har ofte flere jurister end advokatsekretærer. Alene denne forskel afspejler et forskelligartet tidsforbrug og en forskelligartet arbejdsindsats ved virksomhedernes løsning af de enkelte opgaver. Generelt set kræver løsning af opgaver, som indeholder rådgivning, et ikke helt lille tidsforbrug. Sagens faktum skal tilegnes, vurderes og ofte suppleres med indhentning af nye oplysninger, det relevante juridiske stof skal studeres og bearbejdes, og rådgivningen skal udtrykkes i et mundtligt råd, i et responsum, i formuleringen af en aftale eller i en procedure. Til denne indsats med selve opgavens løsning knytter der sig herudover i mange sager et betydeligt tidsforbrug, som intet har med opgavens juridiske løsning at gøre, men som er en helt nødvendig indsats i tilfælde, hvor klienten har brug

2. *Axel H.Pedersen:* Sagførersalærer, København 1948 p.19 nævner, at den engelske sagfører *F.E. Smiths,* senere *lord Birkenheads* position fandt et særligt illustrerende udtryk i kollaegernes omtale: "He was the best paid legal brain in England." At salærets størrelse afhænger af advokatens anseelse er velkendt i bl.a. England og Frankrig.

ter, der indgår i den indsats, som advokatvirksomheden præsterer. Disse elementer er ikke specielle for advokatvirksomheders ydelser, men dækker i høj grad også den indsats, som ydes af andre liberale erhvervsvirksomheder i forbindelse med deres opgaveløsninger. Under denne fremstilling i kap. 10.2. vil de enkelte elementer blot blive beskrevet.

Formen for honorarer for advokatydelser – *procenthonorarer – tidshonorarer - skønsmæssigt fastsatte honorarer m.v.* – adskiller sig i deres princip ikke fra de honorarformer, som kendes indenfor andre liberale erhverv eller fra honorering af advokater i udlandet. I kap. 10.3. skal de elementer, som er beskrevet i kap. 10.2., søges indbyrdes vurderet og tillagt vægt ved udformningen af advokathonorarer. Denne vurdering og sammenstilling er speciel for advokatydelser, som den vil være det for de enkelte liberale erhvervs vedkommende. For advokatydelser får spørgsmålet om opgavernes art og sammensætning, hensynet til klienters velfærd, hensynet til retssikkerhed og retsplejemæssige samt administrative hensyn en særlig betydning. I kap. 10.4. skal behandles spørgsmål om salæraftaler.

10.2. Hvad er honoraret vederlaget for.

Honoraret er vederlaget for den indsats, som advokatvirksomheden har ydet klienten med løsningen af den opgave, honoraret vedrører.

Denne ret selvfølgelige sætning giver ikke nogen vejledning om, hvilke elementer der indgår i den ydelse, som honoraret er vederlaget for. Beskrivelsen kan ikke gøres udtømmende, og elementerne kan ikke systematisk adskilles fuldt ud.

Enhver advokatopgave indeholder en *anvendelse af en viden og af en know-how.* Normalt vil advokatvirksomheden ikke inden opgaveløsningen påbegyndes have den til opgavens løsning fuldt ud tilstrækkelige viden og know-how. Selv ensartede opgaver er forskellige i detaljer og kræver normalt studier af domme og kendelser og af dansk og udenlandsk juridisk litteratur for at tilpasse advokatvirksomhedens viden og know-how til netop det grundlag, som den konkrete opgaveløsning nødvendiggør. I hvor høj grad sådanne studier under opgavernes løsning er nødvendige afhænger bl.a. af, hvor høj grad af viden indenfor opgaveløsningens felt advokatvirksomheden har på det tidspunkt, hvor opgaveløsningen påbegyndes. At *en forsvarlig opgaveløsning kræver, at advokatvirksomheden ved opgavens påbegyndelse har en betydelig viden om de problemer, opgaven rejser og til opgavens berøringspunkter til regler og hensyn i vedkommende dele af retssystemet,* er behandlet ovenfor i kap. 3.3. En opgaveløsning vil sjældent blive forsvarlig, hvis advokatvirksomheden skal starte fra bunden af det juridiske stof, når opgaveløsningen påbegyndes.

10. Advokatvirksomhedens honorar.

10.1. Opgaven.

Advokatvirksomhedernes *indtægter* består af advokatvirksomhedernes *honorarer eller salærer* som vederlag for advokatvirksomhedernes indsats i forbindelse med opgaveløsninger.

En række spørgsmål omkring advokatvirksomhedernes honorarer er behandlet ovenfor i andre sammenhænge.

I kap. 3.1 er behandlet spørgsmål om vederlagets betydning for begrebet advokatvirksomhed.

I kap. 6.5 er behandlet spørgsmål om betydningen af salærniveauets højde for opfyldelsen af den professionelle standards krav.

I kap. 6.6 er behandlet spørgsmål, som knytter sig til en regel om, at advokatvirksomheden modtager sit salær af klienten og ikke af andre.

I kap. 8.3 er nævnt den begrænsning for advokatvirksomheder, som indeholdes i kravet i rpl. § 126 om, at en advokat ikke må kræve højere vederlag for sit arbejde, end advokatnævnet jfr. retsplejelovens kap. 15 a kan anse for rimeligt,

og

i kap. 9.2.2, 6 og 7 er spørgsmål om advokaters annoncering med honorarstørrelser behandlet.

I det følgende skal spørgsmålet om *advokathonorarers begrundelser og form* nærmere behandles. Det er ikke hermed tanken at søge gennemført en fremstilling af de spørgsmål, som knytter sig til salærberegninger eller -fastsættelser i enkelte sager eller for grupper af sager. Det er ej heller tanken at søge at analysere og vurdere advokatnævnets praksis om, hvornår et advokathonorar i en konkret sag er fundet urimeligt. 1)

I erkendelsen af, at honoraret er det vederlag, som en advokatvirksomhed modtager for sin indsats i forbindelse med løsning af en konkret opgave, er det naturligt først at behandle spørgsmålet om, hvilke elemen-

1. Herom henvises til salærtaksterne og til offentliggjorte advokatnævnskendelser. Om disse spørgsmål se tillige *H. Stakemann Spang-Hanssen:* Advokatsalærer. København 1985 og *Axel H. Pedersen:* Sagførersalærer. København 1958

nerne fastsatte regler for virksomhedernes udøvelse. Praktiserende arkitekter skal efterleve Danske Arkitekters Landsforbunds Vedtægt for Arkitektvirksomhed. Rådgivende ingeniører skal efterleve Regler for Rådgivende Ingeniørvirksomhed fastsat af Federation Internationale des Ingénieurs Conseils. Der vil ikke være nogen vanskelighed for i et samarbejde mellem en arkitekt, en rådgivende ingeniør og en advokat at efterleve såvel disse regler som reglerne for advokatvirksomhed.

I de internationale regler for god advokatskik art. 20 bestemmes følgende:

"Lawyers should not permit their professional services or their names to be used in any way which would make it possible for persons to practice law who are not legally authorised to do so.

Lawyers shall not delegate to a legally unqualified person not in their imploy and control any functions which are by the law or costum of the country in which they practice only to be performed by a qualified lawyer.

Denne bestemmelse udelukker ikke samarbejder som de beskrevne.

til udlandet må indeholdes i en pakke, som omfatter bygningers opførelse og inventering, samt bemanding, ledelse og management.

Totalrådgivning opløser de faglige grænser mellem de erhverv, som er repræsenteret i gruppen. Totalrådgivning i bygge- og anlægsvirksomheden skaber tekniske rådgivere snarere end praktiserende arkitekter, rådgivende ingeniører og byggestyrere af mange arter. Dette gælder også for de økonomisk/juridiske erhverv. At advokatstanden gennem samarbejdsforbud søger at opretholde en traditionel grænse mellem "juridiske forretninger" og andre opgaver i samfundet og på denne måde søger at unddrage advokatstanden fra at deltage i den udvikling, som i samfundet sker omkring løsning af væsentlige opgaver, som også rummer behov for advokatbistand, kan ikke undgå at være til skade for advokatstanden selv.

Et integreret og fælles samarbejde mellem forskelligt uddannede liberale erhvervsudøvere *er ikke i strid med den professionelle standards krav.* Samarbejdet skaber ikke nogen indbyrdes afhængighed, som kan komme i strid med advokatens loyalitet og pligtopfyldende gerning overfor klienten. De samarbejdende parter har et fælles mål; at varetage klientens interesser. Dette udelukker en loyalitetskonflikt og krænker ingen uafhængighedsforpligtelse.

En erhvervspolitik, som har som formål at skabe juridiske forretninger til advokater gennem bindinger på advokatvirksomhedernes erhvervsudfoldelse, er ikke meget værd. At Advokatrådet og Erhvervsudvalget søger at tilføre advokatstandens virksomheder opgaver, er al ære værd, men Advokatrådets og Erhvervsudvalgets muligheder herfor er begrænsede. Langt mere konstruktivt forekommer det at være at fjerne bindinger, som virker hæmmende på virksomhedernes muligheder for selv at skaffe sig "juridiske forretninger" og at give virksomhederne mulighed for at gøre opgaver, som advokater hidtil ikke har beskæftiget sig med, til "juridiske forretninger."

Bestemmelser som afsnit X pkt. 1 og afsnit XI bør udgå af de kollegiale regler. Eksempler på hvorledes en overtrædelse af bestemmelserne kan være i strid med god advokatskik, har jeg ikke kunnet konstruere. 25)

At en advokat samarbejder med andre liberale erhvervsudøvere om "juridiske forretninger" indebærer ikke, at samarbejdet iøvrigt ikke skal overholde de regler, som gælder for udøvelse af advokatvirksomhed. De liberale erhvervs virksomheder, hvis indehavere er medlemmer af de respektive organisationer, er alle forpligtet til at følge de af organisatio-

25. Et samarbejde mellem en advokat og en ågerkarl er ikke et eksempel på overtrædelse af bestemmelsen i relation til god advokatskik, men medvirken i ågerkarlens forretninger kan i høj grad være stridende imod god advokatskik.

Samarbejdsmæssige bindinger omkring advokatvirksomhederne er i klar strid med en række opgavemæssige udviklinger, som har spillet en stor rolle for udviklingen efter den anden verdenskrig. Udviklinger som ofte sammenfattes under betegnelsen *totalrådgivning.*

Rummer en opgaveløsning behov for udnyttelse af fleres sagkundskab har klienten mindst to opgaver. Han skal sørge for, at det tilstrækkelige antal rådgivere tilknyttes opgaveløsningen og han skal styre og koordinere de enkelte rådgiveres opgaveløsninger. I betydelig grad må det erkendes, at klienten ikke kan løse disse opgaver. Resultatet bliver at relevant sagkundskab kommer til at mangle i opgaveløsninger, at nogle rådgiveres indsats kommer til at "overlappe" hinanden og opgaveløsninger bliver for dyre eller at nogle rådgiveres indsats ikke bliver tilstrækkeligt koordineret så der opstår "huller " i opgaveløsningen.

Samarbejder liberale erhvervsudøvere om løsning af den samlede rådgivningsopgave som klientens projekt rummer, er det gruppens ansvar at rådgivningen er sagligt dækkende. Uoverensstemmelser omkring opgaveløsningen må afklares i gruppen og vil kun i helt specielle tilfælde blive forelagt klienten til afgørelse. Er klienten ikke selv meget kyndig, vil han opleve noget sådant som en klar fordel. Har en klient behov for professionel rådgivning, bringes han i en ulykkelig situation, hvis hans advokat, hans revisor, hans arkitekt, hans rådgivende ingeniør og hans psykolog er uenige om, hvorledes opgaven eller dele af opgaven skal løses. Gruppedannelsen i opgaven og det fælles ansvar tvinger gruppens medlemmer til enighed. 23)

Et fælles og integreret samarbejde mellem virksomheder inden for de liberale erhverv udtrykker ingen totalkonkurrence, hvor virksomhederne mener at kunne erstatte hinanden, men samarbejdet udtrykker en organisationsform omkring opgaveløsningen, som i langt højere grad eliminerer de enkelte virksomheders faglige begrænsninger.

Indenfor byggeriet har de tekniske rådgivere erkendt bygherrens (klientens) situation og har udviklet samarbejdsgrupper, der som ad hoc interessentskaber eller som selskaber tilbyder totalrådgivning. 24) I forbindelse med salg af rådgivning og know-how til udlandet har det vist sig at være nødvendigt at sælge rådgivninger i endnu større "pakker". Rådgivning omkring opførelse af et hospital, et slagteri og kødfabrik o.lign.

23. Som eksempel på regler for styring af uoverensstemmelser i totalrådgivningsgrupper kan henvises til ABR 2.4.2 og til *Jørgen Hansen:* Teknikeraftalen. København 1984 p. 104 og 120.

24. Se herom *Jørgen Hansen:* Teknikeraftalen. København 1984 p. 87 ff. og p. 100 ff.

ber en risiko for, at han gøres til en fremtidig konkurrent ved løsning af andre juridiske forretninger.

Bestemmelsernes begrundelser kan muligvis også søges i advokatstandens *frygt for, at enkelte advokater fremtræder som bedre opgaveløsere end andre.* Samarbejder en advokatvirksomhed med en anden liberal erhvervsvirksomhed om juridiske forretninger, vil advokatvirksomheden hermed have fået tilført en specialviden.

Begrundelser af denne art for at beskytte advokatstandens *ønsker om monopol* på udførelse af juridiske forretninger har muligvis haft deres betydning i tidligere tiders samfund, men i nutidens samfund er begrundelserne ikke holdbare.

Der er ingen grund til at tro, at et forbud for advokater om samarbejder med ikke-advokater om udførelse af juridiske forretninger fører til eller blot støtter et monopol for advokater for udførelse af sådanne forretninger. Tværtimod er der al mulig grund til at tro, at de virksomhedsbindinger som reglerne indeholder fører til, at advokaterne glider ud af opgaveområdet og reglerne virker dermed imod hensigten og virker skadelige.

Med den størrelse, som man møder hos virksomheder indenfor økonomisk og teknisk rådgivning, og med den mængde af opgaver, som løses af disse liberale erhvervsvirksomheder, vil der være en stor mængde af disse opgaver, som efter advokatstandens opfattelse er juridiske forretninger. Afskærer advokatstanden de enkelte advokatvirksomheder fra at samarbejde med andre liberale erhvervsvirksomheder om løsningen af sådanne opgaver, er der grund til at tro, at der kan ske følgende:

Er antallet af "juridiske forretninger" stort for en liberal erhvervsvirksomhed, er der grund til at tro, at virksomheden ansætter en eller flere advokater til at medvirke med opgavens løsning. Dette har vi eksempler på i såvel revisions- som rådgivende ingeniørvirksomheder som i patentbureauer.

Er antallet af "juridiske forretninger" for lille til at kunne bære lønudgiften til en ansat advokat, vil den liberale erhvervsvirksomhed formulere advokatopgaver, som typisk besvares i form af responsa, som herefter indgår som led i virksomhedens rådgivning.

I en række tilfælde vil den liberale erhvervsvirksomhed udføre den "juridiske forretning" uden advokatbistand, et forhold som ikke er til gavn for retssikkerheden.

Advokatens rolle som ansat eller som "responderende underrådgiver" er en langt svagere position, end hvis en advokatvirksomhed som lige samarbejdspartner med en anden liberal erhvervsvirksomhed løste opgaverne, eller hvis advokatvirksomheden som "totalrådgiver" engagerer den samlede ekspertise som rådgivningsbehovet i et samlet projekt rummer.

Denne karakteristik rammer en anden befolkningsgruppe end andre liberale erhvervsvirksomheder.

En definition af en vinkelskriver som *"en der giver sig ud for at være advokat, uden at kunne udøve de medlemmerne af Det danske Advokatsamfund tilkommende rettigheder,"* ville være mere dækkende. Definitionen ville følge f.eks. definitionen af en "kvaksalver, som en person, der driver lægevirksomhed uden at være autoriseret." 22a)

Ingen statsautoriseret eller registreret revisor, praktiserende arkitekt eller statsautoriseret ejendomsmægler vil drømme om at give afkald på sin professionelle identitet i et samarbejde med andre liberale erhvervsudøvere.

Selv over for den befolkningsgruppe, som rammes af *Axel H. Pedersens* karakteristik, forekommer det lidet velovervejet at gennemføre et forbud som det, afsnit XI udtrykker. Vinkelskrivere vil ofte være juridiske kandidater, som ikke fik advokatbestalling, måske en studiekammerat det gik galt for, da han skulle til de afsluttende prøver på universitetet eller en kollega, som har haft det uheld at miste bestallingen. Fælles for dem alle er et ønske om at klare tilværelsen med de forudsætninger, de har. Advokatstanden burde stå sig ved at lade medlemmer, som ønsker det, hjælpe disse mennesker med deres opgaver, noget som vil forbedre opgaveløsningen i stedet for gennem forbud som kap. XI at gøre disse menneskers situation endnu vanskeligere og dermed fristelsen til at vige fra den rette vej endnu større. Afsnit XI bør derfor udgå af de kollegiale regler.

Det er vanskeligt at forstå *begrundelsen* for disse samarbejdsbegrænsninger. *Retsplejemæssigt* er det ikke muligt at finde nogen begrundelse. De øvrige liberale erhvervsudøvere vil virke med deres rådgivning ganske uafhængig af, hvad advokaterne sætter af erhvervsmæssige begrænsninger for sig selv. At hævde, at en advokats medvirken i løsning af en opgave, som en anden liberal erhvervsudøver har påtaget sig, skulle være til skade for retssikkerheden eller for rådgivningens saglighed og relevans, er ikke rigtig, og synspunktet er erhvervspolitisk horribelt.

Bestemmelsernes begrundelser er antagelig at finde i et ønske om at *undgå at skabe konkurrence* fra andre liberale erhvervsudøveres side. Samarbejder en advokat med en anden liberal erhvervsvirksomhed om udførelsen af en juridisk forretning, tilføres samarbejdspartneren en opgaveandel, som helst skulle tilfalde advokatstanden ubeskåret. Samtidig risikerer man, at samarbejdspartneren tilføres noget know-how, som ska-

22.a Nudansk Ordbog. København 1972.

a. bistå en vinkelskriver i udførelsen af hans erhverv som sådan, eller have noget forretningsmæssigt mellemværende med ham i hans egenskab af vinkelskriver,

b. have nogen form for kontorfællesskab med en vinkelskriver,

c. deltage i nogen juridisk forretnings udførelse på vinkelskriverens kontor,

d. under nogen form have a meta forretninger med en vinkelskriver."

Såvel afsnit X pkt. 1 som afsnit XI handler om udførelse af *"juridiske forretninger."* Dette er et andet udtryk end retsplejelovens, der taler om *"advokatvirksomhed"*. I kap. 3.1. ovenfor blev behandlet den usikkerhed og uklarhed, det indebærer at knytte disciplinære og strafferetlige reaktioner til et bebreb *"advokatvirksomhed"*, hvis indhold ikke er defineret. Denne kritik rammer også regler som afsnit X pkt. 1 og afsnit XI, der knytter forbud til et begreb *"juridiske forretninger"*, hvis indhold ikke er defineret, og som sprogligt er vagt og ubestemt.

Er udarbejdelse af en stiftelsesoverenskomst til et aktieselskab en juridisk forretning? Er det krænkende for reglerne, hvis en advokat, en revisor og en rådgivende ingeniør samarbejder om stiftelsen af et selskab omkring en eksisterende industrivirksomhed? Er det krænkende, hvis aktieselskabslovens krav om beskrivende vurderingsgrundlag i stiftelsesoverenskomsten ikke optages i den del, der er skrevet af advokaten, men optages i revisors åbningsstatus eller i den rådgivende ingeniørs vurderingsberetning? Er det krænkende, hvis de tre rådgivere sender en fælles afregning?

Er et samarbejde mellem en advokat, en arkitekt og en rådgivende ingeniør om fastlæggelse af årsager m.v. til bygningsskader en juridisk forretning?

Hvis spørgsmålene besvares bekræftende, overtrædes reglerne dagligt.

Sondringen mellem afsnit I pkt. 1 om forholdet til andre erhverv og afsnit XI om vinkelskrivere er ikke forståelig. Samarbejder en advokat med en ikke-advokat om udførelsen af juridisk forretning i erhvervsmæssigt øjemed, opfylder samarbejdspartneren vinkelskriverdefinitionen i afsnit XI pkt. 1.

Dette forhold skyldes formentlig, at vinkelskriverdefinitionen i afsnit XI pkt. 1 er urigtig.

Læser man *Axel H. Pedersen* 22) tales om *"virksomhed, som "retskonsulenter", "juridiske kvaksalvere" o.lign., som er blevet udøvet af personer, der har været straffet for berigelses- og sædelighedsforbrydelser, og som har manglet saglig forudsætning for de opgaver, de har påtaget sig."*

22. Axel H. Pedersen: Indledning til Advokatgerningen II. København 1963 p. 113.

krav om, at virksomhedens brevpapir ikke bør indeholde navne på advokater, som ikke har (kan have) et professionelt ansvar for virksomhedens opgaveløsning.

Et krav om, at det anføres, at der er tale om en advokatvirksomhed, bør opretholdes.

I forbindelse med gennemførelsen af nye regler om reklamering m.v. gennemførte advokatrådet den 13. juni 1986 ændrede regler om firmabetegnelse. I disse regler tillades at advokatvirksomhed drives enten under en eller flere nuværende indehaveres navne eller det gadenavn og nummer eller navnet på den bygning, hvorfra advokatvirksomheden drives, i sidstnævnte tilfælde dog kun hvis navnet hverken helt eller delvist indeholder juridiske eller juridisk farvede bestanddele, dog bortset fra ordet advokat.

Forslaget virker meget lidt gennemtænkt. Hvorfor kan man drive advokatvirksomhed under firmaet "Vingårshus" og ikke under navnet "Advokatgruppen" og hvilke retsplejemæssige hensyn begrunden at advokater der har kontor på "Domtorvet" eller i "Tinghusgade" ikke kan anvende denne adresse som firma?

9.4. Advokaters samarbejde med andre.

I kap. 8.1. blev behandlet de begrænsninger, som følger af rpl. § 124 om, at en advokat ikke må have kontor i flere retskredse – en regel som begrænser og i visse tilfælde helt afskærer – integrerede samarbejder mellem advokatvirksomheder landet over.

I advokatrådets regler om god advokatskik og kollegialitet indeholdes begrænsninger for advokaters og advokatvirksomheders samarbejder med andre end advokater.

I *afsnit X om* forholdet til andre erhverv bestemmes følgende:

"En advokat må ikke

1. ved udførelse af juridiske forretninger i erhvervsmæssigt øjemed – herunder bobehandling – yde bistand til eller have samarbejde, forretningsmæssig forbindelse eller andet mellemværende med personer, der ikke kan udøve de medlemmerne af Det Danske Advokatsamfund tilkommende rettigheder, bortset fra de tilfælde, hvor vedkommende ifølge bevilling, beskikkelse eller anden autorisation er udnævnt til at virke i det pågældende erhverv."

I *afsnit XI* om forholdet til *vinkelskrivere* bestemmes følgende:

"1. Ved vinkelskriver forstås enhver person, der mod vederlag udfører juridiske forretninger, og som ikke kan udøve de medlemmerne af Det Danske Advokatsamfund tilkommende rettigheder.

2. En advokat må ikke

opfattelse har en sådan navngivelse ikke været tilladelig. Forklaringen herpå har antagelig været ønsket om at sikre, at advokatvirksomhedens firma oplyste navnene på de advokater, som havde virksomhedens professionelle ansvar.

En opfattelse, hvorefter en advokatvirksomhed ikke kan drives under et kunstigt navn "Advokatgruppen", "Advokat Danmark", "Advokatfirmaet S.E. & O." og lignende fører med sikkerhed til, at advokatfirmaer kommer til at bestå af en eller flere navne på advokater, som har været tilknyttet virksomheden. Som tiden går, vil navngivelsen nærme sig kunstnavnet. "Advokatfirmaet Jensen" vil blive ramt af den samme kritik som *Jørgen (Gamle) Hansen* i visen om Andersen synger om en kendt allè på Østerbro: *"Borgmester Jensen, hvem fa'en var han."* En nægtelse af anvendelse af kunstnavne vil vanskeliggøre valget af firmanavne for store grupper af advokater, som alle føler sig lidt bedre en kollegaerne og derfor mener, at netop deres navne bør være det fremherskende.

I dag kendes kunstnavne for advokatvirksomheder, uden at dette – såvidt vides – har givet anledning til påtale fra advokatmyndighedernes side, hvorfor det i dag må være berettiget at antage, at en anvendelse af kunstnavn som firma for advokatvirksomheder er berettiget.

Efter de kollegiale reglers afsnit II. pkt. 11 tales om, at *en advokatvirksomhed i sit firmanavn kun må indeholde navnet på en eller flere indehavere.* Reglen sondrer i sin ordlyd mellem advokater, der er indehavere af en advokatvirksomhed og advokater, som virker i virksomheden på anden måde end som indehavere.

På dette punkt efterleves reglerne ikke i praksis.

Mange advokatvirksomheder anfører på deres brevpapir alle advokater, som virker i virksomheden uden angivelse af, i hvilken egenskab, de er tilknyttet virksomheden. Mange advokatvirksomheder følger en praksis, hvorefter unge advokater optages på virksomhedens brevpapir, når de har fået bestalling eller har fået møderet for landsret, og når det ligger klart, at ansættelsesforholdet fortsættes.

Med grundlag i det forhold, at advokaternes pligter og professionelle ansvar knytter sig til opgaveløsninger som bestallingshavende forekommer det at være rigtigere, at det er kravet som bestallingshavende advokat, som bør være afgørende for brevpapirets udvisende.

Det sagte fører til et krav om, at en advokatvirksomhed på sit brevpapir bør anføre navne på den/de advokater, som er ansvarlige for virksomhedens opgaveløsninger. Hermed er ikke taget stilling til, om de alle hæfter for løsningen af enhver af virksomhedens opgaver. Noget sådant ville være klart uønskværdigt, men mindst en af de anførte advokater har ansvar for den enkelte opgaves løsning. Det sagte fører endvidere til et

stiller man sig, at virksomheden med 50 eller 100 beskæftigede ophørte ved en advokats død, ville skadevirkningerne være meget store og antagelig ruinerende for i hvert fald enken. For at undgå at advokatvirksomhedens fortsatte virke modarbejdes af firmareglerne er det nødvendigt at give mulighed for, at advokatvirksomheder kan drives under firmanavne, som er forskellige fra de ansvarlige indehaveres navne, og som ikke er knyttet til tidsmæssige anvendelsesbegrænsninger.

Den kontorteknik, som er ved at finde indpas på de fleste advokatkontorer, hvor tekstbehandlingsapparater afløser skrivemaskiner, og hvor brevpapiret bliver en formular i en endeløs bane, rejser et teknisk vanskeligt problem omkring advokatvirksomhedernes firma. Teknisk er det vanskeligt ved breve og redegørelser, som fylder mere end én side, at styre anvendelsen af side 1-papir (med advokatvirksomhedens firma og data) og side 2-papiret.

Dette led i processen løses fortsat manuelt i de fleste advokatvirksomheder. I tiden indtil advokatvirksomheder teknisk set bliver så avancerede, at printeren trykker brevpapiret samtidig med, at brevet skrives, har advokatvirksomhederne brug for korte *firmanavne eller logo'er.* Forhold som de beskrevne har allerede ført til, at en række advokatvirksomheder i dag anvender logo og anvender firmanavne for advokatvirksomheden. For mange af disse virksomheder anvendes en eller flere grundlæggeres navne, men kunstnavne kendes som f.eks. *"Advokaterne Bredgade 3", "Advokaterne i Vingårdshus" og "Advokatcentret."*

Skabes der mulighed for advokatvirksomhed i selskabsform, skabes herved et behov for et selskabsnavn, som kan anvendes, så længe selskabet eksisterer.

I det udkast, som *Niels Th. Kjølby* udarbejdede til bekendtgørelse om adgangen til at udøve advokatvirksomhed i selskabsform 21), indeholdes i § 3 følgende bestemmelse:

> "Et advokatselskabs navn skal angive navn eventuelt tillige titel på en eller flere advokater, der er eller har været knyttet til vedkommende firma.
> Tilføjelser som "Eftf." og "Co." " Søn" eller lignende er tilladte, såfremt de vedrører advokater, der er eller har været knyttet til virksomheden. Selskabets navn skal gennem anvendelsen af ordet "advokat", lovlige titelbetegnelser for advokater eller sammensætninger klart angive, at selskabet udøver advokatvirksomhed. Angivelsen af speciale må ikke være indeholdt i navnet eller vedtaget iøvrigt."

I forbindelse med advokatvirksomhedens firma har det været drøftet, om advokatvirksomheder kan drives under *kunstige navne.* Efter hidtidig

21. Betænkning 871/1979 p. 123.

med andre ord, som f.eks. "advokatkontoret", "advokatfirmaet", "advokaterne", eller lignende.

Bestemmelsen om, at en advokatvirksomheds firma skal indeholde navnet på den eller de ansvarlige indehavere, har været længe gældende, og har sin naturlige begrundelse i en virksomhedsstruktur, hvor advokatvirksomheden drives som enkeltmandsvirksomhed eller som et samvirke mellem flere, men ret få advokater og hvor selskabsformen er udelukket. Det personlige ansvar, som knytter sig til enhver professionel rådgivning, gør det naturligt, at den/de ansvarlige advokaters navne indgår i advokatvirksomhedens firma.

På ét punkt måtte princippet om, at advokatvirksomheden kun må indeholde navnet på ansvarlige indehaveres navne brydes. Hensynet til advokatvirksomhedens kontinuitet og hensynet til enkens mulighed for salg af advokatvirksomheden har nødvendiggjort en mulighed for at anvende en *tidligere indehavers navn* med eller uden efterfølgerbetegnelse. En adgang til at anvende en tidligere indehavers navn har dog givet anledning til kritik. 20).

Bestemmelsen i afsnit II pkt. 11 ville på flere måder være uhensigtsmæssig for advokatvirksomheder i tiden fremover.

Den vækst i størrelsen af mange advokatkontorer, som vi her i landet har oplevet i tiden efter den anden verdenskrig umuliggør på et tidspunkt en praksis, hvorefter alle indehavere eller alle bestallingshavende advokater har deres navne fremtrædende anført på advokatvirksomhedens brevpapir. Alene størrelsen på brevpapiret fører meget snart til, at mængden af navne med møderetter m.v. fylder en væsentlig del af advokatvirksomhedens brevpapir, og brevpapiret bliver uoverskueligt og upraktisk.

For advokatvirksomheder, hvori der virker mange advokater, har virksomheden brug for et firma, hvorunder de mange advokater kan markedsføre virksomheden. De enkelte advokaters navne spiller fortsat en rolle for den konkrete klientrelation og for det professionelle ansvar for den enkelte opgaves løsning, men for virksomhedens daglige omtale, for brevpapir og for markedsføring af virksomheden bliver den enkelte advokats navn underordnet firmanavnet.

Af hensyn til advokatvirksomhedens kontinuitet er det vigtigt, at virksomhedens fortsatte virke er uafhængig af, om en advokat i virksomheden dør eller af anden grund må ophøre med at virke. At en enkeltmandsforretning ophører med indehaverens død er sørgeligt for enken, men fore-

20. *Axel H. Pedersen.* Indledning til Advokatgerningen II. København 1963 p. 168 går så langt som til at hævde, at "angivelser i et firmanavn af forlængst afdøde eller udtrådte kompagnoner er egnet til at vildlede."

meningen har været med, at advokatrådet i 1978 har givet en bestemmelse som afsnit II pkt. 14, når bestemmelsen endnu efter 8 års forløb står som uopfyldt. 19)

Skal fortegnelsen uarbejdes, vil det være naturligt samtidig at få et større kendskab til advokatstanden, end vi har i dag. Det måtte således være naturligt foruden navn, adresse m.v. for de enkelte advokater at søge oplyst

- *fødselsdag og kadidatår for de enkelte advokater,*
- *hvilke advokat der samarbejder i de enkelte virksomheder og advokaternes status i virksomhederne,*
- *karakteren af samarbejdet, kontorfællesskab, kompagniskab, advokatselskab m.v.,*
- *hæftelse for professionelt ansvar,*
- *hvilke opgaveområder den enkelte advokatvirksomhed tilbyder.*

9.3. Advokatvirksomhedens firma.

Efter de kollegiale regler *afsnit II* om reklamering, herunder annoncering m.v. indeholde pkt. 11 følgende bestemmelse:

"Såfremt en advokatvirksomhed anvender et firmanavn for virksomheden, må dette kun indeholde navnet på en eller flere nuværende indehaveres navne og skal herudover opfylde firmalovgivningens krav. I tilfælde af en eller flere indehaveres udtræden af virksomheden, kan den eller de pågældendes navne dog fortsat anvendes i et eksisterende eller ved udtrædelsen antaget firmanavn med eller uden efterfølgerbetegnelse, medmindre dette strider mod den eller de udtrædendes ret.

Der skal dog altid på brevpapir, kvitteringer, afregninger eller andet, der udgår fra en advokats kontor, angives nuværende indehaveres navne".

Bestemmelsen suppleredes af reglen i *afsnit I pkt. 5 om, at advokater på deres brevpapir bør benytte betegnelsen "advokat" eventuelt i forbindelse*

19. I *Børsens Nyhedsmagasin* for den 27. januar 1986 oplyses p. 22 følgende:
"For tre-fire år siden gik Advokatrådet, efter krav fra en række store erhvervsorganisationer, med til, at landets advokater kunne skrive sig på lister, hvor de opgav særlige interesser (agentkontrakter, leveringsbetingelser, EF-ret, søret, transportret og 12 andre emner). Listerne skulle være til vejledning, når medlemmerne bad om råd om valg af advokat.
Mange af de advokater, der skrev sig på, regner med, at listerne i dag udleveres til enhver, der ønsker det fra advokatrådets kontor. Men der blev kun fremstillet et dusin af listerne på 72 A3-ark. Listerne blev udleveret til advokatrådets erhvervsudvalg og en håndfuld erhvervsorganisationers juridiske afdelinger."
Denne meddelelses indhold var ukendt såvel for mig som for kollegaerne her på kontoret. Det er ikke lykkedes for os at få at vide, hvad der står i de omtalte lister om advokatvirksomheden på Esplanaden 34.

A lawyer may not solicit professional employment from a prospective client with whom the lawyer has no family or prior professional relationship, by mail, in-person or otherwise, when a significant motive for the lawyer's doing so is the lawyer's pecuniary gain. The term "solicit" includes contact in-person, by telephone or telegraph, by letter or other writing, or by other communication directed to a specific recipient, but does not include letters addressed or advertising circulars distributed generally to persons not known to need legal services of the kind provided by the lawyer in a particular matter, but who are so situated that they might in general find such services useful.

Uanset et forbud mod uanmodede personlige henvendelser må det antages at bestemmelser om *intervention i nødret* og om *negotiorum gestio* kan begrunde, at en advokat uanmodet griber ind, f.eks. til sikring af et bevis eller til at afværge materielle retstab for personer eller virksomheder, som han ikke tidligere har haft blandt sit klientel, og advokater kan antagelig gå længere end de obligationsretlige betingelser tillader.

9.2.9. Advokatfortegnelsen.

I de kollegiale regler *afsnit II pkt. 14 blev i 1978 indsat følgende bestemmelser:*

"Advokatrådet kan lade udfærdige og fordele en fortegnelse over samtlige advokater. Fortegnelsen kan inden for områder, der fastsættes af advokatrådet, angive virksomhedsområder for den enkelte advokat. Advokatrådet kan bestemme, at dele af fortegnelsen udgives særskilt. Angivelse af virksomhedsområderne hviler alene på den enkelte advokats egen tilkendegivelse af, at den pågældende advokat påtager sig hverv indenfor det eller de anførte virksomhedsområder."

En sådan fortegnelse har ikke set dagens lys. De fortegnelser, som i dag findes over advokater, er fortegnelser, som indeholdes i telefonbogen og en række kalendere, som stort set blot leksikalt-alfabetisk opregner navne og adresser samt telefonnumre på de advokater, som driver advokatvirksomhed.

En fortegnelse, hvori man kan finde landets advokatvirksomheder med angivelse af, *hvilke advokater,* der er tilknyttet virksomheden og med *de virksomhedsområder,* som de enkelte virksomheder står for, er ikke udgivet. Andre erhvervsorganisationer indenfor de liberale erhverv føler, at det er en vigtig del af organisationens helt naturlige opgaver med korte åremål at udsende fortegnelse over medlemmerne, medlemmernes virksomheder og virksomhedsområderne. Advokatrådet har tilsyneladende ikke fundet, at hensynet til standens erhvervspolitik har kunnet begrunde et tilsvarende initiativ. Man kan i så henseende undre sig over, hvad

9.2.8. Personlig henvendelse.

De kollegiale regler indeholder i afsnit III begrænsninger i advokatvirksomhedernes markedsføring gennem personlig henvendelse m.v. I afsnit III pkt. 1 bestemmes følgende:

"Henvendelse angående tilbud om assistance uden forudgående anmodning og henvendelse til en ubestemt kreds, bortset fra den fornævnte annoncering, må ikke finde sted."

Denne bestemmelse er præsiceret i 3f i de nye reklameringsregler om udsendelse af informationer.

Spørgsmålet om personlig henvendelse som markedsføring for advokatvirksomheder må bedømmes og vurderes ud fra stort set de samme reale grunde som ovenfor under kap. 9.2.2. blev anført for advokatvirksomheders reklamering. Imidlertid stiller de reale grunde sig anderledes.

Det informationsbehov, som findes i samfundet for viden om, hvilke opgaver advokatvirksomheder kan løse, opfyldes ikke gennem personlige henvendelser. Frihed i overvejelser over behov og behovsopfyldelse må tilkomme enhver person eller virksomhed i samfundet, og denne frihed angribes, hvis advokater tillades uanmodede personlige henvendelser. Dette gælder, hvad enten henvendelserne har som formål *at* undersøge, om en person, en virksomhed eller måske en kommune skulle have en opgave, *at* skabe en opgave, eller *at* søge at tilegne sig en opgave i en situation, hvor det er åbenbart, at vedkommende har juridisk behov.

Tilvejebringelse af mulighed for en stand af juridiske handelsrejsende og dørsælgere vil indeholde så store muligheder for misbrug, at allerede risikoen herfor begrunder et forbud.

De kollegiale regler *afsnit III pkt. 3* forbyder *"agitation, direkte eller indirekte, for at erhverve repræsentation i boer."*

I nævnskendelsel D 1209-84-3N-kendelse af 29/4 1985) havde en advokat sendt en skrivelse til 15 af ham repræsenterede kreditorer vedlagt en liste over øvrige kreditorer i et betalingsstandsningsbo med opfordring til, at de 15 kreditorer søgte at få andre kreditorer til at meddele advokaten fuldmagt til at begære konkursdekret afsagt og udmeldt som midlertidig bestyrer i konkursboet. Samtidig indeholdt skrivelsen bemærkninger, som var krænkende overfor en i henhold til KL. § 65 udmeldt sagkyndig tillidsmand. Nævnet pålagde advokaten en bod på kr. 3.000,-.

At personlig henvendelse er forbudt advokatvirksomheder er ret almindeligt antaget i udlandet.

Som eksempel skal anføres ABA model Rules of Professional Conduct:

RULE 7.3 DIRECT CONTACT WITH PROSPECTIVE CLIENTS

or charges with those of other solicitors.
(b) No statement may be made of to quantity of work, names of clients, fee income, past cases or success rate.
(c) Save in the circumstances listed below, no statement may be made of names of staff other than partners:
(i) In brochures, fee-carners may be named, but if they are not partners, their status must be indicated. .....
(4) Categories of work that may be advertised are limited to those of which the firm has experience. No special expertise or specialism may be claimed.
(5)(a) If charges are advertised, it must be stated what services will be provided for those charges and in what circumstances they may be increased.
(b) A fee stated to be from up upwards of a certain figure is prohibited, as is the advertising of a discount or reduction of a specified percentage or amount.
Solicitors may advertise that a particular service is free of charge but this must not be conditional upon the solicitor being instructed in connection with other work.
(c) A total fee for a specific service must state whether that includes disbursements and value added tax.
(c) If the basis of charges is advertised it must be clearly explained. .....
(7) Advertising which complies with the advertising guidance is within r. 1 whether the advertising is informative or promotional. 3(8) It is the responsibility of solicitors to ensure that their advertising complies with the advertising guidance. This responsibility cannot be delegated.

Konklusionen af det sagte kan udtrykkes på f.eks. følgende måde i en kollegial regel.

"Advokaters markedsføring herunder reklamering og annoncering, som krænker de i stk. 2-6 fatsatte grænser, er i strid med god advokatskik.

Stk. 2. Advokaters markedsføring skal være saglig, rigtig og må ikke gives en form, der er egnet til at vildlede.

Stk. 3. Advokater må ikke markedsføre deres ydelser med angivelse af pris.

Stk. 4. Advokaters markedsføring må ikke have en form eller et indhold, der er egnet til at nedsætte advokatstandens eller andre advokaters renommè.

Stk. 5. Advokaters markedsføring må ikke ske med angivelse af specialer. Gives i en markedsføring oplysning om opgaveområder, inden for hvilke en advokat tilbyder sin bistand, skal advokaten kunne dokumentere viden og know-how indenfor området.

Stk. 6. det i stk. 1-5 fastsatte finder tillige anvendelse på advokatvirksomheder herunder advokatselskaber.

en erhvervspolitisk målsætning gående ud på, at enhver juridisk opgave bør søges løst af dén advokatvirksomhed, som er bedst egnet til at løse opgaven.

Organisationspolitikere må tage stilling til, om advokatvirksomheder her i landet fortsat skal afskæres fra at give almenheden saglige, rigtige og tilstrækkelige oplysninger om uddannelser, stillinger, erfaringer, førte sager, faglig og litterær virksomhed, faglige og professionelle muligheder og ressourcer, om samarbejde med andre m.v.

Udfra et samfundsmæssigt hensyn synes det at være umuligt at begrunde forbud imod en sådan form for markedsføring herunder i form af reklamer og annoncer. Med hele spørgsmålets inddragelse under rpl. § 126 om god advokatskik, må det være umuligt for advokatnævnet at tage stilling til snævre konkurrencemæssige synspunkter af intern og foreningsmæssig karakter.

Konklusionen må derfor blive, at der ikke i dag bør gælde andre begrænsninger i advokaters/advokatvirksomheders adgang til at reklamere og annoncere end et krav om,

at reklamer og annoncer ikke må have et indhold, som er urigtigt, er usagligt eller er egnet til at vildlede,

at reklamer og annoncer ikke må indeholde angivelse af pris, 17)

og

at reklamer og annoncer ikke må have et indhold, som er egnet til nedsætte advokatstandens eller andre advokaters/advokatvirksomheders renomme.

Den 30. oktober 1985 vedtog *The Law Society Counsil et Counsil Statement of Consilidating the Advertisment and other Related Guidance* 18). Denne vejledning er langt mere liberal end de danske regler. I uddrag skal gengives afsnit B. *The Advertising Guidance:*

"...The permitted advertising (which includes brochures) must be in accordance with the following "Advertising Guidance" (or subsequent Counsil guidance):
(1) The advertising must be in good taste and not of such a character as may reasonably be regarded as likely to bring the profession into disrepute.
(2) The advertising must not contain any inaccurate or misleading statement and any factual information must be verifiable.
(3)(a) The advertising may refer to the quality of service provided by solicitors in general but not that provided by the firm. Advertisements must not suggest that the firm is superior in its practice to other solicitors, nor directly or indirectly criticize or compare its services

17. Muligvis bør – som afsnit II. pkt. 6 tillades en undtagelse for informationer om vederlag for retshjælp. Spørgsmålet er tvivlsomt, efter at advokatnævnet jfr. ovenfor har fundet, at det er i strid med god advokatskik, at advokatvirksomheder annoncerer med, at retshjælp ydes gratis.
18. *The Law Society Gazette:* 1985 p. 3061-3068.

hensyn til advokatstandens renomme kan begrunde begrænsninger i selv rigtig og saglig annoncering.

Som nævnt ovenfor i kap. 9.2.2 taler hensynet til beskyttelse af den professionelle standards krav klart imod at tillade annoncering med *pris*. En priskonkurrence mellem advokater kan ikke undgå at påvirke advokatvalg og opgaveløsning samt på længere sigt honorarniveauet på en måde, som er skadelig. De hensyn til beskyttelse af klienter imod urimelige salærer, som kunne tilgodeses gennem en adgang til at annoncere med priser, er her i landet tilgodeset, dels gennem monopolmyndighedernes kontrol med salærtakster, dels gennem ekstraordinær lovgivning om pris- og avancestop for tjenesteydelser, dels gennem advokatnævnets kompetencer til efter rpl. kap. 15 a at behandle salærsager.

Skal advokaterne kunne løse samfundsmæssige opgaver som professionelle og uafhængige rådgivere, er det nødvendigt, at der består en *høj grad af tillid mellem de enkelte advokatvirksomheder og samfundet iøvrigt*. Hensynet til dette tillidsforhold gør det naturligt at *afskære advokatvirksomheder fra at reklamere på en måde, som er egnet til at nedsætte advokatstandens eller den enkelte advokatvirksomheds renomme, selv om indholdet af en sådan annoncering er sand og saglig*. Gode grunde taler for, at berettiget kritik må fremføres på anden måde end gennem udsendelse af reklamer eller annoncer.

Medens man vanskeligt kan afvise, at hensynet til sandhed, saglighed og relevant information af samfundets medlemmer, at hensynet til den professionelle standards krav og at hensynet til advokatstanden renomme og tillidvækkelse er relevante hensyn i begrænsning af advokatvirksomheders adgang til markedsføring, reklame og annoncer er det særdeles tvivlsomt, om andre hensyn skal tillægges betydning.

De hidtil gældende reklamerings- og annonceringsregler for advokatvirksomheder har i høj grad været begrundet i de reale hensyn, som ligger bag det i kap. 9.2.2. anførte andet hovedhensyn om *beskyttelse af advokatvirksomheder mod konkurence og om spredning af opgaverne*. Så vidt ses har dette hensyn ikke i dag nogen begrundelse. Har en advokat været fast advokat f.eks. for en kommune, vil det selvfølgelig kunne føles irriterende, hvis kommunen informeres om andre advokatvirksomheders fortræffeligheder. Det er dog lidet troligt, at den advokat, som gennem mange år har hjulpet kommunen med ejendomshandler, tvangsauktioner og lign. sager også skulle have stor ekspertice på f.eks. kommuneplaner, varmeplaner, spildevandsplaner, betalingsvedtægter o.lign. At afskære de advokatkontorer, som har denne viden fra at give kommunen information herom, indebærer kun en svækkelse af advokatstanden og dermed også af kommunens "faste advokat". *Advokatstanden vil stå sig ved at acceptere*

Rule 7.1 COMMUNICATIONS CONCERNING A LAWYER'S SERVICES

A lawyer shall not make a false or misleading communication about the lawyer or the lawyer's service. A communication is false or misleading if it:
(a) contains a material misrepresentation of fact or law, or omits a fact necessary to make the statement considered as a whole not materially misleading:
(b) is likely to create an unjustified expectation about results the lawyer can achieve, or states or implies that the lawyer can achieve results by means that violate the Rules of Professional Conduct or other law; or
(c) compares the lawyer's services with other lawyers' services, unless the comparison can be factually substantiated.

RULE 7.2 ADVERTISING

(a) Subject to the requirements of Rule 7.1, a lawyer may advertise services through public media, such as a telephone directory, legal directory, newspaper or other periodical, outdoor, radio or television, or through written communication not involving solicitation as defines in Rule 7.3.
(b) A copy or recording of an advertisement or written communication shall be kept for two years after its last dissemination along with a record of when and where is was used.
(c) A lawyer shall not give anything of value to a person for recommending the lawyer's services, except that a lawyer may pay the reasonable cost of advertising or written communication permitted by this rule and may pay the usual charges of a not- for-profit lawyer referral service or other legal service organization.
(d) Any communication made pursuant to this rule shall include the name of at least one lawyer responsible for its contents.

I bemærkningerne til Rule 7.2 fremhæves betydningen for offentligheden af, at advokater har adgang til at annoncere og på denne måde medvirke til en gavnlig information af offentligheden.

Målet for en reklamering eller annoncering er at informere almenheden om de enkelte advokatvirksomheders viden, know-how og muligheder for at medvirke til løsning af juridiske opgaver. Begrundelsen for denne information er at give det enkelte individ, selskab, kommune m.v. mulighed for at vurdere informationerne på grundlag af egne behov for juridisk bistand for derigennem at give de pågældende mulighed for at søge netop den advokatvirksomhed, som er bedst egnet til at løse den opgave, hvortil bistand ønskes. Opfyldelsen af dette mål indebærer, at advokatvirksomhederne i deres reklamering må kunne anføre *dokumentationer* f.eks. i form af oplysninger om uddannelser, virker af mange arter, litterær produktion, førte sager m.v. Opfyldelsen af målet indebærer endvidere, at information må kunne tilgå enhver.

Uanset at en advokatvirksomheds annoncering er rigtig, saglig og ikke egnet til at vildlede læseren, er det ikke givet, at annonceringen dermed er tilstedelig. Hensynet til *advokatstandens professionelle standard og*

9.2.7. En mulig vejledning.

I konklusionen af kap. 9.2.2 om de reale grunde blev nævnt to indbyrdes modstridende hovedhensyn, der hver for sig kan begrunde udformningen af reklamerings- og annonceringsregler for advokater. Hovedhensynet, som giver mulighed for at tilstrækkelig og relevant information om advokatvirksomheders viden, know how og mulighed for at virke med løsningen af opgaver forekommer at være det hensyn, som må prioriteres meget højt, hvis advokatstandens position som juridiske rådgivere skal søges bevaret.

Med udgangspunkt i dette hovedhensyn og med udgangspunkt i de fire nævnskendelser skal i det følgende søges beskrevet nogle grænser for advokaters annoncering m.v.

En bestemmelse som afsnit II. pkt. 1 om, at "en advokat ikke må reklamere eller annoncere for sin virksomhed på en måde, der strider mod god advokatskik" siger intet, som ikke allerede fremgår at rpl. § 126, og bestemmelsen giver ingen vejledning, så længe det ikke er beskrevet, hvad god advokatskik på dette område indeholder.

Med grundlag i de hensyn, som ligger bag markedsføringsloven og med grundlag i de krav om vejledning af samfundets medlemmer, som må gælde til en stand af professionelle rådgivere, *må reklamering, som er urigtig, usaglig eller egnet til at vildlede, være klart utilstedelig.* Denne begrænsning, som udtales i afsnit II. pkt. 2b i kollegiale regler er alment gældende for advokater i udlandet.

Som eksempel kan nævnes *Sveriges Advokatsamfunds* vejledende regler om god advokatskik:
"5§
Advokats reklam skall till innehål være saklig och korrekt. Den får varken till form eller innehåll vara sådan att den är ägnad att misskreditera advokatkåren.
Advokat får inte i reklam framställa sig själv som bättre eller billigare än kollegerna. Advokat får inte heller ange sig vara specialist inom visst rättsområde.
Advokat får inte ange viss inriktning på sin verksamhet utan att ha särskild insikt i och erfarenhet av angivet verksamhetsområde."

I *Den norske Advokatforenings* regler for god advokatskik bestemmes i § 27 følgende:
"En advokats reklame må ikke inneholde noe som er uriktig, villedende eller illojalt overfor kolleger. Den må ikke inneholde noe som kan bibringe publikum den oppfatning at vedkommende advokat udfører forretninger billigere, bedre eller hurtigere enn andre advokater. Reklamen må gis en verdig form."
Efter § 33 har advokater på områder af advokatvirksomheden, som ikke er forbeholdt advokater, ret til at drive sådan akvisision, henvendelse, annonsering og anden reklame, som er sædvanlig for denne virksomhed.

I *ABA Model Rules of Professional Conduct*, bestemmes bl.a. følgende: "...

pkt. 1 jfr. 8 sidste punktum, hvor annoncering hverken ved format, udstyr eller typografisk opsætning må gøres særligt fremtrædende.
Advokaten findes at have overtrådt den pågældende kollegiale regel, men nævnet finder ikke, at advokaten herved har tilsidesat god advokatskik jfr. rpl. § 126, hvorfor advokaten frifindes for dette forhold.
Det forhold, at advokaten i hvert fald indtil 19/12 1983 på sit brevpapir umiddelbart efter navnet har anført "gratis retshjælp tirsdag kl. 18-20" findes at stride mod de kollegiale reglers afsnit II pkt. 1 jfr. pkt. 5, hvorefter det er en advokat tilladt at reklamere med angivelse af "almen praksis" samt at anføre, at han er tilsluttet den offentlige retshjælpsordning og/eller yder retshjælp i henhold til advokaternes retshjælp.
Gratis advokatbistand, således som den kan ydes gennem de kollektivt etablerede advokatvagter, kan ikke benyttes ved en advokats individuelle annoncering, idet dette forhold udover at stride mod afsnit II pkt. 5 tillige strider mod afsnit VII pkt. 1 d.
Advokaten findes ved dette forhold at have tilsidesat god advokatskik jfr. rpl. § 126."

Efter disse kendelser er der sket en liberalisering af de hidtidigt gældende annonceringsregler, hvorefter advokater alene havde ret til at annoncere med navn, stilling, adresse og telefonnummer samt træffetid. Nævnet har tilladt annoncering med "færdige produkter", "nyindregistrerede anpartsselskaber" og med prisen herfor, annoncering med angivelse af beskæftigelsesområder, annoncering om samarbejder med andre liberale erhvervsudøvere ligesom kravet om, at annoncer ikke må gives et fremtrædende udseende er frafaldet.

At der stadig gælder grænser, som ligger ud over lovgivningens grænser, fremgår af nævnets reaktioner på individuel annoncering om gratis retshjælp.

Nævnskendelserne indebærer, at praksis fra tiden før ændringen i 1982 af retsplejeloven højst kan have vejledende betydning.

Den 13. juni 1986 vedtog advokatrådet en liberalisering af de hidtidige regler om reklamering m.v. Reglerne gengives nedenfor som Bilag 2. Med disse regler tillades annoncering med generel praksis og udsendelse af informationsmateriale til egne klienter og forretningsforbindelser. Uanset at disse regler er en forbedring af den hidtidige tilstand opfylder reglerne ikke det behov for information af samfundet, som er beskrevet ovenfor. Dette gælder således:

- 1e der begrænser adgangen til oplysning om tidligere berskæftigelse
- 1f jfr. 2h der begrænser adgangen til at anvende løste opgaven som dokumentation for know how
- 3c der begrænser informationsvirksomheden til egne klienter, forretningsforbindelser og borgere der selv søger information.
- 3f der afskære oplysning om samarbejde med andre kontorer.

"Nævnet finder, at den stedfundne reklamering strider mod bestemmelsen i de af advokatrådet fastsatte "regler for god advokatskik og kollegialitet" Afsnit II pkt. 5 idet advokaten i strid med rådets tilkendegivelse om "off shore" har anført dette sagsområde og herudover enkelte andre sagsområder, der efter de af advokatrådet tidligere udsendte tilkendegivelser må anses at falde indenfor almen praksis.
Advokatens - ubestridt korrekte - angivelse af tidligere beskæftigelse kan ikke anses for at være i strid med god advokatskik.
Advokaten findes ikke ved at udsende indbydelsen til den omhandlede kreds at være gået uden for rammerne af, hvad der er tilladt efter de kollegiale reglers pkt. 8 stk. 1 sidste punktum.
Efter en samlet bedømmelse findes udformningen af indbydelsen og dennes udsendelse ikke at indebære en overtrædelse af rpl. § 126."

I sag D 489-84-6 N var en advokat tiltalt for i den lokale "vejviser og telefontavle" at have ladet indrykke et bomærke med navnet i den ene side af en ramme med afrundede ender og i den anden side tegning af et etagehus og - med mindre typer - over navnet stillingsbetegnelsen og under rammen adresse og telefonnummer. Annoncen var indrykket under fire nummergrupper ved begyndelsen af hvert bogstav i navnefortegnelsen i betydeligt omfang og i det tilhørende fagregister i en lidt ændret udformning. Advokaten blev frifundet med følgende begrundelse:
"Nævnet finder, at den stedfundne reklamering og annoncering strider mod bestemmelsen i de af advokatrådet fastsatte "regler for god advokatskik og kollegialitet" afsnit II pkt. 9. Nævnet finder imidlertid ikke, at den foreliggende tilsidesættelse af de kollegiale regler indebærer en overtrædelse af rpl. § 126 stk. 1, hvorefter en advokat skal udvise en adfærd, der stemmer med god advokatskik.

I sag B 698-84-1 N var en advokat tiltalt for
(a) i diverse fagblade at have indrykket i lay-out-mæssig henseende forskelligt udformede annoncer, hvis indhold var, at han gav 15% rabat på skødehonorarer,
(b) at han i et andet fagblad under sit bomærke (et lastdyr med advokatens initialer i ramme) averterede med, at nyregistrerede aps'er solgtes af ham "skuffeselskaber med indskudskapital 80.000 sælges for 4.000 kr",
(c) at han - i hvert fald til den 19. december 1983 - har anvendt brevpapir, hvorpå han har ladet trykke "gratis retshjælp tirsdag kl. 18-20", og
(d) at han i juni-juli 1984 har ladet omdele en brochure, hvori opfordres til at spare 15% advokatomkostninger, når man køber hus eller ejerlejlighed ved at henvende sig til ham.
Advokaten blev dømt for forhold a, c og d men blev frifundet for forhold b.
Advokatnævnet anfører følgende i sine begrundelser:
"For så vidt angår indklagedes reklamering i annoncer og brochurer med 15% rabat på skødeskrivning, findes denne annoncering at være i strid med lov nr. 252 af 8/6 1977 om mærkning og skiltning med pris § 5 jfr. § 1. I denne forbindelse bemærkes, at den tilføjelse, som indklagede har gjort i brochuren, der uddeltes i juni/juli 1984 om, at advokatsalæret ved skødeskrivning beregnes i forhold til købsprisen og fastsættes løbende af monopoltilsynet, ikke opfylder kravene i mærkningsloven til angivelse af nettokontantprisen.
Nævnet finder, at advokatens annoncering tillige indebærer en overtrædelse af de kollegiale regler, afsnit II pkt. 1 jfr. pkt. 5, 6 og 8 sidste punktum samt afsnit VII pkt. 1 litra D.
Advokaten findes ved den omhandlede annoncering at have handlet i strid med god advokatskik.
For så vidt angår advokatens salg af nyregistrerede anpartsselskaber m.v. er fra anklagerens side alene gjort gældende, at denne annonce er i strid med de kollegiale regler afsnit II

har kun formel værdi og ingen kan hævde en overtrædelse af reglerne så længe god advokatskik ikke er krænket.

Disse forhold gør, at de følgende bemærkninger må læses med alle mulige forbehold.

Grænserne for de afsagte advokatnævnskendelser er uklare på samme måde, som fortolkningen af grænser for afsagte domme ofte er det. Det er derfor naturligt for en fremstilling som den følgende at søge at vurdere, hvilke grænser, der bør gælde for advokaters markedsføring, grænser, som i høj grad må søge deres begrundelser i de i kap. 9.2.2. anførte reale grunde.

Advokatvirksomheders markedsføring kan ikke baseres på begrebet god advokatskik som gerningsindholdet for disciplinære og strafferetlige reaktioner. Mange andre hensyn end de kriminalretlige er relevante for udformningen af markedsføringsregler for advokater. Det er svært at forstå, hvorledes f.eks. annoncering med pris kan være i strid med god advokatskik for en stand, hvor salærregler er vejledende. Annoncering med priser er i strid med næsten alle andre hensyn bag advokaters markedsføring end de interesser og hensyn, som beskyttes gennem begrebet god advokatskik.

Den følgende fremstilling vil være baseret på disse videregående hensyn trods risikoen for, at de følgende konklusioner bliver tilsidesat af advokatnævnet i fremtidige kendelser.

I sag D 740-84-2 N var en advokat tiltalt for i en lokal ugeavis at have indrykket en annonce sammen med en revisor, en vekselerer, et ejendomskontor og et institut for gældssanering under en fælles overskrift "alt under eet tag" og tegning af et hus.
Advokaten blev frifundet med følgende begrundelse:
"Nævnet finder, at den i den foreliggende sag omhandlede reklamering og annoncering strider mod bestemmelsen i de af advokatrådet fastsatte "regler for god advokatskik og kollegialitet" afsnit II pkt. 8 sidste punktum. Nævnet finder imidlertid ikke, at den foreliggende tilsidesættelse af de kollegiale regler indebærer en overtrædelse af rpl. § 126."

I sag D 555-84-5 N var en advokat tiltalt for at have udsendt eller udleveret ca. 600 indbydelser til en præsentation af sit nyetablerede firma.
I indbydelsen var oplyst, hvor advokaten tidligere havde været ansat; i - til dels - landskendte virksomheder.
I indbydelsen var oplyst, at advokaten beskæftigede sig med arbejdsret, EDB-ret, EF-ret, eksportjura, agent- og eneforhandlerkontrakter, salgs- og leveringsbetingelser, transportret, energiret, koncessioner på olie-, gas- og mineraludvinding, entreprise- og leverandørkontrakter, on shore/off shore, entrepriseret, forsikringsret, industriel ejendomsret, patentret, varemærkeret, mønsterret, copyrights, ophavsret, internationale kontrakter, entreprisekontrakter, køb og salg af know-how, licensaftaler, joint ventures, franchising, etableringer i udlandet, projekteksport, systemeksport, finansiering, markedsføringsret, konkurrenceret, monopolret, produktansvar og forbrugerret.
Advokaten blev frifundet med følgende begrundelse:

katvirksomhederne blevet frifundet for overtrædelse af god advokatskik, uagtet at nævnet konstaterer, at advokatrådets regler er krænkede.

Af betydelig interesse er nævnets begrundelse i *sag D 698-81 – 1 N af 20.* februar 1985, hvori bl.a. siges følgende:

"Efter forarbejderne til retsplejeloven kan advokatrådet – ligesom det var tilfældet efter de tidligere gældende regler – fastsætte vejledende regler om advokaters reklamering. Efter de hidtidige regler kunne overtrædelse af disse bestemmelser ikke sanktioneres. Gennemførelsen af reglen i rpl. § 126, hvorefter en advokat skal udvise en adfærd, der stemmer med god advokatskik, indebærer, at en advokats reklamering efter omstændighederne kan anses som en overtrædelse af § 126, der kan sanktioneres efter § 147 c. Fastlæggelsen af, hvad der skal anses som god advokatskik, foretages på dette som på andre områder af advokatnævnet. Ved nævnets afgørelse kan de af advokatrådet udarbejdede regler tillægges betydning."

Med dette udsagn fra advokatnævnet og efter nævnets hidtidige praksis, jfr. nedenfor, er de af monopolankenævnet tiltrådte reklameringsregler helt eller delvis tilsidesat.

Advokatnævnet har i ikke mindre end fire kendelser – jfr. straks nedenfor – udtalt, at advokaters reklamering er i strid med advokatrådets regler fra 1978 men er i overensstemmelse med god advokatskik. Med den forpligtelse for advokatstanden, som ligger i, at advokatrådets formand og generalsekretær i retsplejelovrevisionsudvalget accepterede, at advokaters reklameringsregler måtte "udmøntes i regler om god advokatskik" 16), må man nok komme til, at advokatrådets kollegiale regler afsnit II er ugyldige i det omfang de indeholder begrænsninger, som ikke følger af, hvad hensynet til god advokatskik tilsiger. Dette betyder igen, at *advokatsamfundet, ikke har foreningsretlige og kollegiale begrænsninger for medlemmernes markedsføring, bortset fra kravet om, at advokater ikke må handle i strid med god advokatskik.* Kompetencen til at fastsætte disse begrænsninger er overgået til advokatnævnet.

For advokatsamfundet som erhvervsorganisation er en sådan erkendelse alvorlig. Den betyder, at advokatsamfundet i dag har fraskrevet sig styringen af grænserne for advokatvirksomhedernes markedsføring. Ønsker advokatrådet at gennemføre regler om advokatvirksomheders annoncering og reklamering m.v. kan disse regler kun gives et indhold, som gør, at en krænkelse af reglerne eo ipso er en krænkelse af, hvad hensynet til god advokatskik tilsiger. Advokatrådets regler af 1986 har samme status i forhold til advokatnævnet, som de hidtidige regler har. Reglerne

16. Betænkning 871/1979 p. 61.

om markedsføringslovens anvendelse på advokatvirksomheder blev under forberedelsen af monopolankenævnssagen om advokaters annoncering forelagt for forbrugerombudsmanden, der bl.a. udtalte følgende: 14)

"Min konklusion må ... blive, at markedsføringsloven ... hverken er egnet eller tilstrækkelig til at regulere reklamering om advokatbistand, idet loven på den ene side ikke er formuleret så restriktivt, at visse annonceringsformer, der efter en generel målestok er uacceptable, kan hindres, mens den på den anden side ikke giver fornøden hjemmel til at stille et minimum af krav om visse positive oplysninger, der må antages at være af betydning for personer, som skal søge advokatbistand på grundlag af annoncering."

Såvidt ses foreligger ikke sager om liberale erhvervsudøveres overtrædelse af markedsføringsloven.

9.2.4. Prismærkningsloven.

Lov nr. 252 af 8.6. 1977 om mærkning og skiltning med pris m.v. indeholder krav om prisangivelse i forbindelse med bl.a. udbud af tjenesteydelser jfr. § 4 jfr. § 1.

Loven er bragt i anvendelse imod advokatannoncering med "15% rabat på skødehonorarer" jfr. advokatnævnskendelse D 698-84-1 N af 20. februar 1985, hvor vedkommende advokat for denne og andre overtrædelser blev pålagt en bøde på kr. 3.000,-. 15)

9.2.5. Monopolloven.

Før ændringerne af retsplejeloven var monopolloven gældende for advokatsamfundets regler om reklamering. I monopolankenævnssagen om advokaters annonceringsregler bestred advokatrådet ikke, at spørgsmålene hørte under monopolloven. At monopollovens kompetence ikke er ændret ved retsplejelovsrevisionen i 1982 fremgår af lovens motiver som gengivet ovenfor 9.2.1.

9.2.6. De kollegiale regler og advokatnævnets praksis.

Advokatrådets regler for god advokatskik og kollegialitet afsnit II om reklamering herunder annoncering m.v. er senest revideret i 1986. Denne ændring er sket dels ud fra et ønske om at modernisere reglerne dels fordi reglerne fra 1978 er blevet tilsidesat af Advokatnævnet.

Efter ændringen i 1982 af retsplejeloven har advokatrådet forelagt en række overtrædelser af reglerne for advokatnævnet. I fire sager er advo-

14. Monopoltilsynets meddelelser 1978 p. 608.
15. Se også Monopoltilsynets meddelelse 1978 p. 608.

et i præmisserne i kendelsen af 18. december 1978 13) og anfører bl.a. følgende:

"Hvad specielt angår prisavertering er der almindelig tradition for, at de liberale erhverv ikke averterer med priser. Det må antages at hænge sammen med, at det indenfor disse erhverv er vanskeligt at beskrive den ydelse, der opnås for en bestemt averteret pris. Gennemførelsen af en mere aktiv priskonkurrence ville således rejse betydningsfulde spørgsmål om beskrivelsen af ydelserne og om sikring af deres lødighed. Prissætningen for en del af advokaternes ydelser ved generelle takster er udtryk for fastsættelsen af priser, som gennemsnitlig udgør et passende vederlag og vil således vanskeligt kunne forenes med en adgang til frit at avertere enkelte ydelser til lavere priser end de fastsatte takster."

Konklusionen af de reale grunde bag advokatvirksomheders reklamering og annoncering deler sig i *to hovedsynspunkter,* som kun i begrænset omfang lader sig forene.

Man kan acceptere *retssamfundets behov for at modtage oplysninger om advokatvirksomheders viden og know-how og advokatstandens behov for, at advokatvirksomhederne kan opfylde dette informationsbehov.* En accept af dette hovedhensyn indebærer, at informationer meddeles i en form og med en dokumentation, som gør det muligt for de, som læser informationerne at forstå informationerne og at vurdere dokumentationen bag givne oplysninger. Hensynet indebærer, at meddelelser kan gives til en ubestemt kreds af personer.

Heroverfor kan man hævde det andet hovedhensyn, som sigter på at hævde *advokatstandens medlemmer som værende lige kvalificerede til at løse alle opgaver, og som dels tilstræber en så stor spredning af opgaver som muligt, dels søger at beskytte etablerede klient-advokatforhold.* Dette hovedhensyn fører til, at annoncering og reklamering stort set ikke kan tillades.

9.2.3. Markedsføringsloven.

Markedsføringsloven - som gælder for advokatvirksomheder – har ikke den store interesse for advokatvirksomheders markedsføring. Loven sigter mod salg af andre former for tjenesteydelser end de liberale erhvervs. De begrænsninger, som ifølge lovens § 1 gælder om, at advokatvirksomheder ikke må markedsføre deres ydelser i strid med god markedsføringsskik, finder selvfølgelig anvendelse, men længe før en advokatvirksomhed nærmer sig grænserne for krænkelse af god markedsføringsskik vil virksomheden have krænket mange andre begrænsninger. Spørgsmålet

13. *Monopoltilsynets* meddelelser 1978 p. 612.

"Spørgsmålet om, hvorvidt klienter bør gå til et advokatfirma i stedet for et andet, bør afhænge af, hvorvidt de til enhver tid værende indehavere reelt er i stand til at opretholde firmaets renomme." 10)

"Kravet om visitkortannoncer i afsnit II pkt. 9, der i praksis afskærer advokaters annoncering, indebærer bl.a., at der ikke må reklameres med en række stillinger og hverv, der naturligt forenes med eller er en del af advokatgerningen ... Det er ikke tilladt at reklamere med stillingen som branddirektør eller bankdirektør, idet det er almindelig anerkendt, at stillinger som bankdirektører giver en urimelig fortrinsstilling i den lokale konkurrence."11)

Markedsføring, annoncer og reklamer koster penge. *Markedsføringsudgifter* er en omkostning i virksomhederne og bliver dermed en omkostning for den samlede stand. Om disse omkostninger bliver en økonomisk belastning for standen, er det vanskeligt at vide. Markedsføring kan lige så vel betyde en forøgelse af standens økonomiske volumen gennem en vækst af opgaver og gennem en forbedret kommunikation mellem på den ene side standens know-how og på den anden side behovene for rådgivning hos samfundets medlemmer og dermed give udnyttelsesfordele for rådgiveren og sikre klienten, at kun relevant stof anvendes.

Hensynet til den professionelle standards krav tilsiger, at en markedsføring ikke må indeholde muligheder for, at den professionelle standards krav til opgaveløsningen svækkes. Indebærer markedsføringen risiko for, at indholdet af opgaveløsningen falder til under den professionelle standards krav, er der grund til for standen til at skride ind. Denne risiko for, at den professionelle standards krav svækkes i opgaveløsninger, knytter sig i høj grad til *annoncering med pris.*

Annoncer med pris opfordrer klienter til at lade prisen på rådgivning være afgørende for, hvilken rådgiver, der vælges. Dette forhold er alvorligt, *idet prisen intet siger om hvorvidt den pågældende rådgiver er egnet (er den bedst egnede) til at løse klientens problemer.* For tekniske rådgiveres vedkommende har spørgsmålet om licitation på rådgivning været drøftet og for at sikre, at de bedst kvalificerede blev engagerede til at løse tekniske opgaver, har f.eks. verdensbanken fastsat særlige udvælgelsesprocedurer - hvori honoraret ikke indgår – for valg af tekniske rådgivere til projekter, hvori verdensbanken medvirker. 12)

Markedsføring med pris på rådgivning indebærer en alvorlig risiko for, at det bliver det lavere honorar, der sætter grænsen for rådgivningens omfang og indhold. *Monopolankenævnet* beskæftiger sig med spørgsmål-

10. l.c. p. 168
11. l.c. p 171.
12. Se herom *Jørgen Hansen:* Teknikeraftalen. København 1984 p. 63 ff.

f.eks. advokatstandens markedsføring med f.eks. arkitektstandens markedsføring, er advokatstandens meget tilbagestående. Arkitektstanden sørger omhyggeligt for at markedsføre de enkelte arkitekter, som har fødselsdag, fået medaljer og priser som arkitektstanden i vidt omfang selv har skabt, har deltaget i konkurrencer, har løst bygge- og planlægningsopgaver her i landet eller i udlandet. 8) Dagblade indeholder ofte referater af retssager, af afsagte domme eller om andre resultater af advokaters indsats. Omhyggeligt undgås det at nævne navnene på de advokater, som har ført sagerne eller præsteret indsatsen. Selv gennem omtale af retssager møder befolkningens medlemmer ikke advokater, medmindre der er tale om store bagmandspolitisager.

Virksomheders reklamer har som formål at *fremhæve virksomheden i konkurrencen med andre virksomheder.* Dette sker selv i tilfælde, hvor den enkelte virksomheder kun taler om sig selv. Mange advokater oplever, at det er i strid med det kollegiale hensyn at enkelte virksomheder fremhæver sig selv, idet disse advokater mener, at *det må være en forenings mål at give samfundet den opfattelse, at alle foreningens medlemmer er lige gode, dygtige og kvalificerede til at kunne løse alle opgaver.* Uanset at en sådan opfattelse er urigtig for en forening, som skal optage alle, som opfylder kravene i rpl. § 119 for at kunne opnå advokatbestalling, kan synspunktet i H.C.Andersens fædreland i høj grad motivere medlemmer til at mene, at intet medlem skal have mulighed for gennem en markedsføring at fremhæve sig som værende mere kvalificeret og bedre egnet til at løse visse opgaver end andre medlemmer.

Det hævdes, at adgang til markedsføring er vigtig for *unge advokater,* der skal gøre sig kendte. Det hævdes også, at ophævelse af forbud mod annoncer og reklamer er til skade for unge advokatfirmaer, som ikke har økonomi til at betale den markedsføring, som ældre advokater har råd til.

Det hævdes, at der består et hensyn til at begrænse advokatvirksomheders konkurrence for på denne måde at søge at forhindre koncentration af klienter omkring enkelte advokatvirksomheder.

Der kan ikke herske tvivl om, at ønsket om at sprede klienter og opgaver så ligeligt som muligt har spillet en betydelig rolle for udformningen af de hidtidige regler om advokaters reklamering. Disse regler er baseret på et "værdighedshensyn." "Væksten af en advokats virksomhed bør bero på dens egen værdi." 9)

8. Efter at dette var skrevet, har jeg glædet mig over *Dreyer*-Fondens legat til landsretssagfører *Ernest Hartvig* for forsvarerindsatsen i *Kay Wilhelmsen*-sagen.
9. Axel H. Pedersen. Indledning til Advokatgerningen. II. København 1963 p. 166

En sådan informationsopgave er naturlig for en rådgiverstand og for de enkelte rådgivende virksomheder, og en sådan form for markedsføring fra advokatvirksomheders side opleves som et naturligt supplement til den markedsføring, som mange advokatvirksomheder allerede driver som redaktører af juridiske brevkasser, som foredragsholdere eller som procederende sager for boulevardpressens journalister.

I de fleste lande, hvor de liberale erhverv spiller en rolle, møder man ret kraftige begrænsninger af virksomhedernes adgang til at kunne reklamere 7). Uanset at behovet for information af samfundets medlemmer erkendes, begrundes reklameringsforbudene med, at *hensynet til forbrugerne nødvendiggør beskyttelse af professionens værdighed*, at alene *kvaliteten af advokatvirksomhedernes ydelser* skal være afgørende for forbrugeres valg og ikke indholdet af annoncer, reklamer eller pris, at *advokatvirksomheders ydelser er for forskellige til at kunne sammenlignes*, og at skulle ydelserne kunne sammenlignes, er forbrugere ikke i stand til af foretage nogen relevant sammenligning.

Standsmæssige og kollegiale hensyn rummer mange diffuse elementer og synspunkter.

Advokatstandens viden og know-how er til enhver tid summen af de enkelte advokatvirksomheders viden og know-how. En information til samfundets medlemmer om indholdet af viden og know- how og om mulighederne for at kunne anvende advokatvirksomhedernes viden og know-how kan i praksis kun ske gennem en meddelelse herom til samfundets medlemmer. En *kollektiv meddelelse og information* kan her tænkes jfr. bemærkningerne i kap. 9.2.9. om advokatfortegnelsen, men der er grund til at tro, at kollektive meddelelser ikke vil være tilstrækkeligt omfattende og informative til at kunne dække samfundets behov for information. Samfundets behov for information om advokatstandens viden og know-how må derfor gives af de enkelte virksomheder. I praksis kan noget sådant kun gøres gennem en adgang for virksomhederne til at markedsføre sig selv.

Advokatvirksomheders reklamer og markedsføring kan have en gavnlig virkning for *alle standens medlemmer* gennem informationer om hvilke opgaver, advokater kan løse. Mister en stand muligheden for at markedsføre sig selv eller de enkelte medlemmer, er der grund til tro, at standen glider ud i en glemsomhed og mangel på interesse i samfundet. I praksis kan en stand kun markedsføre sig gennem de enkelte medlemmer og på grundlag af de enkelte medlemmers præstationer. Sammenligner man

7. En omfattende gennemgang af markedsføringsbegrænsninger for løbende erhvervsvirksomheder findes i *OECD:* Competition policy and the Professions. Paris 1985. Kap. 3.

være langt mere konstruktivt, gennem en kollektiv markedsføring at fremstille advokatstanden som det den er: *Samfundets professionelle juridiske rådgivere.*

I sin procedure i 1978 for *Monopolankenævnet* anførte Advokatrådet 6) bl.a. følgende:

"I de senere år er udviklingen gået i retning af, at flere advokater slutter sig sammen i større enheder. Dette giver klienterne en større sikkerhed for, at et advokatfirma blandt sine deltagere har en advokat med specielt kendskab til det problem, klienten søger løst. En sådan "specialisering" inden for et advokatkontors rammer er at foretrække fremfor en tilstand, hvor enhver advokat kan kalde sig specialist".

Synspunktet er kun delvis rigtigt. En tankegang, hvorefter advokatkontorer på mere end f.eks. 10 jurister skulle være omnipotente som økonomiske og juridiske rådgivere, er ikke rigtig, og en opfattelse i befolkningen gående ud på, at noget sådant skulle være tilfældet, vil være direkte skadelig.

Udviklingen af advokaters know-how kræver betydelige investeringer, som kun kan gennemføres, hvis know-how'en gives en rimelig økonomisk anvendelse. I kapital 8 er nævnt, hvorledes mærkelige legale bindinger af advokatvirksomhederne modarbejder den økonomiske udnyttelse af advokatvirksomhedernes know-how og dermed modarbejder, at en sådan know-how udvikles. *Den økonomiske udnyttelse af know-how* for advokater tilsiger, at der gives mulighed for, at advokater kan informere omverdenen om en sådan know-hows tilstedeværelse i virksomhederne og om dokumentationen herfor.

Annoncering og reklamering for advokatvirksomheder kan medvirke til, at ny know-how kan udvikles, og til at standens faglige grundlag dermed kan styrkes. En adgang for advokatvirksomheder til at fortælle samfundets medlemmer om advokatvirksomhedens viden, know-how og formåen kan være et gavnligt erhvervspolitisk instrument i bestræbelserne på at udvikle den viden og know-how, som skal udvikles, hvis advokatstanden her i landet ønskes bevaret som den stand, der opfylder samfundets behov for juridisk rådgivning på alle områder af samfundslivet.

Afskærer man advokatvirksomheders markedsføring, afskærer man i realiteten en *del af informationsmulighederne om juridisk stof.* Andre liberale erhverv har fundet det naturligt gennem årsskrifter, informationsbreve m.v. rettet til en stor og ubestemt kreds af personer og virksomheder at informere om ny lovgivning og praksis, udvikling af ny teknik m.v. af relevans for samfundet, for dets medlemmer og for dets virksomheder.

6. Meddelelse fra Monopoltilsynet 1978 p. 608.

Der kan ikke herske tvivl om, at der hos *samfundets medlemmer består et stort behov for at vide, hvilke opgaver, advokater er i stand til at løse.* 5)

I *Erhvervsudvalgets Betænkning om Advokaters Reklamering herunder Annoncering*, redegøres for, at Industrirådet, Grosserer-Societetet, Håndværksrådet, Provins-Handelskammeret, Landbrugsrådet og Danmarks Rederiforening havde udtalt et ønske om information om de enkelte advokaters særlige arbejdsområder. Erhvervsudvalget finder endvidere, at også det ikke-erhvervsdrivende publikum har høj grad af behov for kontakt med advokater, der beskæftiger sig med særlige sagsområder.

For en del år siden bragte advokatrådet en række annoncer, som viste advokatsamfundets segl, og som indeholdt ordene *"BRUG ADVOKATBISTAND"*. Uanset hvor velment sådanne annoncer var, rejser de uvægerligt spørgsmålet: *"Advokatbistand! Til Hvad?"* Hvis ikke advokaterne selv gør opmærksom på, hvilke opgaver standens medlemmer er i stand til at løse – og helst er i stand til at løse bedre end andre – er der ingen grund til at tro, at samfundets medlemmer har andet end en ubestemt og vag fornemmelse af, at "advokater er noget med retssager og incasso." Er det rigtigt, som flere gange antydet ovenfor, at en stor del af advokaternes ekspeditions- og dokumentopgaver vil falde væk indenfor en kort fremtid, og er det rigtigt, at advokater i langt højere grad i tiden fremover skal leve af rådgivningsopgaver, har samfundet et betydeligt behov for at vide, *hvilke opgaver de enkelte advokater/virksomheder – og dermed advokatstanden - nu kan løse på kvalificeret vis.* Dette informationsbehov hos samfundets medlemmer går såvel på oplysninger om, hvilke opgaver advokatvirksomheder kan løse, på hvem der kan løse dem, som på et kendskab til hvilke krav der må stilles til den professionelle rådgivning inden for vedkommende område.

I foråret 1986 iværksatte advokatrådet en ny stor annoncekampagne for advokaterne som rådgivere ved gennemførelsen af ejendomshandler. Advokatrådets formand blev markedsført som he-man i budskabets interesse. Det kan godt overvejes, om en kollektiv markedsføring af advokater som rådgivende og berigtigende i ejendomshandler, er en markedsføring, som er i standens interesse på langt sigt. Standen skulle nødig gå til grunde som en konsekvens af en overførsel af tinglysningskontorerne til et EDB-register, hvilket advokatrådet risikerer ved gennem en markedsføring at identificere advokatstanden med ejendomshandler. Hvor vil det

5. I OECD. Competition Policy and the Professions. Paris 1985. p. 52 omtales en canadisk Gallup-undersøgelse (1978), som viste, at forbrugere ønskede advokaters annoncering og en amerikansk undersøgelse (1975), som viste, at konsumenter havde vanskeligt ved at erkende behovet for juridisk bistand og med at finde en advokat.

"Der er enighed i udvalget om, at retsplejeloven ikke skal indeholde detaljerede regler om advokaters reklamering, men at adgangen til at give regler herfor skal hjemles i en særlig bestemmelse i loven .... De nærmere enkeltregler skal herefter udformes som en del af bestemmelserne om god advokatskik. Herved opnås, at overtrædelse af reklameringsreglerne vil kunne sanktioneres på samme måde som andre overtrædelser af advokatpligterne. De særlige regler vil da træde i stedet for monopollovens bestemmelser på dette område."

Udvalget foreslår herefter en bestemmelse (§ 126 stk. 2) af følgende ordlyd:

"Advokatsamfundet kan udarbejde regler om, hvad der skal anses som god advokatskik herunder om advokaters reklamering."

I bemærkningerne til lovforslaget 3) anfører *justitsministeriet* at industriministeriet har givet udryk for *"at man af hensyn til konsekvenserne for monopolmyndighedernes arbejde ville finde det principielt uheldigt, såfremt advokatudvalgets forslag om, at der fastsættes bindende regler for advokaters reklamering, gennemførtes.*

Justitsministeriet har bl.a. derfor ikke medtaget regler herom i lovforslaget. Advokatrådet vil som hidtil indenfor rammerne af monopol- og konkurrencelovgivningen kunne vedtage vejledende regler om reklamering."

Det retlige grundlag i dag for advokaters annoncering er dels de almindelige i samfundet gældende regler om monopol- og markedsføringslov dels de særlige for advokater gældende regler, som i dag består i de kollegiale reglers afsnit II som senest er ændret juni 1986, monopolankenævnets kendelse af 18. december 1978 4) samt advokatnævnets kendelser af 20. februar 1985.

9.2.2. De reale grunde.

Inden de i dag gældende regler for advokaters reklamering m.v. skal vurderes, kan det være naturligt at prøve at analysere, hvilke *behov og hensyn,* som indgår i spørgsmålet om advokaters reklamering. En sådan beskrivelse er nødvendig som grundlag for en vurdering af, hvilke begrænsninger for advokaters reklamering, der er nødvendige ud fra retsplejemæssige - og andre samfundsmæssige hensyn, samt hvilke regler der udfra foreningsmæssige og kollegiale hensyn, er ønskværdige.

I kapitel 2 blev behandlet en række faktorer af betydning for advokatvirksomhedens udvikling og for hvilke behov, advokatvirksomheder må tilpasse sig som professionelle juridiske og økonomiske rådgivere i samfundet.

3. F.T. Tillæg A 1981/82 sp. 3781.

4. Meddelelser fra Monopoltilsynet 1978 p. 603.

indeholdes intetsteds nogen hjemmel for en reaktion overfor en advokat, som krænker reglerne. Dette forhold – der ikke bør begrunde en udvidelse af, hvad kravet til god advokatskik indeholder – er uheldigt, idet reglernes betydning svækkes, men forholdet er en konsekvens af, at advokatsamfundet ikke har normale foreningsmæssige kompetencer.

At en krænkelse af de kollegiale regler ikke kan begrunde en foreningsretlige reaktion er ikke ensbetydende med, at reglerne er ligegyldige. Mange advokater vil følge reglerne og vil se med mishag på kollegaer, som bryder reglerne. Bestemmes det i samarbejdsaftaler mellem advokater eller i aftaler om ansættelse af advokater, at de for advokatsamfundet gældende regler skal overholdes 1) vil de kollegiale regler blive en del af *aftalen* og kunne påberåbes mellem parterne i aftaleforholdet.

Uanset at de kollegiale regler har beskyttelsen af andre advokaters interesser som formål, indebærer en krænkelse af reglerne ikke nogen *civilretlig konsekvens.*

I *afsnit VIII pkt. 1* bestemmes f.eks. følgende:

"Det er ikke tilladt, direkte eller indirekte, at tage noget initiativ til at komme i forbindelse med klienter, der tidligere har være klienter hos en anden advokat, med hvem den pågældende advokat har haft kompagniskab, kontorfællesskab eller medarbejderskab, eller hos hvem han har været ansat som fuldmægtig."

Der er intet steds grundlag for at antage, at krænkelse af en sådan bestemmelse skulle kunne forfølges f.eks. gennem nedlæggelse af fogedforbud eller skulle kunne begrunde gennemførelse af et erstatningskrav. 2)

9.2. Advokaters reklamering.

9.2.1. Retsgrundlaget.

Efter *betænkning 971/1979 opleves advokaters annonceringsregler som en del af begrebet god advokatskik.* I betænkningen side 61 siges udtrykkelig, at advokaters annonceringsregler nærmere må "udmøntes i regler om god advokatskik på dette område, som også tilgodeser det retssøgende publikums interesser i en rimelig information." I betænkningen siges endvidere følgende:

1. Som eksempel herpå kan henvises til § 2 stk. 4 i standardaftaleformularen: *Erhvervsudvalget:* Advokatsamvirke i interessentskabsform.
2. Om *konkurrenceklausuler i advokatforhold* henvises til *Axel H. Pedersen:* Indledning til Advokatgerningen II. København 1963 p. 138. Spørgsmålet om konkurrenceklausuler har tabt sin betydning siden Axel H. Pedersens bog.

9. Foreningsretlige begrænsninger for advokatvirksomhed

9.1. Indledning.

I kapitel 8 blev behandlet spørgsmålet om de legale begrænsninger for advokatvirksomheden. Foruden disse begrænsninger har advokatsamfundet fortsat en række begrænsninger for advokatvirksomhedens udøvelse.

Sondringen imellem de legale og de foreningsretlige begrænsninger er ikke en reel sondring. Det tvungne medlemsskab af advokatsamfundet jfr. rpl. § 143, sammenholdt med kravet om, at advokatsamfundets vedtægter og regler skal godkendes af justitsministeren jfr. rpl. § 143 gør, at det for advokatvirksomhederne og for medlemmerne af advokatsamfundet er ret ligegyldigt, om en begrænsning står i loven eller om en begrænsning står i advokatsamfundets regler og vedtægter.

Advokatrådets regler for god advokatskik og kollegialitet er berørt flere gange ovenfor.

Spørgsmålet om disse reglers forhold til rpl. § 126 om, at en advokat skal udvise en adfærd, der stemmer med god advokatskik, behandles i kap. 6.2. ovenfor og i kap. 9.2. Begge steder er det påvist, at advokatrådets regler kun tillægges vejledende betydning af advokatnævnet og det er blevet dokumenteret, at alene advokatnævnets fastsættelse af, hvad god advokatskik er, har relevans for dette begrebs indhold. Konsekvensen heraf må blive, at *advokatrådets regler ikke i relation til begrebet god advokatskik kan have et indhold, som afviger fra advokatnævnets opfattelse.*

Advokatrådets regler indeholder mange bestemmelser, som er af kollegial art og af foreningsmæssig natur. Som eksempler kan nævnes afsnit VII om forholdet til kollegaer, afsnit VIII om konkurrencebestemmelser, afsnit X om forholdet til andre erhverv og afsnit XI om forholdet til vinkelskrivere.

Efter reglernes afsnit I pkt. 1 er det enhver advokats pligt at udvise god kollegial adfærd, og efter pkt. 3 er advokaterne i deres virksomhed som advokater pligtige at rette sig efter de forskrifter, som advokatsamfundets myndigheder giver. Uanset den foreskrevne pligt til at overholde reglerne,

går modsætningsvis af § 126 stk. 3, hvorefter en advokat uden for sin advokatvirksomhed i forretningsforhold eller i andre forhold af økonomisk art, ikke må udvise en adfærd, der er uværdig for en advokat. Bortset fra en bemærkning om, at begrebet "uværdig for en advokat" synes snævrere end begrebet "god advokatskik", skal denne sondring ikke søges analyseret.

Indholdet af begrebet god advokatskik fremstilles naturligere i andre sammenhænge end blot som legal begrænsning. Se om forholdet til den professionelle standards krav kap. 6.2. og om advokatvirksomhedens reklamering kap. 9.2.

8.3.2. Rimeligt vederlag.

Efter § 126 stk. 2 må en advokat ikke kræve højere vederlag for sit arbejde, end hvad der kan anses for rimeligt. Denne bestemmelse sætter en klar begrænsning for advokatvirksomheden. Begrænsningens indhold fastlægges efter rpl. kap. 15 a af advokatnævnet. 11)

Det er sædvanligt for de liberale erhvervsorganisationer at have bestemmelser i vedtægter og regler for fagets udøvelse, hvorefter virksomhederne skal beregne sig et rimeligt vederlag for præsterede ydelser 12) Disse bestemmelser har flere formål.

Et krav om, at der skal beregnes vederlag for præsterede ydelser, indeholder et *forbud imod at lave gratis arbejde* og virker dermed konkurrenceregulerende mellem fagets virksomheder. Bestemmelsen beskytter klienterne mod urimelige honorarkrav og bliver dermed grundlag for organisationernes rets- og honorarudvalgs administration af honorarreglerne.

Spørgsmålet om rækkevidden af § 126 stk. 2 fremstilles naturligt under det generelle afsnit om advokatsalærer nedenfor, kap. 10.

11. Bestemmelser om rimeligt vederlag genfindes i revisorlovens § 14 stk. 2 og i lægelovens § 15. I tilslutning hertil henvises til UfR.1936.845 ØLD, hvor en læge blev idømt 40 dages hæfte og frakendt retten til at udøve lægevirksomhed i 2 år, fordi han, der havde foretaget en udskrabning på en gravid kvindelig patient, umiddelbart efter hun var vågnet af bedøvelsen efter indgrebet, og ikke var egnet til at foretage økonomiske dispositioner, havde opnået et honorar på kr. 500,-, hvilket honorar efter Københavns Lægeforenings- og Sundhedsstyrelsens opfattelse stod i åbenbart misforhold til modydelsen.
12. Se således om teknisk rådgivning og bistand ABR 3.0.2., hvorefter honoraret skal være rimeligt såvel i forhold til klienten som i forhold til rådgiveren. Honoraret skal dække opgavens forsvarlige gennemførelse og en fyldestgørende varetagelse af klientens interesser. Og om revisorbistand, Foreningen af Statsautoriserede Revisorers regler for god revisorskik, der i § 15 bestemmer, at der ikke må udføres gratis arbejde eller arbejde for urimeligt lavt honorar, medmindre dette er forsvarligt af ideelle grunde.

Efter udkastets § 8 stk. 1 nr. 3 *skal alle aktionærer afgive erklæring om at hæfte "direkte og personligt for opfyldelsen af alle forpligtelser, som måtte påhvile selskabet i kraft af den gennem selskabet udøvede erhvervsvirksomhed."* Denne bestemmelse, som går langt videre end revisorloven, forekommer ikke at være velbegrundet. Bestemmelsen kendes ikke for norske og svenske advokatselskaber. Spørgsmålet om hæftelsen for advokatvirksomhed i selskabsform behandles i kap. 15.2.2. i forbindelse med samarbejdsaftalen.

I udkastets § 11 *forbydes det en advokat at eje aktier i flere advokatselskaber,* medmindre disse har hjemsted i samme retskreds. Bestemmelsen er en konsekvens af bestemmelse i rpl. § 124 stk. 1, og er lige så lidt velbegrundet, som § 124 stk. 1 er det jfr. bemærkningerne herom i kap. 8.1.1.

Konklusionen af det sagte bliver, at spørgsmålene omkring advokatvirksomhed i selskabsform kan løses ved gennemførelse af en bestemmelse i advokatsamfundets vedtægt af f.eks. følgende ordlyd:

"Advokater kan drive deres virksomhed i selskabsform, såfremt selskabet til enhver tid opfylder følgende krav:

a. Selskabet skal have til udelukkende formål at drive advokatvirksomhed og må ikke udøve anden virksomhed.

b. Af selskabets navn skal fremgå, at selskabet driver advokatvirksomhed f.eks. gennem anvendelse af ordet "advokat", "advokatvirksomhed", "advokatfirma" eller anden lovlig titelbetegnelse for advokater.

c. Selskabets direktion og flertallet af de af generalforsamlingen valgte medlemmer skal være advokater.

d. Som tegningsberettigede for selskabet må alene anmeldes advokater.

Stk. 2. Iøvrigt finder de i aktieselskabsloven og anpartsselskabsloven indeholdte regler anvendelse på advokatselskaber.

Stk. 3. Advokatrådet påser overholdelsen af stk. 1.

Stk. 4. Overtrædelse af stk. 1 behandles efter reglerne i retsplejelovens kap. 15 b. Har selskabet overtrådt bestemmelserne i stk. 1 kan der pålægges selskabet en bøde."

8.3.Rpl. § 126.

8.3.1. God advokatskik.

Kravet i rpl. § 126 stk. 1 om, at en advokat skal udvise en adfærd, der stemmer med god advokatskik, om at han skal udføre sit arbejde grundigt, samvittighedsfuldt og i overensstemmelse med, hvad berettigede hensyn til klienternes tarv tilsiger og om, at sagernes skal fremmes med fornøden hurtighed, er en legal begrænsning af advokatvirksomheden. Dette frem-

For *rådgivende ingeniørvirksomhed,* som drives i selskabsform, sikrer Foreningen af Rådgivende Ingeniører sig at de professionelle forpligtelser overholdes gennem et krav i lovens § 3 stk. 2 a om, *"at mere end halvdelen af direktionen og mindst halvdelen af de generalforsamlingsvalgte medlemmer af bestyrelsen skal være medlemmer af foreningen."*

Gennem krav om formålet, direktionens og/eller bestyrelsens sammensætning samt om underskrift i professionelle sammenhænge sikres, at selskabet ikke kan foretage sig noget, som vil være i strid med de for virksomheden gældende krav og begrænsninger. Der synes ikke at være grund til at gå længere for advokatselskabers vedkommende, idet eventuelle andre bindinger må overlades til de enkelte virksomheder selv.

Det af *Niels Th. Kjølbye* udarbejdede udkast stiller langt videregående krav end de krav, som følger af revisorloven for revisionsselskaber. I det følgende skal enkelte af disse krav behandles.

Efter udkastets § 12 stk. 1 *skal samtlige bestyrelsesmedlemmer og direktører være advokater og være beskæftiget med udøvelse af advokatvirksomhed i selskabet, dog gives der advokatrådet adgang til i særlige tilfælde at dispensere.* Om et så vidtgående krav bør opstilles, har nøje sammenhæng med indholdet af uafhængighedskravet. Som nævnt i kap. 5.5. viser klare udviklinger, at uafhængighedskravet ændres fra at være et forbud til at være et krav om oplysningspligt. I denne forbindelse bør nævnes, at selv om revisorloven i § 11 stk. 1 forbyder statsautoriserede revisorer under nogen form at drive revisionsvirksomhed sammen med andre end statsautoriserede revisorer, har lovgiver ikke opstillet krav om, at samtlige bestyrelsesmedlemmer i revisionsselskaber skal være statsautoriserede revisorer.

Efter udkastet § 8 stk. 1 skal samtlige aktionærer være advokater og være beskæftiget med udøvelsen af advokatvirksomhed i selskabet med en særlig dispensationsmulighed i stk. 2 med sigte på dødsfald. De bemærkninger, som er nævnt til udkastets § 12 fører til, at der også må sættes spørgsmålstegn ved nødvendighed af § 8. En tilsvarende begrænsning kendes ikke i revisorloven og kendes ikke for svenske og norske advokatselskaber. Det er vanskeligt at forstå, hvilke samfundsmæssige interesser, der skulle forbyde, f.eks. at advokatselskaber bliver offentligt noteret, hvis selskabet ønsker noget sådant. Udkastet § 8 udtrykker den sandhed, at hvis en liberal erhvervsvirksomhed skal virke og udvikles, må indehaverkredsen til enhver tid være de, som aktivt virker med virksomheden, hvis ikke ejendomsretten er overdraget til en af virksomhedens aktive udøvere drevet fond, men der ses ikke at være grund til at formulere denne erkendelse som et legalt krav til aktionærkredsen.

Den *svenske rättegångsbalk* 8 kap. 4 § stk. 2 bestemmer, at "Verksamhet som advokat får icke bedrivas ... i aktiebolag, om ej advokatsamfundets styrelse medgiver undantag. 10)

Den norske Advokatforenings regler for god advokatskik indeholder i § 25 regler for advokatvirksomhed i selskabsform. Heri bestemmes bl.a. følgende:

"En advokat kan drive de deler av sin advokatvirksomhet, som ikke går inn under advokatmonopolet i aksjeselskapsform.

Advokatens tittel og navn må ikke benyttes i selskapets firma, medmindre følgende betingelser oppfylles:

a) Selskapet må utelukkende drive virksomhet som faller inn under advokatnæringen.

b) Selskapets firma må ikke inneholde tittel og/eller navn på noen, som ikke selv er advokat.

c) Advokat må være den reelle eier av aksjemajoriteten i selskapet, være medlem av styret og ha den daglige ledelse av selskapets virksomhet ..."

I *ABA Annotated Code of Professional Responsibility* EC5-24 opstilles følgende hovedregel: "... a lawyer should not practice with or in the form of a professional legal corporation, even though the corporate form is permitted by law, if any director, officer or stockholder of it is a non-lawyer."

At advokatvirksomhed, som udøves i selskabsform, må overholde og respektere de krav og grænser, som gælder for advokatvirksomhed iøvrigt, kræver ingen nærmere påvisning. Der ses dog ikke at være grund til for advokatselskaber at opstille bindinger, som rækker ud over de bindinger, som er nødvendige for at sikre, at regler for advokatvirksomhed efterleves.

For *revisionsselskaber* er i revisorloven (lbkg nr. 24 af 25. januar 1985) stillet ganske få krav til at sikre, at selskabets virke overholder de for statsautoriserede revisorers virke gældende regler.

I *§ 11 stk. 2* bestemmes følgende:

"Statsautoriserede revisorer kan kun tage ansættelse hos andre statsautoriserede revisorer, i selskaber eller i fonde, hvis eneste formål er at drive revisionsvirksomhed og eventuelt i forbindelse hermed forvaltningsvirksomhed, og i hvilke direktionen eller, hvis en sådan ikke findes, flertallet af bestyrelsen består af statsautoriserede revisorer."

Bestemmelsen suppleres med bestemmelsen i *§ 12 stk. 2* hvorefter:

"En erklæring, der afgives af et revisionsselskab, skal underskrives af en eller flere af de statsautoriserede revisorer, som er knyttet til selskabet."

10. Sveriges Advokatsamfund har udarbejdet betingelser for at tillade advokatvirksomhed i aktieselskabsform. I hovedtræk bestemmes at virksomhedens aktier skal tilhøre advokater, medmindre advokatsamfundet tillader andet, at selskabets formål alene skal være at drive advokatvirksomhed, at kun advokater, der ejer aktier i selskabet kan være medlem af selskabets bestyrelse og direktion, og at selskabet skal omfatte hele advokatvirksomheden.

Advokatvirksomhedernes indtægt er de salærer eller honorarer, som virksomhederne beregner sig for ydet rådgivning og bistand. Der er grund til at tro, at den manglende adgang til, at advokatvirksomhed kan udøves i selskabsform, har påvirket *tankegangen omkring fastsættelse af salærregler*. Ved vurderingen af, om salærregler er passende, anvender monopoltilsynet lønniveauet for kontorchefer ansatte i statens tjeneste som vejledende. Finder monopoltilsynet, at et liberalt erhverv giver indehaverne et større overskud end, hvad der svarer til en kontorchefløn, er årsagen hertil efter monopoltilsynets opfattelse, at salærreglerne er for gunstige og derfor må reduceres. Tankegangen er forståelig for en stand, der kun kender den enkelte advokat, og for hvem en virksomhedstankegang er fremmedartet. Monopoltilsynets tankegang er lige så lidt relevant, som det ville være at vurdere EDB-branchens indtjening på grundlag af lønniveauet for tjenestemænd ansatte i registertilsynet. En virksomhed, som efter at have betalt cheferne en løn svarende til en kontorchefløn, har udtømt sit overskud og sin overskudsmulighed, vil hurtigt ophøre. At advokatvirksomhedernes organisation og strukturer afspejler denne konsekvens, er forlængst fremgået af den årlige indtægtsundersøgelse.

Af hensyn til erhvervspolitikken omkring advokatstandens indtjening er det alvorligt, at spørgsmålet om advokatvirksomhed i selskabsform ikke forlængst er blevet løst. Aflægger advokatvirksomhederne deres regnskaber i selskabernes regnskabsform, vil virksomhedernes nettooverskud være renset for løn til indehavere og for finansieringsudgifter. Debatten omkring advokatvirksomhedernes indtjening vil herefter dreje sig om det, som er relevant, nemlig virksomhedernes nettoresultater, og grundlaget for debatten vil herefter svare til det grundlag, som debatten om andre erhvervsgruppers indtjening hviler på.

8.2.2. Krav til selskabsformen.

I betænkning 871/1979 er som bilag 11 gengivet et af *Niels Th. Kjølbye* udarbejdet udkast til bekendtgørelse om adgangen til at udøve advokatvirksomhed i selskabsform. Udkastet indeholder en række krav til advokatselskabet ud over de krav, som følger af aktie- eller af anpartsselskabslovgivningen.

I det omfang samfundet finder det nødvendigt, at der skal gælde særlige bindinger for advokatvirksomhed, må tilsvarende bindinger opretholdes for advokaters udøvelse af deres virke gennem en selskabsdannelse.

Regler, der fastsætter sådanne begrænsninger, kendes i udlandet.

mellem på den ene side hensynet til erhvervsvirksomhedernes indtjening, finansiering, investering og virke iøvrigt og på den anden side samfundets ubegrænsede ønsker om at opkræve skatter. Uanset hvordan selskabsbeskatningen udformes, vil den altid rumme et hensyn til de erhvervsvilkår, som gælder for de beskattede virksomheder. Krænkes disse vilkår, dør guldhønsene og samfundet står reelt uden indtægter.

Det er svært at forstå, at advokatstandens erhvervspolitik ikke for længst har fået advokatvirksomheder underkastet de tankegange og regler, som gælder for beskatning af erhvervsvirksomheder, i stedet for i nu mere end 20 år at lade advokatvirksomhederne årelade af beskatningsregler, som baserer sig på forbrugsbegrænsning og på kanalisering af forbrugsmuligheder. Erhvervspolitikkens forsømmelse har indebåret og indebærer tab af erhvervsmuligheder til fordel for grupper, som har kunnet tilpasse sig samfundets udformning, og har generelt umuliggjort det for advokatvirksomhederne at foretage den ekspansion og internationalisering, som de fleste andre erhvervsgrupper har haft mulighed for at gennemføre i forbindelse med navnlig Danmarks indtræden i Fællesmarkedet. Som beskrevet ovenfor i kap. 8.1. har advokatsamfundets regler og erhvervspolitik stort set afskåret danske advokatvirksomheder fra at følge erhvervslivets ekspansion udenfor landets grænser og har dermed afgørende svækket advokaternes mulighed for at opnå det økonomiske volumen, som rådgivning for danske virksomheders virke i udlandet rummer og for salg til udlandet af juridisk know-how.

Mange gange i de sidste årtiers debat har politikere fremhævet tanker om, at erhvervsindkomst skal beskattes som selskabsindkomst, mens lønindkomst skal beskattes efter personbeskatningens regler. Principperne er man måske enige om; men endnu er principperne ikke gennemført i praksis. Principperne er gentaget i et skatteforlig, hvorefter erhvervsindkomster beskattes med 50%, medens forbrugsindkomster beskattes med ca. 68%. Det er ubegribeligt, hvordan man skatteretligt vil behandle en advokatvirksomheds kassekreditrenter, når advokatvirksomhedens økonomi er en del af indehaverens privatforbrug, eller hvordan man vil undgå B-skattesystemets skadevirkninger for advokatvirksomhederne, se herom kap. 2.2.2.1. Hvor invalid skattereformens virksomhedsbeskatning er, fremgår af virksomhedsskattelovens § 5 om skatteprioriteringen af virksomhedsindehaverens indskud og træk af penge i egen virksomhed. Politikere, som i større eller mindre grad har bundet deres politiske fremtid til skatteforligets succes, burde have en klar interesse i at søge gennemført den størst mulige adgang til, at erhvervsvirksomhed kan drives i selskabsform.

Stort set ingen af en advokatvirksomheds sager indebærer mulighed for afregning, før end der er forløbet mindst 6 måneder fra sagens modtagelse. For mange sagers vedkommende går der længere tid. Dette betyder, at advokatvirksomheden løbende har en investering i igangværende opgaver, som svarer til 6-12 måneders omsætning for advokatvirksomheden. Er virksomhedens omsætning voksende numerisk - hvad allerede inflationsudviklingen i samfundet nødvendiggør - vokser investeringsbehovet. Investeringer i de igangværende opgaver frigives ikke, før end advokatvirksomhedens omsætning falder eller virksomheden standses.

Advokatvirksomhedens *grundlag for finansiering* i dag er den indtægt, advokatvirksomheden har, suppleret med muligheden for at optage lån normalt gennem optagelse af kassekredit. Da lånemuligheden er af midlertidig karakter, og da lån skal tilbagebetales, bliver advokatvirksomhedens *salærindtægt* det økonomiske grundlag for virksomheden.

I kap. 5.4. ovenfor om økonomisk uafhængighed blev behandlet spørgsmålet, om hvorvidt *advokatvirksomhedernes humankapital* kunne danne grundlag for en anonym og langfristet finansiering. For en sådan form for finansiering er det en klar fordel, at erhvervsvirksomheder er samlet, defineret og afgrænset gennem en selskabsform. Som påvist ovenfor vil en tilpasning af virksomhederne til ny tids krav i høj grad nødvendiggøre overvejelser om virksomhedernes finansiering og formerne herfor. Også af denne grund haster det med at få selskabsformen anerkendt.

Efter de gældende regler har advokatvirksomheder her i landet været underkastet *personbeskatning*. Dette betyder, at virksomhedens overskud lægges til inderhaverens "lønindkomst". Resultatet heraf bliver, *at advokatvirksomheders overskud beskattes med 70-75% samt at advokatvirksomhederne tillige i 1985 skulle betale en bunden opsparing, hvilket betyder, at ca. 80% af advokatvirksomhedernes overskud for 1984 er konfiskeret eller bundet til glæde for skatteministeren.*

Personbeskatning er forbrugsregulering, dels i form af, at borgernes forbrug generelt begrænses, dels - men ikke udelukkende - i form af overførsel af midler, som fratrages enkelte borgeres forbrugsmulighed til fordel for andre borgeres eller til fordel for offentlige myndigheders forbrugsmuligheder. *Personbeskatning er styret at parametre, som intet har med virksomheders erhvervsvilkår eller -betingelser at gøre.* Ovenfor i kap. 2.2.2.1. blev behandlet spørgsmålet om, hvordan det hidtidige skattesystem - såvel personbeskatningens højde som B-skattesystemets udformning - påvirkede og ofte umuliggjorde en selvfinansiering af liberale erhvervsvirksomheder, som ikke drives i selskabsform.

Selskabsbeskatningen er en beskatning af erhvervsvirksomheder, og *beskatningen udtrykker den balance, som samfundet føler, at der bør gælde*

I det følgende skal dette udsagn begrundes.

De begrundelser, som fører til, at handels-, håndværks- og industrivirksomheder drives i selskabsform, er de samme, som begrunder advokatvirksomhed i selskabsform.

Organisatorisk er det naturligt at have erhvervsmæssig virksomhed adskilt fra ejernes private økonomi, en adskillelse, som kun kan gennemføres, hvis virksomheden drives i selskabsform.

Her i landet er det anerkendt, at *virksomhed som sker i selskabsform er erhvervsvirksomhed,* hvorfor selskaberne må behandles under hensyn til de krav, som gælder for erhvervsvirksomheder. Dette gælder krav til virksomhedernes beskatning, regnskabskrav, kontrolkrav m.v. Drives erhvervsvirksomhed ikke i selskabsform, vil en sådan erhvervsvirksomhed have tendens til at blive behandlet som en del af indehaverens privatforbrug, en behandling ingen erhvervsvirksomhed i længden kan tåle. Dette viser sig navnlig indenfor skatteområdet og indenfor monopollovsområdet, jfr. nedenfor.

De økonomiske vilkår, som gælder for en advokatvirksomhed, er de samme vilkår, som gælder for handelens - håndværkets - og industriens virksomheder. En advokatvirksomhed, der rummer f.eks. 20 beskæftigede, har de samme behov som en enhver anden erhvervsvirksomhed for tilvejebringelsen af det kapitalgrundlag, som er nødvendigt for, at virksomheden kan leve. Advokatvirksomheder har behov for *betydelige investeringer.* Anskaffelse af maskiner, telex, telefax, tekstbehandlingsudstyr, bogføringsmaskiner for regnskab og time-/sagsregnskab m.v. løber op i millioner for et mellemstort advokatkontor. Det er nødvendigt for en rådgivende virksomhed som en advokatvirksomhed, at have et betydeligt bibliotek og et sådant er kostbart af anlægge, vedligeholde og udbygge.

Den største investering advokatvirksomheden har, er *investeringen i de løbende sager.*

Her i landet haves ingen tradition for, at advokatsalærer forudbetales. I overensstemmelse med den obligationsretlige hovedregel antages det derimod, at advokatsalærer først forfalder til betaling, når advokaten har præsteret sin ydelse. Da mange sager kan trække ud i mange år, har advokater for år tilbage været nødt til i langvarige sager at gennemføre en praksis for beregning af a contosalærer - et forhold, som klienter i høj grad respekterer og forstår behovet for, bortset fra de tilfælde, hvor vedkommende klients sagsomkostninger er dækket af en retshjælpsforsikring. Forsikringsselskaberne accepterer stort set ikke advokatstandens behov for at kunne fremsende a contobegæringer i retshjælpsforsikrede sager.

I *bemærkningerne til lovforslaget* anføres bl.a. følgende: 9)

"I forbindelse med høringen over advokatudvalgets betænkning er der af flere af domstolene og Den danske Dommerforening givet udtryk for betænkeligheder ved indførelsen af en sådan ordning. Der henvises navnlig til, at der opstår risiko for, at advokatens personlige ansvar og det særlige tillidsforhold, der er forbundet hermed, vil kunne forflygtiges, såfremt der blev åbnet adgang for at drive advokatvirksomhed i aktieselskabsform.

Justitsministeriet kan tiltræde denne opfattelse, og der er ikke medtaget regler herom i lovforslaget ..."

Når jeg som praktiserende advokat i dag læser høringssvarene, er det mig aldeles ubegribeligt, at de to byretspræsidenter og dommerforeningen har tilkendegivet et så ringe kendskab til de vilkår, der gælder for erhvervsvirksomheder, og at de på en måde, som sket, kunne søge at forhindre gennemførelse af et grundigt forberedt arbejde med henblik på løsningen af alvorlige problemer for advokatvirksomhederne. Mine tanker udvikler sig i spørgsmål til retspræsidenter og dommere om, hvilke økonomiske og erhvervsmæssige vilkår, der for en advokatvirksomhed med 36 arbejdspladser, som den jeg sammen med mine partnere driver, er forskellige fra den handels-, håndværks- eller industrivirksomhed af tilsvarende størrelse, for hvem man allerede i 1917 erkendte nødvendigheden af muligheden for en selskabsdannelse med givelsen af den første aktieselskabslov.

Handelsministeriet havde ingen indvendinger imod retsplejelovsudvalgets forslag. *Forbrugerrådet* ønskede nogle oplysninger, men var ikke afvisende.

Mange gode grunde gør muligheden for selskabsdannelser for advokatvirksomheder til en nødvendighed i dagens samfund.

Det behøver *ikke* nogen påvisning, at selskabsdannelser indenfor advokatvirksomheder ikke er i strid med kravene til advokatvirksomhedernes professionelle standard og krav. Selskabsdannelser for advokater er velkendte i mange lande – herunder i Sverige og Norge. Retsplejelovsudvalget fandt, efter at have gennemanalyseret problemerne, ingen problemer i disse selskabsdannelser, og advokatrådets udvalg fandt i samarbejde med *Bernhard Gomard*, at spørgsmålets dimensioner er så ringe, at man end ikke behøver at ulejlige Folketinget, men kan løse spørgsmålene administrativt/foreningsretligt.

Der kan ikke herske tvivl om, at det erhvervspolitisk har været til *stor skade* for advokatstanden, at spørgsmålet om anvendelsen af selskabsformen for advokatvirksomheder ikke blev løst for 20 år siden.

9. F.T. 1981/82. Tillæg A sp. 3780

"Advokatvirksomhed kan udøves i aktie- og anpartsselskabsform efter nærmere regler, der fastsættes af justitsministeren."

I betænkning 871/1979 siges herom følgende side 58:

"Fra advokatside er fremsat ønske om, at der efter den stedfundne udvikling i samfundet skabes grundlag for, at advokater, der måtte ønske det, kan få mulighed for at drive deres virksomhed i aktieselskabs- eller anpartsselskabsform. Disse selskabsformer, der efter gennemførelsen af de nye love om aktieselskaber og anpartsselskaber fremstår som hensigtsmæssige rammer for udøvelsen af erhvervsvirksomheden, vil kunne tilpasses advokatstandens særlige vilkår, og bør herefter også kunne anvendes af advokater. Det forudsættes, at den måde, hvorpå de to selskabsformer udøves, tilpasses de særlige hensyn, som gør sig gældende for advokatvirksomheder, herunder at selskabets virksomhed udøves gennem advokater, der modtager en personlig beskikkelse, og som – ved siden af selskabets eventuelle ansvar – er personligt ansvarlige for deres professionelle rådgivning og bistand og fuldt ud undergivet det samme disciplinær- og straffeansvar, som gælder for advokater, der virker i enkeltmandsfirma eller i interessentskab.

Efter udvalgets opfattelse vil det være muligt at udforme bestemmelser om advokatvirksomhed i selskabsform, således at det sikres, at en advokat, der virker i selskabet, er personligt ansvarlig for overholdelse af sine advokatpligter. Da retsplejemæssige hensyn herefter ikke taler imod at tillade aktieselskabsformen, foreslår udvalget, at der ved en bestemmelse i loven skabes udtrykkelig hjemmel for, at advokatvirksomhed kan udøves i aktieselskabs- eller anpartsselskabsform jfr. udkastets § 124.

Fastsættelsen af de nærmere vilkår herfor bør overlades til justitsministeriet efter forhandling med handelsministeriet og advokatrådet.

Et af et medlem af udvalget, landsretssagfører Niels Th. Kjølbye udarbejdet udkast til bekendtgørelse om adgangen til at udøve advokatvirksomhed i selskabsform er optrykt nedenfor som bilag 11."

Retsplejelovudvalgets forslag blev ikke fremsat af *justitsministeriet* i folketinget.

Præsidenterne for Københavns Byret og Århus By- og Herredsret samt dommerforeningen kunne ikke forstå begrundelserne for nødvendigheden af at ændre den gældende retstilstand, idet de henviste til risikoen for, at advokaternes personlige ansvar overfor klienterne og det særlige tillidsforhold, der er forbundet hermed ville forflygtiges. De henviste til muligheden for, at opnåelsen af skattemæssige fordele eller for udnyttelsen af good-will næppe kunne være tilstrækkelig begrundelse for sådanne selskabsdannelser.

Præsidenterne for Københavns Byret og Århus By- og Herredsret samt dommerforeningen gik således imod retsplejelovsudvalgets betænkning, udvalgets forslag og de bag udvalgsarbejdet liggende synspunkter. I begrundelserne henvises til forhold, som forlængst havde fundet deres løsning. Høringssvarene minder i deres begrundelser om kampen mod vindmøllerne.

regler, navnlig klientkontoreglerne, og at formålet med selskabsdannelsen for så vidt ikke var legitim.

I *tiden efter dommens* afsigelse arbejdede advokatsamfundet videre med spørgsmålet om advokatvirksomhed i aktieselskabsform. Samtidig arbejdede Liberale Erhvervs Råd med spørgsmålet om en generel tilladelse til dannelse af liberale selskaber muligvis i form af en selvstændig lov herfor, som det kendes i udlandet. I dette billede hørte spørgsmålet om beskatning af good-will og navnlig den praksis, som skattemyndighederne dengang havde oparbejdet, hvorefter good-will kunne beskattes selv i tilfælde, hvor omdannelsen af virksomheder til selskaber var sket uden ansættelse af good-will. Med ophævelsen af good-will beskatningen i 1982 er disse sidstnævnte spørgsmål faldet bort.

Det arbejde, som blev præsteret i tiden efter landsretsdommens afsigelse viste, at der ingen betænkeligheder består ved at tillade advokatvirksomhed i selskabsform, men at der tværtimod knytter sig betydelige fordele til muligheden for sådanne selskabsdannelser.

I 1972/73 udarbejdede advokaterne *Jørgen Grønborg, Hans Phillip og Svend O. Hansen* en meget omfattende *betænkning om advokatvirksomhedernes organisationsform.* Udvalget konkluderede bl.a. følgende:

"At en tilladelse til at drive advokatvirksomhed i aktieselskabsform ikke kræver lovændringer, medens det derimod vil være nødvendigt med visse ændringer i vedtægter for advokatsamfundet og øvrige sig dertil sluttende vedtægter og regulativer, hvilket endvidere kræver justitsministeriets stadfæstelse f.s.v. angår vedtægterne."

I notatet oplyses, at udvalget har konsulteret *Bernhard Gomard* om spørgsmålene, og at *Gomard "ikke ser nogen lovgivningsmæssig hindring for selskabsdannelserne."* Efter *Gomards* opfattelse vil det rent formelt – juridisk være tilstrækkeligt at indhente justitsministeriets forhåndsaccept til forslag om ændring af advokatsamfundets vedtægt og derefter at få forslaget vedtaget på et almindeligt advokatmøde.

Udvalget udarbejdede i samarbejde med *Gomard* et forslag til ændring af § 3 i advokatsamfundets vedtægt.

På advokatmødet 1973 redegjorde *Niels Th. Kjølbye* 8) for udvalgets betænkning.

Under sin redegørelse nævnte *Kjølbye,* at han fandt på baggrund af advokatrådets udtalelser i Kromannsagen, at spørgsmålet om advokaters selskabsdannelse burde have formel hjemmel i retsplejeloven.

Retsplejelovsrevisionsudvalgets forslag til ændring af retsplejeloven indeholdt i § 124 følgende forslag:

8. AB. 1973 nr. 21 p. 338 ff.

Spørgsmålet om advokatvirksomhed i aktieselskabsform blev i en særdeles uheldig form rejst i slutningen af 1950-erne. En københavnsk advokat - der ikke just var vogteren af den gode advokatskik - købte et aktieselskab "Restaurant Georges Bar" og ændrede navnet til "Kromann, Kromann Toft A/S" med det formål at drive advokatvirksomhed.

Da aktieselskabsregisteret modtog vedtægtsændringen, sendte registeret sagen til høring i justitsministeriet og hos advokatmyndighederne.

Justitsministeriet fremhævede, at advokaternes retssagsmonopol i henhold til retsplejeloven indebar, at kun personer, der havde erhvervet advokatbeskikkelse efter lovens § 119 kunne udføre sager for andre. Da en sådan virksomhed efter ministeriets opfattelse var en central virksomhed som advokat, måtte det efter ministeriets opfattelse "i det hele anses for ulovligt at drive advokatvirksomhed under aktieselskabsform." Herudover henvises til, at anvendelsen af aktieselskabsformen på dette område ville kunne medføre fare for forflygtigelse af det særlige strafferetlige og disciplinære ansvar.

Advokatrådet afgav en udtalelse, hvorefter den del af selskabets formålsparagraf, der omfattede advokatvirksomhed, blev betegnet som "direkte ulovlig som stridende mod de fundamentale forudsætninger for advokatbeskikkelse, og som en omgåelse af de i henhold til retsplejeloven ... stadfæstede vedtægter for det danske advokatsamfund", i hvilken forbindelse klientkontoordningen blev fremhævet.

Landsretten fastslog i UfR 1964.264 at det var uforeneligt med den i retsplejeloven fastsatte ordning af advokatgerningen, at advokaters virksomhed administreredes af et aktieselskab og således udøvedes i aktieselskabsform.

I dommens præmisser fremhæves

at beskikkelsen som advokat ifølge rpl. § 119 kun kan meddeles personer,

at retsplejeloven forudsætter, at advokatvirksomhed drives af personer og med personlig tilknytning overfor og personligt forhold til klienterne, og

at advokatvirksomhed i selskabsform indebærer, at de advokater, hvis virksomhed administreres af et aktieselskab, i vidt omfang vil være bundet af de beslutninger, som træffes af selskabets ledelse, generalforsamling, overfor hvilke de særligt til beskyttelse af klienternes interesse gældende regler om tilsyn og kontrol ikke kunne gøres gældende, hvorfor effektiviteten på afgørende måde være svækket.

Ud af navnlig advokatrådets udtalelser, som afspejles i dommen, lyser en frygt for, at det konkrete aktieselskab var et forsøg fra vedkommende advokats side på gennem selskabsdannelsen at omgå de da gældende

medlemsstats område, opretter agenturer, filialer eller datterselskaber. Denne regel skal anses som en særlig udmøntning af et generelt princip, der også gælder for de liberale erhverv, hvorefter etableringsretten også omfatter retten til under iagttagelse af de faglige regler at indrette og opretholde mere end et centrum for erhvervsudøvelse på Fællesskabets område.

På grund af de særlige forhold, der kendetegner advokaterhvervet, må der imidlertid anerkendes en ret for modtagelsesstaten til i den gode retsplejes interesse at stille krav til advokater registreret på dens område om, at de udøver deres erhverv på en måde, hvorved de kan opretholde tilstrækkelig kontakt med deres klienter og justitsmyndighederne samt iagttage de kollegiale regler. Disse krav kan imidlertid ikke medføre, at statsborgere fra andre medlemsstater hindres i faktisk at udøve den etableringsret, som er garanteret dem i traktaten.

Det bemærkes herved, at vore dages transport- og kommunikationsmidler giver mulighed for at sikre en hensigtsmæssig kontakt med justitsmyndighederne og klienterne. Desuden bemærkes, at eksistensen af et andet forretningssted i en anden medlemsstat ikke hindrer anvendelsen af de faglige regler i modtagelsesstaten.

Dommens konklusion lyder:

"Selv om der ikke er vedtaget noget direktiv om samordning af de nationale regler vedrørende adgangen til og udøvelsen af advokaterhvervet, er traktatens artikler 52 ff. til hinder for, at en stats kompetente myndigheder i henhold til national lovgivning og faglige regler kan nægte en statsborger fra en anden medlemsstat adgang til advokaterhvervet og til udøvelse af dette, blot fordi vedkommende samtidig opretholder et advokatkontor i en anden medlemsstat."

Med baggrund i denne dom må det være naturligt at rejse spørgsmålet, om det er i strid med rpl. § 124 at en tysk advokat etablerer filialkontor i København og i Århus.

8.2. Advokatvirksomhed i selskabsform.

8.2.1. Bør selskabsformen kunne anvendes.

Efter rpl. § 119 stk. 2 har ret til at få advokatbeskikkelse enhver, der

1. er myndig og ikke under lavværgemål,
2. ikke har anmeldt betalingsstandsning og ikke er under konkurs.
3. har bestået juridisk embedseksamen, og
4. i mindst tre år har været i praktisk juridisk virksomhed.

Der hersker ikke tvivl om, at betingelserne 1, 3 og 4 kun kan opfyldes af *personer*, og at *advokatbestalling dermed kun kan meddeles til personer.* Dette er i overensstemmelse med, hvad der her i landet gælder for andre erhverv, der udøves i henhold til offentlig beskikkelse eller bestalling.

Disse krav i retsplejeloven har vist sig at være afgørende for kravene til, under hvilken form advokatvirksomhed må organiseres.

Også for dette spørgsmåls vedkommende har den hidtidige mangel på udvikling været til stor skade for advokatstanden.

"Selv om de i artikel 57 foreskrevne direktiver ikke er udstedte, er det en ristriktion, som er uforenelig med den i traktatens artikel 52 sikrede etableringsfrihed, såfremt det kræves, at en medlemsstats statsborger, som ønsker at udøve erhvervsmæssig virksomhed i en anden medlemsstat, såsom advokatvirksomhed, skal have erhvervet det ifølge etableringslandets lovgivning påkrævede nationale eksamensbevis, selv når det eksamensbevis, som den pågældende har erhvervet i sit oprindelsesland, af den kompetente myndighed er anerkendt som gyldigt i medfør af etableringslandets lovgivning, således at den pågældende har kunnet deltage i og bestå de særlige egnethedsprøver, der kræves for udøvelse af den pågældende virksomhed."

Med henblik på sondringen mellem akademisk ligestilling, som indrømmes med henblik på fortsatte studier og gensidig anerkendelse, erhvervet med henblik på udøvelse af faglig virksomhed, udtaler domstolen følgende:

"Der tilkommer herefter vedkommende nationale myndigheder under hensyn til det ovenfor anførte af fællesskabsretten afledte krav, at foretage en bedømmelse af de foreliggende faktiske omstændigheder, som sætter dem i stand til at afgøre, om en studiemæssig anerkendelse fra et universitet foruden akademisk virkning også kan gælde for fagligt kvalifikationsbevis; den omstændighed, at en national lovgivning kun indeholder hjemmel til ligestilling i studiemæssigt øjemed, er ikke i sig selv tilstrækkelig til, at en sådan ligestilling kan anerkendes som bevis for tilstrækkelige faglige kvalifikationer."

Tilsvarende domme er af EF-domstolen den 28. juni 1977 afsagt om eksamensbeviser for arkitekter og den 7. februar 1979 om eksamensbeviser for dyrlæger.

I dommen af 12. juli 1984 (sag 197/83) 7) ville en tysk advokat, *Onno Klopp*, som drev advokatvirksomhed i Düsseldorf, som i 1969 havde erhvervet doktorgraden ved det retsvidenskabelige og økonomiske fakultet ved Paris Universitet og som den 17. november 1980 havde bestået adgangsprøven til advokaterhvervet, etablere en filial i Paris, samtidig med at han bevarede sit kontor i Düsseldorf. Dette nægtede advokatmyndighederne i Paris ham med den begrundelse, at franske advokater fra andre retskredse ej heller kunne etablere en filial i Paris. Under sagen blev det påstået, at disse franske regler var ikke diskriminatoriske og iøvrigt var begrundede i hensynet til den juridiske organisation, den faglige etik og almenvellet.

Domstolen udtalte hertil bl.a. følgende:

"Det bemærkes, at ifølge artikel 52, stk. 2, indebærer etableringsfriheden adgang til at optage og udøve selvstændig erhvervsvirksomhed "på de vilkår, som i etableringslandets lovgivning er fastsat for landets egne statsborgere." Det fremgår af denne bestemmelse og af dens kontekst, at så længe der ikke foreligger detaljerede fællesskabsregler på området, kan hver medlemsstat frit fastsætte regler for udøvelsen af advokaterhvervet på sit område.

Denne regel indebærer ikke, at lovgivningen i en medlemsstat kan pålægge en advokat kun at have ét forretningssted på hele Fællesskabets område. En sådan indskrænkende fortolkning ville bevirke, at når en advokat én gang havde nedsat sig i en bestemt medlemsstat, kunne han ikke længere påberåbe sig traktatens friheder med henblik på at etablere sig i en anden medlemsstat, medmindre han opgav sit allerede eksisterende forretningssted.

Synspunktet, hvorefter etableringsfriheden ikke er begrænset til retten til at oprette et enkelt forretningssted inden for Fællesskabet, bekræftes af selve ordlyden af traktatens artikel 52, ifølge hvilken den gradvise ophævelse af restriktioner i etableringsfriheden også skal omfatte hindringer for, at statsborgere i en medlemsstat, der er bosat på en anden

anvendelsen af faglige regler, der har almindelig samfundsmæssig interesse - især regler om organisationstilknytning, kvalifikationer, faglig etik, kontrol og ansvar - og som påhviler enhver, der er bosat på den stats territorium, hvor ydelsen præsteres, når og i det omfang tjenesteyderen undgår at falde ind under disse regler på grund af den omstændighed, at han er bosat i en anden medlemsstat. Man kan heller ikke nægte en medlemsstat ret til at træffe foranstaltninger, der skal forhindre, at den i artikel 59 garanterede frihed udnyttes af en tjenesteyder, hvis virksomhed er helt eller fortrinsvis rettet mod denne stats territorium med den hensigt at unddrage sig de faglige regler, som ville gælde for ham, såfremt han var bosat på denne stats territorium, da en sådan situation må falde ind under kapitlet om etableringsretten og ikke under kapitlet om fri udveksling af tjenesteydelser.
I overensstemmelse med disse principper kan et krav til rettens medhjælpere om et fast forretningssted inden for et bestemt jurisdiktionsområde ikke anses for uforeneligt med bestemmelserne i artiklerne 59 og 60, når dette krav er objektivt nødvendigt for at garantere overholdelsen af regler om erhvervsudøvelse, der særlig er knyttet til retsudøvelsen og til respekten for den faglige etik. Dette er imidlertid ikke tilfældet, når ydelsen af visse tjenester i én medlemsstat ikke er undergivet nogen form for kvalifikation eller faglig justits, eller når kravet om fast opholdssted er afgrænset med henvisning til statens territorium.
For så vidt angår faglig virksomhed, der er aldeles ureguleret inden for en medlemsstat, er kravet om opholdssted på denne stats territorium en restriktion, som strider mod traktatens artikler 59 og 60, når retsudøvelsens gode funktion kan sikres ved hjælp af mindre strenge foranstaltninger, såsom valget af adresse af hensyn til forkyndelse og lignende.
Svaret på de stillede spørgsmål må derfor være, at EØF-traktatens artikler 59 stk. 1 og 60 stk. 3 skal fortolkes således, at national lovgivning ikke gennem krav om fast opholdssted på territoriet må umuliggøre tjenesteydelser fra personer, der er bosat i en anden medlemsstats territorium, når de pågældende tjenesteydelser ikke er underlagt nogen særlig betingelse i henhold til gældende nationalret."

Ved dom af 28. april 1977 (sag 9/77) havde domstolen adgang til af udtale sig om uddannelseskrav og om eksamensbevisers betydning.

En belgisk statsborger *Jean Thieffry* havde i Belgien erhvervet en juridisk grad "doctorat en droit."
Efter et ophold i London slog han sig ned i Paris, hvor han fik anerkendt den belgiske grad som ligestillet med den franske juridiske grad "licence en droit", og han bestod egnethedsprøven til udøvelse af advokatvirksomhed i Paris. Han anmodede om optagelse på listen over advokater ved Cour d'Appel de Paris. Dette blev nægtet ham med henvisning til, at han ikke havde erhvervet de franske eksamensbeviser. Cour d'appel stillede EF-domstolen følgende spørgsmål:
"Er det en nødvendig hindring for at nå målet med vedkommende fællesskabsretlige bestemmelser, såfremt det, når det i EØF-traktatens artikel 57 stk. 1 og 2 foreskrevne direktiver ikke er udstedt, kræves, at en statsborger fra en medlemsstat, som ønsker at udøve advokatvirksomhed i en anden medlemsstat, har erhvervet det nationale eksamensbevis, der kræves efter etableringslandets lovgivning, skønt det eksamensbevis, som den pågælde har erhvervet i sit oprindelsesland, af etableringslandets universitetsmyndighed er anerkendt som gyldigt, således at den pågældende har kunnet deltage i prøverne til den egnethedseksamen, der kræves for udøvelse af advokatvirksomhed - en eksamen, som den pågældende har bestået?"
Domstolen afsagde følgende dom:

er nævnt i traktatens artikler 54 stk. 2 og 57 stk. 1.
2. Den i EØF-traktaten hjemlede undtagelse fra etableringsfriheden skal begrænses til sådanne, at de i artikel 52 omhandlede former for virksomhed, der i sig selv er direkte og særlig forbundet med udøvelsen af offentlig myndighed; dette kriterium rammer under ingen omstændigheder inden for et liberalt erhvervs som advokaterhvervet, virksomhed som rådgivning og juridisk bistand, eller repræsentation og forsvar i retten, endog selv om udøvelsen af en sådan virksomhed er pligtmæssig eller undergivet en lovbestemt eneret."

Med denne doms fastslåen af, at artikel 52 er umiddelbart anvendelig for borgere i Fællesmarkedet, ophæver dommen i medlemslandene alle regler, der virker diskriminerende overfor indholdet af artikel 52. Kravet om dansk indfødsret som betingelse for at blive antaget som offentlig forsvarer eller for at blive beskikket som advokat i sager, hvori der er meddelt fri proces, er bortfaldet for advokater i Fællesmarkedet. På samme måde kan bestemmelsen i rpl. § 119 om dansk indfødsret som betingelse for at opnå advokatbestalling her i landet ikke hævdes over for statsborgere i Fællesmarkedet. I betænkning 871/1979 oplyses side 29, at justitsministeriet har meddelt advokatbeskikkelse til en engelsk statsborger, der opfyldte retsplejelovens øvrige krav.

Med dommens konklusion omkring artikel 55 fastslår dommen, at spørgsmålet om, hvad der skal forstås ved en offentlig myndighed i artikel 55, er et spørgsmål, som hører under Fællesmarkedsdomstolens kompetence og dermed er unddraget de enkelte medlemsstaters fortolkning.

I dom af 3. december 1974 (sag 33/74 refereret UfR. 1975.361) havde domstolen i *"Van Binsbergen"*-sagen mulighed for at tage stilling til bopælskravets betydning for udveksling af tjenesteydelser.

Van Binsbergen anmodede en hollænder - Kortmann - der ikke var advokat, men som havde opbygget en virksomhed som juridisk rådgiver og mandatar i retssager, om at repræsentere sig i en sag vedrørende social sikring for den hollandske appelret, Centrale Raad van Beroep. Mandataren blev nægtet adgang hertil, idet møderetten efter hollandsk lov var betinget af, at mandataren var bosat i Holland. Kortmann havde ved sagens begyndelse opfyldt dette krav, men han var under sagen flyttet til Belgien.
Domstolen udtaler bl.a. følgende:
"... De restriktioner, hvis afskaffelse er bestemt i artiklerne 59 og 60, omfatter alle de vilkår, som er pålagt tjenesteyderen navnlig på grund af hans nationalitet eller på grund af den omstændighed, at han ikke har fast opholdssted i den stat, hvor ydelsen præsteres, når de ikke anvendes på personer bosat på det nationale territorium, samt vilkår, som iøvrigt vil kunne forhindre eller genere hans virksomhed. Navnlig kan kravet om, at tjenesteyderen skal have fast opholdssted på den stats territorium, hvor ydelsen skal præsteres, efter omstændighederne medføre, at artikel 59, hvis formål netop er at fjerne de restriktioner, der hindrer fri udveksling af tjenesteydelser for de personer, der ikke er bosat i den stat, på hvis territorium ydelsen skal præsteres, berøves enhver praktisk virkning. Man kan imidlertid ikke, tjenesteydelsernes særlige beskaffenhed taget i betragtning, anse som forenelige med taktaten de særlige krav, der er pålagt tjenesteyderen, og som er begrundet i

Specielt med hensyn til EF-advokaters adgang til at møde for danske domstole bestemmes i bekendtgørelsen § 3 stk. 2, at en advokat fra et andet medlemsland *kan give møde for en dansk domstol, såfremt han ledsages af en dansk advokat, der har møderet for den pågældende domstol.* Rimeligheden af denne begrænsning - der er i overensstemmelse med direktivets muligheder - kan diskuteres, ikke mindst på baggrund af den internationale voldgiftspraksis, som stiller større krav til de procederende advokater end domstolsproceduren gør. Spørgsmålet har dog ringe betydning for dansk procedures vedkommende, al den stund at procedure-sproget - også for EF-advokater - er dansk.

Bortset fra bekendtgørelsens procedurebegrænsning er der ikke i praksis begrænsninger for udveksling af advokaters tjenesteydelser imellem fællesmarkedslandene.

Spørgsmålet om fri etableringsret for advokater hviler i dag på Romtraktatens art. 52 jfr. 55 suppleret med en række domme afsagte af fællesmarkedsdomstolen om etableringsfrihed for liberale erhvervsudøvere. 6) I dag er afsagt så mange domme, at der der tegner sig et ret klart billede af Fællesmarkedets regler om etableringsfrihed, selv om en række spørgsmål stadig er uløste.

I det følgende skal Fællesmarkedsdomstolens afgørelser behandles.

En af de tidligste domme er *Reyners-sagen,* hvor dommen blev afsagt den 21. januar 1974 (sag 2/74 refereret UfR 1974.754)

Reyners var født i Bruxelles af hollandske forældre. Han tog juridisk embedseksamen i Belgien, men bevarede sit hollandske statsborgerskab og blev af den grund nægtet advokatbestalling i Belgien, der ikke havde nogen gensidighedsaftale med Holland. Reyners indbragte sagen for Conseil d'Etat de Belgique, der stillede følgende to spørgsmål til Fællesmarkedsdomstolen:

"1. Hvorledes skal udtrykket "virksomhed, som varigt eller lejlighedsvis er forbundet med udøvelsen af offentlig myndighed i en medlemsstat" i Romtraktatens art. 55 forstås?" Skal denne artikel fortolkes således, at kun den virksomhed indenfor advokaterhvervet, som er forbundet med udøvelse af offentlig myndighed, er undtaget fra traktatens kap. 2, eller således, at dette erhverv som helhed er undtaget, fordi dets udøvelse omfatter virksomhed, der er forbundet med udøvelse af offentlig myndighed?

2. Er Romtraktatens art. 52 efter udløbet af overgangsperioden en "bestemmelse, der gælder umiddelbart" til trods for at de direktiver, der er nævnt i traktatens artikler 54 stk. 2 og 57 stk. 1 ikke er udstedte?"

Domstolen afsagde følgende dom:

"1. EØF-traktatens art. 52 er efter udløbet af overgangsperioden en umiddelbart gældende bestemmelse, uanset at der indenfor et bestemt område ikke er udstedt de direktiver, der

6. Betænkning 871/1979 p. 28 ff. EF-Karnow p. 268 ff. og tillæg p. 1213 ff. *Crayencour:* Det europæiske Fællesskab og den frie bevægelighed for de liberale erhverv. Luxembourg 1981 p.88 ff.

Romtraktaten sondrer imellem *fri etableringsret* art. 52 og *fri udveksling af tjenesteydelser* art. 59. Baggrunden for liberaliseringen er et ønske om, at selvstændige kan slå sig ned overalt, etablere samarbejder og selskabsdannelser over landegrænserne i Fællesmarkedet, og om at selvstændige kan tage over grænserne til en anden medlemsstat for der at udføre tjenesteydelser. Da indholdet af artikel 52 og 59 stort set er af det samme indhold, har det ringe interesse at søge at drage grænsen imellem etableringsret og ret til fri udveksling af tjenesteydelser for advokater. Imidlertid har Fællesmarkedet gennemført et direktiv om udveksling af advokatydelser, hvorimod etableringsretten alene hviler på traktatens artikel 52, hvorved sondringen imellem etableringsret og tjenesteydelser ikke bliver helt ligegyldig. Efter EF-Karnov (1978) p. 269 definerer *C. Boye Jacobsen tjenesteydelser "som en selvstændig erhvervsvirksomhed, der normalt udføres mod betaling, og hvor enten yderen, modtageren eller ydelsen "passerer grænserne"."*

For advokater har Fællesmarkedet givet et *direktiv af 22. marts 1977* (77/249/EØF) om lettelser med henblik på den faktiske gennemførelse af advokaters frie udveksling af tjenesteydelser. I direktivets betragtninger fremhæves, at i henhold til traktaten er enhver restriktion, der hindrer den frie udveksling af tjenesteydelser på grundlag af nationalitet eller bopælskrav forbudt, og at den faktiske udøvelse af advokatvirksomhed i form af tjenesteydelser forudsætter, at værtslandet anerkender de personer, der i de enkelte medlemsstater udøver dette erhverv som advokater.

Efter direktivet er ethvert medlemsland forpligtet til at anerkende de personer, de øvrige medlemslande under mange former for titler har givet ret til at udøve advokatvirksomhed og til at give disse personer adgang til at udøve deres virksomhed i Fællesmarkedslandene. Dog indeholder direktivet visse begrænsninger og reguleringer af den frie udveksling af tjenesteydelser.

Efter direktivets artikel 4 er en advokat *pligtig at overholde værtslandets betingelser for udøvelse af advokatvirksomhed bortset fra betingelser, som er knyttet til bopæl i værtslandet eller til krav om medlemsskab af værtslandets faglige organisation.* Advokater er i deres virke underkastet såvel de faglige regler, som gælder for advokatvirksomhed i værtslandet, som de faglige regler, der gælder for advokatvirksomhed i den medlemsstat, advokaten kommer fra. Efter bekendtgørelsen fører advokatrådet tilsyn med og udøver disciplinærmyndighed overfor de af direktivet omfattede advokaters tjenesteydelser her i landet og prøvelsen af advokatmyndighedernes beslutning efter rpl. § 147 udøves af Østre Landsret.

juridisk know-how til brug ved løsningen af juridiske/økonomiske/tekniske opgaver for landets borgere og erhvervsvirksomheder.

8.1.2. Romtraktatens liberaliseringsbestemmelser.

Med henblik på at gennemføre Romtraktatens tankegange og principper indenfor bl.a. liberale erhvervsvirksomheders ydelser, har traktaten i anden del afsnit III givet regler om etableringsret (kap. 2) og om tjenesteydelser (kap. 3).

Af særlig interesse for advokatvirksomheder er traktatens *artikler 52, 55, 59 og 60.*

Efter *artikel 52* er en medlemsstat indenfor rammerne af traktatens bestemmelser pligtig i løbet af overgangsperioden at *ophæve "de restriktioner, som hindrer statsborgere i en medlemsstat i frit at etablere sig på en anden medlemsstats område."*

Efter *artikel 55* begrænses artikel 52 til *ikke at omfatte "virksomhed, som varigt eller lejlighedsvis er forbundet med udøvelse af offentlig myndighed i en medlemsstat ..."*

Efter *artikel 59* er en medlemsstat indenfor rammerne af traktatens bestemmelser *pligtig* i løbet af overgangsperioden *at afskaffe "restriktioner, der hindrer fri udveksling af tjenesteydelser indenfor fællesskabet."*

Efter *artikel 60 stk. 2* kan en tjenesteyder med forbehold af bestemmelserne i kapitlet om etableringsret *"midlertidigt udøve sin virksomhed i det land, hvor ydelsen præsteres, på samme vilkår, som det pågældende fastsætter for sine egne statsborgere."*

Med udløbet af overgangsperioden var der stort set ikke fra Fællesmarkedets side givet regler til nærmere detailering og sikring af gennemførelsen af bestemmelserne i artiklerne 52 og 59.

Efter udløbet af overgangsperioden har Fællesmarkedsdomsstolen flere gange jfr. nedenfor fastslået, at bestemmelserne i artiklerne 52 og 59 er umiddelbart anvendelige på borgerne i medlemslandene. Bestemmelserne bliver dermed en del af retsplejelovens afsnit om advokater. 4) 5)

4. I konsekvens heraf er nu i rpl. § 130 optaget en bestemmelse om, at justitsministeren med henblik på opfyldelsen af direktiver udsendt af de europæiske fællesskaber, kan fastsætte bestemmelser om udøvelse af advokatvirksomhed her i landet, herunder med møderet for domstolene, for advokater etableret i en anden EF-medlemsstat jfr. herom bekendtgørelse 1979.94 som ændret ved bekendtgørelse 1980.557 om EF-advokaters virksomhed her i landet.
5. I konsekvens af Romtraktatens bestemmelser er i Advokatsamfundets vedtægt §§ 20 og 22 givet Advokatrådet kompetence til at påse overholdelsen af liberaliseringsbestemmelserne, til at afgive responsa herom, samt til at indgå aftaler med advokatmyndigheder i andre EF-lande.

fundets regler reelt for, at mulighederne udnyttes. Da USA efter den anden verdenskrig oplevede en udvidelse af virksomhedernes aktivitet uden for USA, stod det klart for advokatvirksomheder, revisionsfirmaer og reklamebureauer, at skulle de bevare omsætningen med deres amerikanske klienter, måtte de flytte med klienterne uden for USA, og der kom internationale firmaer indenfor tjenesteydelsesområdet, som vi også her i landet oplevede med internationale selskabs- og andre dannelser, navnlig omkring revisorerne og reklamebureauerne. Her i landet fremtræder advokatsamfundets erhvervspolitik som et ønske om at holde advokatvirksomheder lokalt afgrænsede.

Til det sagte bør føjes noget så banalt, men relevant, som den *sociale gensidige sikring*, det for den enkelte indebærer at være medindehaver i en så stor organisation, at den kan overkomme de økonomiske risici, som kan knytte sig til menneskers udvikling. I revisionsfirmaer har jeg oplevet virkningerne af sociale sikringer, som ingen advokatvirksomhed har økonomisk mulighed for at etablere.

Skal et samarbejde mellem advokatvirksomheder fungere omkring en målsætning som den beskrevne, må samarbejdet være *integreret og blandt ligemænd* i en interessentskabs-, samvirke- eller selskabsform.

Rpl. § 124 afskærer disse samarbejder og udelukker dermed landets advokatvirksomheder fra at samarbejde om at udnytte den know-how, som advokatvirksomheder uden for retskredsen har. § 124 afskærer advokatvirksomheder landet over fra i samarbejde at udvikle know-how til glæde for løsningen af de samarbejdende virksomheders opgaver og en forøgelse af advokatstandens muligheder for tilfredsstillelse af samfundets behov for forøget rådgivning. Rpl. § 124 blokerer enhver erhvervspolitik med opbygning af samarbejder mellem advokatvirksomheder som mål.

Når kollegaerne fra Skive, Sønderborg, Svendborg eller Slagelse o.s.v. på advokatmøderne taler for at bevare rpl. § 124, er risikoen for, at de taler om selvmord meget stor. Risikoen er meget stor for, at kollegaer vil gå til grunde i en udvikling, hvor det, de hidtil har kunnet, bliver ligegyldigt som erhvervsgrundlag, og hvor de har afskåret sig selv fra at indgå i de samarbejder med andre, som kunne give dem mulighed for gensidigt at udvikle en tilpasning og evne til at kunne opfylde en ny tids krav.

Enhver må vurdere konsekvensen af advokatsamfundets erhvervspolitik på dette vigtige område for standen. Enhver må vurdere, hvilken betydning for advokaternes konkurrencesituation, det har og har haft, at f.eks. revisorgrupperne og de rådgivende ingeniører ikke har haft tilsvarende bindinger, men har haft mulighed for skabe landsdækkende virksomheder af en størrelse, som har kunnet udvikle også en betydelig

aftaler om året, vil virksomheden i sin paradigmasamling eller database på 3 år have 15 forskellige licensaftaler med al den know-how og de kontraktsmæssige formuleringer, disse dokumenter repræsenterer. Skal teknikken udnyttes optimalt, må afsættes ressourcer til opbygning af dokumenter og formuleringer, som gør det muligt at genanvende og kombinere systematik og indhold af databasens dokumentsamling. Hvad der er sagt om dokumenter, gælder også responsa, juridiske undersøgelser til belysning af konkrete retsspørgsmål m.v., se herom kap. 14.4.5. nedenfor.

Skal en advokatvirksomhed have ressourcer til at opbygge en viden som lige beskrevet, må virksomheden være ganske stor. Den store advokatvirksomhed har navnlig ressourcer derved, at den enkelte advokat nemmere kan frigøre tid til andet end til løsningen af dagens opgaver. Det lille advokatkontor med en eller få jurister har i praksis ingen mulighed for at opbygge en viden, som beskrevet, uden igennem *et samarbejde med andre*. Skal der være økonomi i investeringer i ny know-how, kræves det, at know-how'en anvendes, hvilket kræver en rimelig mængde af opgaver inden for know-how-området.

Gennemførte man samarbejder mellem advokatvirksomheder landet over, ville den enkelte virksomheds know-how blive tilgængelig for alle de samarbejdende virksomheder, og hver af virksomhederne ville straks opnå en know-how svarende til den bedst udrustede virksomheds know-how inden for samarbejdet. Samtidig ville virksomhederne opnå en langt større mulighed for anvendelsen af den samlede know-how fra alle de samarbejdende virksomheder, idet den samlede berøringsflade i forhold til klientellet blev mangedoblet i forhold til den enkelte virksomheds berøringsflade.

Et samarbejde mellem advokatvirksomheder landet over ville skabe betydelig større økonomiske enheder end den enkelte virksomhed, og dermed skabe et økonomisk grundlag, som gav mulighed for at *udvikle ny know-how*, som advokatvirksomhederne ikke har mulighed for at udvikle hver for sig.

Opbygningen af større økonomiske enheder omkring juridisk rådgivning og bistand vil i høj grad kunne medvirke til at øge advokatstandens *samlede økonomiske volumen*. Advokatstanden har gennem mange år oplevet, at en stadig større del af erhvervslivets aktiviteter flytter uden for landets grænser, en udvikling, som indebærer betydeligt behov for juridisk rådgivning, som i dag ydes af udenlandske kollegaer, der dermed opnår en omsætning, som danske advokater lige så godt kunne opnå. Med gennemførelsen af Romtraktaten er skabt åbning i Europa for danske advokater, men provinsielt snæversyn blokerer gennem advokatsam-

I sag 52/1984 – kendelse af 4.2. 1985 tog advokatnævnet stilling til rækkevidden af rpl. § 124. En advokat klagede over, at en kollega havde kontor i flere retskredse og over, at han lod ikke-autoriserede fuldmægtige møde for sig i retten. Baggrunden for klagerne var, at kollegaen var advokat for en landboforening i klagerens retskreds, at kollegaen kunne træffes i landboforeningens lokaler samt at foreningens funktionærer mødte i retssager, som var overdraget kollegaen af landboforeningen. Kollegaen frifandtes.

Den historiske begrundelse for rpl. § 124 kan ikke begrunde reglens opretholdelse. Den oprindelige økonomiske eller erhvervsmæssige begrundelse for at skabe geografiske monopoler for de enkelte advokatvirksomheder var et fejlsyn allerede dengang. Har en stand fået en for stor kapacitet i forhold til et eksisterende økonomisk volumen, hjælper det intet at celledele det økonomiske volumen. Noget sådant skaber blot en risiko for, at alle bliver fattigere, og for at ydelsers kvalitet falder. Ønsker man ikke, eller kan man ikke skære kapaciteten ned, må man søge at forøge det økonomiske volumen. Disse banale økonomiske sammenhænge havde også gyldighed i 1888.

Bestemmelsen i rpl. § 124 rummer store skadevirkninger for advokatstandens erhvervsmæssige udvikling og for standens erhvervspolitik.

Bortser man fra ejendomshandler og incassosager, som må formodes indenfor en nær fremtid delvis at ville forsvinde i et EDB-anlæg, hvor kun en rådgivende indsats bliver tilbage, står advokatstanden overfor et *voksende krav i samfundet til opfyldelse af behov for juridisk rådgivning.* Dette gælder såvel for traditionelle sagsområder, hvor nye regler, lovgivninger og hensyn stiller nye krav til rådgivningens indhold og formulering, som for nye områder, hvor advokater må tilegne sig betydelig ny viden og tankegang for at kunne optræde som juridiske rådgivere.

Skal en advokatvirksomhed a'jourføre og udbygge sin viden i det omfang, som er nødvendigt for at kunne løse opgaver indenfor kontorets hidtige opgaveområder, kræves *ressourcer.*

Skal en advokatvirksomhed tilegne sig et nyt sagsområde med den tilstrækkelige faglige baggrund, kræves endnu flere ressourcer. Miljøret, konkurrenceret, EF-ret, olieret, socialret, international kontraktsret m.v. er fagområder, som er kommet til efter den anden verdenskrig, eller som har fået et ganske andet indhold end tidligere. Det kræver stor indsats økonomisk og personligt at opnå en tilegnelse af nye områder til det niveau, som kræves for at kunne give forsvarlig professionel rådgivning.

Den teknologiske udvikling indebærer foruden økonomiske investeringer i teknisk udstyr og programmer, opbygning af know-howbaser i den enkelte advokatvirksomhed. Har en advokatvirksomhed bare fem licens-

rup 1) oplyser, at standen fra 1880 til 1887 var vokset fra 600 til 707 sagførere.

Af frygt for de konsekvenser, som denne vækst af antallet af sagførere kunne indebære, fandt Den Danske Sagførerforenings hovedbestyrelse det rigtigt at søge gennemført en regel om, at ingen sagfører måtte have kontor i flere jurisdiktioner. På denne måde mente man at kunne forbedre overlevelsesmulighederne for det stigende antal sagførere.

I *proceskommissionens forslag af 1888* om sagførervæsenets ordning optræder bestemmelsen for første gang. 2) Bestemmelsen gennemføres med retsplejelovens givelse uden nærmere begrundelse herfor i bemærkningerne. I *Betænkning 271/1979* p. 78 meddeles blot at udvalget "ikke har fundet anledning til" at foreslå bestemmelsen ændret.

For bedømmelsen af rpl. § 124 i en erhvervspolitisk sammenhæng er det vigtigt at fremhæve, at bestemmelsen i sin oprindelse er en konkurrenceregel, der alene er begrundet i at skabe sagførermonopoler for virksomhederne inden for den enkelte retskreds. Når jeg tænker på bestemmelsen, oplever jeg sagførerstanden som en samling bier, der sidder i hver sin celle med snablen nede i cellen, hvor bien suger cellens nektar, og med to store insektøjne der skinsygt vogter over, at ingen anden krænker cellens integritet. Det er ubegribeligt at dette konkurrence- eller monopolhensyn - hvis rigtighed er særdeles tvivlsomt – består den dag i dag.

Bestemmelsen i rpl. § 124 har ingen retsplejemæssig begrundelse. Allerede det forhold, at enhver advokat kan virke over hele landet og procedere for samtlige retter, gør, at en begrænsning med hensyn til, hvor advokatens tekniske/administrative organisation placeres, er ligegyldig for en retsplejemæssig betragtning.

Bestemmelsen har ingen faglig begrundelse. Som det straks skal påvises, er bestemmelsen direkte skadelig for advokatstandens faglige udvikling.

To gange har jeg på almindelige advokatmøder hørt diskussioner om bestemmelsens relevans. Det har været et gennemgående træk i indlæggene, at en række advokater uden for København og Århus frygter, at større kontorer fra disse byer ekspanderer til provinsbyerne med "juridiske supermarkeder" 3) med det resultat, at de lokale advokater mister en del af deres opgaver.

1. Advokatbladet nr. 21. 1975 p. 346
2. *Thure Krarup* harcelerer med rette over, at § 9 i udkastet forbød underretssagførere at have kontor i København, forsåvidt de ikke ved lovens ikrafttrædelse havde kontor dersteds.
3. Henning Andersen AB nr. 21.1975 p. 348

8. Legale begrænsninger for advokatvirksomhed.

Som flere gange nævnt indeholder retsplejeloven en række begrænsninger for advokatvirksomhed her i landet.

Ovenfor kap. 2 er behandlet den begrænsning, som følger af rpl. § 126 om, at en advokat skal udvise en adfærd, der stemmer med god advokatskik. Ovenfor er endvidere behandlet bestallings- og uddannelseskravene for advokatvirksomhed. I kap. 10 skal behandles bestemmelsen i rpl. § 126 stk. 2 om, at en advokat ikke må kræve højere vederlag for sit arbejde, end hvad der kan anses for rimeligt.

Retsplejeloven indeholder i § 124 en geografisk begrænsning af advokaters adgang til at etablere kontor og efter en fortolkning af § 119 et forbud imod, at advokatvirksomhed drives i selskabsform. Herudover indeholder Romtraktaten en række bestemmelser om etableringsret og om udveksling af tjenesteydelser med det formål at nedbryde nationale begrænsninger i de enkelte fællesmarkedslande for at sikre fri bevægelighed også af advokatbistand.

I det følgende skal disse begrænsninger behandles.

8.1. Geografiske begrænsninger.

8.1.1. Rpl. § 124.

I *rpl. § 124* bestemmes følgende:

"Stk. 1. En advokat må ikke samtidig have kontor i flere retskredse.

Stk. 2. En advokat, som har oprettet kontor mere end et sted indenfor en retskreds, og som ved gennemførelsen af en ændret retskredsinddeling vil blive afskåret fra at fortsætte dermed i medfør af bestemmelsen i stk. 1, kan af justitsministeren få tilladelse til at have kontor i hidtidigt omfang."

Bestemmelsen i rpl. § 124 har sin oprindelse i brødnid blandt sagførere i sidste halvdel af forrige århundrede. Efter at sagførererhvervet var blevet givet frit for enhver, som opfyldte betingelserne for at få bestalling, skete der en ret beskeden stigning i antallet af sagførere. *Thure Kra-*

UIA, der er stiftet i *1927, har som formål i klientens interesse*

- *at varetage de grundlæggende principper for advokaters virke, særlig deres uafhængighed og frihed, i første række internationalt at fremme samarbejdet mellem advokatorganisationer og deres medlemmer og at bistå dem i deres virke,*
- *at forsvare de materielle og moralske interesser for erhvervets udøvere,*
- *at fremme udviklingen af alle områder af retsvidenskaben,*
- *at bidrage til at oprette en international retsorden grundet på retfærdighed mellem nationerne gennem retsorden og fred.*

UIA har som medlemmer advokatorganisationer fra 42 lande.

AIJA, der er stifte i *1962*, har som *formål:*

- *at studere sammensatte juridiske problemer og de problemer, som berører unge advokater,*
- *at medvirke til stiftelse af foreninger af unge advokater i lande, hvor sådanne foreninger ikke eksisterer,*
- *at varetage unge advokaters interesser,*
- *at tage aktivt del i udviklingen af advokatgerningen samt at gribe ind, når advokatens ret til fri udøvelse af advokatgerningen eller individets ret til at lade sig repræsentere af advokat og opnå en retfærdig rettergang er truet.*

AIJA har medlemmer fra 46 lande.

katorganisationer og medvirker til at udvikle samarbejde og integration mellem advokaterne i Europa. Med henblik på opfyldelsen af dette sidstnævnte formål har CCBE organiseret *The Europeen Lawyers Institute* i København med henblik på uddannelse af unge advokater og studenter.

Til opfyldelse af advokatdirektivet 77/249 jfr. kap. 8.1.2. har CCBE udformet et *advokatpas* til legitimation for advokater, som skal optræde som sådanne for myndigheder i andre fællesmarkedslande.

Samarbejde på europæisk plan er opbygget mellem LER og søsterorganisationerne i Europa. Dette tværfaglige samarbejde, som ikke er begrænset til fællesmarkedslandene, blev muliggjort, da der i mange europæiske lande i tiden efter LER's dannelse her i landet blev etableret tværfaglige interesseorganisationer for liberale erhvervsudøvere.12) Samarbejdet omfatter i dag LER-organisationer i Danmark, Sverige, Norge, Finland, Vesttyskland, Holland, Belgien, Schweiz, Luxemburg, Østrig, Storbritannien og Frankrig. Det første fælles møde blev holdt den 7. og 8. juni 1979 i København med LER som vært.

Globalt virker organisationer som *International Bar Association (IBA)* og *Union International des Advocat (UIA)* og *Young Lawyers International Association (AIJA)* med udbygningen af det faglige samarbejde mellem advokater og til udbredelse af det kollegiale fællesskab.

IBA, der er *stiftet i 1947*, har som *formål:*

"To establish and maintain permanent relation and exchanges between Bar Associations throughout the world and their members.

To discuss problems of professional organisation and status.

To advance the science of jurisprudence in all its phases.

By common study of practical legal problems to promote uniformity and definition in appropriate fields of law.

To promote the administration of justice under law among peoples of the world.

In execution of these objects to promote in their legal aspects the principles and aims of the United Nations and to co-operate with, and promote co-ordination among, international juridical organisations having similar purposes.

IBA er den ledende verdensorganisation for advokater, hvori advokatorganisationer for mere end 80 lande er repræsenteret. I organisationen findes tre sektioner for Buisiness Law, for General Practice og for Energy and Natural Resourses.

12. Bundesverband der Freien Berufe (Vesttyskland) er ældre end LER som stiftet kort tid efter afslutningen af den anden verdenskrig.

Det overlades til læseren at vurdere, om disse spørgsmål kan løses, og om interesserne kan varetages effektivt i en organisation, som er afhængiggjort af en akademisk lønpolitik, eller om en forsvarlig fælles interessevaretagelse for de liberale erhverv nødvendiggør en selvstændig fælles erhvervsorganisation, der i samfundet kan træde ind i erhvervspolitikken og i samfundsdebatten på linie med et industriråd og et håndværksråd. I 1976 dannede LER sammen med håndværkets, landbrugets, fiskeriets, butikshandelens og benzinforhandlernes organisationer *Arbejdsløshedskassen for Selvstændige Erhvervsdrivende (ASE),* som i dag har mere end 100.000 medlemmer, heraf mere end 8.000 liberale erhvervsudøvere.

7.6. Det internationale samarbejde.

Med dannelsen af fællesmarkedet opstod et behov for en varetagelse af de liberale erhvervs interesser overfor navnlig fællesmarkedskommissionen. Med grundlag i en europæisk tankegang, som romtraktaten udtrykker, blev det hurtigt et krav fra kommissionens side, at skulle kommissionen forhandle med organisationer, måtte disse være europæiske.

Kommissionens holdning nødvendiggjorde dannelsen af europæiske samarbejdsudvalg mellem de nationale organisationer herunder for de nationale organisationer af liberale erhvervsudøvere. Disse *liaison-komitteer* havde som opgave at være kommissionens modpart i forhandlinger omkring gennemførelsen af romtraktatens bestemmelser. Kravet om dannelsen af europæiske komitteer indebar et krav om, at man i de enkelte komitteer måtte søge at opnå en fælles holdning til de spørgsmål, som skulle forhandles med kommissionen; en fælles holdning på tværs af nationale interesser og komitteerne virker dermed befordrende for en fælles europæisk tankegang indenfor de spørgsmål, som komitteerne behandler. 11)

Den *rådgivende kommission for advokaterne i det europæiske fællesskab CCBE (Commission Consultative des Barreaux de la Communaute Européenne)* er den officielle liaisonkomitte for advokater i fællesmarkedet med repræsentanter for advokatorganisationerne i fællesmarkedslandene og med observatører for advokatorganisationerne i Østrig, Norge, Sverige og Schweiz.

Komitteen styrer og koordinerer samarbejdet mellem advokatorganisationerne i Europa og har adgang til at udtale sig for fællesmarkedets domstol i sager, som vedrører advokatforhold. Komiteen repræsenterer de europæiske advokatorganisationer overfor andre internationale advo-

11. Om komitteerne for de liberale erhverv henvises til Crayencour: Det europæiske Fællesskab og den frie bevægelighed for de liberale erhverv. Luxembourg 1983.

lønpolitikken i AC med deraf følgende begrænsning af muligheder for at føre en effektiv udadvendt erhvervspolitik. LER's betydning består derfor i det *forum*, rådet repræsenterer *for gensidig orientering og mulig koordinering af de tilsluttede organisationers erhvervspolitik*. LER's betydning består endvidere i at være *det fælles organ, som i forhold til samfundet kan give og modtage meddelelser på de liberale erhvervs vegne, og som kan repræsentere de liberale erhverv og deltage i samarbejde med andre erhvervsorganisationer, og med de liberale erhvervs organisationer udenfor landets grænser.*

Skal LER gives mulighed for at kunne føre en effektiv og aktiv erhvervspolitik, må LER virke under *direkte ansvar* overfor organisationer af liberale erhvervsudøvere og gøres uafhængig af andre interesser. I så henseende er Jurist- og Økonomforbundet – som påvist i kap. 7.2. – ikke en organisation af professionelle erhvervsmæssige juridiske og økonomiske rådgivere.

LER har måttet tage stilling til, hvilke *krav* som måtte stilles til organisationer af liberale erhvervsudøvere, *som betingelser for medlemsskab*. Dermed har LER måttet skabe en definition af, hvad LER vil forstå som liberale erhvervsudøvere. Med grundlag i synspunkter som behandlet i kap. 2.6. har LER opstillet et krav om *mindst tre års universitets- eller lignende uddannelse efter studentereksamen eller efter en eksamen, som kan ligestilles hermed*. Krav om, at der for organisationens medlemmer skal være formuleret *etiske eller kollegiale regler for kravene til professionens udøvelse og til sikring af rådgivningens uafhængighed*, samt krav om, at der for organisationen skal være etableret *et kollegialt udvalg til sikring af overholdelsen af kravene til den professionelle standard og til virksomhedens udøvelse*.

Fællesskabet omkring udøvelsen af advokatvirksomhed med professionel rådgivning som opgave rummer mange spørgsmål, som naturligt løses af et samarbejde mellem organisationer bestående af andre rådgivende virksomheder.

Spørgsmål omkring selskabsret, skatteret og beskatning, monopol-, pris- og avancelovgivning, virksomhedsoverdragelser og generationsskifter, forhold til offentlige myndigheders konkurrence, samarbejdsformer, annonceringsregler, alderdomsforsørgelse, sygdoms og driftstabsrisiko, etiske og professionelle regler for rådgivningens udøvelse samt den fælles interesse i at bevare de liberale erhverv i samfundet som medvirkende til at søge at beskytte individet og sikre friheden, er *eksempler* på fælles spørgsmål for alle liberale erhvervsudøvere, og er centrale spørgsmål for LER's erhvervspolitik.

De enkelte grupper valgte hver to medlemmer til LER. LER valgte selv sin formand og sit forretningsudvalg, men LER's økonomi og sekretariat var en del af AC's sekretariat.

Organisationsstrukturen viste sig ret hurtigt at være uhensigtsmæssig.

Det forhold, at LER historisk og organisatorisk var bundet til AC gjorde, at AC-bestyrelsen fortsat betragtede LER som et rådgivende udvalg underordnet lønpolitikken, hvorimod LER betragtede sig som erhvervsorganisation med interesser, som i høj grad kunne komme i strid med lønpolitikken, uanset LER's erkendelse af, at arbejdsgiver-arbejdstagerrelationer ikke henhørte under LER's kompetence. For AC-organisationerne – hvorunder Jurist- og Økonomforbundet hørte – var det et vilkår for disse organisationers repræsentanter i LER at være underordnet lønpolitikken, men for de organisationer af liberale erhvervsudøvere, som stod udenfor AC, blev tilstanden vanskelig.

Sammensætningen af LER blev heterogen derved, at navnlig praktiserende tandlægers, - lægers og – speciallægers erhvervsmæssige interesser var af et andet indhold end de øvrige liberale erhvervsgruppers. Dette forhold var begrundet i disse gruppers binding af indtjening til overenskomster med det offentlige – et overenskomstbånd, som skabte en helt anden erhvervssituation og dermed et helt andet interesseområde end det, som gjaldt for de andre erhvervsgrupper, som under monopolmyndighedernes tilsyn må virke under frie aftalemuligheder og uden sikkerhed for et klient- eller et sagsunderlag.

Sprængningen kom i *1980*, hvor de udenfor AC stående organisationer nægtede at forblive medlemmer af LER, hvis der ikke blev tilvejebragt en selvstændighed i forhold til AC's lønpolitik.

Resultatet blev en *samarbejdsaftale mellem AC for medlemsorganisationerne med liberale erhvervsudøvere og gruppen af organisationer for andre liberale erhvervsudøvere om udøvelse af et samarbejde gennem Liberale Erhvervs Råd.*

LER har efter de i dag gældende aftaler *som opgave at registrere og behandle erhvervsforhold, der har fælles interesse for liberale erhvervsudøvere organiseret under LER.* Arbejdsgiverinteresser og arbejdsgiver/arbejdstagerrelationer henhører ikke under rådets opgaver.

AC-gruppedannelsen afspejles i rådets beslutningsproces, idet rådet kun er beslutningsdygtigt, når mindst halvdelen af henholdsvis AC-gruppens repræsentanter og repræsentanter for gruppen af organisationer, der ikke er medlemmer af AC, er til stede. Beslutninger i LER kræver stemmeflerhed indenfor hver af samarbejdsgrupperne, samt enighed i et formandsskab bestående af en af hver af grupperne udpeget formand henholdsvis næstformand. LER's beslutningsproces er fortsat begrænset af

7.5. Liberale Erhvervs Råd.

Den udvikling i dimittendforeningerne af lønpolitikken, navnlig omkring de medlemmer, som var offentligt ansatte, som er beskrevet i kap. 7.2. førte naturligt til et samarbejde grupperne imellem om en fælles forhandlingsorganisation - Akademikernes Centralorganisation - oprindelig Akademikernes Samarbejdsudvalg. Blandt mange rådgivende udvalg havde AS's bestyrelse et rådgivende udvalg 9, som havde som opgave at beskæftige sig med de praktiserende akademikeres spørgsmål.

Med regeringens beslutning i 1972 om at udarbejde en perspektivplan for erhvervslivet (PP 2) besluttede en række liberale erhvervsudøvere, at skulle der skrives en *perspektivplan for de liberale erhverv*, måtte de liberale erhverv skrive den selv. Udvalg 9 blev naturligt det styrende og koordinerende organ bag den betænkning, som blev udarbejdet 8). For de organisationer, som stod bag udarbejdelsen af rapporten 9) blev afdækket et betydeligt fælles interesseområde for de liberale erhvervsudøvere: et interesseområde, som knyttede sig til et erhvervsmæssigt virke som professionelle rådgivere uanset uddannelse. Arbejdet dokumenterede endvidere et behov for et samarbejde omkring udvikling og koordinering af fælles erhvervsmæssige og erhvervspolitiske interesser for de liberale erhvervs virksomheder. Erkendelsen heraf gjorde det naturligt at skabe et erhvervspolitisk organ for liberale erhvervs udøveres fælles interesser og *Liberale Erhvervs Råd blev dannet i 1974.* Rådet blev dannet omkring de liberale erhvervsgrupper, som havde samarbejdet om perspektivplanrapporten - andre er senere kommet til - og LER blev dannet gennem en ændring af udvalg 9 suppleret med repræsentanter for de udenfor AC stående uddannelsesgrupper. 10)

LER's formål blev formuleret som en opgave gående ud på

- *at føre en fælles erhvervspolitik,*
- *at løse opgaver af fælles interesse,*
- *at formidle og koordinere de enkelte medlemsorganisationers erhvervspolitik,*

og

- *at registrere spørgsmål af fælles interesse for de liberale erhverv.*

8. Perspektivplan-redegørelse 1972-1987. København 1974. Bilag III p. 431

9. Disse organisationer var: Det danske Advokatsamfund, Danske Arkitekters Landsforbund, Foreningen af rådgivende Ingeniører, Den danske Dyrlægeforening, Foreningen af danske Landskabsarkitekter, Den danske Sammenslutning af Konsulenter i Virksomhedsledelse, Foreningen af Statsautoriserede Revisorer, Foreningen af Registrerede Revisorer og Den danske Landinspektørforening.

10. Revisorer, ejendomsmæglere, virksomhedskonsulenter og translatører

Kan en erhvervspolitik føres, hvis de, som fører den, ikke har et selvstændigt medlemsansvar?

Dette spørgsmål har sammenhæng med spørgsmålet ovenfor om den direkte medlemskontakt, men nævnes her som et selvstændigt spørgsmål på grundlag af vedtægtens § 39 stk. 8, hvorefter den godkendende og besluttende kompetence for erhvervsudvalgets resultater ligger hos advokatrådet. Kan man forestille sig, at et erhvervsudvalg kan virke med inspiration og energi, når det – som kompetencen er fordelt – når som helst kan risikere at måtte stå skoleret for advokatrådet?

Kan en erhvervspolitik føres uden at de, som formulerer og former erhvervspolitikken, har fri adgang til at tænke og til at handle under direkte ansvar for medlemsforsamlingen?

Enhver læser kan selv tage stilling til de rejste spørgsmål og vurdere disse spørgsmål på baggrund af sit kendskab til advokatsamfundet.

7.4. Foreningen Højesteretsskranken.

Med det formål at bidrage til, at højesteretsproceduren foregår på den for retten og offentligheden bedste måde er *Foreningen Højesteretsskranken* dannet af højesteretssagførere samt de advokater med møderet for højesteret, som har vist særlig interesse for højesteretsprocedure, enten ved at have procederet mindst tre civile sager for højesteret indenfor en periode af højst 5 år eller ved af justitsministeriet at være antaget til udførelse af offentlige og beneficerede sager for højesteret.

Foreningens bestyrelse skal efter begæring af højesteret eller af et medlem afgive responsum angående kutyme eller praksis blandt medlemmerne vedrørende højesteretssagers behandling, og bestyrelsen kan efter begæring af et medlem afgive udtalelse om en konkret tvist vedrørende højesteretsproceduren. I tilfælde af tvist mellem to medlemmer skal bestyrelsen på begges begæring fungere som voldgiftsret til tvistens afgørelse.

Medlemmerne er pligtige at følge gammel tradition med hensyn til betydningen af anciennitet som mødeberettiget for højesteret og bruger indbyrdes i skranken den nedarvede tiltaleform.

Foreningen ejer det i højesterets advokatværelse beroende bibliotek og den der værende portrætsamling.

Foreningen har vedtaget vejledende regler vedrørende udarbejdelse af højesteretsekstrakter, udlån af dokumenter m.v.

dem *uvedkommende og upersonligt*, som et ministerium eller som et departement. Skaden herved er ikke stor, så længe advokatsamfundet opleves som en disciplinær myndighed, men

kan en organisation virke som erhvervsorganisation uden et minimum af personligt engagement hos de enkelte medlemmer?

og

kan man forestille sig et mindre engagement hos en erhvervsorganisations enkelte medlemmer end en stillingtagen til, om de vil melde sig ind i organisationen og til, om de vil forblive medlem af organisationen?

Kan en erhvervspolitik formuleres og føres uden en løbende og direkte dialog imellem dem, som formulerer og fører erhvervspolitikken og de enkelte medlemsvirksomheder?

Afstanden mellem medlemmerne af erhvervsudvalget og advokatstandens enkelte medlemmer er enorm.

Erhvervsudvalget har, bortset fra en beretning på advokatmødet, ingen dialog med brede medlemsforsamlinger. Erhvervsudvalgets medlemmer har deres mandat i en advokatrådsbeslutning, og har intet ansvar overfor en medlemsforsamling, der kan kritisere, rose, vælge og fjerne medlemmer af Erhvervsudvalget. Et umiddelbart politisk ansvar overfor medlemskredsen for den førte erhvervspolitik findes ikke.

Mon ikke det ville være en styrkelse af erhvervspolitiken, at Erhvervsudvalgets medlemmer – herunder formanden – blev direkte valgt af en bred medlemsforsamling, som holdt møde mindst een gang om året – helst to.

Er advokatstandens erhvervspolitik geografisk begrundet?

Det hensyn, som i vedtægten er tilgodeset med erhvervsudvalgets sammensætning, er et geografisk hensyn, som formentlig har sin begrundelse i kredsopdelingen; men; er geografisk lokale spørgsmål de centrale for advokatstandens erhvervspolitik i et moderne internationalt orienteret samfund som det danske? Nødvendiggør kendskab til landets forskellige områder et geografisk sammensat erhvervsudvalg i en tidsalder, hvor landet trafikmæssigt og kommunikationsmæssigt er blevet en enhed? Vil en binding til en geografisk sammensat repræsentation ikke indebære en begrænsning af muligheder for den bedst mulige sammensætning af dem, som skal formulere og føre erhvervspolitikken? Vil en bred dialog imellem medlemmer fra alle egne af landet ikke i højere grad kunne afspejle og måske harmonisere lokale interesser og hensyn?

litikken. Foreskriver samfundet en pligt for en gruppe medlemmer af samfundet til at være medlemmer af en forening, følger heraf nødvendigvis en betydelig begrænsning af foreningens frihed til at råde i egne forhold. Anlægger en forening en politik, som ikke passer en gruppe medlemmer, har de *frihed til at melde sig ud* og danne en ny forening. Afskærer man gennem et krav om tvunget medlemsskab, at noget sådant kan ske, tvinges foreningen til kun at træffe beslutninger og til kun at føre en politik, som tilgodeser alle medlemmernes berettigede krav. Foreningens organer tvinges ind i en tankegang og administration, som må opfylde samme krav, som gælder for en offentlig forvaltning, og den foreningsmæssige frihed i egne anliggender eksisterer ikke. Kompetencen bliver begrænset til en lovmæssig forvaltning af det formål, som begrunder medlemspligten. En politik, som ligger udenfor dette formål, vil være klart umulig, når det normale reaktionsmiddel for utilfredse medlemmer – *udmeldelse* – er afskåret.

Er det sagte rigtigt, kan man glemme advokatsamfundet i den erhvervspolitiske tankegang, og man må erkende, at advokatstanden i dag står uden en organisationsmæssig, erhvervsmæssig interessevaretagelse. Den tankegang er naturlig at *frigøre erhvervsudvalget fra advokatrådet, lade udvalget – Praktiserende Advokaters Råd - vælges af de advokater, som ønsker at tilslutte sig udvalget, og at lade de advokater, som tilslutter sig, betale udvalgets omkostninger.* Gennemførte man en sådan opdeling af kompetencerne, ville man tillige opnå en afklaring af begrebet god advokatskik som udtryk for advokatsamfundets disciplinære myndighed og de kollegiale regler og regler for advokatvirksomhed som vedtaget og styret af Praktiserende Advokaters Råd og medlemmer som et led i den erhvervsmæssige interessevaretagelse. Medlemsskab af juristforbundet kunne, hvis forbundet havde kendt sine opgaver, have været det erhvervspolitiske instrument, som Praktiserende Arkitekters Råd er det i Danske Arkitekters Landsforbund, som Foreningen af Rådgivende Ingeniører er det i Dansk Ingeniørforening og i Ingeniørsammenslutningen, men den binding, som juristforbundet i dag har til lønpolitikken jfr. kap. 7.2. gør, at advokatstandens erhvervsmæssige interessevaretagelse må organiseres udenfor juristforbundet.

Kravet om tvungent medlemsskab indebærer, at en advokat ikke *behøver at tage stilling til,* om han vil være medlem af organisationen. Ingen advokat behøver derfor at vurdere, om organisationen er så god, at han finder et medlemsskab attraktivt, og ingen advokat behøver at reflektere over, om organisationen er så dårlig, at han må melde sig ud. Dette faktum indebærer psykologisk næsten med nødvendighed for mange advokater, at advokatsamfundet som organisation opleves som noget

og af advokatrådet gennem responsa og fastsættelse af regler for god advokatskik.

Den tid, der er gået siden retsplejelovens givelse, viser, at advokatsamfundet som en *disciplinærorganisation* virker udmærket. Den kritik imod advokaternes selvdømme, som blev fremsat af forbrugerrådet, afvises af retsplejelovsrevisionsudvalget, der finder, at "advokatmyndighederne har administreret den gældende ordning tilfredsstillende og effektivt og vist både evne og vilje til at holde justits indenfor standen." 7)

I dette disciplinsystem virker erhvervsudvalget fremmedartet.

Skal man vurdere advokatsamfundets opbygning ud fra en erhvervsorganisations krav og virke, kommer man ikke uden om at tage stilling til en række spørgsmål, som skal rejses i det følgende, uden dog at opregningen af spørgsmålene bliver udtømmende.

Kan en erhvervsorganisation virke under en lovhjemlet og politisk/administrativt styret godkendelseskompetence?

Bortset fra advokatsamfundet har jeg ikke kendskab til andre erhvervsorganisationer, som har deres erhvervspolitiske bestyrelser og udvalg bundne til en statslig, politisk/administrativ myndighed. Med den udvikling, som er beskrevet i kap. 2, og som rummer væsentlige elementer af en erhvervspolitik for liberale erhvervs udøvere, kan det ikke undgås, at det offentlige på mange måder bliver erhvervspolitikkens genstand. At de politiske/administrative myndigheder, imod hvem en del af erhvervspolitikken føres, har godkendelsesmyndighed, og - under ansvar for domstolene - fortolkningsmyndighed overfor erhvervspolitikkens vedtægtsmæssige grundlag - virker aldeles forkert og kan ikke undgå at virke hæmmende og frustrerende for de, som skal formulere og føre erhvervspolitikken.

Er det sagte rigtigt, opstår spørgsmålet om at søge advokatstandens erhvervspolitik fjernet fra retsplejeloven og fra lovens krav om godkendelse af vedtægter m.v.

Har en organisation, som baserer sig på en regel om medlemmernes tvungne medlemsskab, foreningsmæssig frihed?

I kap. 5.2.3. blev behandlet spørgsmålet om den begrænsning af advokatstandens uafhængighed, som følger af bestemmelsen i rpl. § 143 stk. 1 om advokaters tvungne medlemsskab af advokatsamfundet. Det blev her nævnt, at bindingen til statsmagten giver klare begrænsninger af advokaternes handlefrihed i egne organisationsforhold og i erhvervspo-

7. Betænkning 871/1979. p. 62.

af aktuelle politiske forhold - nødvendiggør, at advokatrådet løbende følger sagen og træffer de fornødne politiske beslutninger.
Erhvervsudvalget vil herefter kunne koncentrere sig om sin vedtægtsmæssige opgave, nemlig at varetage advokatstandens erhvervsmæssige interesser.
Erhvervsudvalgets vigtigste opgaver bliver herefter at overvåge konkurrencesituationen i forhold til andre erhvervsgrene samt at følge udviklingen vedrørende salærtaksterne med henblik på at udforme ændringsforslag til rådet.
Herudover vil Erhvervsudvalget overveje spørgsmål som advokatvirksomhedernes struktur, de nyetablerede advokaters erhvervssituation og indtægtsmuligheder, finansielle supermarkeder m.v.
Erhvervsudvalget kan som hidtil nedsætte underudvalg.
For så vidt angår Erhvervsudvalgets sammensætning vil denne omfatte de 8-9 medlemmer fra fagudvalgene, jfr. overfor, således at udvalget tilsikres en alsidig faglig repræsentation. Udvalget tiltrædes af 1-2 medlemmer af Advokatrådet, ligesom også et medlem af Advokatfuldmægtigforeningen skal være medlem. Gennem udpegning af medlemmerne fra fagudvalgene må det sikres, at Erhvervsudvalget også geografisk set bliver repræsentativt, jfr. herved vedtægternes § 39, stk. 1. Om nødvendigt kan Erhvervsudvalget suppleres med nogle "generalister".
Der er ikke planer om ændringer i udvalgets mødefrekvens med 4-5 møder om året."

Over hele vedtægtskomplekset hviler retsplejelovens krav om, at vedtægter og ændringer i vedtægter er underkastet *Justitsministerens* godkendelse. Gennem denne godkendelsesregel bliver erhvervsudvalgets kompetencer og i høj grad fortolkningen af kompetencernes omfang underlagt justitsministerens godkendelse. Hverken erhvervsudvalget eller advokatrådet har fuld frihed til at fastsætte omfanget af og indholdet af advokatstandens erhvervspolitik. *Erhvervspolitikken er lovmæssigt og politisk/administrativt bundet.*

7.3.4. Vurderinger og spørgsmål.

Advokatsamfundets opbygning er naturlig for en disciplinær organisation og ligner anklagemyndighedens og domsmagtens organisationsform. De relativt små kredse er velegnede til at løse lokale uoverensstemmelser, hvad enten der er tale om salærstridigheder eller om kollegiale uoverensstemmelser. Strenge krav til valg af de personer, som i kredsene og i Advokatrådet skal håndhæve disciplinen, sikrer imod, at disciplinens håndhævelse kommer i hænderne på personer, som snarere burde underkastes disciplinen og for en sikkerheds skyld har man tillagt Advokatrådet annullationsbeføjelse overfor beslutninger taget af de umiddelbart virkende demokratiske forsamlinger - kredsmøderne. Den geografiske opdeling er sikret gennem sammensætningen af Advokatrådet.

Forskrifter for kredsens administration af salærregler og af begrebet god advokatskik styres overordnet af advokatnævnet gennem kendelser,

Til varetagelse af advokatstandens erhvervsmæssige interesser er nedsat et *erhvervsudvalg* 6) bestående af 9-13 advokater valgt at advokatrådet (§ 39). Af erhvervsudvalgets medlemmer skal mindst en udpeges blandt advokatrådets medlemmer, mindst tre blandt medlemmer af 1. kreds og mindst 5 medlemmer blandt medlemmer i de øvrige kredse. Udvalget vælger selv sin formand.

Erhvervsudvalgets kompetence er fastlagt i § 39 stk. 3-4 samt stk. 8-9.

"Stk. 3. Erhvervsudvalget kan forhandle og – under forbehold af advokatrådets tiltrædelse jfr. stk. 8 – indgå aftaler med og træffe de til varetagelse af dets opgaver nødvendige eller hensigtsmæssige foranstaltninger overfor myndigheder, institutioner, foreninger og enkeltpersoner.

Stk. 4. Det påhviler Erhvervsudvalget at følge udviklingen vedrørende advokatsamfundets salærtakster og, når det finder anledning dertil, foretage indstilling til Advokatrådet om ændring af taksterne.

...

Stk. 8. Vedtagelser i Erhvervsudvalget om aftaler eller skridt overfor myndigheder m.v. skal forelægges Advokatrådet på dettes førstkommende møde, dog tidligst 14 dage efter modtagelsen, i hvilket møde rådet – efter forudgående samråd med Erhvervsudvalget eller repræsentanter for dette – træffer endelig afgørelse.

Stk. 9. Den nærmere afgrænsning af Erhvervsudvalgets opgaver fastsættes af Advokatrådet efter forhandling på et fælles møde med Erhvervsudvalget."

Efter vedtægten skal erhvervsudvalget holde mindst *fire* møder om året.

I *strukturudvalgets betænkning*, offentliggjort i Advokatbladet nr. 1-1986 siges p. 7 følgende om erhvervsudvalgets fremtidige virke:

"Erhvervsudvalgets arbejdsområder ændres væsentligt, idet visse af de traditionelle områder henføres til nyoprettede faste udvalg under Advokatrådet. Dette vil bl.a. gælde for de akutte erhvervspolitiske spørgsmål på ejendomsområdet, EDB og teknologi, PR og reklamering.

Der er flere grunde hertil. Erhvervsudvalget har haft visse vanskeligheder med at behandle arbejdsopgaver af konkret eller hastende karakter. Erhvervsudvalget er stort, der holdes relativt få møder, og medlemmerne har traditionelt være valgt mere på grundlag af deres almene kompetence og som repræsentanter for deres geografiske område end på baggrund af en speciel ekspertise. Endvidere har det forekommet uhensigtsmæssigt at bebyrde Erhvervsudvalget med behandling af spørgsmål, som under alle omstændigheder – på grund

6. Om baggrunden for erhvervsudvalgets oprettelse henvises til *Axel H. Pedersen:* Det Danske Advokatsamfund 1919-1969 p. 217 ff. Af denne redegørelse for, hvad der skete dengang, fremgår klart, at erhvervsudvalget blev skabt ud fra en så kritisk holdning til advokatsamfundet som erhvervsorganisation, at alternative advokatforeninger med erhvervspolitikken som formål gennemførtes.

til de lovgivende og administrative myndigheder til værn for og fremme af advokatsamfundets og standens interesser (§ 17). Rådet fører tilsyn med advokaterne og deres autoriserede fuldmægtige (§ 18).

Rådet afgiver responsa om en blandt advokater herskende kutyme såvel som om andre spørgsmål, der er af almindelig interesse for advokater i deres virksomhed, herunder angående et af medlemmet beregnet salær (§ 19). Rådets responsum kan dog ikke kræves til brug for en sag ved advokatnævnet eller en kredsbestyrelse (§ 19 stk. 5). 4)

Rådet drager omsorg for en passende orientering om retsafgørelser og om advokatnævnets afgørelser om god advokatskik. Rådet udarbejder retningslinier for god advokatskik. 5)

Advokatrådet består af en formand og 14 andre medlemmer, der vælges for fire år ad gangen.

Formanden vælges på et ordinært advokatmøde efter 14 dages forudgående forslag underskrevet af mindst 50 medlemmer (§ 11).

De øvrige 14 medlemmer samt to stedfortrædere for hver, vælges på kredsmøderne af og blandt kredsenes medlemmer. Valgbarhed kræver, at der 14 dage før indsendes skriftlige forslag underskrevet af mindst 30 medlemmer.

Advokatmødet, der vælger advokatsamfundets formand, holder møde hvert andet år. Dog kan ekstraordinære møder i visse tilfælde afholdes (§ 5). I mødet kan alle medlemmer deltage.

På mødet kan alene træffes beslutning vedrørende sager og anliggender, som er angivet med fornøden tydelighed i dagsordenen (§ 9). Til optagelse af forslag fra medlemmer kræves, at mindst 50 medlemmer står bag forslaget, eller at det fremsættes som advokatrådets eller som en kredsbestyrelses forslag.

Dagsordenen omfatter bl.a. beretning om advokatrådets, advokatnævnets, erhvervsudvalgets, erstatningsfondens og understøttelsesfondens virksomhed siden det sidste ordinære advokatmøde samt forelæggelse og godkendelse af regnskaber (§ 10).

Advokatmødet har kompetence til at godkende salærregler (§ 19 stk. 1) samt til at godkende ændringer af advokatsamfundets vedtægt (§ 58).

4. Som nævnt ovenfor bør denne bestemmelse udgå med den ændring, som i 1982 blev gennemført omkring advokatnævnets sammensætning.
5. Om disse retningsliniers betydning i dag henvises til bemærkningerne ovenfor kap.6.2. omkring advokatnævnets praksis og tankegang.

Efter rpl. § 143 stk. 3 opdeles advokatsamfundet i et antal advokatkredse. Efter vedtægtens § 27 er advokatsamfundets medlemmer geografisk opdelt i 11 *advokatkredse.*

1. kreds: København og Frederiksberg samt Københavns Amt, Færøerne og Grønland.
2. kreds: Roskilde, Frederiksborg og Bornholms amter.
3. kreds: Vestsjællands Amt. 3
4. kreds: Storstrøms Amt.
5. kreds: Fyns Amt.
6. kreds: Sønderjyllands Amt.
7. kreds: Vejle Amt.
8. kreds: Ribe og Ringkøbing amter.
9. kreds: Århus, Skanderborg og Silkeborg Retskredse.
10. kreds: Den øvrige del af Århus Amt samt Viborg Amt.
11. kreds: Nordjyllands Amt.

Hver advokatkreds har en *kredsbestyrelse,* der varetager kredsens anliggender, og bistår advokatrådet og advokatnævnet samt træffer afgørelser vedrørende klager over vederlag, som en advokat har forlangt for sit arbejde (§ 28).

Beslutninger eller afgørelser, der træffes af kredsbestyrelsen i kredsens særlige anliggender, skal straks indberettes til advokatrådet med udskrift af forhandlingsprotokollen, og advokatrådet kan optage sagen til fornyet undersøgelse og afgørelse eller kan ophæve den trufne beslutning.

For kredsbestyrelsens behandling af klager vedrørende vederlag, som en advokat har forlangt for sit arbejde, har justitsministeren fastsat særlige regler jfr. bkg. nr. 284 af 22. juni 1983 om advokatkredsenes bestyrelsers behandling af klager over advokaters vederlag og om bistand til advokatnævnet.

Kredsbestyrelsen består for 1. kreds af 10 medlemmer og for de øvrige kredse af 5-6 medlemmer. I klagesager skal kredsbestyrelsen suppleres med et af justitsministeren udpeget medlem. Bestyrelsesmedlemmerne vælges på *kredsmøder* af og blandt kredsens medlemmer for 2 år ad gangen efter 14 dages forudgående forslag underskrevet af 10, og for 1. kreds bestyrelses vedkommende af mindst 30 medlemmer. Kredsmøder afholdes mindst 1 gang om året, og kredsmødets beslutninger – undtagen stedfundne valg – kan ophæves af advokatrådet (§ 34).

Advokatrådet, der er advokatsamfundets hovedbestyrelse (§ 17) repræsenterer advokatsamfundet indadtil og udadtil. Det påhviler rådet at følge lovgivningsmagtens, administrationens og domstolenes virksomhed i forhold, der er af interesse for advokatstanden og advokatrådet kan, hvor det skønnes hensigtsmæssigt, foretage passende skridt f.eks. henvendelse

En løbende direkte kontakt mellem de foreningsorganer, som formulerer og fører erhvervspolitikken og de enkelte medlemmer - typisk gennem hyppige og brede medlemsmøder – skaber mulighed for *kendskab* til de medlemmer, som har tænkt visionært og konstruktivt over standens problemer. Enhver erhvervspolitik kræver, at de, som fører erhvervspolitikken, i deres tankegang og mål ligger mindst 5 år forud for den øjeblikkelige situation. Gør erhvervspolitikken ikke det, vil den, med den træghed, der er i næsten alle processer i samfundet, komme til at hænge efter samfundsudviklingen og blive uden indflydelse på udviklingen af de enkelte områder af samfundet. Uden igennem en direkte og bred medlemskontakt bliver det (næsten) umuligt at finde frem til de medlemmer, som har evner til visionær, fremadrettet og fantasifuld tankegang suppleret med tilstrækkelig viden. Det er bydende nødvendigt for en stands erhvervspolitik at finde disse medlemmer og få dem trukket ind i arbejdet med at få formuleret og begrundet standens erhvervspolitiske mål og at få fundet de medlemmer, som har evnen til at få de formulerede mål for standen gennemført. Lykkes det ikke at få formuleret mål og begrundelser for erhvervspolitikken og at få dem lagt frem – helst som selvfølgeligheder – før end andre kredse i samfundet har tænkt på tilsvarende spørgsmål, vil standens erhvervspolitik blive fremført i et klima, hvor mange forudfattede meninger på selv det usagligste grundlag vil skabe vanskeligheder for opnåelsen af de ønskede mål.

Foruden de visionære og konstruktive medlemmer, som inddrages i erhvervspolitikkens formulering og førelse, er det vigtigt, at standen har et *højt kvalificeret sekretariat,* der i sin viden og fornemmelser er forud for de økonomiske og politiske strømninger og udviklinger ikke alene her i landet, men også uden for landets grænser, som har et nøje kendskab til dialogen og synspunkterne for erhvervspolitikken i andre organisationer, som kan forstå og have fornemmelse for, på hvilken måde disse økonomiske og politiske strømninger kan få indflydelse på standens erhvervspolitik, og som kan bidrage med denne viden og deltage aktivt i den brainstorm, der hele tiden raser i et udvalg, som formulerer og fører erhvervspolitik.

En stands erhvervspolitik kan kun formuleres af standen selv. Enhver stand kan købe sagkundskab, den ikke har, men en stand kan ikke købe en erhvervspolitik.

7.3.3. Det Vedtægtsmæssige Grundlag.

Efter vedtægtens § 1 er *advokatsamfundets formål: "at varetage advokatstandens interesser, at påse og håndhæve opfyldelsen af de almindelige og særlige advokatpligter, samt at virke til gavn for det danske retssamfund."*

store antal klagesager, og det kunne være naturligt gennem en sociologisk undersøgelse at søge analyseret, hvad årsagen er til, at der blandt en stand, som består af ret få medlemmer, som alle er af høj uddannelse og af høj professionel standard, skabes så mange klagesager. Der er ikke grund til at tro, at advokater skulle være mere uhæderlige, illoyale, ukollegiale eller griske end andre – tværtimod er det modsatte billede at vente.

Skyldes sagsantallet den psykologiske modvilje, personer føler ved, at modpartens advokat afdækker sandheden eller bare optræder i modpartens rolle?

Skyldes sagsantallet, at klagesystemets eksistens trækker sager til, hvor sagerne rejses i en – det koster ikke noget og der kan da komme noget ud af det – holdning?

Anvendes klagesystemet som konkurrenceparameter for advokatkontorer?

7.3.2. Erhvervsorganisationers Karakteristika.

Advokatsamfundet er som organisation i dag den foreningsmæssige repræsentant for alle spørgsmål, der vedrører advokatvirksomheder, og som søger en kollektiv løsning. Det er derfor naturligt at prøve at vurdere advokatsamfundet som erhvervsorganisation.

Ved bedømmelsen af en organisations evne som erhvervsorganisation kan mange *kriterier* benyttes. Hvor succesfuld organisationen er som erhvervsorganisation, vil ofte blive vurderet på grundlag af de resultater, organisationen opnår snarere end på, hvordan organisationen er opbygget. Det synes dog ubestrideligt, at skal en erhvervsorganisation kunne virke, skal der bestå *en meget udbygget løbende kontakt imellem de enkelte medlemmer og de organer, som har ansvaret for formuleringen af erhvervspolitikken, og som fører denne.* Kun gennem en sådan løbende kontakt får de enkelte medlemmer det umiddelbare kendskab til erhvervets faglige og erhverspolitiske problemer, som er forudsætningen for, at de overhovedet kan have noget kendskab til problemerne og dermed have mulighed for at tænke over dem og diskutere mulige løsninger, og kun gennem en løbende kontakt får de, der til enhver tid er ansvarlig for erhvervspolitikken det kendskab til virksomhedernes vilkår og medlemmernes holdning, som er nødvendig for formuleringen af erhvervspolitikkens indhold og for erhvervspolitikkens førelse. Kun gennem en direkte og hyppig debat mellem medlemsforsamlingen og de, som er ansvarlige for erhvervspolitikken, vil det være muligt at opnå medlemmernes interesse for og i den førte erhvervspolitik. Denne dialog er helt nødvendig. En erhvervspolitik, som medlemmerne ikke opdager, ikke får kontakt med, eller som de ikke forstår, er gold.

I *proceskommissionens forslag af februar 1886* side 62 spalte 2 siges følgende om kommissionens forslag til oprettelse af et sagførersamfund med egen disciplinærmyndighed:

"Spørgsmålet om institutionens værd og betydning stiller sig ... væsentligt forskelligt eftersom det ses fra det gamle eller det nye processystems standpunkt. Under den skriftlige procesmåde vil der vanskeligt mellem sagførere kunne udvikle sig det fyldige samliv og det nøje kendskab til hinandens færd, der er forudsætningen for, at sagførerrådenes virksomhed kan fyldestgøre formålet. Derimod er den mundtlige rettergang, som nødvendiggør en umiddelbar forhandling mellem sagførerne og derfor idelig bringer dem i personlig berøring med hinanden, netop egnet til at udvikle de nævnte betingelser. Da hertil kommer, at det nye systems heldige gennemførelse for en væsentlig del beror på, at sagførerinstitutionen hæves, og at sagførernes anseelse styrkes, samtidig med at deres betydning for og indflydelse på retsplejen forøges, turde det rette tidspunkt nu være kommet til hos os at indføre en institution, som andetsteds og netop i de lande, hvor advokaterne står højt, erkendes at have bidraget væsentligt til dens udvikling. At institutionens betydning i sidste instans må blive afhængig af den ånd, hvori den anvendes og udvikles af sagførerne selv, er iøvrigt klart og følger med nødvendigheden af dens væsen. Men heri ligger selvfølgelig ikke nogen afgørende grund imod, at initiativet til dens indførelse tages af lovgivningsmagten, som jo alene er i stand til at udruste sagførerrådene med den til formålets opnåelse fornødne magt og myndighed."

At en disciplinær myndighed gennem en sanktionspolitik kan hæve det uddannelsesmæssige og det professionelle grundlag for en stand af erhvervsudøvere, kan ikke bestrides, men for en disciplinærorganisation må de disciplinære hensyn nødvendigvis spille en større rolle for organisationens opbygning og virke end de erhvervsmæssige og de erhvervspolitiske hensyn tilsiger.

Ovenfor i forbindelse med gennemgangen af begrebet god advokatskik blev behandlet spørgsmålet om *advokatnævnets* overordnede administration og styring af den disciplinære myndighed. Gennemgangen tyder ikke på nogen mangler med hensyn til advokatsamfundets evne og vilje til at hævde disciplinen. I advokatnævnets beretning for 1.7. 1983 - 31.12. 1984 oplyses, at der i beretningsperioden på 1 1/2 år er indgået 2.236 klagesager, der fordeler sig på 1.585 disciplinærsager og 651 salærsager. For 1985 er tallet 1.118 klagesager, der fordeler sig på 817 disciplinærsager og 301 salærsager.3) Størrelsen af sagernes antal betyder, at en væsentlig del af de ressourcer, som organisationens medlemmer må investere i standens problemer drænes ud i opgaver, som handler om at give hinanden kritik, næser og bøder. Man kan undre sig over dette meget

3. Til sammenligning kan anføres, at for Klagenævnet for Ejendomsformidling (ejendomsmæglernævnet) blev i 1983 anmeldt 327 sager, i 1984 blev anmeldt 384 sager og i 1985 blev anmeldt 344 sager.

mæssig begrundelse for praktiserende advokaters medlemsskab af juristforbundet.

Advokaters medlemsskab af juristforbundet synes i dag begrundet i en vis tradition kombineret med, at så længe advokaters kontingentbetaling repræsenterer en ikke ligegyldig økonomisk størrelse, 2) kan man muligvis påregne en vis tilbageholdenhed fra fagforeningens side overfor advokatstandens medlemmer. Balancen er farlig, idet medlemsskabet i lige så høj grad kan indebære, at advokatstandens erhvervspolitik bliver underordnet lønpolitikken eller benyttes til at legitimere lønpolitiske tiltag.

Som et eksempel på, hvor farlig denne tankegang er, kan nævnes den betydning lønniveauet for kontorchefer ansatte i statens tjeneste har for vurderingen af advokatvirksomhedernes nettooverskud, når salærregler skal bedømmes, se herom kap. 6.5. og 8.2. En tankegang gående ud på, at advokatstandens vilkår forbedres, når kontorchefens løn forhøjes, kan ikke være grundlag for erhvervspolitikken for en stand af erhvervsvirksomheder, uanset hvor sympatisk kontorchefen opleves.

Advokatsamfundet samarbejder ikke med de øvrige akademikergruppers selvstændige erhvervsdrivende i den fælles erhvervspolitik gennem Liberale Erhvervs Råd. Det gør juristforbundet.

7.3. Advokatsamfundet som erhvervsorganisation.

7.3.1. Organisationsstrukturens begrundelse.

I sin begrundelse er advokatsamfundet en *disciplinær organisation;* en organisation som gennem hævdelse af sanktioner for og vejledning af advokater søger at opfylde et behov, som blev erkendt i slutningen af forrige århundrede for at få bedret standarden i retsplejen her i landet. Bl.a. som et led i gennemførelsen af den mundtlige procedure for landets domstole fik disciplinærsystemet sin formelle hjemmel med givelsen af retsplejeloven i 1919. Herudover er advokatsamfundet en tilsynsmyndighed for *advokatvirksomheders behandling af betroede midler.*

Opbygningen af advokatsamfundet som en disciplinær organisation for advokater udelukker ikke, at lovgivningens fædre kan have haft et erhvervspolitisk sigte.

2. Efter DJØF's årsberetning 1984/85 er 1652 selvstændige advokater medlemmer. Dette svarer til en årlig kontingentindbetaling på kr. 2.000.000,-. Det har ikke været mig muligt at finde ud af, hvad advokatstanden modtager for disse penge, idet jeg bortser fra medlemsrabat ved køb af bøger og for deltagelse i kurser. Det forekommer mig, at det ville være langt naturligere, om disse penge blev betalt til hjælp for advokatstandens erhvervspolitik.

tvang PAR ind i en funktion som arbejdsgiverorganisation. 1)

Lønpolitikken kom til at spille en betydelig rolle for organisationsstrukturerne og navnlig forhandlingerne for ansatte akademikere i det offentlige skabte behov for en fælles akademisk lønforhandlingsorganisation, hvorfor *Akademikernes Samarbejdsudvalg* – senere *Akademikernes Centralorganisation* – blev skabt som dimittendforeningernes fælles lønforhandlingsorganisation. Som vi senere skal se det, kom erhvervspolitiken her alvorligt i klemme i den lønpolitiske tankegang.

Opbygningen af *de juridiske uddannelsers organisation* har fulgt et andet mønster end de øvrige akademiske uddannelser. Årsagen hertil er formentlig, at man dengang for ca. 100 år siden, da de øvrige akademikeres dimittendforeninger dannedes, allerede havde sagførere organiseret i sagførerforeninger, der med retsplejelovens givelse afløses af *Det Danske Advokatsamfund.*

Igennem mere end 100 år har de *juridiske foreninger* landet over samlet jurister omkring foredrag, juridiske diskussioner og natmad. Her er sket en del af den faglige udbygning og det kammeratlige samvær, som vi møder i andre akademikergruppers dimittendforeninger.

Juristforbundet, hvis grundlægger var *professor dr.jur. Ervin Munch-Petersen,* var oprindelig tænkt som en fælles samlende forening for alle jurister i landet, og rummede i sin begrundelse de samme tanker som de øvrige akademikergruppers foreningsdannelser. Om dette formål blev opfyldt i tiden før den anden verdenskrig, ved jeg ikke. Ældre jurister må udtale sig herom. Som stud. jur. fra 1951, kandidat fra 1956 og aktivt virkende universitetslærer og advokat, har jeg aldrig oplevet juristforbundet som andet end en *fagforening for en ret stærkt organiseret lønpolitik for forskellige juristgrupper.* Advokaters medlemsskab af juristforbundet har jeg ikke i mange år oplevet som noget tilskud til advokatprofessionens udøvelse erhvervspolitisk og virksomhedsmæssigt.

Den udvikling, som vi møder i andre dimittendforeninger, som trods alt har evnet at samle erhvervspolitik og -interessevaretagelse for fagets praktiserende udøvere, har juristforbundet ikke forstået. Betydningen af og behovet for et *Praktiserende Advokaters Råd* har juristforbundet ikke erkendt. Resultatet heraf bliver, at det er vanskeligt at se nogen erhvervs-

1. Organisationen af erhvervspolitikken nødvendiggjorde, at de erhvervspolitiske udvalg måtte åbnes for erhvervsudøvere af anden uddannelse, hvorved udvalgene udvikler sig til selvstændige foreninger. Som eksempel kan nævnes, at Foreningen af Rådgivende Ingeniører i 1970 åbnede for medlemsskab af Ingeniør-Sammenslutningen Rådgivende Ingeniører (IRI) og i 1985 åbnede for medlemsskab af økonomer, jurister og arkitekter m.v., som virker i forbindelse med teknisk rådgivning.

kontingent til selve udvalget, og realiteten blev dannelsen af *fagforeninger for akademikergrupper*. I de kontingenter, som blev opkrævet, indgik bidrag til konfliktfonde. Udviklingen er forløbet forskelligt i de forskellige organisationer. Kraftigst har udviklingen været hos arkitekterne.

I tiden efter den anden verdenskrig udviklede samfundet en styring og kanalisering af ressourcer på stort set alle områder af samfundet. Honorarregler og vedtægter for de enkelte erhvervsgruppers virksomhed blev underkastet samfundskontrol og forhandlingskrav, stadig større dele af opgaver overgik til offentlige myndigheder, hvorved klientsammensætning og opgavernes indhold ændrede sig. Udviklingen af det professionelle ansvars betydning og omfang, tilvejebringelse af forsikringsordninger, deltagelse i planlægning og vurdering af samfundet skabte mange udvalg. Den stigende grad af internationalisering m.v. skabte et behov for ressourcer, et behov der forøgedes gennem kravet om at måtte informere medlemmer om nyt erhvervsmæssigt stof, sammenholdt med nødvendigheden for, at få inddraget medlemmerne under opfyldelsen af de krav til tilvejebringelse af dokumentation for og den information om virksomhedernes forhold, som løsning af erhvervspolitikens opgaver nødvendiggjorde. Dimittendforeningerne havde hverken organisation eller ressourcer til at løse disse erhvervspolitiske opgaver, og foreningerne dannede da udvalg til løsning af disse opgaver, suppleret med en adgang for disse udvalg til gennem opkrævning af særkontingenter at skaffe sig det økonomiske grundlag for at kunne løse de *erhvervspolitiske opgaver*.

En selvstændig organisation af lønpolitikken og en selvstændig organisation af erhvervspolitikken indenfor en dimittendforening indebærer – ikke mindst på baggrund af de synspunkter og midler, hvorpå organisationernes lønpolitik føres her i landet – en risiko for konfrontation.

Da lønmodtagernes opbygning af konfliktfonde var en realitet, og da det lå klart, at dimittendforeningerne ikke kunne sikre, at sådanne fonde ikke kunne blive anvendt imod dimittendforeningernes privatpraktiserende medlemmer, var mulighederne for en sprængning af dimittendforeningerne åbenbar. Som eksempel kan nævnes, at Foreningen af Rådgivende Ingeniører fritog deres medlemmer fra kravet om medlemsskab af Dansk Ingeniørforening. Ansatte Arkitekters Råd under Danske Arkitekters Landsforbund rejste krav om overenskomst med Praktiserende Arkitekters Råd, og rejste overenskomstkrav imod enkelte tegnestuer og

foredrag og diskussioner med at forøge den fælles faglige viden og gennem mange aktiviteter, spændende til fester og kortspil, med udviklingen af kendskabet imellem medlemmerne indbyrdes og dermed mellem fagets udøvere i bred forstand. Organisationerne fastsatte forskellige former for *vedtægter for fagets anvendelse.* Det er karakteristisk, at disse vedtægter er gældende for alle foreningens medlemmer, uanset i hvilken form og på hvilken måde den faglige viden udnyttes. For disse organisationers vedkommende er det på baggrund af kravene i dag værd at notere, at det ikke spillede nogen rolle for organisationerne på hvilken *måde* de enkelte medlemmer udøvede deres fag, som selvstændigt praktiserende, i forskellige former for ansættelse hos det offentlige, i erhvervsvirksomheder eller hos praktiserende medlemmer. *Uddannelsen var organisationsgrundlaget.*

I mange af dimittendforeningerne dannede der sig klubber, foreninger eller selskaber, som drøftede fælles spørgsmål, som klubbens medlemmer havde. Ingeniørforeningen dannede en forening af rådgivende ingeniører, selskaber for forskellige former for tekniske spørgsmål og interesser, men dimittendforeningernes opretholdt et krav om at alle foreningernes og klubbernes medlemmer var medlemmer af dimittendforeningen og deltog i fælles faglige og selskabelige aktiviteter.

I tiden efter den anden verdenskrig ændrede billedet sig væsentligt for dimittendforeningerne. Dette havde mange årsager, men *to årsager* var dominerende.

I tiden efter den anden verdenskrig blev spørgsmålet om, *hvordan man anvender sin uddannelse vigtigere for medlemmerne af dimittentforeningerne end fællesskabet omkring udviklingen af den faglige uddannelse og omkring det indbyrdes uddannelsesmæssige sammenhold.* Denne ændrede holdning skyldes *lønpolitikken.* Kravene til forhandlinger om overenskomster førte i organisationerne til dannelse af lønforhandlende udvalg, der til brug for forhandlingerne måtte have afgrænset den medlemskreds, forhandlingsresultatet forpligter, for gennem medlemskredsen at kunne få forhandlingsmandatet defineret og forhandlingsresultater godkendt. I starten udstyrede dimittendforeningerne sig selv med den lønforhandlende kompetence på alle medlemmernes vegne, og organisationerne stiftede udvalg for de forskellige lønmodtagergrupper, udvalg, der kunne virke som rådgivende udvalg for dimittendforeningernes bestyrelser og repræsentantskaber. For mange af organisationerne var dette kun en overgangsfase til en frigørelse af de ansatte medlemmers udvalg som selvstændige organisationer. *Kollektive lønforhandlinger* kræver økonomiske ressourcer, som dimittendforeningerne i første omgang søgte at tilvejebringe gennem et *differentieret kontingent.* Med selvstændiggørelsen af de lønforhandlende udvalg blev særkontingentet til et selvstændigt

7. Den erhvervsmæssige interessevaretagelse.

7.1. Indledning.

Spørgsmålet om advokatvirksomhedernes erhvervsmæssige interessevaretagelse opdeler sig naturligt i spørgsmålet om *den kollektive erhvervspolitik* og om *den enkelte virksomheds (grupper af virksomheders) markedsføring og erhvervspolitik,* disse udtryk taget i vid forstand. I det følgende skal alene den kollektive interessevaretagelse behandles. Ovenfor under gennemgangen af uddannelseskravene i kap. 4. er nævnt enkelte erhvervspolitiske synspunkter omkring de enkelte advokatvirksomheders uddannelsespolitik. Nedenfor i kap. 9.2. skal behandles spørgsmålene om advokatvirksomhedernes markedsføring og annoncering og i kap. 9.4. om advokatvirksomhedernes samarbejdsformer.

Spørgsmålet om advokatvirksomhedernes kollektive erhvervspolitik opløser sig i tre emnekredse, nemlig *advokatsamfundet som erhvervsorganisation for advokatvirksomheder, den fælles erhvervspolitik for liberale erhvervsvirksomheder her i landet gennem Liberale Erhvervs Råd, og den internationale erhvervspolitik ført gennem Den rådgivende Kommission for Advokaterne i det europæiske fællesmarked og de internationale advokatorganisationer.* I det følgende skal disse organisationer og erhvervspolitikken behandles hver for sig. Af naturlige grunde vil hovedvægten blive lagt på advokatsamfundets organisation og virke.

7.2 Træk af udviklingen.

Erhvervspolitikken har været et meget centralt spørgsmål for de liberale erhvervs organisationer i tiden efter den anden verdenskrig.

Bortset fra advokatsamfundet har alle de liberale erhvervsorganisationer deres oprindelse i *dimittendforeninger,* organiseret omkring en uddannelse. Studietiden ved universitetets forskellige fakulteter, på polyteknisk læreanstalt, på arkitektskolen m.v. begrundede dannelsen af en lægeforening, en ingeniørforening, en dyrlægeforening, en arkitektforening i slutningen af det 19. århundrede.

Gennem disse foreninger fortsattes det faglige og det kammeratlige samvær fra studietiden, og foreningerne virkede i meget høj grad gennem

ANDEN DEL:
Organisation og Begrænsning.

klienten, er det åbenbart, at advokaten derefter *ikke kan skifte side* og fortsætte i samme sag for modparten.

Kravet udtrykkes i *Advokatrådets Regler for god Advokatskik afsnit IX:*

"Det følger af bestemmelsen i afsnit VI. 2 a, at en advokat, der har været rådspurgt af en part i en sag, ikke må påtage sig sagen for andre.

2. Oplysninger, som advokaten i et sådant tilfælde er kommet i besiddelse af, må under ingen omstændigheder videregives eller benyttes uden vedkommendes samtykke."

Kravet om, at en advokat ikke kan tjene to herrer, hverken samtidig eller efter hinanden, er begrænset til samme sag. Ved forskellige sager er der intet i vejen for, at advokaten kan repræsentere forskellige parter f.eks. i tilfælde, hvor en advokat fører sag imod en kommune for bygningsmangler i et hus, kommunen har solgt, og omvendt være kommunens rådgiver f.eks. i forbindelse med udarbejdelse af kommuneplanen. Om advokaten ønsker at optræde i en sådan rolle, er hans egen afgørelse, blot han orienterer klienterne herom. Nogen habilitetskonflikt består ikke.

Hensynet til modparten indebærer begrænsninger med hensyn til, hvem en advokat kan repræsentere. *Efter Advokatrådets kollegiale regler afsnit VI om forholdet til klienter* bestemmes følgende:

"2. En advokat må ikke

a. påtage sig en parts sag eller forretning efter først at have repræsenteret eller have været rådspurgt af den anden part i samme anliggende..."

At en advokat ikke kan skifte side under en løbende sag, er ret oplagt. Vanskeligheder kommer i tilfælde, hvor der opstår situationer, som kan rejse tvivl om advokatens habilitet til fortsættelse af en sag, han har rejst for klienten.

For store advokatkontorer opstår af og til den ubehagelige situation, at to af kontorets klienter kommer i konflikt med hinanden. Det kan ske advokaten uafvidende, f.eks. i tilfælde hvor en sag er anlagt imod et selskab, der, efter at skriftvekslingen er afsluttet, bliver købt af en anden af kontorets klienter, der nu bliver modparten. Om hensynet til den for hvem sagen er anlagt, her overstiger hensynet til en mulig kritik for ikke tilstrækkelig effektiv sagsførelse, afhænger af de konkrete forhold. I de tilfælde hvor jeg selv har været i en sådan konflikt, er det hidtil lykkedes enten at opnå et forlig eller at opnå klientens forståelse for, at sagen overlades til en kollega.

En advokat repræsenterede en kommunal funktionær, mod hvem kommunen havde indledt en afskedigelsessag. Advokaten rettede direkte henvendelse til kommunen med kopi til kommunens advokat. Henvendelsernes indhold fremgår ikke af det offentliggjorte referat af kendelsen. Nævnet meddelte med syv stemmer imod tre advokaten en irettesættelse for at have handlet i strid med god advokatskik.

Det havde været ønskeligt, om nævnet i kendelsen havde oplyst, hvilke retsplejemæssige hensyn, der har begrundet kendelsens resultat. De er ganske vanskelige at få øje på. Tværtimod forekommer det at have været rigtigere, at nævnet havde afvist sagen og undladt at løfte denne kollegiale regel op på retsplejelovens niveau.

Det generelle krav om, at advokater er bundet til ikke at rådgive klienter i strid med loven eller til at foretage handlinger, som er retsstridige eller stridende imod almindelig hæderlighed, har fuld gyldighed også i forholdet til modparten.

Advokaten må ikke søge at opnå resultater gennem anvendelse af *ulovlige midler.*

Vanskeligt bliver spørgsmålet at besvare, hvor talen er om midler, som skønt lovlige, virker unfair.

Må en advokat søge at opnå et resultat gennem trussel om offentliggørelse af rigtige oplysninger om sagen, hvis sådanne oplysninger kan skade modparten?

Må en advokat "løse" problemer omkring et samarbejde mellem to parter omkring et aktieselskab ved at lade egen klients bestyrelsesmedlemmer træde ud af bestyrelsen, obstruere generalforsamlingsvalget af nye bestyrelsesmedlemmer for at få selskabet tvangslikvideret og derved opnå fordele, som han ikke kunne opnå hverken gennem en forhandling eller i en retssag imellem parterne?

Det generelle krav indebærer endvidere, at en advokat ikke må forhindre modpartens bestræbelser for at få sagen relevant oplyst.

I *Advokatrådets Regler for god Advokatskik afsnit IX* fastsættes grænser for, hvor langt en advokat må gå i forhold til en modpart:

"3. Ved udførelsen af en sag må en advokat ikke gå videre end de berettigede hensyn til varetagelsen af klientens interesser tilsiger, og navnlig er det utilstedeligt at foretage unødige retsskridt eller søge klientens interesser fremmet på utilbørlig måde."

Kravet om, at en advokat er klientens rådgiver og tillidsmand og om, at advokaten alene og udelukkende skal handle i klientens interesse, indeholder en forudsætning om, at klienten kan give sin advokat alle oplysninger i forvisningen om, at oplysningerne behandles fortroligt og til klientens bedste. Har en klient derfor rettet henvendelse til en advokat om førelsen af en sag, og har advokaten påbegyndt en rådgivning af

meddelelser til og forhandlinger med klienten uden om advokaten ofte skaber forvirring og utryghed hos klienten. I relation til kravet om forsvarlig og rigtig rådgivning er der god grund til at fastholde en *hovedregel om, at en advokat ikke i en sag må rette direkte henvendelse til sin modpart, men at henvendelse skal gå gennem modpartens advokat.*

I Advokatrådets regler om god advokatskik bestemmes i *afsnit III* om personlig henvendelse m.v. bl.a. følgende:

"2. Henvendelse direkte til en kollegas klient i sager, i hvilke det er advokaten bekendt, at kollegaen repræsenterer eller skal repræsentere klienten, er ikke tilladt, medmindre det sker til berettiget varetagelse af egne eller en klients interesser, og vedkommende kollega trods påmindelse ikke foretager det, han efter god advokatskik har pligt til."

Kravet om, at en advokats kommunikation med en modpart går gennem modpartens advokat, *er alene et krav til advokaterne.* Ønsker klienterne selv at tale med hinanden om sagen og måske at søge at finde en forretningsmæssig løsning, har klienterne selv sagt fuld frihed hertil. Dette gælder også i tilfælde, hvor klient og modpart er erhvervsvirksomheder, hvori de administrerende eller juridiske direktører er advokater.

Reglen om, at en advokat i en sag ikke må rette henvendelse til modparten uden gennem dennes advokat, er en *kollegial regel.* Heri ligger, at reglen er underordnet *lovgivningens regler,* ligesom reglen kan være underordnet indholdet af en *aftale.* Efter lov om offentlighed i forvaltningen har enhver borger adgang til at begære aktindsigt, herunder i konkrete sager. Det siger næsten sig selv, at en klient og hans advokats adgang til at begære aktindsigt ikke kan begrænses af en kollegial regel. Selv bortset fra områder, der er dækket af offentlighedsloven, gælder i mange forhold adgang for borgere til at have adgang til offentlige dokumenter, referater, afgørelser og forarbejder hertil. Disse forpligtelser kan den offentlige myndighed ikke unddrage sig i en sag, ved blot at engagere en advokat og herefter at henvise til den kollegiale regel. Der er stor forskel på i en sagsforberedelse at have adgang til selv at gennemgå det stof, som findes og heraf uddrage sine bevismidler, og på en situation, hvor man har en modvillig modpart, der kun udleverer begærede dokumenter efter domstolskendelser eller hvor modpartens advokat påtager sig opgaven med at redigere og sortere oplysningerne.

Aftaleretligt kan man tænke sig, at der er etableret en adgang for klienten til aktindsigt. Har f.eks. en direktør i et aktieselskab ret til adgang til bestyrelsesprotokollen, må samme adgang tilkomme hans advokat i en strid mellem klienten og selskabets bestyrelse.

Advokatnævnet har behandlet spørgsmålet om den kollegiale regel med henvisning til rpl. § 126 om god advokatskik.

Som et udslag af gensidighedskravet kan nævnes *§ 5 i de vejledende regler for højesteretsproceduren, som er fastsat af Foreningen Højesteretsskranken:*

"Hvis en advokat under proceduren vil påberåbe sig udokumenterede udtalelser fra trediemand, herunder myndigheder, som ikke allerede fremgår af sagen, skal han i en passende tid inden proceduren give modparten meddelelse om disse.

Den samme regel gælder, hvis en advokat under proceduren vil henvise til teknisk litteratur eller udenlandsk retslitteratur, retspraksis og lovgivning, samt EF-litteratur, -praksis eller -direktiver."

Er kun *den ene part repræsenteret af en advokat,* synes det umiddelbart rigtigt at stille et krav om, at denne advokat skal optræde på samme måde, som hvis modparten var repræsenteret af en advokat. Nogle hævder, at det forhold, at en advokat optræder i forhold til en modpart, som ikke er repræsenteret ved advokat, bevirker, at han skal opfylde højere professionelle krav, end hvis modparten havde haft en advokat.

Hensynet til rigtig rådgivning og til relevant bistand af en klient tilsiger, at *enhver modpart må gives adgang til at søge advokatbistand,* og at en advokat ikke må modvirke opfyldelsen af et sådant behov hos modparten.

I *Advokatrådets regler for god advokatskik står* bl.a. følgende i *afsnit VII:* 30)

"1. En advokat må ikke:

a. modvirke tilkaldelse af en anden advokat,

...

2. Hvor der er grund dertil, bør en advokat, der er anmodet om at varetage begge parters interesse opfordre den ene af parterne til at antage en anden advokat."

Har en klient rettet henvendelse til en advokat for at få bistand til at få sine problemer løst, så ligger heri et *ønske om at modtage advokatens rådgivning,* men der ligger tillige heri et *ønske om at opnå den beskyttelse og den fred,* det indebærer, at korrespondancer og henvendelser vedrørende sagen går gennem advokaten. Skal advokaten have mulighed for at løse sin opgave rigtigt, er det normalt en nødvendighed, at kommunikationen med klienten går gennem advokaten. Går en del af kommunikationen i sagen uden om advokaten og direkte til klienten, svækkes advokatens mulighed for at yde rigtig rådgivning. Hertil kommer, at

30. Det bør nævnes, at afsnit VII er afsnittet om forholdet til klienter. Bestemmelsen står ikke i afsnit IX om forholdet til modparten. Placeringen tyder på, at Advokatrådet mere har tænkt i nærings- og salærbaner end på, hvad hensynet til den professionelle standards krav tilsiger.

mange sager og forretninger, som interesserer andre advokater, men som ikke vedkommer dem.

I sin bog om bestyrelser rejser *Steen Langebæk* 29) spørgsmålet om konflikten mellen en tavshedspligt og en oplysningspligt for bestyrelsesmedlemmer. *Steen Langebæk* nævnet eksempelvis den konflikt, som opstår, hvor et bestyrelsesmedlem i en bank tillige er medlem af bestyrelsen i et selskab, som er kunde i banken, og hvor tavshedspligten overfor dette selskab forbyder vedkommende, at oplyse relevant viden under et møde i bankens bestyrelse om forhold af betydning for selskabet. Landets størrelse gør, at sammenfald af kompetencer ikke kan undgås. Advokater, som repræsenterer mange klienter i mange forhold, vil ofte have en viden, som ikke kan videregives som følge af tavshedspligten. Føler advokaten sin viden belastende for løsningen af en opgave, må han frasige sig opgaven. Ved faste repræsentationsforhold f.eks. som medlem af selskabsbestyrelser bør advokaten orientere om, hvilke andre selskaber han er medlem af, og hvis konflikt opstår, at han ikke kan deltage i behandlingen af de pågældende spørgsmål.

6.8. Forholdet til modparten.

Spørgsmålet om en advokats forhold til sin modpart indeholder foruden spørgsmålet om, hvad den faglige standards krav tilsiger, tillige en række foreningsretlige og konkurrencemæssige spørgsmål af erhvervspolitisk karakter. I det følgende skal alene spørgsmålet om den professionelle standards krav behandles. De foreningsmæssige, kollegiale og erhvervspolitiske spørgsmål skal behandles nedenfor i kap. 9.

I praksis vil en klient i de fleste sager have en modpart. Tydeligst er dette i processen, ved indgåelse af gensidigt bebyrdende aftaler, aftaler af familieretlig karakter m.v. Dette udelukker ikke, at der findes en række advokatopgaver omkring rådgivning om lovgivningens grænser og muligheder for klientens adfærd, for hvilke sager der ikke er nogen modpart.

Den professionelle standards krav om rigtig rådgivning af klienten bliver i tilfælde, hvor part og modpart er repræsenteret af advokater, et gensidigt krav til begge advokater. Opfylder blot den ene advokat ikke sine krav i så henseende, vil begge advokater være i betydelig risiko for, at givne råd og indtagne standpunkter bliver urigtige. Erkendes rigtigheden af denne sammenhæng, bliver den professionelle standards krav i forhold til modparten et krav til det grundlag, som en advokat må have, for at kunne give sin klient en rigtig og en relevant rådgivning.

29. Steen Langebæk: Bestyrelsens Idegrundlag og Funktion. København 1985 p. 120.

I UfR. 1981.106 HD accepterer højesteret, at skattemyndigheder i medfør af skattekontrollovens § 6 stk. 1 og 3 kan kræve en advokats regnskabsmateriale udleveret og adgang til gennemsyn deraf med henblik på kontrol af advokatens egen skatteansættelse, samt at skattemyndighederne var berettiget til, såfremt det af det lovligt tilvejebragte materiale måtte fremgå oplysninger vedrørende advokatens klienters skatteforhold, at anvende disse oplysninger ved kontrol af deres skatteansættelser. Den for advokater gældende tavshedspligt kunne ikke føre til en begrænsning i anvendelsen af de omhandlede lovbestemmelser. 28a)

Såvel højesteretsdommene som skattekontrollovens bestemmelser er brud på det tillidsforhold, som skal bestå mellem en advokat og hans klient, hvis advokaten skal kunne løse sin opgave; et hensyn, som er af langt større betydning for frihed og retssikkerhed her i landet, end et hensyn til, om et skattevæsen får de sidste kroner med.

Der kan ikke herske tvivl om, at advokatens pligt efter den professionelle standards krav går langt videre end de grænser, som følger af retsplejelovens og straffelovens regler. De synspunkter, som udtrykkes i fællesmarkedsdommen i AMS-sagen forekommer at være overbevisende rigtige og burde kunne accepteres for alle forhold, hvor advokater har rådgivet klienter.

Som ledestjerne forekommer den internationale standard om advokaters tavshed om alt, hvad der meddeles ham i hans egenskab af advokat, at være relevant. *Det tilkommer ikke adovkaten at vurdere, om oplysninger fra klienten eller om sagen skal tilgå en videre kreds; det kan advokaten overlade klienten.* I retssager indeholder processkrifter og fremlagte dokumenter ofte oplysninger om klienten og hans forhold, oplysninger som med fremlæggelsen i retten bliver offentligt tilgængelige. Dette gør, at klientens godkendelse af processkriftets indhold og af, hvilke dokumenter, der skal fremlægges, må indhentes. Kommer der uoverensstemmelser mellem advokaten og klienten f.eks. om, hvorvidt et dokument skal fremlægges, kan konsekvensen blive, at advokaten må træde ud af sagen.

I de kollegiale regler *afsnit VI punkt 2 d* indeholdes en bestemmelse om, at en advokat ikke må *"undlade på forespørgsel at give sin mandant eller en i sagen interesseret advokat meddelelse om forløbet af en sag eller forretning."* Bestemmelsen er naturlig i forhold til advokatens mandant, men er uforståelig i forhold til "en i sagen interesseret advokat." Der er

28a. Skattedepartementets cirkulære af 2. juni 1986 om retningslinier for advokaters indsendelse/udlevering til ligningsmyndighederne af regnskabsmateriale med bilag og andre dokumenter lever langt fra op til fællesmarkedsdommen.

forordning nr. 17/62 - finde anvendelse på enhver advokat med bestalling i en af medlemsstaterne uden hensyn til, hvilken medlemsstat, klienten har bopæl i.

26. Denne beskyttelse kan ikke udstrækkes ud over de grænser, der er fastlagt ved de fælles regler om udøvelsen af advokatgerningen, som de fremgår af Rådets direktiv 77/249 af 22. marts 1977 (EFT L 78, s. 17), der grunder sig på den gensidige anerkendelse mellem medlemsstaterne af disses internretlige begreber på området.

27. Herefter må det fastslås, at selv om forordning nr. 17/62, især dennes artikel 14, fortolket på grundlag af dens ordlyd, dens sammenhæng og formål og under hensyn til gældende ret i medlemsstaterne, bemyndiger Kommissionen til under en kontrolundersøgelse i medfør af nævnte artikel at kræve samtlige forretningsdokumenter fremlagt, som den finder det nødvendigt at få indsigt i, herunder korrespondancen mellem en advokat og hans klient, for at kunne forfølge mulige overtrædelser af traktatens artikler 85 og 86, så begrænses denne beføjelse dog af hensynet til beskyttelsen af tavshedspligten som afgrænset ovenfor, såfremt den pågældende korrespondance er udvekslet mellem en uafhængig advokat, altså en advokat, der ikke er knyttet til klienten gennem et ansættelsesforhold, og denne sidstnævnte.

28. Endelig bemærkes det, at tavshedspligten ikke forhindrer, at en advokats klient røber korrespondancen, der er udvekslet mellem dem, dersom han mener, at det er i hans interesse at gøre det."

I dommen fastsætter domstolen retningslinier, som skal følges i tilfælde, hvor der opstår tvivl om, hvorvidt et dokument er omfattet af fortrolighedskravet. Dommen er bindende også for danske myndigheder i internationale konkurrencesager indenfor fællesmarkedet og burde være det i alle forhold her i landet.

Så vidtgående som procesreglementet og fællesmarkedsdommen er rpl. § 785 jfr. § 782 ikke efter *højesterets praksis*. I UfR 1984.292 HD ønskede rigsadvokaten at gennemføre ransagning hos en forsvarer i en straffesag om forsætligt skattesvig og at beslaglægge dokumenter, som var i forsvarerens besiddelse. Samtlige dommere tiltrådte "at ransagning og beslaglæggelse kan foretages hos en forsvarer, uanset at retten hverken kunne pålægge ham at afgive vidneforklaring under straffesagen jfr. retsplejelovens § 170 stk. 2, eller editionspligt efter § 785 stk. 1. Ransagning og beslaglæggelse hos en forsvarer må imidlertid anses som et væsentligt indgreb, der kun undtagelsesvis bør anvendes." 28)

Efter *skattekontrollovens § 8 G stk. 1* er advokater pligtige til efter anmodning at give "ligningskommissionen eller højere skattemyndigheder alle oplysninger om navngivne personers indskud, lån, depoter eller boks, når det er af væsentlig betydning for skatteligningen, at sådanne oplysninger fremskaffes."

28. Se også UfR. 1977.776, der fritager en forsvarer fra at udlevere et brev, han havde modtaget fra en medsigtet og UfR. 1977.615

tjener således det hensyn, der anerkendes som væsentligt i alle medlemsstaterne, at enhver retsundergiven skal have adgang til frit at henvende sig til en advokat, der ifølge sin stilling har til opgave at yde uafhængig juridisk rådgivning til enhver, der har behov herfor.

19. Med hensyn til beskyttelsen af korrespondancen mellem en advokat og hans klient fremgår det af medlemsstaternes retssystemer, at selv om princippet er almindeligt anerkendt, veksler dets rækkevidde og kriterierne for dets anvendelse, hvilket også er blevet medgivet af både sagsøgeren og intervenienterne, der er indtrådt til støtte for sagsøgeren.

20. Mens beskyttelsen af fortrolighedsforholdet mellem en advokat og hans klient i visse medlemsstater i første række hviler på anerkendelsen af selve advokatgerningen, i det omfang denne bidrager til retsreglernes opretholdelse, begrundes den samme beskyttelse i andre medlemsstater i det mere specielle hensyn – der iøvrigt ligeledes anerkendes i de førstnævnte medlemsstater – til retten til forsvar.

21. Bortset fra sådanne forskelle, indeholder medlemsstaternes retssystemer dog fælles kriterier, idet disse under betingelser, der ligner hinanden, anerkender fortroligheden af korrespondancen mellem en advokat og hans klient, såfremt der herved er tale om en korrespondance, der udveksles af hensyn til klientens forsvar, og som hviler på hans ret til et sådan, og såfremt denne hidrører fra en uafhængig advokat, dvs. en advokat, der ikke er knyttet til klienten gennem et ansættelsesforhold.

22. Set i denne sammenhæng skal forordning nr. 17/62 fortolkes således, at også den beskytter fortroligheden af korrespondancen mellem en advokat og hans klient under de to nævnte betingelser, idet den i beskyttelsen optager de elementer, der er fælles for medlemsstaternes retssystemer.

23. Hvad angår den første af disse to betingelser, drages der ved forordning nr. 17/62 selv – især i dens ellevte betragtning i artikel 19 – omsorg for, at retten til forsvar fuldt ud kan udøves, og beskyttelsen af fortrolighed af korrespondancen mellem en advokat og hans klient udgør et nødvendigt led heri. Under disse omstændigheder må denne beskyttelse for at kunne være effektiv ikke alene uden videre udstrækkes til enhver korrespondance, der er udvekslet, efter at en administrativ procedure er indledt i medfør af forordning nr. 17/62, der kan føre til en beslutning om at bringe traktatens artikler 85/86 i anvendelse eller til en beslutning, der pålægger virksomheden en økonomisk sanktion; den må også kunne udstrækkes til at omfatte enhver tidligere korrespondance, der står i forbindelse med genstanden for en sådan procedure.

24. Med hensyn til den anden betingelse må det fremhæves, at kravene til den uafhængige advokats stilling og status, der skal opfyldes af den juridiske rådgiver, hvorfra den korrespondance udgår, der kan være beskyttet, skyldes den opfattelse, at advokatens rolle kan siges at indgå i retsplejen, og at det er hans opgave i fuld uafhængighed og i denne overordnede interesse at yde den juridiske bistand, som klienten har behov for. Modstykket til denne beskyttelse er reglerne om god advokatskik, der pålægges og varetages i almenhedens interesse af de myndigheder, der er tillagt kompetence med dette formål for øje. Denne opfattelse genspejler de juridiske traditioner, der er fælles for medlemsstaterne, og genfindes også i Fællesskabets retsorden, hvilket fremgår af artikel 17 i EØF-statutten og Euratom-statutten for Domstolen og af artikel 20 i EKSF-statutten for Domstolen.

25. Når henses til traktatens principper om etableringsfriheden og den frie udveksling af tjenesteydelser skal den beskyttelse, der således tillæges efter fællesskabsretten – især vedrørende korrespondancen mellem en advokat og hans klient inden for rammerne af

kes til, hvad en advokat har erfaret i en retssag, som har være betroet ham til udførelse, eller hvori hans råd har været søgt.

Efter *straffelovens § 264 b* er der hjemmel til at straffe advokater, "når de røber privatlivet tilhørende hemmeligheder, der er kommet til deres kundskab ved udøvelsen af deres virksomhed, medmindre de har været forpligtede til at udtale sig eller har handlet i berettiget varetagelse af åbenbar almen interesse eller af eget eller andres tarv. Det samme gælder, hvis de udnytter sådan kundskab."

I *Procesreglementet for Fællesmarkedsdomstolen* nyder advokater efter art. 32 stk. 2 de privilegier at "a. Intet papir eller dokument, der vedrører retsforhandlingen, kan gøres til genstand for ransagning eller beslaglæggelse. I tilfælde af uoverensstemmelse kan toldvæsnets eller politiets funktionærer forsegle de pågældende papirer og dokumenter, som derefter ufortøvet skal tilstilles domstolen, hvor de undersøges i justitssekretærens og den interesseredes nærværelse. ..."

Spørgsmålet om advokaters tavshedspligt og dermed spørgsmålet om fortrolighedskravet omkring advokatskrivelser, - notater, – responsa og dokumentudkast var forelagt fællesmarkedsdomstolen i sagen *AMS Europe Limited mod kommissionen for De europæiske Fællesskaber.* 27) Med hjemmel i rådets forordning 17/62 art. 14 havde kommissionen besluttet at indlede en kontrolundersøgelse hos en række virksomheder med henblik på konkurrencereglernes overholdelse. Ved afslutningen af undersøgelsen tog kommissionens tjenestemænd kopier af en række dokumenter og anmodede om at få en række yderligere dokumenter eftersendt. AMS nægtede at fremlægge en række dokumenter, som AMS havde modtaget fra sin juridiske rådgiver med henvisning til, at sådanne dokumenter var omfattet af princippet om fortrolighedsforholdet mellem en advokat og hans klient ("legal professional privilege" eller "confidentiality"). Kommissionen hævdede, at den med hjemmel i art. 14 havde adgang også til sådanne dokumenter, men fik ikke medhold.

Fællesmarkedsdomstolen fremhæver i sine præmisser, at reglerne i forordning 17/62 ikke udelukker, at den fortrolige karakter af bestemte forretningsdokumenter kan anerkendes under visse omstændigheder.

Tavshedspligten begrunder domstolen på følgende måde:
"18 ....
Fællesskabsretten udspringer ... ikke blot af et økonomisk samarbejde, men hviler også på medlemsstaternes retsopfattelse, hvorfor den skal tage hensyn til principper og begreber, der er fælles for staternes retssystemer, vedrørende beskyttelsen af tavshedspligten, især med hensyn til visse meddelelser mellem en advokat og hans klient. Denne tavshedspligt

27. *Samlingen af* domme 1982 p. 1575.

fuldt ud, hvis det må antages, at klienten har en så tilstrækkelig indsigt i og forståelse af opgaven til, at han kan overse det rimelige i at begrænse opgaven "som aftalt". Det sagte gælder tillige de tilfælde, hvor aftale ikke foreligger, men hvor det må antages, at klienten har været indforstået med opgavens omfang, indhold og afgrænsning; men *det er ikke den professionelle rådgivers opgave at opnå klientens samtykke til eller indforståelse med, at der laves overfladisk arbejde.* 25) Skal advokaten kunne løse opgaven, må advokaten have adgang til *alle oplysninger* hos klienten af betydning for opgaven, også de oplysninger, som kan føles så ubehagelige for klienten, at han vægrer sig mod at give dem. Forudsætningen for, at en klient kan og vil give advokaten disse oplysninger er *sikkerhed for, at givne oplysninger ikke misbruges og for, at givne oplysninger behandles som fortrolige.* Tavshedspligt og loyalitet overfor modtagne oplysninger er nødvendige betingelser for, at en advokat kan være sin klients tillidsmand og rådgiver. 26) Advokatrådets regler om god advokatskik omtaler stort set ikke spørgsmålet om advokatens *tavshedspligt.* Bortset fra en bestemmelse i afsnit VI. pkt. 2 e om, at en advokat ikke må give uvedkommende oplysninger om en klients eller en tidligere klients forhold, henskydes spørgsmålet til retspleje- og straffelovgivningens regler.

I *IBA international Code of Ethics art. 14* udtrykkes tavshedspligten på følgende måde:

"A lawyer should never disclose, unless lawfully ordered to do so by the Court or as required by Statute, what has been communicated to him in his capacity as lawyer, even after he has ceased to be the client's counsel. The duty extends to his partners, to junior lawyers assisting him and to his employees".

Lovgivningens regler giver ikke megen vejledning for den professionelle standards krav om spørgsmålet.

Efter rpl. *§ 170 stk. 1* kan der ikke kræves vidneforklaring af advokater *"om det, som er kommet til deres kundskab ved udøvelsen af deres virksomhed"*, hvis klienten ikke ønsker det.

Dog kan retten efter stk. 2 pålægge advokater, bortset fra forsvarere i straffesager, at afgive vidneforklaring, når forklaringen anses for at være *af afgørende betydning* for sagens udfald, og sagens beskaffenhed og dens betydning for vedkommende part eller samfundet findes at berettige til, at forklaring afkræves. Sådant pålæg kan i borgerlige sager ikke udstræk-

25. *Gomard:* Erstatningsregler p. 367. Jørgen Hansen: Teknikeraftalen p. 53 f.
26. Om advokaters tavshedspligt henvises til *Axel H. Pedersen.* Indledning til advokatgerningen I. København 1962 p. 82 ff og *Wiklund:* God Advokatsed. Stockholm 1973 p. 293 ff

i samfundet, som sikrer det økonomiske grundlag for opfyldelsen af borgernes behov for juridisk bistand, må forsikringen, som det er tilfældet i dag, som indeholdt i familie-, husejer- og autoforsikringer, virke generelt. Gøres forsikringen til en "frivillig" forsikring eller til et "frivilligt" tillæg til en eksisterende forsikring, må man frygte, at kun et fåtal af samfundets medlemmer vil tegne forsikringen, og at der derved skabes et stort udækket retshjælpsbehov.

6.7. Hensynet til klienten.

Det er klienten, som stiller sin rådgiver den opgave, ved hvis løsning eller til hvis belysning, han ønsker rådgiverens bistand.

Ovenfor i kap. 6.3. i forbindelse med rådgivningsopgavens formulering blev behandlet den konflikt, som kan bestå imellem den opgave, som klienten stiller og den opgave, som den professionelle standard kræver opfyldt for besvarelsen af klientens spørgsmål.

Ovenfor i kap. 6 blev opstillet et krav om, at rådgiveren selv må finde sin løsning på det spørgsmål, opgaven indeholder, og gøre det i det omfang og med den kvalitet, som følger af den professionelle standards krav. I kap. 6.4. blev disse krav suppleret med en begrænsning om, at den professionelle standards krav forbyder rådgiveren at formulere en mere omfattende opgave end klientens behov tilsiger, og at rådgiveren ikke må anvende flere ressourcer, end der kræves til en professionel besvarelse af opgavens relevante spørgsmål. Sætningen om, at det bedste er det godes fjende, gælder også for løsningen af rådgivningsopgaver.

Samspillet mellem de beskrevne krav rejser spørgsmålet om *klientens indflydelse på opgavens formulering og på opgavens løsning.* Hvor langt kan den professionelle standards krav tillade klientens medvirken, og hvor langt kan en klients accept af eller pålæg med hensyn til en opgaves formulering og løsning accepteres som en begrænsning i forhold til den professionelle rådgiver.

Spørgsmålet er vanskeligt at besvare og afhænger i høj grad af, hvem klienten er og af, hvilke opgaver, der er tale om. Instruktioner til advokaten fra direktionen for en stor virksomhed med hensyn til løsning af opgaver, som direktionen er fortrolige med, kan tillægges langt større betydning end en skolelæres belæring af advokaten på grundlag af den viden omkring de rejste problemer, han har fra undervisningen i samfundsfag.

En aftale mellem klienten og rådgiveren om at undlade at foretage visse undersøgelser jfr. kap. 6.4, om at undlade visse muligheder eller om at undlade at gøre visse anbringender eller beviser gældende, eller på anden måde at begrænse opgavens omfang og indhold, kan kun opretholdes

Et andet – ikke helt så væsentligt problem – er spørgsmålet om retshjælpsforsikringsdækningen i tilfælde, hvor en forsikringstager anlægger sag imod *egen forsikringsgiver*. Det kan tænkes, at der f.eks. er opstået uoverensstemmelser omkring dækningen af en brandskade eller om opgørelsen af skaden ved et indbrud, og forsikringstageren her anlægger sag imod det forsikringsselskab, hvori han også har sin retshjælpsforsikring. I udlandet har risiciene i denne konflik ført til stiftelsen af retshjælpsforsikringsselskaber, som er uafhængige af de øvrige forsikringsselskaber. Noget sådant er lykkeligvis ikke sket her i landet, idet en sådan organisation af retshjælpsforsikringen, dels ville have indebåret en fremmedgørelse af forholdet mellem forsikringstagerne og forsikringsselskaberne, dels ville have virket fordyrende på retshjælpsforsikringsdækningen. Det er mit indtryk, at dette spørgsmål hidtil ikke har givet anledning til problemer her i landet. I disse sager har retshjælpsforsikringsselskabet anerkendt og opfyldt dækningen af forsikringstagerens sagsomkostninger.

Som nævnt i kap. 6.5 har retshjælpsforsikringen betydelig sammehæng med spørgsmålet om *klienters økonomiske mulighed for at opnå juridisk bistand*. Jo færre tilfælde der dækkes under retshjælpsforsikringen, jo større pres vil der blive skabt for at opnå andre muligheder for ydelse af juridisk bistand og betalingen herfor. Det er ikke i forsikringsselskabernes interesse at befolkningen fratages muligheden for at få bistand af uafhængige professionelle juridiske rådgivere, og det er ikke i forsikringsselskabernes interesse, at advokatstanden selv tilvejebringer en ordning om betaling og finansiering i honorarer. Udviklingen i USA omkring contingent fee systemet har ført til udgifter for forsikringsselskaberne 24) som mange gange overstiger, hvad en selv meget omfattende retshjælpsforsikring ville have kostet.

Udviklingen af retshjælpsforsikringen her i landet har igennem de seneste år været præget af en udtalt negativ holdning hos forsikringsselskaberne, der henviser til, at retshjælpsforsikring koster penge (i 1985 ca. 60 mio. kr.), at forsikringen befordrer rejsning af tvivlsomme sager, og til at forsikringen misbruges af advokaterne. Kritikken virker fremmedartet på grundlag af de vilkår, som forsikringsverdenen lever under ved andre former for forsikringer. Det synes at være langt mere relevant at tænke på at få retshjælpsforsikringen udbygget, så at den kan yde en reel dækning af forsikringstagerens udgift til opfyldelse af behov for professionel juridisk rådgivning og at beregne præmier herfor. Det bør fremhæves, at skal retshjælpsforsikring i blot rimelig grad være det instrument

24. Se herom *Jørgen Hansen:* Produktansvar. København 1985 p. 112.

Den sidstnævnte konsekvens – fra hvilken man i hvert fald måtte undtage tabte retssager - er klart uacceptabel.

En adgang til censur eller kritik fra et forsikringsselskab under en retshjælpsforsikring indebærer en begrænsning af forsikringstagerens og hans advokats frihed til at træffe beslutninger af økonomisk rækkevidde omkring førelsen af en sag. Skal advokatstandens uafhængighed som rådgivere omkring førelsen af retssager bevares, må standen fastholde et krav om, at et forsikringsselskab ikke under en retshjælpsforsikring kan nægte at dække omkostningerne ved en sags førelse, som den sagsførende advokat har fundet relevant, medmindre der foreligger dokumentation for en så klar overtrædelse af den professionelle standards krav, at der er tale om misbrug af retshjælpsforsikringsdækningen.

Spørgsmålet om *advokatens honorar* for sagens førelse er et selvstændigt problem. Er sagen svær og ressourcekrævende for den advokat, som fører sagen, vil han i høj grad finde klientens forståelse for, at advokatindsatsen skal honoreres. Retshjælpsforsikringsselskabet vil derimod have en tendens til at skære alle advokathonorarer over proceduretaksternes kam. Noget sådant kan, navnlig ved omfattende sager f.eks. imod offentlige myndigheder, indebære en klar trussel imod advokatens uafhængighed. De offentlige myndigheder har i sagsførelserne ubegrænsede ressourcer. Fra egen praksis erindrer jeg en sag, som jeg fra en kollega i provinsen havde fået overdraget for en stor mængde af grundejere, der ulovligt var blevet pålagt at betale et kloakbidrag. Sagen blev vundet takket være en meget stor advokatindsats, ikke mindst over for kommunens form for sagsførelse. Da en regning, som min kollega og grundejerne fandt særdeles rimelig, skulle betales, fandt retshjælpsforsikringsselskabet regningen for høj. En sådan holdning, som er klart uacceptabel, gør det i det mindste nødvendigt for en advokat at kende de enkelte forsikringsselskabers praksis inden man påtager sig en sag, hvis omkostninger skal dækkes over retshjælpsforsikringen, og hvor det ikke på forhånd er givet, at den arbejdsmæssige indsats kan honoreres inden for proceduretaksten. Om afvisning af klienter, der er retshjælpsforsikrede, henvises til nævnskendelse af 28. januar 1986 ovenfor i kap. 5.3.

Skal uoverenstemmelser undgås, og skal advokatstanden bevare sin uafhængighed i forhold til retshjælpsforsikringsselskaberne, kan det overvejes i større sager at stille krav om, at forsikringsselskabets sagsbehandler indgår i planlægningen af sagens førelse sammen med klienten. Noget sådant vil kunne indebære, at sagsbehandleren vil få et bedre forhold til sagen, end en efterfølgende gennemgang af en honorarregning kan give, men uden betænkeligheder er et sådant system ikke.

som i høj grad kan påvirke advokatens rådgivning og sagsførelse. Uanset det teoretisk rigtige i denne beskrivelse udtrykker beskrivelsen ikke de faktiske forhold. I de i dag gældende betingelser for retshjælpsforsikring bestemmes bl.a. følgende i § 8:

"*.... Advokaten skal afstå fra at gøre salærkrav m.v. gældende hos sikrede (bortset fra selvrisiko og eventuelle beløb ud over forsikringens dækning og bortset fra tilfælde, hvor sikrede har erklæret sig indforstået med at afholde en udgift, der falder uden for dækning, og aftalen herom er truffet inden eller senest samtidig med beslutningen om udgiftens afholdelse.)*
Advokaten har direkte krav mod selskabet, og sikrede kan ikke med bindende virkning for selskabet indgå aftaler om sine advokatomkostninger."

Denne bestemmelse er *uhyrlig*. Den betyder, at forsikringsselskabet i økonomisk henseende bliver advokatens klient, og at advokatens frihed i sagsførelse og rådgivning af klienten i økonomisk henseende styres af retshjælpsforsikringsselskabet til de grader at klienten ikke indenfor dækningsområdet kan beslutte at afholde udgifter eller salær af egen lomme. 23)

Fratagelsen fra klienten af rådigheden over sagen indebærer, at et forsikringsselskab kan stille sig afvisende overfor omkostninger, der påløber ved en sagsførelse, som er gennemført i overensstemmelse med den professionelle standards krav. Fra forsikringsside fremhæves det urimelige i at skulle betale f.eks. kr. 30.000 til et syn og skøn for at få afgjort en sag om bygningsmangler for kr. 10.000.

Kritikken er ubegrundet, medmindre

enten retshjælpsforsikringer i stedet for vil betale de 10.000 kr. som mangelsudbedringen kræver. Noget sådant vil i det mindste kræve, at manglerne og deres udbedringsomkostninger er kendt ved sagens start. Af mange grunde kan retshjælpsforsikringerne ikke indlade sig på sådanne betalinger,

eller man indenfor retsplejen må være så omkostningsbevidst, at man ophæver retshjælpsforsikringsdækningen af krav, hvor omkostningerne ved kravets bedømmelse står i urimeligt forhold til kravets størrelse. Dette vil i praksis betyde, at krav, som kan være væsentlige for forsikringstagerne, trækkes ud af retssystemet.

23. *E.Ryefelt:* Retshjælpsforsikring. København 1983 p. 55 er enig i, at forsikringsbetingelserne "griber for dybt ind i forholdet mellem advokat og klient." *Ryefelt* finder dog, at bestemmelsen ikke vil komme til anvendelse "thi dels vil selskabet have svært ved at bevise, hvornår aftalen er indgået, og dels er det svært at se, hvilke sanktioner selskabet kan gennemføre mod den advokat, der tilsidesætter bestemmelsen, hvis den sikrede ønsker selv at betale."

opretholdes for teknisk rådgivnings vedkommende, jfr. ABR 1.1.4. der tillader, at den tekniske rådgiver oppebærer licens i henhold til licensaftaler om bygninger, bygningsdele eller inventar, blot han oplyser klienten herom.

Uanset normsystemets tavshed herom må hensynet til advokatens uafhængighed i rådgivningen af klienten tilsige, at *advokaten modtager sit honorar af klienten og ikke af andre.* I praksis kan der opstå tvivl om, hvem klienten er. Mange organisationer engagerer advokatbistand og betaler sagsomkostninger for medlemmer, der involveres i juridiske problemer, som falder indenfor organisationsformålet. I disse tilfælde må det være rigtigt at opleve medlemmet som klienten.

6.6.2. Offentlig beskikkelse.

Hovedreglen om, at advokaten modtager sit honorar af klienten, brydes af de tilfælde, hvor advokaten som *beskikket modtager sit honorar af det offentlige.* I disse tilfælde er det vedkommende domstol, som fastsætter størrelsen af advokatens honorar. Klientens oplevelse af advokatens gode og omfattende indsats bliver uden betydning for honorarfastsættelsen, der sker i en kombination af advokatsamfundets salærregler og nogle ret lave timetakster, der fortrinsvis anvendes i ægteskabs- og straffesager. I disse sager er advokatstandens økonomiske indtjening underlagt domstolenes indflydelse og holdning, hvilket i høj grad er betænkeligt ud fra en tankegang om, at advokaterne skal have den størst mulige uafhængighed af domstolene; ikke mindst af retssikkerhedsmæssige hensyn. Tilsvarende betragtninger gør sig gældende ved skifteretternes salærgodkendelser navnlig i boer hørende under konkursloven.

6.6.3. Retshjælpsforsikring.

Udviklingen af omkostningerne ved at blive indblandet i retssager, beskatning af advokaters rådgivning og bistand af klienter m.v. har her i landet – som i udlandet – skabt behov for en retshjælpsforsikring, som i et vist omfang kan bidrage til dækning af de omkostninger, som forsikringstagerne påføres ved retssager, som først og fremmest knytter sig til deres private aktiviteter herunder sager vedrørende deres boliger.

Har klienten en retshjælpsforsikring, dækker denne indenfor policens rammer klientens udgifter med sagsførelsen. Principielt burde der ikke bestå noget retsforhold mellem advokaten og klientens retshjælpsforsikringsselskab. *Skal klient-rådgiverforholdet virke uforstyrret, må det være klienten, som i samarbejde med rådgiveren fører sagen.* Er advokaten i honorarmæssig henseende underkastet et forsikringsselskabs honorar- og omkostningsgodkendelse, indføres et element i advokat-klientforholdet,

For juridisk rådgivning, der knytter sig til bygge- og anlægsvirksomhed, hvor ABR finder anvendelse, ses der ikke at være grund til, at en bestemmelse svarende til ABR 6.2.3. ikke skulle kunne finde anvendelse også på det juridiske rådgiveransvar.

Nogen undersøgelse af, *hvor lang tid der går fra afslutningen af en advokatopgave, til en skade viser sig,* findes, såvidt vides, ikke. I de fleste tilfælde af erhvervsmæssig rådgivning og i tilfælde af ekspeditionsfejl, er der grund til at tro, at skader viser sig kort tid efter, at opgaven er afsluttet.

For familieretsområdet rummer navnlig fejl omkring ægtepagter en risiko for, at skader indtræder sent, medens andre former for skader formentlig vil vise sig kort tid efter opgaveløsningens afslutning.

For arveretsområdet synes navnlig fejl omkring rådgivning og udformning af testamenter at kunne vise sig lang tid efter opgavens afslutning. Hvor stor denne risiko er, er det vanskeligt at skønne over, men det er mit indtryk, at de fleste mennesker, som har oprettet testamenter, gennemgår disse efter nogle års forløb.

For fast ejendoms vedkommende kan navnlig fejl i forbindelse med formulering af pantebreve og tinglysningsmæssige ekspeditioner vise sig ved tvangsauktioner, som meget vel kan ligge mere end 5 år efter opgavens løsning, men øvrige fejl vil antagelig vise sig kort tid efter opgavens løsning.

Det forhold, at nogle erstatningskrav bliver afskåret som følge af udløbet af en forældelsesregel, er ikke nogen afgørende begrundelse for ikke at opstille reglen. At en forældelsesregel rammer nogle materielle retsforhold, er enhver forældelsesregels natur. Ved gennemførelsen af ABR 6.2.3. vidste såvel bygherrerne som de tekniske rådgiveres organisationer godt, at byggeskader kan vise sig mere end 5 år efter byggeriets aflevering, men man fandt ikke, at noget sådant talte afgørende imod en rimelig forældelsesregel.

Et klient-rådgiverforhold er et kontraktsforhold, og er underkastet kontraktsrettens behov for, at kontrakter opfyldes, og at kontraktspartnerne herefter frigøres fra hinanden. Erstatningsregler, som binder en aftales parter sammen i lang tid efter, at aftaleforholdet er opfyldt og afviklet, er uhensigtsmæssige. Helt kan noget sådant ikke undgås, men det må være et mål at søge at gøre en binding af kontraktens parter så kort som mulig.

En 5-års regel for forældelse af advokatansvar er en bedre begrundet regel end en 20-års forældelsesregel, uanset at der kan forekomme tilfælde, hvor skader, som er følge af en advokatvirksomheds fejl, viser sig mere end 5 år efter, at opgavens løsning er afsluttet.

11.4.4. Flere skadevoldere.

Et selvstændigt spørgsmål om regulering af rådgiveransvaret opstår i tilfælde, hvor *to eller flere selvstændige rådgivere virker med løsningen af en opgave for samme klient.* Den juridiske rådgiver virker sammen med tekniske og økonomiske rådgivere omkring en bygge- og anlægsopgave, om køb eller omdannelse af en virksomhed. En advokat samvirker med en landinspektør og en ejendomsmægler om løsning af en udstyknings- og byggeopgave for et socialt boligselskab, en pensionskasse eller anden form for privat investor. En advokat samarbejder med en statsautoriseret eller registreret revisor om løsning af opgaver i et dødsbo eller om forvaltning af en formuemasse.

I alle tilfælde kan der ske fejl som begrunder, at flere rådgivere er ansvarlige for et lidt tab.

Er flere skadevoldere ansvarlige for samme skade, *hæfter de efter almindelige erstatningsretlige regler solidarisk* overfor skadelidte for det ham påførte tab. Denne regel, der gælder, hvad enten ansvaret støttes på en kontrakt eller på erstatningsrettens almindeliger regler, behandles i den erstatningsretlige litteratur med næsten selvfølgelighedens karakter. 15). Begrundelserne for reglen er derfor summariske og kortfattede. Der henvises således til, at hver af skadevolderne har forvoldt den fulde skade, og derfor må have et ansvar svarende til det ansvar, han ville have, hvis han havde været eneste skadevolder. Da skadelidte ikke skal have sit tab dækket mere end een gang, følger et solidarisk ansvar som en næsten logisk nødvendighed. Et solidarisk ansvar skaber den største sikkerhed for de skadelidte. Er der flere skadevoldere, skal de således ikke slippe billigere, end hvis de hver for sig havde været eneste skadevolder, og omvendt finder man det urigtigt, at skadelidtes stilling skal være dårligere, i tilfælde hvor han har flere ansvarlige, end hvis han kun havde haft een skadevolder, hvilket ville blive tilfældet, hvis flere skadevoldere hæfter pro rata, og nogle af skadevolderne ikke kan betale.

Disse grunde til solidarisk ansvar holder ikke med fuld styrke i tilfælde, hvor flere selvstændige rådgivende virksomheder er ansvarlige overfor samme klient. Erkender man, at den praktiske realitet i det solidariske skadevolderansvar er en indbyrdes hæftelse for de enkelte skadevolderes økonomi, må man tillige erkende, at denne økonomiske risiko ikke bør placeres hos de rådgivende virksomheders parter, men hos klienten.

15. *A. Vinding Kruse:* Erstatningsretten II. København 1965, p. 400 ff., *Ussing:* Erstatningsret. København 1947, p. 194, *H. Karlgren:* Skadeståndsrätt. Stockholm 1965, p. 229, *J. Øvergaard:* Norsk Erstatningsrett. Oslo 1951, p. 254 ff.

Et solidarisk ansvar kan have en naturlig og rimelig begrundelse, så længe der er tale om ansvar udenfor kontraktsforhold, hvor skadelidte ingen indflydelse har på, hvem der i en skadesituation bliver skadevolder. Skadeforvoldelse omkring løsning af en rådgivningsopgave er forskellig fra f.eks. ansvarssituationen i en færdselsulykke, hvor nogle motorkøretøjer kolliderer. Skadeforvoldelsen i forbindelse med ikke-opfyldelsen af kontraktlige pligter, og ansvarssituationen imellem de virksomheder, som medvirker ved løsningen af en rådgivningsopgave, er langt mere farlig, og skade langt mere sandsynlig end udenfor kontraktsforhold. Sker der skader, er skadevolderkredsen begrænset til de medvirkende parter. Den frie tilfældighed, som kendes udenfor kontraktsforhold, er blevet stærkt begrænset i skadevoldersituationen omkring løsningen af rådgivningsopgaver.

Klienten vælger selv de rådgivere, som skal medvirke til opgavens løsning, og klienten har anledning til nøje at undersøge de enkelte parters evne og egnethed for løsning af den stillede opgave. Ved engagement af rådgivere er der ingen tvivl om klienten bestemmelsesret. Klienten har således rådighed over de enkelte parters "farlighed" i forhold til den stillede opgave, ligesom klienten har betydelig mulighed for at have indsigt i de enkelte parters økonomiske soliditet.

I praksis vil forholdet imidlertid ofte være det, at klienten i relation til valg af rådgivende virksomheder tillægger disses økonomiske soliditet en mindre rolle. Denne indstilling hos klienten er yderst farlig for de øvrige rådgivende parter i en situation, hvor disse pålægges ansvar sammen med en økonomisk svag rådgiver, idet medskadevolderen og ikke klienten kommer til at bære risikoen for vedkommendes manglende betalingsevne. 16)

For teknisk rådgivning og bistand er i *ABR 6.2.5.* optaget følgende bestemmelse:

"Er foruden rådgiveren en eller flere andre ansvarlige over for klienten for et tab i forbindelse med et bygge- eller anlægsarbejde, eller forberedelsen hertil, da hæfter rådgiveren kun for så stor en del af klientens tab, som svarer til den del af den samlede skyld, der er udvist af rådgiveren."

I bemærkningerne til bestemmelsen siges følgende:

16. Til de anførte betragtninger fremhæver *Hørlyck*, KFE 1978.179 note 1, med rette den tilfældighed for udformningen af ansvaret, som skyldes forskelligartede processuelle regler. Hvor der typisk kan blive tale om et solidarisk ansvar, hvis en rådgiver og en entreprenør sagsøges under samme sag, men om et prorataansvar, hvis de sagsøges hver for sig (typisk rådgiveren under en retssag og entreprenøren under en voldgiftssag).

"Bestemmelsen indfører i tilfælde af, at flere er ansvarlige, et proratansvar i modsætning til dansk rets almindelige regler om solidarisk hæftelse for skadelidtes tab (med efterfølgende regres mellem skadevolderne)." 17)

Gennemførelse af pro rata-ansvar for advokatvirksomheder forudsætter, at advokatvirksomheden virker selvstændigt blandt andre selvstændige rådgivere knyttet til opgaveløsningen. Løses opgaven i et ad hoc interessentskab bestående af flere rådgivende virksomheder jfr. herom kap. 9.4., hæfter virksomhederne solidarisk. For totalrådgivningsgrupper bestemmes i ABR 6.2.8. at *"Udøves totalrådgivning af en gruppe ... hæfter gruppens medlemmer solidarisk for opgavens løsning og optræder overfor klienten som een rådgiver."*

11.4.5. Konklusion.

Konklusionen af de i 11.4.2-4 behandlede spørgsmål kan udtrykkes i følgende bestemmelser til regulering af advokatansvaret:

1. Advokatvirksomheden er ansvarlig efter dansk rets almindelige erstatningsregler for fejl og forsømmelser ved opgavens løsning.

2. Der kan træffes aftale mellem klienten og advokatvirksomheden om størrelsen af advokatvirksomhedens ansvar og om rådgiveransvarets forsikringsdækning.

Alternativt.

Såfremt der ikke imellem klienten og advokatvirksomheden er truffet anden aftale, kan advokatvirksomhedens ansvar ikke overstige kr. ..... Advokatvirksomheden er pligtig at have en ansvarsforsikring, som dækker advokatvirksomhedens nævnte ansvar.

3. Advokatvirksomhedens ansvar ophører 5 år efter afslutningen af den opgave, som fejlen eller forsømmelsen vedrører.

4. Er foruden advokatvirksomheden en eller flere andre ansvarlige overfor klienten for et tab i forbindelse med opgavens løsning, hæfter advokatvirksomheden kun for så stor en del af klientens tab, som svarer til den del af den samlede skyld, der er udvist af advokatvirksomheden.

5. Ansvar imod advokatvirksomhedens advokater og medarbejdere kan ikke gøres gældende i videre omfang, end det kan gøres gældende imod advokatvirksomheden.

Efter gældende regler er der intet til hinder for, at en advokatvirksomhed samtidig med, at den påtager sig løsningen af en opgave, indgår en *aftale med klienten om,* at erstatningsansvar omkring opgaveløsningen

17. Om ABR 6.2.5. se *Jørgen Hansen:* Teknikeraftalen. København 1985 p. 290 ff. samt KFE. 1983.265 og 1983.274

reguleres. Bevismæssige hensyn tilsiger dog, at en ansvarsregulerende aftale indgås skriftligt.

Her i landet haves *ingen tradition for*, at advokater indgår skriftlige aftaler med deres klienter om løsning af opgaver. Skal regulering gennemføres af advokatvirksomheders erstatningsansvar kræves hertil en gyldig aftale, idet det ikke forekommer realistisk at søge reguleringerne gennemført ved lov. Uanset at aftaler må indgås mellem den enkelte advokatvirksomhed og klienten, vil en ændring af den hidtidige tradition nødvendiggøre vedtagelse af generelle regler for advokatvirksomhedens udøvelse gældende for standen, således at der skabes rimelig sikkerhed for, at begrænsninger gennemføres ens for advokatvirksomhederne, således at indbyrdes konkurrence på dette punkt undgås, og således at det sikres, at de ansvarsreguleringsbestemmelser, som anvendes i praksis, er afbalanceret i forhold til såvel advokatvirksomhedernes som klienternes interesser.

Om advokatstanden ønsker at søge sådanne generelle regler om regulering af advokaters erstatningsansvar gennemført, eller om advokatstanden ønsker, at virksomhederne fortsat skal leve under et ansvar, som kun delvis lader sig ansvarsforsikringsdække, er et erhvervspolitisk spørgsmål.

11.5. Hvem hæfter for advokaters erstatningsansvar?

Spørgsmålet om hæftelsen for advokaters erstatningsansvar behandles nedenfor i kap. 15.1.3. om advokaters samarbejde om løsning af en enkelt opgave og i kap. 15.2.3. om advokatsamvirkerne. *Efter § 44 i advokatsamfundets vedtægt skal ethvert medlem, som udøver advokatvirksomhed, have en ansvarsforsikring, som skal dække på vilkår og med en mindstesum fastsat af advokatrådet.* I tilfælde hvor der måtte opstå erstatningskrav, som ikke er ansvarsforsikringsdækket, kan et sådant erstatningskrav dækkes af Advokatsamfundets Erstatningsfond afd. B jfr. vedtægtens § 52.

De nærmere vilkår for advokatansvarsforsikringen er beskrevet og kommenteret af Jørgen Hede i A. Vinding Kruse: Advokatansvaret 18) Da denne fremstilling er ganske ny, er der kun grund til at knytte enkelte supplerende bemærkninger til ansvarsforsikringsspørgsmålet.

Efter policens pkt. 11 dækker forsikringen *"forsikringstageren for det erstatningsansvar, han som advokat måtte ifalde for formueskader, der skyldes forsikringstageren selv eller hans personale."* Grundlaget for at udløse dækning efter policen er et advokatansvar baseret på erstatnings-

18. *A. Vinding Kruse:* Advokatansvaret. København 1985 p. 130. Se også *Jørgen Hansen:* Teknikeraftalen. København 1984 p. 300.

rettens regler. Baserer ansvaret sig på kontraktlige indeståelser 19) eller på kontraktsmæssige hæftelser for andres adfærd 20) dækker forsikringen ikke. Om ansvarsforsikringsdækningen i tid henvises til bemærkningerne i kap. 11.4.3.

Efter policens pkt. 12 indeholdes begrænsninger i forsikringsdækningen først og fremmest for erstatningsansvar, der er begrundet i, *"at forsikringstageren selv har tilsidesat sine pligter, forsætligt eller ved grov uagtsomhed."* Denne begrænsning rejser et særligt spørgsmål, når bestemmelsen sammenholdes med pkt. 30, *hvorefter forsikringstageren, når skade er sket, skal give forsikringsselskabet alle oplysninger og accepterer, at forsikringsselskabet fører sagen ved egen advokat.* I forbindelse med sagen UfR. 1986.513 HD opstod den situation, at ansvarsforsikringsselskabet, efter at selskabets advokat havde procederet spørgsmålet om forsikringstagerens ansvar for landsretten, trak dækningstilsagnet tilbage med henvisning til de subjektive forhold.

En efterfølgende voldgift, der af andre grunde pålagde ansvarsforsikringsselskabet dækningspligt, fandt, at spørgsmålet om ansvarsforsikringsselskabet kunne trække et dækningstilsagn tilbage, måtte bero på en konkret bedømmelse.

Er en forsikringstager pligtig at give sit ansvarsforsikringsselskab alle oplysninger, og er forsikringstageren underkastet forsikringsselskabets advokatvalg og dennes sagsførelse, må han være beskyttet imod, at oplysninger og sagsførelse misbruges af selskabet for at undgå at dække. Består der mulighed for, at forsikringsselskabet efter at have antaget skaden og måske procederet ansvarsspørgsmålet, kan trække et dækningstilsagn tilbage, skabes en åbenbar mulighed for misbrug af forsikringsforholdet fra selskabets side. Spørgsmålet er ikke omtalt i forsikringsaftaleloven, men må antagelig behandles efter en analogi af lovens § 4.

19. Om advokatindeståelser se kap. 5.3. Anvender advokaten den af advokatrådet anbefalede indeståelsesformular for dokumenter, og begår advokaten i denne forbindelse fejl ved dokumenternes ekspedition vil et ansvar herfor være dækket af ansvarforsikringen jfr. *Jørgen Heide l.c. p. 136.*
20. Se herom kap. 15.1.3. om ansvar for andre advokaters opgaveløsning.

TREDIE DEL:
Advokatvirksomhedens udøvelse.

12. Advokatvirksomhedens struktur og virke.

12.1. Indledning.

Vejledninger om advokatvirksomheders udøvelse og virke findes ikke her i landet. Behandlingen af liberale erhvervsvirksomheder har hidtil ikke interesseret forfattere til bøger om virksomhedsledelse og -opbygning, om management m.v. Virksomhedsforfattere har koncentreret sig om industri- og handelsvirksomheder. Der er imidlertid grund til at tro, at sådanne fremstillinger kun har begrænset værdi for advokatvirksomheder. Kontrolsystemer til styring af produktion i industrivirksomheder har ikke ret meget at gøre med kontrolmuligheder og -systemer i advokatvirksomheder. Industri- og handelsvirksomhedernes ønsker om maksimering af økonomisk udbytte har ikke samme vægt ved udøvelse af rådgivende virksomhed, hvor den professionelle standards krav til ydelser har en større vægt i forhold til erhvervsudøvelsen end virksomhedens indtjening. Der er forskel på at efterleve og styre efter en professionel standards krav pr. faglig tradition og f.eks. at opbygge et kontrolsystem omkring en produktion for at undgå de skadevirkninger, som mangelfulde, uens eller defekte produkter kan betyde for omsætningen og for produktionsvirksomhedens økonomiske resultater. Uanset at den professionelle standards krav er det centrale element for rådgivende virksomheder, og uanset at hensynet til at "sælge" rådgivning aldrig for rådgivende virksomheder må blive et dominerende hensyn, er den rådgivende virksomhed, som al virksomhed, underkastet økonomiske og planlægningsmæssige krav som vilkår for virksomhedens overlevelse. Genstanden for de følgende kapitler er disse *økonomiske og planlægningsmæssige krav.*

Advokatstanden har her i landet ikke i nogen særlig grad interesseret sig for at udvikle viden og information om advokatvirksomhedernes udøvelse. Kursusaktiviteterne går på de faglige spørgsmål omkring rådgivningen. Fuldmægtigkurserne omfatter dog bogføring og klientkontoreglernes krav. Kurser har været afholdt om etablering af advokatvirksomhed.

Bogen *Liberale Samvirker* fra 1965, var mere en selskabsretlig fremstilling af samarbejder inden for de liberale erhverv end en behandling af

spørgsmål om udøvelse af liberal erhvervsvirksomhed, selv om spørgsmålene har en indbyrdes sammenhæng. I 1971 udsendte erhvervsudvalget en publikation *"Advokatvirksomhed i Interessentskabsform"*, som indeholder en række kontraktsbestemmelser til brug ved samarbejdsaftaler omkring advokatvirksomheder. Tidsskriftet *Advokaten* har i nyeste tid haft temanumre til hjælp for unge advokater, men såvidt vides har der ikke været gennemført et systematisk arbejde med at analysere advokatvirksomhedernes problemer og med at udvikle de vejledninger, systemer og hjælpemidler, som er nødvendige eller nyttige for advokatvirksomheder. *Udviklingen af EDB-programmer* til brug for advokatvirksomheder har naturnødvendigt tvunget programmørerne til at gennemtænke de specifikke funktioner, de har udviklet EDB-mæssigt, men resultaterne af dette arbejde ligger i de konkrete EDB-programmer, som, deres nyttighed til trods, ikke oplyser noget som helst om de analyser, overvejelser og tanker, som dem, som har udviklet programmerne, har været igennem og som førte til netop den udformning, som netop dette stykke værktøj fik. Hvor havde det været lykkeligt, om de programmører, som f.eks. udviklede time-sags-regnskabsprogrammerne havde beskrevet de overvejelser omkring denne del af advokatvirksomhedens udøvelse, som de var igennem.

I *udlandet* findes litteratur om udøvelse af advokatvirksomhed. Såvel *American Bar Association* som *The Law Society* har udgivet adskillige publikationer om advokatvirksomheders udøvelse og om specielle problemer. Herom henvises til litteraturfortegnelsen. I USA udgives et værk *"How to Manage your Law Office"* som meget bredt sigter på at behandle alle spørgsmål omkring udøvelsen af advokatvirksomhed.

Det følgende bliver det første spæde forsøg på at beskrive og belyse problemer omkring advokatvirksomhedens udøvelse.

Baggrunden herfor er alene de overvejelser, som jeg kender fra den advokatvirksomhed, hvori jeg har virket gennem mange år. Teoretiske studier ligger der ikke bag det følgende men mange års erfaringer. Enhver læser må selv tage stilling til, om han finder indholdet af de følgende sider banalt og ligegyldigt. Det er dog mit håb, at enkelte af de behandlede spørgsmål kan være til kollegaernes hjælp og til støtte for udviklingen af advokatvirksomhederne. Kan de følgende sider tillige være begyndelsen til, at advokatstanden her i landet påbegynder et systematisk arbejde med at udvikle løsninger af de spørgsmål, som udøvelsen af advokatvirksomheden rummer, og med at tilvejebringe de nødvendige hjælpemidler, og kan de følgende sider åbne øjnene hos advokatstanden for, at managementspørgsmål omkring advokatvirksomheder ikke blot kan henvises til den ikke-professionelle del af advokaters virke, er de følgende sider ikke et rent spild af ressourcer.

I det følgende er der ingen grund til at beskrive, hvordan et *bogholderi* anlægges, eller hvordan *klientkontoreglerne* efterleves. Disse spørgsmål kan klares ved hjælp af de revisorer, som enhver advokatvirksomhed skal have. Der er heller ikke grund til at beskæftige sig med *indretning af kontorer, mødelokaler og kantiner*, opgaver som indretningsarkitekter kan løse bedre end advokater kan. Spørgsmålet om advokatkontorets bestykning med *EDB- og kommunikationsudstyr* henvises til EDB-udvalgets udsendelser. Spørgsmålet om advokatvirksomheders *firma, logo og brevpapir* er behandlet i kap. 9.3.

12.2. Advokatstandens sammensætning.

Et præcist billede af, *hvordan advokatstanden er sammensat, findes ikke.* Det, såvidt vides, eneste forsøg, der er gjort på at skabe et billede af advokatstanden, er *Monopoltilsynets redegørelse fra 1982.*

Efter denne redegørelse fandtes i 1980 3.100 advokater her i landet, hvoraf 2.300 var erhvervsaktive. Disse 2.300 advokater var organiseret i ca. 1.500 selvstændige advokatvirksomheder. Virksomhederne var fordelt med

41,1% som enkeltmandsfirmaer,
49% som kompagniskaber og
9,9% som kontorfællesskaber.

Da denne fordeling baserer sig på undersøgelse af 151 virksomheder, er fordelingen forbundet med nogen usikkerhed.

Virksomhederne beskæftigede i 1980 2,4 advokat pr. virksomhed, hvoraf 1,9 var indehavere. Virksomhederne beskæftigede 6,0 øvrige beskæftigede opgjort på heltidsbasis.

Monopoltilsynet opstiller sammenhængen mellem bruttosalærindtægt, virksomhedsform og antal indehavere i 1980 i følgende skemaer.

Advokaternes bruttosalærindtægt 1978-80 specificeret efter virksomhedsform.

Virksomhedsform	Bruttosalærindtægt pr. virksomhed 1978	1979	1980
	1.000 kr.	1.000 kr.	1.000 kr.
Enkeltmandsfirma	600,3	671,5	687,4
Kompagniskab	2.102,6	2.311,1	2.459,1
Kontorfællesskab	490,9	542,9	568,8
Samtlige virksomheder	1.325,7	1.462,1	1.543,8

Sammenhæng mellem bruttosalærindtægt og antal indehavere i 1980

Bruttosalærindtægt	Antal virksomheder	Antal indehavere i alt	Antal indehavere gennemsnitlig
kr.			
Under 200.000	8	8,0	1,0
200.000 - 399.999	20	20,0	1,0
400.000 - 599.999	17	30,5	1,2
500.000 - 999.999	36	51,0	1,4
1.000.000 - 2.999.999	54	117,0	2,2
3.000.000 og derover	16	66,0	4,1
Samtlige virksomheder	151	282,5	1,9

Det fremgår af tabellen, at *antallet af indehavere i gennemsnit udgjorde 1,9 pr. virksomhed.* Endvidere ses, at de helt små virksomheder kun havde én indehaver, og at antallet af indehavere steg med salærindtægtens størrelse.

13. Advokatvirksomhedens planlægning.

13.1. Planlægningskravet.

En advokatvirksomheds opbygning, virke og udvikling må planlægges. Undlader man at planlægge virksomheden og løser de konkrete opgaver efterhånden, som de måtte komme, er der grund til at tro, at advokatvirksomhedens opgaveløsning bliver for dyr, bl.a. fordi ressourcer anvendes uhensigtsmæssigt, at opgaveløsningen bliver *for dårlig*, bl.a. fordi advokatvirksomhedens know-how og hjælpemidler ikke er tilpasset de problemer, som løsningen af den enkelte opgave kræver – ikke enhver advokatvirksomhed har praktisk mulighed for at løse opgaver ved arbejdsbordet i Folketingets Bibliotek - og at advokatvirksomheden enten vil stagnere eller "vokse skævt", hvis ikke virksomheden planlægger, hvilke opgaveområder der søges udviklet, og tilvejebringer forudsætninger herfor, altsammen med en dårligere økonomi for virksomheden end nødvendigt som resultat.

Planlægningen af en advokatvirksomhed rummer mange spørgsmål. I det følgende skal nogle af disse spørgsmål behandles.

Uanset hvad læseren mener om det følgende, er der ikke tvivl om

at en planlagt advokatvirksomhed generelt set vil indebære en mere hensigtsmæssig ressourceanvendelse og skabe et bedre rådgivningsresultat end en planløst drevet virksomhed,

og

at det forhold, at en advokatvirksomhed udarbejder prognoser for virksomhedens kommende udvikling, tvinger den enkelte advokat til at tænke virksomheden igennem og til at formulere virksomhedens mål. Er en prognose opstillet, har den – næsten uanset hvor urigtig prognosen måtte vise sig at være – en klar tendens til at trække advokatvirksomheden frem mod de mål, som er beskrevet.

Enhver advokatvirksomhed burde derfor have en prognose for virksomhedens udvikling for mindst de næste fem år suppleret med en række beslutninger for, hvordan man i dag søger prognosens mål opnået. Uanset hvor dårlig en planlægger en advokat måtte være, er der grund til at tro,

at han er blevet en bedre planlægger af sin advokatvirksomhed, hvis han har prøvet på at skrive en prognose for virksomhedens udvikling.

Ofte reagerer advokater imod at udarbejde en prognose for deres virksomhed. "Hvorfra ved vi, hvad vi får af sager og indtægter i de kommende år?" At dette spørgsmål ikke kan besvares er ingen grund til ikke at opstille en prognose, der omfatter målet for virksomhedens indtjening i prognosetiden. Kravet til opstilling af en prognose er lige stærkt for enhver advokatvirksomhed. For enkeltmandsvirksomheder er kravets opfyldelse ofte den eneste måde, hvorpå virksomheden kan tilpasses en ny tids krav og udvikles.

Stort set alle de spørgsmål, som skal behandles i de følgende kapitler, er spørgsmål, som er omfattet af en prognose for advokatvirksomheders udvikling. Uanset dette indledes med en behandling i kap. 13.2. af prognosekravet som sådan og med at stille mange spørgsmål i flæng.

13.2. Prognose for en advokatvirksomhed.

For enhver advokatvirksomhed vil det være muligt at give *en beskrivelse af virksomheden, som den ser ud på tidspunktet, hvor prognosen udarbejdes og af, hvorledes virksomheden har udviklet sig indtil dette tidspunkt.*

Hvilke klienter har virksomheden, og hvorfor har virksomheden disse klienter?

Skyldes klientsammensætningen virksomhedens geografiske beliggenhed, dokumentsamlingen i pengeskabet, personlige venskabsforhold mellem virksomhedens indehavere og de enkelte klienter, samarbejdsrelationerne til andre virksomheder, offentlige eller halvoffentlige myndigheder eller til organisationer, eller søger klienter de specialer og særligt udviklede know-how som gør, at netop denne virksomhed står som specialist for visse fagområder eller til at kunne løse bestemte opgaver.

Hvilke opgaver har virksomheden?

For enhver advokatvirksomhed er det muligt at beskrive de typer af opgaver, som virksomheden har løst og løser, og det vil tillige være muligt at opgøre, hvor stor en bruttosalærindtægt de enkelte opgaveområder betyder for virksomheden. Opdelingen i opgaveområder må foretages individuelt for den enkelte virksomhed. Den opdeling, som erhvervsudvalget anvender i de årlige statistikker, kan være vejledende, men vil i praksis være for dårligt tilpasset den enkelte advokatvirksomhed.

Ligger opgaverne spredt med få opgaver i grupper, hvis faglige indhold ikke har ret meget med hinanden at gøre, eller er opgaverne koncentreret om et hovedområdet, som dækker f.eks. 80% af opgavernes antal, og ligger resten spredt ud over andre fagområdet, eller er opgavesammensæt-

ningen så heterogen, at det ikke er muligt at sammenholde opgaverne i fagligt opdelte kategorier?

Sammenholder man beskrivelsen af klienterne med beskrivelsen af opgavernes sammensætning, vil man få et billede af, hvordan klienterne og opgavesammensætningen er kombineret. Haves en væsentlig del af opgaverne for samme klient, og er disse opgaver homogene eller heterogene fagligt set? Er opgaverne indenfor samme sagskategori knyttet til et antal klienter, som rummer fælles træk f.eks. medlemmer af samme organisation, virker i samme branche og lignende?

Suppleres disse oplysninger med de *økonomiske oplysninger*, som advokatvirksomheden har, navnlig med oplysninger om, hvor stor en bruttosalærindtægt den enkelte sag har givet virksomheden, vil det være ret nemt at se den økonomiske størrelse (bruttosalærindtægt og sagsantal) for de enkelte opgavekategorier og for de enkelte klienter (kategorier af klienter).

Et billede som det indtil nu beskrevne vil det være muligt for enhver advokatvirksomhed at tegne.

Billedet *viser ikke lønsomheden* for de enkelte områder. Alle advokatvirksomheder kender forholdet mellem virksomhedernes samlede bruttosalærindtægt og virksomhedens omkostninger. Selv om ikke alle opgaver indebærer lige stort ressourceforbrug pr. krone i bruttosalærindtægt, giver billedet alligevel virksomhedens advokater en ret klar fornemmelse for de økonomiske sammenhænge.

Er advokatvirksomheden så avanceret jfr. nedenfor kap. 14.4.3, at den fører time/sagsregnskab, kan billedet tegnes langt mere raffineret.

Time/sagsregnskabet kan oplyse ressourceforbruget for den enkelte sag, for den enkelte sagskategori, for den enkelte klient og for de enkelte grupper af klienter. Sammenholdes dette forbrug med bruttosalærindtægtstallene, vil virksomheden have et meget præcist billede af lønsomheden for de enkelte sager, sagskategorier, klienter og kategorier af klienter. Da time/sagsregnskabet tillige fortæller om de enkelte advokaters og juridiske medarbejderes indsats, kan beskrivelsen vise ret meget om de enkelte advokaters og medarbejderes ressourceanvendelse og om ressourceanvendelsens lønsomhed.

Tegnes dette øjebliksbillede af virksomheden én gang om året, vil virksomheden i løbet af ganske få år have udviklingslinier for de enkelte dele af virksomheden. Selv om disse linier udtrykker virksomhedens historiske forløb, er linierne vigtige for virksomhedens advokater, idet linierne bidrager til at oplyse om, i hvilket omfang virksomheden arbejder sig frem imod de formulerede mål. Er billedet tegnet, er der grund til at vurdere skønheden eller hæsligheden af billedet, og der er grund til at

lade fantasi og visioner løbe. Det antal spørgsmål, som man herefter kan stille, er næsten uendelig stort.

Hvor sårbar er virksomheden?

Er klientellet således sammensat, at et tab af en enkelt klient eller af en kategori af klienter kan true virksomheden og i bekræftende fald hvor meget?

I hvilket omfang er de opgaver, som virksomheden løser, afhængige af udviklingen i virksomhedens omgivelser. Indebærer offentlige registres anlæg på EDB, at virksomhedens dokumentopgaver vil indskrænkes? Bevirker renteudviklingen i samfundet, at virksomhedens opgaver inden for bygge- og anlægsaktivitet må påregnes at ville standse? Slipper et sagsområde op, fordi den samfundsmæssige opgave, som sagsområdet tilhører, er blevet løst. Dette er f.eks. sket for sager om skader i byggeriet efter den anden verdenskrig. Disse sager er ophørt, dels fordi skaderne er ved at være overstået, dels fordi staten gennem byggeskadefonden i betydelig grad gjorde advokatanvendelse i skadesagerne overflødig, idet staten af omkostningsmæssige grunde stort set opgav mulighederne for at gennemføre erstatningskrav i offentlige og offentligt støttede byggerier, der var ramt af byggeskader. Bevirker vedtagelsen af standardaftaleformularer, leveringsbetingelser og lignende indenfor grupper af erhvervslivet eller imellem organisationer, at virksomhedens portefølje af aftaler indenfor det pågældende område falder væk? Indebærer en forøgelse af formuebeskatningen, at en stor del af virksomhedens erhvervsklienter flytter uden for landets grænser for at sikre virksomhedernes økonomiske overlevelse?

Og hvad gør advokatvirksomheden så for at forberede sig på disse mulige udviklingers konsekvenser for virksomheden?

Hvorledes hænger virksomhedens opgaver sammen fagligt set, og hvordan kan den viden, som virksomheden har, udnyttes bedre?

Kan opgaveområder bygges ud og bygges sammen, således at kvaliteten og mængden af rådgivningsopgaverne forbedres i forhold til ressourceanvendelsen?

Har en advokatvirksomhed f.eks. opgaver indenfor ophavsretsområdet, og har virksomheden f.eks. ført sager om krænkelse af ophavsrettigheder og de økonomiske konsekvenser heraf, kan det være naturligt at søge denne viden udbygget og anvendt til aftaler om udnyttelse af ophavsret og videre til udnyttelse af andre former for immaterielle ejendomsrettigheder, hvorefter opgaver om licensaftaler og konkurrenceret, nationalt og internationalt synes at være et naturligt mål for virksomheden.

Har virksomheden opgaver med bygge- og anlægsvirksomhed, vil det være naturligt at søge at udvikle viden og know-how indenfor aftaler på off shoreområdet.

Hvorledes udnyttes virksomhedens viden om selskabsforhold og arveret til opgaver som konsekvens af fondslovgivningen, og bør den selskabsretlige viden i virksomheden suppleres med viden om skatter, om driftsøkonomi og regnskabsbedømmelse med henblik på at placere virksomheden centralt i spørgsmålet om virksomhedsoverdragelser og -fusioner samt afvikling af virksomheder?

Hvorledes ændrer klienternes rådgivningsbehov sig, og hvorledes tilpasses virksomheden dette ændrede behov?

Hvilke nye opgaveområder må en kommunes advokat tilpasse sig for at kunne løses kommunens rådgivningsbehov som følge af udviklingen af kommuneplan - frednings- og miljølovgivning, og hvorledes kan en sådan viden anvendes til løsning af opgaver for andre kommuner eller for virksomheder?

Bør virksomheder søge at bevare rådgivningsopgaver for klienter, som søger udenlands, og bør virksomheden tilvejebringe den know-how, som kan løse de juridiske problemer, der er forbundet hermed, selskabsretligt, skatteretligt og valutamæssigt, eller bør virksomheden søge samarbejde med udenlandske advokatkontorer, og bør samarbejdet gøres permanent?

Bør opgaveområder eller klienter, som ikke er lønsomme, søges bevaret?

Er det vigtigt for virksomhedens placering indenfor et opgaveområde, at alle opgaver søges tilført virksomheden, således at denne fortsat fremstår som "den eneste"? Er sagsområdet, som er tabgivende, et nødvendigt appendix til andre opgaver, som virksomheden ønsker bevaret? Opgaver med oprettelse af testamenter er meget lidt lønsomme, men kan være en nødvendig del i advokatvirksomhedens ønske om opgaver med ægtefælle- eller dødsboskifter.

Bør virksomheden koncentreres om et bestemt opgaveområde, således at andre opgaveområder dæmpes? Advokatvirksomheder, som er organiseret omkring rådgivning af erhvervslivet, beskæftiger sig ofte ikke med sager indenfor familieretsområdet.

Begrunder virksomhedens konkurrencesituation, at niveauet for rådgivningens kvalitet og indhold må ændres?

Hvilke sprog skal virksomheden kunne beherske, og hvem skal kunne beherske hvilke sprog?

Er virksomhedens interne registreringer tilstrækkelige som grundlag for virksomhedens styring og opgavernes løsning?

Har virksomheden et klientregister og et arkivsystem, som er effektivt og let overskueligt?

Er registrering af pengeforbrug og forbrug af andre ressourcer så tilstrækkelig, at registreringen kan give et klart billede af, hvad virksomhedens forskellige aktiviteter koster?

Kan lønsomheden påvirkes gennem en ændret anvendelse af ressourcerne?

Hvorledes ønskes virksomheden udbygget med tilførsel af nye medarbejdere, og hvordan skal de uddannes?

Skal virksomheden f.eks. søges udbygget gennem ansættelse af en ny juridisk medarbejder pr. år. Skal nyansatte juridiske medarbejdere være uddannet andetsteds, eller foretrækker virksomheden selv at styre uddannelsen af kommende medarbejdere og advokater?

Hvorledes ønskes alderssammensætning af virksomhedens advokater udviklet?

Besvarelse af sådanne og tilsvarende spørgsmål fører til formulering af advokatvirksomhedens mål i videste forstand.

Er mål for virksomheden formuleret, opstår spørgsmålet om tilvejebringelse af de faglige og økonomiske grundlag for, at målene kan nås.

Hvilke bøger og hjælpemidler skal anskaffes, for at nødvendig viden er til stede i virksomheden?

Hvilke uddannelser må virksomheden søge gennemført for medarbejdere og advokater for at opbygge tilstrækkelig viden til at kunne løse opgaver professionelt, og hvilke studier må virksomhedens advokater i gang med? Hvem skal læse hvad? Som nævnt i kap. 4.4. må det frarådes, at alle læser det samme, ligesom det må frarådes, at ikke alle har kendskab til alle fagområder, indenfor hvilke de enkelte udvikler ny viden.

Hvilken viden bør virksomheden tilknytte gennem ansættelse eller gennem samarbejder med andre virksomheder, nationalt eller internationalt for at få nødvendig viden som grundlag for rådgivningen, og skal sådanne samarbejder være ad hoc eller søges gjort permanente?

Hvorledes finansieres disse investeringer, og hvor stor en omsætning må søges opnået for, at investeringen kan gøres lønsom, og hvor hurtigt kan det påregnes, at omsætningen vil komme?

Hvordan kan mål opnås indenfor de begrænsninger af advokatvirksomheders virke, som gælder for medlemmer af Det Danske Advokatsamfund?

Hvordan markedsføres advokatvirksomhedens ønsker om at påvirke opgavesammensætning og anvendelse af udviklet viden og know-how?

Kan know-howen beskrives i artikler i juridiske og andre fagblade og tidsskrifter eller måske i selvstændige monografier?

Bør virksomheden søges placeret i foreninger og faggrupper, som nationalt og international arbejder med tilsvarende emner?

Bør virksomheden opbygge foredrags- og kursusvirksomhed, som tilbydes grupper, indenfor hvilke ønskede opgaver kan påregnes erhvervet?

Bør virksomheden involveres i politisk arbejde eller i organisationsarbejde?

Hvilken indsats bør virksomheden anvende på reklamer og annoncering?

Enhver advokat, der påbegynder en øvelse som den ovenfor beskrevne, kan ud fra sin virksomhed stille mange og andre spørgsmål end ovenfor nævnt.

Krav om, at advokater, som virker i interessentskabsform, opstiller en prognose for virksomheden i forbindelse med virksomhedens planlægning iøvrigt, er ikke medtaget i erhvervsudvalgets standardformular for advokatvirke i interessentskabsform. I mange år har jeg i aftaler om samarbejder indenfor de liberale erhverv optaget følgende bestemmer i samarbejdsaftalerne:

"*Stk. 1. Parterne træffer bestemmelse om fordelingen af arbejdet i forbindelse med løsningen af de enkelte opgaver.*

Stk. 2. Forinden nye væsentlige opgaver antages, og forinden honoraraftaler vedrørende disse indgås, skal beslutninger herom være truffet på et partnermøde. Partnermødet kan dog bemyndige de enkelte advokater til, indenfor de fastsatte grænser, selv at indgå aftaler om antagelse af opgaver og om honorarer for disse.

Stk. 3. Parterne udarbejder prognoser for virksomhedens fremtidige stilling. Prognose søges udarbejdet for en fremtidig periode på mindst 5 år.

Stk. 4. Prognoser skal indeholde stillingtagen til, hvilke aktiviteter der særligt skal søges fremmet, herunder hvilke nye aktiviteter, der skal søges inddraget under virksomhedens aktivitetsområde eller som særligt skal søges udviklet.

Stk. 5. Prognoser skal indeholde budgetmæssige overslag over de enkelte aktiviteter i virksomheden for såvel indtægter ved disse aktiviteter som for de med aktiviteterne forbundne investeringer og driftsudgifter. På dette grundlag udarbejdes en oversigt over virksomhedens kommende finansieringsbehov.

Stk. 6. Prognoser skal omfatte stillingtagen til, hvilke advokater og medarbejdere, der er eller skal knyttes til de enkelte aktiviteter, herunder en stillingtagen til, hvilken uddannelse disse advokater og medarbejdere skal have. På dette grundlag udarbejdes en plan for virksomhedens ansættelse af nye medarbejdere og for efteruddannelsen af de i virksomheden værende advokater og medarbejdere.

Stk. 7. Parterne udarbejder reviderede løbende budgetter for virksomheden.
Stk. 8. Budgetter skal omfatte virksomhedens indtægter og skal opdeles, således at budgettet udviser indtægter på de sager, som virksomheden har løbende til enhver tid, et skøn over de indtægter, som nye sager efter virksomhedens erfaring vil bringe i budgetperioden, samt over hvilke indtægter, der indenfor de enkelte områder af virksomheden skal søges forøget i budgetperioden med angivelse af, i hvilket omfang disse indtægter skal forøges. I tilslutning til driftsbudgettet udarbejdes likviditetsbudget.
Stk. 9. Budgettet skal omfatte virksomhedens udgifter med angivelse af tidspunktet for disse udgifters afholdelse.
Stk. 10. Fastlagte budgetter bør søges overholdt.
Stk. 11. Parterne fører løbende kontrol med, at virksomheden udvikler sig i overensstemmelse med de vedtagne budgetter og prognoser. Denne kontrol skal ikke alene omfatte udskrevne regninger eller begæringer, men skal tillige omfatte vurdering af de ved periodens udløb udførte arbejder i virksomheden, hvad enten disse vedrører sager udført for klienter eller vedrører udførelsen af besluttede udviklings- eller researcharbejder.
Stk. 12. De enkelte advokater er overfor partnermødet ansvarlige for, at de beslutninger, som partnermødet har truffet, bliver respekteret og efterfulgt i praksis. De enkelte advokater er endvidere ansvarlige for, at de under disse hørende opgaver gennemføres effektivt og indenfor vedtagne budgetmæssige og produktionsmæssige rammer."

14. Advokatvirksomhedens organisation.

14.1. Virksomhedens form. Fordele og ulemper.

Som nævnt i kap. 12.2. fra Monopoltilsynets undersøgelser, kendes her i landet advokatvirksomhed organiseret som *enkeltmandsvirksomhed, kontorfællesskaber* og *kompagniskaber.* Hvorledes de enkelte virksomheder er organiseret, hvilke aftaler der er indgået, og hvilke erfaringer, der knytter sig til de enkelte former for advokatvirksomhed, er ikke beskrevet, og advokatstanden har ikke, som f.eks. lægestanden, søgt at tilvejebringe en samling af samarbejdsaftaler imellem advokater omkring udøvelsen af deres virksomhed. Spørgsmålet om *advokatvirksomhed i selskabsform* er behandlet i kap. 8.2. En selskabsform kan anvendes såvel omkring en enkeltmandsforretning som omkring en advokatvirksomhed i kompagniskabsform. De fordele og ulemper, der knytter sig til enkeltmandsforretningen, kontorfællesskabet eller kompagniskabsformen er uafhængige af, om advokatvirksomheden organiseres som et selskab.

14.1.1. Enkeltmandsvirksomhed.

Ved en *enkeltmandsvirksomhed* forstås normalt en virksomhed, der ejes af en enkelt person uanset virksomhedens størrelse i omsætning eller i antal medarbejdere. For advokatvirksomheder vil en enkeltmandsvirksomhed dog normalt betyde *en virksomhed, som består af én advokat suppleret med fuldmægtig- og sekretærbistand.* Dette skyldes navnlig, at begrebet *ansat advokat* ikke har nogen tradition her i landet. Har en advokat været ansat i en advokatvirksomhed i mere end fem år efter modtagelse af bestalling eller måske efter opnåelse af møderet for landsret, vil han normalt være optaget som partner under en eller anden form i virksomheden, have etableret sig selv eller søgt over i andet virke.

Fordelen ved at virke som advokat i en enkeltmandsvirksomhed er den frihed, som advokaten har til at gøre, som han vil, indenfor dels de økonomiske grænser, som hensynet til livets og familiens opretholdelse fastsætter, dels de bindinger, som følger af forpligtelser overfor klienterne og med advokatbestallingen.

Ulemperne ved en enkeltmandsvirksomhed er store for en advokat, som ikke er så velhavende, at han kan betragte sin advokatvirksomhed som en hobby eller som en adspredelse.

Indtjeningen i enkeltmandsvirksomheder er gennemsnitlig mindre pr. advokat end for advokater i kompagniskabsform. Efter statistikken tjener advokater i kompagniskaber gennemsnitlig 30-80% mere end advokater i enkeltmandsvirksomheder. Dette skyldes, at bruttosalærindtægten er mindre pr. advokat, og at omkostningsprocenten typisk er højere i enkeltmandsvirksomheden end i kompagniskabet. Forskellene er dog mindre i provinsen end i København.

Advokater i enkeltmandsvirksomheder har typisk vanskeligere ved at udvikle sig fagligt, medmindre virksomheden har den karakter, at den drives af en af de fremmeste eksperter på et område, hvilket ikke er typisk for advokatvirksomheder, men kendes f.eks. i professorers responsumvirksomhed. Dagens gerning er så belastende, at tid til videregående studier og tilegnelse af nyt stof ikke er til stede, hvilket igen fremmer en tendens til, at enkeltmandsvirksomhedernes porteføljer må forventes at blive koncentreret om opgaver inden for almindelig traditionel advokatvirksomhed herunder procedure, incasso, bobehandling, berigtigelse af ejendomshandler og stiftelse af selskaber.

Enkeltmandsvirksomheder har typisk vanskeligere ved at afsætte kræfter til at følge med i udviklingen, teknisk og fagligt, virksomhederne er - trods advokatrådets vikartjeneste og forsikringsmulighederne - meget sårbare, hvis indehaveren rammes af en sygdom eller af en ulykke. Dør indehaveren, er det vanskeligt at opnå et økonomisk udbytte ved salg af virksomheden, idet enkeltmandsforretningen vil have tendens til at dø sammen med indehaveren.

Det er vanskeligt at vide, om klienter føler større tryghed ved at overlade opgaver til advokatvirksomheder, som består af flere advokater end til enkeltmandsforretninger, men er opgaven vanskelig og komplex, eller ligger den uden for almindelig traditionel advokatvirksomheds område, er der grund til at tro, at klienter snarere søger opgaver løst af advokatvirksomheder bestående af flere advokater end af en enkeltmandsforretning.

14.1.2. Kontorfællesskab.

Kontorfællesskaber varierer afhængig af, hvad genstanden for fællesskabet er. *Kontorfællesskaber er omkostningsinteressentskaber, hvor to eller flere advokater eller advokatvirksomheder samarbejder omkring aktiviteter af betydning for hver enkelt virksomhed.* Traditionelt er disse aktiviteter sådanne, som er nødvendige for alle de samarbejdende virksomheder,

men hvor omkostningerne ved, at hver af de samarbejdende virksomheder selv opbygger aktiviteterne, vil blive større.

Samarbejdet omfatter traditionelt lokaler, telefonbetjening, bogholderi, kantine, bibliotek, budtjeneste og vagt.

Kontorfællesskaberne har traditionelt ingen fælles indtægt og principielt ingen fælles hæftelse for professionelt ansvar. Normalt fordeles omkostningerne mellem de samarbejdende advokater i kontorfællesskabet ikke efter salærindtægter, men efter forskellige brugs- eller forbrugskriterier.

Ved kontorfællesskabet bevarer den enkelte advokat – på samme måde som i enkeltmandsforretningen – sin personlige frihed til at gøre, som han vil, dog skal han opfylde de økonomiske forpligtelser, som kontorfællesskabet indebærer for ham. I praksis vil et kontorfællesskab dog kunne indebære lige så vidtgående forpligtelser til professionel optræden, som gælder indbyrdes for advokater i et kompagniskab. Selv om advokater kun samarbejder om lokaler, telefon og bogholderi, vil det forhold, at advokaterne ud ad til fremtræder med samme adresse, telefonnummer og ofte med samme brevpapir, give udenforstående et indtryk af et samarbejde, hvilket indtryk vil skabe forpligtelser mellem advokaterne indbyrdes.

Uanset at kontorfællesskabet i sit princip rummer samme ulemper som enkeltmandsforretningen, er billedet et andet i praksis. Den fælles interesse, som kontorfællesskabet indeholder om at opnå størst mulige fordele af det fælles samarbejde, og den daglige kontakt, der er imellem kontorfællesskabets advokater gør, at mange opgaver bliver løst i (ad hoc) samarbejder mellem kontorfællesskabets advokater og med deling af salær, at faglige tvivlsspørgsmål bliver drøftet og diskuteret, og at en advokats sygdom eller ulykke omgående vil udløse hjælp i sagsbehandlingen fra de andre advokaters side.

I relation til bruttosalær og nettooverskud synes der at være en lille fordel for en advokat ved at virke i et kontorfællesskab frem for at virke i en enkeltmandsforretning.

14.1.3. Kompagniskab.

Kompagniskab mellem advokater indebærer, at advokaterne samarbejder i én virksomhed og om at drive én virksomhed. Bruttosalærindtægt og virksomhedens omkostninger er fælles, uanset hvilke regler, der måtte være aftalt for nettooverskuddets fordeling. Hæftelsen er fælles, og samarbejdet er snævert integreret.

Kompagniskabet er den samarbejdsform, som erfaringsmæssigt giver den største omsætning og det største udbytte pr. indehaver. Kompagni-

skabet giver den enkelte advokat større mulighed end enkeltmandsforretningen og kontorfællesskabet for at tilegne sig nyt stof, for at studere nye emner og for at deltage i mange aktiviteter, som ikke umiddelbart sigter på at løse dagens opgaver. Kompagniskabet rummer større muligheder for at udbygge og udnytte et egentligt juridisk bibliotek og for at følge med i den tekniske og faglige udvikling.

Kompagniskabets ulemper er den binding af de enkelte advokaters frihed, som hensynet til den fælles virksomhed og det integrerede samarbejde betyder. Disse samarbejdskrav er store, og en opløsning af kompagniskabet er mere belastende, økonomisk dyrere og langt vanskeligere end gennemførelsen af en separation eller en skilsmisse. Er de i kompagniskabet virkende advokater ikke afslappede i forhold til hinanden og nogenlunde ens tænkende såvel i relation til retlige spørgsmål som til samarbejdets økonomi og krav, er kompagniskabet en dårlig og belastende samarbejdsform og miljøet ødelæggende for den kreativitet, som skal herske i et rådgivende team, hvis det skal præstere kvalificerede resultater.

14.2. Karakteristika ved advokatvirksomheder.

I kap. 3 blev beskrevet advokatopgaven og de elementer, advokatopgaven indeholder, og i kap. 6.3. blev beskrevet de krav til opgaveformulering og opgaveløsning, som følger af den professionelle standards krav. Disse beskrivelser er naturligvis karakteristiske for advokatvirksomheden, men er rettet imod den enkelte opgave og imod kravene til dens løsning.

I det følgende skal søges fremdraget nogle *karakteristika ved advokatvirksomhedens organisation og virke.*

Industri- og handelsvirksomheder er organiserede om produktion og salg af ofte mange produkter, men hver medarbejder virker til løsningen af sin del af aktiviteterne omkring lange linier i virksomheden.

I en advokatvirksomhed virker hver advokat og juridisk medarbejder stort set med løsningen af hver sin rådgivningsopgave. Opgaver kan løses i samarbejder mellem flere, men selv i sådanne tilfælde vil en opgaveløsning "produktionsmæssigt" normalt være selvstændig i forhold til virksomhedens øvrige aktiviteter og opgaveløsninger. Virker gruppen med forberedelsen af en procedure, er resultatet én mands job og ansvar. Gruppen kan ikke optræde for domstolene. Dette indebærer, at den procederende advokat må tilegne sig, vurdere, forstå og acceptere resultatet af gruppens studier og overvejelser. Afgivelse af responsa og notater som grundlag for rådgivningen er *én advokats ansvar,* og kravene til den advokat, som underskriver et notat eller et responsum, er ikke mindre end kravene er til den procederende advokat.

Fuldstændig dækkende er beskrivelsen ikke for advokatvirksomheder, som rummer ejendomsadministration, incassoafdelinger og formueforvaltninger, hvori opgaver kan løses i administrative linier, som er uafhængige af den enkelte sag.

Advokatvirksomheden rummer *mange opgaver af begrænset omfang og af begrænset økonomisk værdi.* Advokatvirksomheden adskiller sig fra f.eks. arkitektvirksomheden og den rådgivende ingeniørvirksomhed, hvis tilknytning til en bygge- og anlægsopgave ofte varer i 5-10 år, og som (periodevis) kræver en samlet indsats af (næsten) alle, som virker i arkitektvirksomheden eller i den rådgivende ingeniørvirksomhed. Dette udelukker ikke, at også advokatopgaver – ikke mindst som følge af belastningen af domstolene – bliver (for) lange. 1)

Bortset fra forberedelser af opgaveløsninger, studier og undersøgelser som grundlag for responsa og procedurer, *virker alle advokatvirksomhedens advokater og juridiske medarbejdere med at give råd til klienter.* Der står en telefon på hvert skrivebord, og den er i brug mange af dagens timer. Advokatvirksomheden sender hver dag mange breve pr. advokat og pr. juridisk medarbejder, og en chef må nødvendigvis reflektere over, hvad der siges i telefonen og over, hvad der skrives i brevene. Reflektionerne er centrale for de funktioner, man i industrivirksomheder kalder produktions- eller produktstyring og -kontrol.

Kravene til kontrol og styring af rådgivningens kvalitet og relevans er ikke mindre i en advokatvirksomhed, end produktionsstyringen og kontrolkravene er det i en avanceret industrivirksomhed, men opfyldelsen af kravene kræver andre procedurer og hjælpemidler.

Industriens og handelens virksomheders styrings- og kontrolsystemer er indrettet på opfyldelsen af helt konkret definerede krav. Producerer man marinerede sild eller væsker i glas, er det et defineret krav, at de færdige glas indeholder de mængder, som varedeklarationen oplyser. Leverer man juicekartoner i kasser til supermarkeder, må produktionsstyringen sikre, at kasserne indeholder den lovede mængde juicekartoner.

Advokatvirksomhedens rådgivning baserer sig på et retssystem, hvis indhold mange gange fremtræder som særdeles uklart, indtil det ved endelig dom eller voldgiftskendelse fastslås, hvad retssystemets regler er. Først ved den endelige dom eller voldgiftskendelse viser det sig, om en rådgiv-

1. For advokatvirksomheder er lange forberedelses- og berammelsestider i retssager en betydelig omkostning. Forud for hvert processuelt skridt er sagens detaljer stort set glemt, og må læses op pånyt. Retsplejemæssigt indebærer lange forberedelsestider stor usikkerhed. Når sagen endelig kommer til domsforhandling mange år efter, at sagens faktum er udspillet, er parters og vidners erindring om, hvad der er sket, sløret og måske helt fortrængt, hvilket forøger risikoen for urigtige afgørelser.

nings indhold har været "rigtig". At der er en taber i næsten enhver retssag, er ikke ensbetydende med, at rådgivningen fra den tabende parts advokats side har været urigtig.

Det forhold, at retssystemet er så uklart, at flere forskellige råd kan være rigtige, gør, at den enkelte advokatvirksomhed tvinges ind i en stillingtagen til, *hvilken holdning advokatvirksomhedens rådgivning skal udtrykke indenfor retssystemets muligheder.*

Rådgivning sker på grundlag af faktiske oplysninger, som er meddelt af klienten eller er uddraget af materiale, som klienten har overgivet advokaten suppleret med de undersøgelser, advokaten selv kan foretage. Advokaten må altid regne med, at de meddelte oplysninger kan være ufuldstændige og måske endog urigtige, et forhold, som vil smitte af på rådgivningens indhold.

Advokatvirksomhedens opgaveløsning indebærer for virksomheden flere krav.

Styrings- og kontrolprocedurer må etableres med henblik på at sikre, at virksomhedens rådgivning har et indhold, som svarer til det resultat, som vil blive resultatet af en dom eller af en voldgiftskendelse (det objektive krav).

I tilfælde hvor forskellige råd kan ligge indenfor retssystemets grænser eller indenfor anvendelse af retsregler, må advokatvirksomheden opbygge en fælles holdning til, hvilke af de flere muligheder, virksomheden ønsker at anvende, og hvilke muligheder man vil fraråde klienter og måske helt nægte at medvirke til (virksomhedens subjektive, men professionelle holdning).

I alle tilfælde må virksomheden formulere krav til den dokumentation, som skal danne grundlaget for virksomhedens rådgivning i de enkelte opgaver.

Sammenholdes disse krav med det forhold, at den enkelte opgave løses af én eller af ganske få af virksomhedens advokater og juridiske medarbejdere og med, at det er umuligt for en seniorchef at vide alt om alle opgaver og at læse alt igennem, bliver styringen og kontrolsystemet en *opgave med gennem uddannelse og beslutninger i virksomheden at søge frem til, at advokaterne og de juridiske medarbejdere tænker ens, og såvidt muligt i deres arbejde opfylder fælles formulerede krav.*

Det er ikke er muligt i forbindelse med den enkelte opgaveløsning at have en egentlig styring og kontrol med den enkelte advokats eller juridiske medarbejders indsats, udover et krav om, at f.eks. vigtige dokumenter og skrifter gennemlæses af mindst to advokater eller juridiske medarbejdere.

Kontrol bliver efterfølgende i form af en gennemgang af, hvad der blev præsteret omkring den enkelte opgave.

Uddannelse sammenholdt med en formuleret holdning til advokatvirksomhedens opgaveløsninger bliver dermed karakteristika for advokatvirksomhedens styrings og kontrolsystemer og dermed for virksomheden som sådan.

14.3. Styringssystem for en advokatvirksomhed.

14.3.1. Opgaven.

Skal de krav og behov, som er beskrevet i kap. 14.2. opfyldes, må den enkelte advokatvirksomhed afse ressourcer til at gennemarbejde de krav, som advokatvirksomheden skal opfylde fra opgavens modtagelse til honorarregningen er betalt.

Disse krav opdeles naturligt i *faglige krav* og i *krav til virksomheden.*

De faglige krav er at sikre, at rådgivningen er så rigtig og så kvalificeret som mulig, og i hvert fald ikke under den standard, advokatvirksomheden ønsker for sine ydelser og at sikre, at det professionelle image, virksomheden ønsker, bliver efterlevet af alle, som virker i advokatvirksomheden.

Virksomhedskravene er de krav, som det forhold, at opgaver løses i en erhvervsvirksomhed, indebærer for virksomhedens funktion, økonomi, ledelse og overlevelse.

De faglige krav og virksomhedskravene kan ikke adskilles. De har hinanden som forudsætning, hvis advokatvirksomheden skal overleve.

Kravene kan beskrives på mange forskellige måder. I det følgende vil jeg prøve at belyse kravene ved at følge og beskrive kravene igennem en simpel sag fra start til slutning. For overskuelighedens skyld vil kravene blive set med den juridiske sagsbehandlers øjne suppleret med enkelte kommentarer. Større organisationsmæssige opbygninger af klientregister, formular- og paradigmasamling, time/sagsregnskab m.v. vil blive udskudt til selvstændig behandling.

Uanset at de følgende bemærkninger retter sig imod en virksomhed, som består af mere end én advokat, har også enkeltmandsvirksomheder behov for at tænke over de spørgsmål, som behandles i det følgende.

Et system af den art, som beskrives i det følgende, kan udvikles for det enkelte advokatkontor, i et samarbejde mellem flere kontorer eller for standen som sådan. Der ville intet være i vejen for, at advokatstanden tilvejebragte systembeskrivelser og hjælpemidler for alle standens virksomheder. Det eneste tilløb til en systembeskrivelse for juridiske rådgivere er Hindenburg/Juridisk Formularbog, som dog har et noget andet sigte.

Stort set alle advokater har lavet et testamente for en klient, og i de fleste tilfælde regnes testamentsopgaver ikke blandt standens sværeste,

uanset at opgaven går ud på at skabe et dokument, som fuldstændig regulerer opgørelsen af klientens formuemasse og arvingernes velfærd i en situation, hvor klienten er død.

En testamentsopgave skal beskrives i det følgende.

14.3.2. Opgaven modtages.

Fagligt er målet ved modtagelsen af opgaven at få klientens ønsker at vide, at få opgaven så vidt muligt defineret, samt at få skabt det grundlag, som er nødvendigt for, at opgaven kan løses.

Grundlaget for opgaven omfatter faktiske oplysninger og dokumentationer, som f.eks.

Klientens familieforhold:
- er klienten gift, med hvem,
- har klienten tidligere været gift,
- hvordan er de tidligere ægteskaber opløst,
- hvad har klienten af ægtebørn, børn uden for ægteskab og adoptivbørn?

Klientens økonomiske forhold:
- hvilken formueordning gælder for ægteskabet,
- hvis der er særeje, helt eller delvis, hvad er grundlaget for særejet,
- har klienten tidligere arvet,
- har klienten tidligere oprettet testamente,
- har klienten livsforsikringspolicer, og er der begunstigelsesklausuler i disse,
- modtager eller betaler klienten livrenteydelser,
- hvordan er formueforholdene iøvrigt?

Der bør tilvejebringes følgende dokumentationer:
Dåbs- og vielsesattester, samt personnumre.
Ægtepagter.
Separations- og skilsmissebevillinger med vilkår og bodelingsaftaler i forbindelse hermed.
Skifteopgørelse fra boer, hvorfra klienten har arvet.
Adoptionsbevillinger.
Tidligere testamenter.
Livsforsikrings- og pensionspolicer.
Livrentedokumenter.
Seneste regnskaber eller selvangivelser.

Grundlaget for opgaven omfatter også klientens ønsker om testamentets oprettelse og indhold:
- hvorfor skal der oprettes testamente,
- hvad ønsker klienten at opnå,

- hvem skal arve klienten,
- hvad skal de pågældende arve,
- hvornår og hvordan skal arven udbetales,
- skal der gælde begrænsninger i arvingernes adgang til at råde over arven,
- skal der oprettes legater eller fonde,
- skal testamentet være uigenkaldeligt helt eller delvis,
- skal testator kunne lave en liste over løsørelegater,
- skal der gives bestemmelser om begravelsen,
- skal der gives bestemmelser om boets behandling.

Svarene på mange af disse enkelte spørgsmål vil give anledning til yderligere spørgsmål.

Advokatvirksomhedens professionelle politik kan f.eks. være

- et krav om, at der tilvejebringes svar på alle spørgsmål som de nævnte,
- et krav om, at hele grundlaget dokumenteres i form af originale dokumenter, hvoraf der i sagen skal findes lyskopier,
- et krav om, at alle spørgsmål som nævnt bliver besvarede, og således at svarene skrives ned af den modtagende advokat,
- et krav om, at der udarbejdes et skriftligt referat om klientens oplysninger, hvilket referat vedlægges sagen,
- et krav om, at det meddeles klienten, at advokatvirksomheden normalt sætter nogle grænser for, hvad man medvirker til i forbindelse med testamenter f.eks.,
- at gifte personer ikke må oprette testamenter uden ægtefællens medvirken,
- at særejebestemmelser ikke gøres uigenkaldelige for modtageren,
- at båndlæggelsesbestemmelser ikke gøres uforanderlige,
- at testamenter skal oprettes som notartestamenter,
- at virksomheden ikke, eller kun under visse betingelser, ønsker at påtage sig hvervet som eksekutor,
- et krav om deponering af et beløb til dækning af sagens omkostninger og salær.

Advokatvirksomhedens hjælpe-, styrings og kontrolmidler kunne f.eks. være en udarbejdet modtagelsesformular, som den modtagende advokat skal udfylde, og som indeholder en væsentlig del af de spørgsmål, som skal stilles, med mulighed for afkrydsning af alle dokumenter, som er modtaget, og af dokumenter m.v. som skal tilvejebringes. Praktiserende læger anvender i vidt omfang modtagelsesjournaler, som gennem formulerede spørgsmål og krav styrer lægens modtagelseskonsultation, således at så vidt muligt intet bliver glemt eller overset. Jeg har ikke set sådanne formularer almindeligt anvendt i advokatvirksomheder. Det er ret simpelt at lave, og

giver virksomheden langt større sikkerhed for, at alle oplysninger og dokumentationer er til stede som grundlag for rådgivningen end den modtagende advokats hukommelse og inspiration på det tidspunkt, hvor en opgave modtages.

Med opgavens modtagelse har advokatvirksomheden en række krav, som må opfyldes af *hensyn til virksomheden* som sådan, f.eks. følgende:

Sagen må registreres med navn og adresse fra klientfortegnelsen og med et sagsnummer af hensyn til bogholderi, time/sagsregnskab og måske budgetlægning, arkiv og statistik.

Sagens art må beskrives af hensyn til mulig statistik.

Der må tages stilling til, hvem der fortsat behandler sagen samt om, hvem der står som den ansvarlige chef for sagens behandling.

Sagens mulige salær må skønnes, samt tidspunktet for sagens afregning af hensyn til virksomhedens budgetlægning og til skøn over størrelsen og planlægningen af ressourceanvendelsen.

Tidsforbruget med sagens modtagelse og anlæg må registreres.

14.3.3. Opgaven løses.

Fagligt er målet med opgavens løsning at få beskrevet de mål, som klienten ønsker at opnå, at få tilvejebragt de hertil fornødne dokumenter, samt at få gennemført de nødvendige ekspeditioner m.v.

Behandlingen af *opgaven* i advokatvirksomheden må først og fremmest indeholde en vurdering af, om det grundlag for opgaveløsningen, som blev skabt ved sagens modtagelse, fortsat er tilstrækkeligt. Ofte viser opgaveløsningen nødvendigheden af at få tilvejebragt yderligere oplysninger.

Opgavens løsning kan rumme mange spørgsmål, som er individuelle selv for en simpel testamentsopgave.

Er klientens ønsker realisable inden for de grænser, som er fastsat af
- lovgivningens bestemmelser,
- tidligere testamenter, som måske er uigenkaldelige,
- bestemmelser i tidligere separations- og skilsmisseaftaler,
- bestemmelser i adoptionsbevillinger,
- bestemmelser i livsforsikringspolicer, pensions- og forsikringsaftaler?

Hvis klientens ønsker ikke umiddelbart kan gennemføres, kan man da ved samtykker, arveafkald m.v. tilvejebringe de nødvendige forudsætninger for at opnå klientens mål?

Er klientens mål fornuftige ud fra en professionel vurdering?

Hvad vil en gennemførelse af klientens mål koste i skatter og afgifter, og hvad vil en bobehandling koste?

Består der mulighed for at opnå klientens mål på en økonomisk bedre måde, end den klienten selv har tænkt over, eller bliver den professionelle konklusion, at klienten bør ændre sit mål, idet en opretholdelse af målet kun bliver til glæde for skatteministeren?

Overvejelser af denne art er vanskelige at skematisere, men det kan gøres.

Advokatvirksomhedens professionelle politik kan f.eks. være

- et krav om, at de undersøgelser og overvejelser, som sagsbehandler og sagschef har været igennem referes skriftligt til sagen, eller at overvejelserne beskrives i en redegørelse til klienten, således at han bliver bekendt med advokatvirksomhedens overvejelser og synspunkter, samt med de beregninger, som er udarbejdede,
- et krav om udarbejdelse af referater eller notater og møder med klienten om drøftelser omkring advokatvirksomhedens overvejelser,
- et krav om, at der samtidig med overvejelser og vurderinger skal udarbejdes udkast til dokumenter for at få overvejelserne og vurderingerne konkretiserede i en dokumentformulerings form,
- et krav om at give klienten en oversigt over, hvilke dokumenter og ekspeditioner, en gennemførelse af opgaven vil nødvendiggøre og over, hvad omkostningerne herved må skønnes at ville blive.

Krav til udarbejdelse af dokumenter og af redegørelser til klienter er væsentlige for virksomhedens politik, idet dokumenter og redegørelser ofte vil være det eneste skriftlige og blivende grundlag, klienten har omkring opgavens løsning.

Formulerede krav til udformning af dokumenter og responsa er af betydning for sikkerheden for, at indholdet gøres tilstrækkeligt dækkende med krav til systematisering – paragraf- eller afsnitsinddeling og korte sætninger – hvilket gør dokumenter og redegørelser overskuelige og forståelige samt medvirker til, at det skriftlige resultat præges af orden.

Som *systematik for et testamente* kan tænkes f.eks. følgende:

En indledning som beskriver testators navn, adresse, cpr. nr., og som oplyser, at testator opretter nærværende testamente.

En beskrivelse af samtlige relevante data omkring familieretlige, arveretlige og økonomiske forhold at betydning for testamentets bestemmelser og til hjælp ved et senere skifte.

§ 1. En bestemmelse om at alle tidligere testamentariske bestemmelser ophæves.

§ 2. En bestemmelse om hvad der skal ske, når testator dør, gerne med et skifteeksempel.

§ 3. Hvad der skal ske, når en indsat arving dør før testator.

§ 4. Bestemmelser om begrænsninger i arvingers rådighed over arv, som f.eks. båndlæggelse, testamentsværge, særeje og lignende.
§ 5. Bestemmelser om liste over løsørelegater.
§ 6. Bestemmelser om testators begravelse, gravsted m.v.
§ 7. Bestemmelser om boets behandling.
Notarialbestemmelse.

Med hensyn til såvel systematik som formulering af de enkelte bestemmelser kan advokatvirksomhederne udvikle hjælpe-, styrings- og kontrolmidler i form af *formulerede udkast til, hvorledes systematik for formuleringer bør være,* hvis ikke andet følger af den konkrete opgaves løsning. Det er en dårlig – og for rådgivningsresultatet farlig – politik, at den, som formulerer et dokument, vælger sin egen formulering hver gang. Langt større sikkerhed opnås, hvis advokatvirksomheden har gennemarbejdet krav til og formulering af båndlæggelsesbestemmelser, særejebestemmelser, løsørelegatbestemmelser, eksekutorbestemmelser, notarialbestemmelser m.v.

Under opgavens løsning har *advokatvirksomheden krav, som må opfyldes af hensyn til virksomheden,* som f.eks.

- krav om, at alle aktiviteter på opgaven registreres med dato, tidsforbrug og kort beskrivelse af aktivitetens indhold,
- krav om løbende regulering af det ved sagens modtagelse anlagte skøn over salærs størrelse og afregningstidspunkt.

14.3.4. Opgaven afsluttes.

Er dokumenter færdigekspederede, og opgaven skal afsluttes, er de faglige spørgsmål for så vidt afsluttede, men for virksomheden står en række spørgsmål tilbage, som f.eks.:

Skal originale dokumenter sendes til klienten, eller skal originale dokumenter søges opbevaret af virksomheden af hensyn til bevarelse af klientrelationen?

Hvor stort salær skal beregnes, og skal der ved salærfastsættelsen henses til, om advokatvirksomheden er indsat som eksekutor eller ej?

Afsluttende opgørelse af sags/timeforbruget og angivelse af salæret fordelt i forhold til den indsats, de involverede advokater og jurister har præsteret, kan være nødvendig af hensyn til vurdering og statistik, intern økonomisk styring og måske overskudsfordeling.

Hvis de udfærdigede dokumenter rummer principielt stof, må dokumenterne gennemgås med henblik på tilpasning til paradigmasamlingen.

Sagen afmeldes overfor tidsregistrering, bogholderi, renses for overflødigt stof. Det sikres, at der i sagen er kopi af alle relevante dokumenter og skrivelser.

Sagen arkiveres.

14.3.5. Afsluttende bemærkninger.

Et styringssystem for advokatvirksomheder som det beskrevne omkring testamentsopgaven lader sig etablere for *alle advokatopgaver,* virksomheden løser eller ønsker at løse.

I praksis kan man ikke forvente, at noget sådant vil ske. Opgaven er vanskeligere at løse for advokatvirksomheder, som har stor faglig spredning blandt opgaverne, end opgaven vil være for virksomheder, hvis opgaver er koncentrerede om få faglige emnekredse.

Omkostningerne ved at udvikle systemerne og hjælpemidlerne er store, men nødvendige for advokatstanden. For en standsbetragtning er det uklogt, at man ikke for længst har søgt at bare prøve at løse disse opgaver i fællesskab i stedet for at bruge standens ressourcer på klagesager.

Vigtigt er det at fremhæve betydningen af, at advokatvirksomhederne udvikler systemerne for virksomhedernes produktion og styring. Den udvikling af tankegang og metode, som en udvikling af systemer for bare få opgavekategorier vil indebære for prægningen af tankegang og arbejdsform for alle, som virker i advokatvirksomheden, er væsentlig.

Er der opbygget et klientregister, et time/sagsregnskab, en sagsbudgetlægning og -styring, en paradigmasamling m.v. for advokatvirksomheden, vil tilstedeværelsen af disse systemer føre til, at de udbygges og bliver stadigt bedre virkende for advokatvirksomheden.

14.4. Advokatvirksomhedens registre.

I kap. 14.3. blev gennemgået advokatvirksomhedens procesforløb omkring løsningen af en testamentsopgave. Det beskrevne procesforløb er i sit indhold karakteristisk for procesforløbet omkring advokatvirksomhedernes opgaveløsninger, hvad enten procesforløbet er begrundet i de faglige krav til opgaveløsninger eller de behov eller krav, som virksomheden udtrykker som grundlag for opgaveløsninger og virksomhedens trivsel.

I beskrivelsen af procesforløbet af testamentsopgaven blev nævnt opgavens berøring med en række hjælpemidler til virksomhedens styring.

I det følgende skal disse hjælpemidler, registreringer eller registre beskrives.

Alle de hjælpemidler, som skal behandles i det følgende, *udgør en del af de samarbejdende funktioner, som tilsammen udgør grundlaget for advokatvirksomhedens styring og planlægning.* Fremstillingsteknisk er det dog mest hensigtsmæssigt at søge at skille de enkelte virksomhedsfunktioner ad og beskrive dem selvstændigt. Samtlige virksomhedsfunktioner

knytter sig til en advokatvirksomhed, men kun de færreste advokatvirksomheder har accepteret nødvendigheden af at få hjælpemidlerne udarbejdet. At alle advokatvirksomheder i dag har et bogholderi og en klientkontoregistrering skyldes næppe virksomhedens erkendelse af behovet herfor, men skyldes skattemæssige og standsmæssige kontrolkrav. I det følgende skal beskrives advokatvirksomhedernes behov for en række mindst lige så vigtige registre som bogholderi- og klientkontoregister.

14.4.1. Klient/sagsregister – sagens nummer.

Formålet med klient/sagsregisteret er at opbygge en registrering for advokatvirksomheden af, hvilke klienter virksomheden har og har haft, samt hvilke opgaver, virksomheden er i færd med at løse eller har løst for klienterne. Registeret anlægges med angivelse af klientens navn, adresse, telefonnummer m.v. og med angivelse af de enkelte sagers betegnelser og sagsnummer sammen med angivelse af modpart. Er klienten en selskabsgruppe bestående af flere selskaber og af flere forskellige navngivne aktiviteter, bør registeret indrettes herpå.

For advokatvirksomheden har klient/sagsregisteret *betydning* på mange måder, som f.eks.:

Registeret oplyser, hvilke sager virksomheden behandler for samme klient, giver alle virksomhedens advokater og medarbejdere mulighed for at kende den samlede portefølje for hver klient til enhver tid. Dette har betydning for kommunikationen med klienter, der ofte ikke forstår, at hans sager behandles forskellige steder i virksomheden, men som går ud fra, at den advokat, han plejer at tale med, ved alt om alle sager, og hvor vedkommende advokats dokumentation af uvidenhed om eksistensen af blot nogle af klientens sager ikke just fremmer klientens tillid til advokatvirksomheden.

Ved modtagelsen af sager for klienten er det vigtigt at kende advokatvirksomhedens mulige inhabilitet. Er modparten i sagen klient eller tidligere klient i advokatvirksomheden, eller er klienten modpart i en anden sag, som advokatvirksomheden løser eller har løst? Er advokatvirksomheden bare nogenlunde stor, eller tidsrummet bare nogenlunde langt, kan man ikke påregne, at en advokat, som modtager en sag, har erindring om virksomhedens tidligere opgaver og disses mulige betydning for virksomhedens habilitet. Klient/sagsregisteret kan også gøre den advokat, som modtager sagen, opmærksom på, at klienten måske tidligere har udvist en adfærd overfor advokatvirksomheden, som gør, at klienten allerede af den grund skal afvises.

I det daglige arbejde har advokater og medarbejdere løbende brug for at bruge klientens nøjagtige data og sagens nummer af hensyn til korrespondance, telefon-, telex- og telefaxopkald, tidsregistrering og bogførsel.

Oversigt over, hvilke sager virksomheden har for samme klient, er vigtig af hensyn til salærberegninger, sagsoversigter og bogholderi, herunder specielt modregning af positive og negative saldi. For afsluttede sager er registeret indgangen til sagsarkivet.

Klient/sagsregisteret er forbundet med virksomhedens øvrige registre gennem *sagsnummerering*. I advokatvirksomheder, som alene baserer registreringen på klienternes navne og måske på en kort beskrivelse af de enkelte sager, vil det i praksis være særdeles vanskeligt at opnå et fuldt udbytte af mulighederne for at samarbejde informationer, som indeholdes i virksomhedens enkelte registre. Er sagsnummeret rigtigt opbygget, vil sagsnummeret være den gennemgående nøgle til alle virksomhedens registre og dermed til alle informationer.

Sagsnummeret styrer i det væsentlige advokatvirksomhedens interne informationer. Skal virksomhedens informationer samarbejdes, er opbygningen af sagsnummeret vigtigt. Sagsnummeret består af mindst fire registre.

Journalnummeret for sagen.

Dette nummer, hvor fire cifre vil være passende, er sagens nummer, og er grundlaget for tidsregistrering og bogholderi, salærafregning, budget og arkiv.

Nummer for sagsbehandlende afdeling, sagschef eller sagsbehandlende medarbejder.

Hvor mange cifre, der her er behov for, er afhængig af, hvor detaljerede oplysninger, som ønskes. Et ciffer for sagschef og et for sagsbehandlende medarbejder vil være tilstrækkeligt af hensyn til tidsregistrering, registrering af salærindtjening og budgetlægning.

Nummer for klienten.

Dette nummer, hvor tre cifre er tilstrækkeligt, vil være fælles for alle sager for samme klient, og anvendes fortløbende for nye klienter. Det forudsættes herved, at der i virksomheden udarbejdes en løbende journal over klientnumre. Klientnummereringen er af betydning for bogholderi, tidsregistrering, salærafregning og budgetlægning.

Nummer for sagens art, som f.eks. i to cifre fortæller, af hvad art sagen er af hensyn til tidsregistrering, salærindtjening og budgetlægning. Ved opbygningen af sagens artnummer i to cifre opnås mulighed for at beskrive, indenfor hvilket sagsområde opgaven befinder sig (fast ejendom, selskabsret, forsikringsret, erstatningsret o.s.v.) og hvilke opgaver, der forudsættes løst (førelse af retssag, incasso, udarbejdelse af dokumenter,

responsumskrivning o.s.v.), hvis virksomheden ikke foretrækker en anden opgavebeskrivelse.

Et nummer som f.eks. 60234214376 betyder f.eks. sag nr. 6023, som behandles af nr. 4 som chef og nr. 2 som sagsbehandler for klient nr. 143 af sagskategori nr. 76. I det daglige arbejde er det tilstrækkeligt at angive journalnummeret 6023, idet de øvrige cifre herefter er indeholdt på EDB-anlægget.

Et nummersystem som det beskrevne vil give mulighed for at give f.eks. følgende oplysninger:

Hvilke sager behandler den enkelte sagschef?

Hvilke sager behandler den enkelte sagsbehandlende advokat eller medarbejder?

Hvilke sager har virksomheden for den enkelte klient?

Hvilke sager har virksomheden indenfor de enkelte sagskategorier?

Hvilken indsats har den enkelte sagschef præsteret i timer og i salærindtægt på opgaver opdelt i sagskategorier eller for virksomheden som helhed?

Hvilken indsats har de sagsbehandlende medarbejdere præsteret i timer og i salærindtægt på opgaver, på sagskategorier og på virksomheden som helhed?

Hvilken salærindtægt og hvilket ressourceforbrug repræsenterer den enkelte klient?

Hvilken salærindtægt og hvilket ressourceforbrug repræsenterer den enkelte sagskategori?

14.4.2. Bogholderi. Klientkonto. Depotregistrering.

Det ville føre meget vidt, hvis fremstillingen skulle belastes med en gennemgang og beskrivelse af advokatvirksomhedens bogholderi og klientkontoordningens krav til betroede midler, hvadenten disse midler er penge eller værdipapirer.

Bogholderiet registrerer advokatvirksomhedens pengestrøm og opsamler økonomiske data omkring virksomhedens indtægter, udgifter, aktiver og passiver og er grundlaget for den løbende rapportering om, hvorledes virksomheden hidtil er gået økonomisk set, samt er grundlaget for udarbejdelse af årsregnskab, af beskatning af virksomheden samt for afgivelse af klientkontoerklæringer.

Med hensyn til virksomhedens styring og til belysning af virksomhedens lønsomhed pr. sagsbehandler, pr. sag og pr. sagskategori er det vigtigt, at bogholderiet anlægges, således at det viser størrelsen af honorarer på den enkelte sag, samt hvorledes honoraret fordeler sig på de advokater og juridiske medarbejdere, som har virket med opgavens løs-

ning. Er anlagt et nummersystem, som beskrevet i 14.4.1., vil en registrering af honoraret på sagerne give mulighed for at kende virksomhedens honorarindtjening for den enkelte klient, kategorier af klienter og for de enkelte kategorier af sager.

14.4.3. Time/sagsregister.

Formålet med time/sagsregisteret er at registrere den anvendelse af virksomhedens ressourcer – udtrykt som timeforbrug – som løsningen af de enkelte opgaver indebærer for advokatvirksomheden.

Kendskabet til dette ressourceforbrug er af central betydning for en række af advokatvirksomhedens funktioner.

For advokatvirksomheden anlægges registeret centralt for hver enkelt opgave, advokatvirksomheden løser. Her registreres al den tid, som advokatvirksomheden anvender på løsningen af opgaver, som bærer et honorar (direkte tid/billable hours). I advokatvirksomheden forbruges megen tid, som ikke direkte har relation til en konkret opgaves løsning, men som knytter sig til virksomhedens ledelse og administration, eller som blot ikke lader sig henføre til en enkelt sag (indirekte eller administrativ tid). Herunder hører også tidsforbrug, der er så ringe, at det ikke registreres, selv om det har relation til en konkret opgaves løsning.

Grundlaget for det centrale register er de informationer, som gennem *timesedler* meddeles registeret. Timesedler udfyldes (dagligt) af advokater og af juridiske medarbejdere.

De informationer, som ønskes registreret i det centrale time/ sagsregister, afhænger af, hvilken anvendelse advokatvirksomheden ønsker at gøre af registeret.

I det følgende skal følgende informationer behandles:

Dato
Symbol for sagsbehandler
Tidsforbrug
Aktivitetens art, udtrykt ved symbol
Kort karakteristik af aktiviteten
Klientens navn
Sagens nummer.

Angivelsen af *datoen* giver ikke anledning til særlige kommentarer. Udfylder advokater og juridiske medarbejdere en timeseddel hver dag, er timesedlen dateret for alle dagens aktiviteter. Datoen for den enkelte aktivitet angives i det centrale register af hensyn til oversigten over sagens forløb samt for at kunne identificere aktiviteten (timesedlen).

Symbol for sagsbehandler anføres på timesedlen. Da hver advokat og juridisk medarbejder udfylder egne timesedler, anføres symbolet på time-

sedlen for alle aktiviteter, timesedlen omfatter. I det centrale register anføres symbolet for hver aktivitet, der registreres. Dette er af betydning for sagsoversigten, hvor det bliver muligt at se, hvem der har lavet hvad, og for bedømmelsen af den enkelte advokats eller juridiske medarbejders indsats for de enkelte kategorier af sager, aktiviteter eller klienter.

Tidsforbruget anføres for hver enkelt aktivitet. Erfaringsmæssigt bør tidsforbruget angives i antal minutter. Af hensyn til overskueligheden registeres tidsforbrug under 5 eller 6 minutter ikke selvstændigt. Tidsforbruget udtrykker den tid, som er anvendt til udførelse af den aktivitet, som er anført på timesedlen. Tidsangivelsen bør dække hele aktiviteten. Dikteres f.eks. et brev må medtages den tid, som skønnes at ville medgå til at gennemlæse brevet i renskrevet stand og med at underskrive brevet. Registreres tidsforbruget for et møde med en klient, må medtages den tid, som f.eks. forberedelsen af mødet har krævet.

Aktivitetens art registreres med et symbol f.eks. M for møde, T for telefonsamtale, D for skriftligt arbejde, X for almindelig ekspedition o.s.v. afhængig af, hvor detaljerede oplysninger advokatvirksomheden ønsker at uddrage af registeret. Symbolet giver mulighed for at uddrage oplysninger knyttet til de enkelte former for aktiviteter. Har de tekniske hjælpemidler ikke mulighed for at rumme en tekstmæssig beskrivelse af aktiviteten, bliver symbolet den eneste oplysning, det centrale register indeholder om aktivitetens art.

Aktivitetens art bør suppleres med en kort manuduktionsnoteagtig beskrivelse af aktiviteten, "modtaget sagen", "udarbejdet stævning", "skønsmøde facader", "kaminpassiar" o.lign.

Karakteristikken skal i stikord kunne forstås i en samlet sagssammenhæng. Rummer det centrale register mulighed for, at en aktivitetsbeskrivelse indføjes, vil time/sagsregisteret vise en samlet fremstilling af hele sagens forløb tilgængelig for enhver i advokatvirksomheden. At hele sagsforløbet er samlet i én fremstilling, er til stor hjælp for enhver, som skal disponere i sagen, eller som har behov for at have et overblik over sagsforløbet og time/sagsregisteret medvirker herved til at forøge sikkerheden i opgaveløsningen. Kan det centrale register ikke rumme aktivitetsbeskrivelsen, bør denne alligevel indføres på timesedlen, således at det gennem timesedler bliver muligt at rekonstruere time/sagsforløbet f.eks. i tilfælde, hvor der opstår behov for at diskutere en honorarberegning.

Klientens navn bør anføres på timesedlen af sikkerhedsmæssige grunde. En blot angivelse af sagens nummer rummer mulighed for fejl.

Sagens nummer anføres. Om sagsnummerets funktion i advokatvirksomhedens interne styring henvises til kapitel 14.4.1.

Registeret bør mindst omfatte *al direkte tid* anvendt af advokater og juridiske medarbejdere. Dette gælder såvel sager, som honoreres i regning som sager, som honoreres efter andre honorarberegningsformer. En opfattelse gående ud på, at den produktive tid kun registreres i sager, der afregnes i regning, vil indebære tab af viden om ressourceanvendelsen i andre sager og dermed tab af væsentlige dele af den hjælp, som time/sagsregisteret betyder for advokatvirksomhedens styring.

I hvilket omfang *indirekte tid for advokater og juridiske medarbejdere* skal registreres må bero på et konkret skøn i den enkelte virksomhed. Er nogle af advokatvirksomhedens advokater eller medarbejdere beskæftiget med løsning af konkrete og tidskrævende opgaver, som f.eks. organisationsarbejde, politisk arbejde, foredrags- og forfattervirksomhed eller opfyldelse af en lærergerning, kan det være naturligt at søge tidsforbruget for en sådan aktivitet registreret. Det almindelige løbende forbrug af indirekte tid gennem dagen er der næppe grund til at registere i advokatvirksomheden. De færreste advokatvirksomheder har en sådan størrelse, at advokatvirksomhedens ledere vil være ukendt med et meget stort indirekte tidsforbrug hos en advokat eller hos en juridisk medarbejder.

For advokatvirksomheder af den størrelse, som vi kender her i landet, er der næppe grund til at registrere *advokatsekretærers tidsforbrug* på de enkelte sager. En undtagelse gælder muligvis for advokatvirksomheder, der overlader advokatsekretærer en del "advokatfuldmægtigarbejde."

Betydningen af time/sagsregisteret viser sig på mange måder i advokatvirksomheden.

Time/sagsregisteret er til stor hjælp ved *fastsættelsen af honoraret for en løst opgave.* Erindringen om, hvilken indsats advokatvirksomheden har præsteret i de enkelte faser af en sagsbehandling – der måske strækker sig over flere år – er meget usikker, og en gennemgang af det skriftlige materiale i sagen viser intet om det tidsforbrug, som skyldes møder, telefonsamtaler, interne diskussioner og juridiske undersøgelser. Amerikanske undersøgelser har vist, at ca. 60% af advokaters salærafregninger er urigtige sammenholdt med afregninger, der baserer sig på et time/sagsregister 2). I tilfælde hvor honorarberegninger er omfattet af de vejledende salærregler, er time/sagsregisteret til stor hjælp ved bedømmelse af, om salærreglerne skal fraviges og til dokumentation af berettigelsen af at gøre noget sådant, hvis der kommer kritik. Såvidt vides findes ingen dokumentation her i landet til sammenligning af bruttoindtægter for advokatvirksomheder, der fører time/sagsregnskab og for advokatvirksomheder, som ikke gør det, og derfor ikke kan basere deres honorarbe-

2. Altman & Weil. How to Manage your Law Office. § 11.05. 11-20.

regninger under hensyn til time/sagsregisterets udvisende. I en publikation *Economic Facts about Law Practice*, som *American Bar Association* har udsendt juli 1966 hævdes, at advokatvirksomheder, som fører time/sagsregnskab, over samtlige opgaver har en salærindtægt, der er en trediedel større end advokatvirksomheder, som ikke fører time/sagsregnskab. Uanset den manglende dokumentation for danske advokatvirksomheders vedkommende, forekommer det sandsynligt, at det forhold, at hele advokatvirksomhedens indsats er fastholdt som grundlag for honorarfastsættelsen, forøger virksomhedens honorarindtægt.

Time/sagsregisteret indeholder oplysninger om, *hvor mange direkte timer, der er udført på advokatvirksomhedens løbende opgaver, og som ikke er afregnede.* Det ikke afregnede samlede direkte timetal udtrykker virksomhedens "igangværende arbejder" udtrykt i antal timer for de enkelte advokater og juridiske medarbejdere. Uanset forskelle i honorarberegningsformer for de enkelte opgaver og forskelle i disse opgavers økonomiske værdi vil kendskabet til det samlede antal bogførte direkte timer udtrykke en økonomisk størrelse, som er vigtig for vurderingen af virksomhedens økonomiske situation. Sammenholdes dette tal med den skønnede sum af de sandsynlige honorarer for alle virksomhedens opgaver, haves tillige et økonomisk billede af længden af virksomhedens "sikrede" fremtid.

For den enkelte opgave oplyser time/sagsregisteret *størrelsen af det antal timer, opgaveløsningen har forbrugt på ethvert tidspunkt.* Da enhver opgave efter kort tids sagsbehandling giver sagsbehandleren en ret klar opfattelse af størrelsen af det honorar, som opgavens løsning kan begrunde, skabes et kendskab til sagens lønsomhed på et ret tidligt tidspunkt af opgaveløsningen.

Som behandlet i kap. 10.5. kan ikke alle opgaver give overskud, og som behandlet i kap. 6.5. forbyder den professionelle standards krav, at der af økonomiske grunde slækkes på kravene til kvaliteten af opgaveløsninger. Dette ændrer ikke ved, at det for virksomheden er vigtigt at kende de opgaver, hvis løsning giver underskud og størrelsen af sådanne underskud.

Kendskab til de enkelte opgaves lønsomhed fører videre til et kendskab til lønsomheden af kategorier af opgaver, af opgaver for de enkelte klienter og af opgaver for grupper af klienter, og kendskabet vil give et økonomisk signal til advokatvirksomhedens overvejelser om sammensætningen af opgaver og klienter.

Time/sagsregisteret *viser den samlede indsats af direkte timer for den enkelte advokat og for den enkelte juridiske medarbejder.* Erfaringsmæssigt vil det årlige antal direkte timer for en fuldtidsvirkende advokat eller

juridisk medarbejder ligge på ca. 1200 timer. Da honoraret for disse ca. 1200 direkte timer skal dække ikke alene det indirekte tidsforbrug, men også omkostninger til advokatsekretærbistand, bogholderi, administrative udgifter m.v., må advokathonorarer udtrykt pr. direkte time blive høje.

Kendskabet til den enkelte advokats eller juridiske medarbejders indsats giver et ret klart billede af, om vedkommende er overbelastet med arbejde, eller om vedkommende ikke opfylder et blot rimeligt krav til indsats for virksomheden. Kendskabet til den enkelte advokats eller juridiske medarbejders indsats i de enkelte sager, sammenholdt med de honorarer, som de enkelte sager begrunder, giver mulighed for at vurdere lønsomheden af den enkelte advokats eller den enkelte juridiske medarbejders indsats, hvilket kan være af betydning for fordeling af overskud og for virksomhedens overvejelser om udbygning med juridiske medarbejdere. Kendskabet giver endvidere virksomhedens ledelse mulighed for at vurdere, om fordelingen af arbejdet i advokatvirksomheden er rimeligt.

Løses en opgave i et samarbejde mellem flere selvstændige advokater, bliver time/sagsregisteret afgørende for det økonomiske opgør imellem advokaterne ved opgavens løsning. Se herom kap. 15.1.2. Om fordelingen af overskud i advokatvirksomheder henvises til kap. 15.2.

14.4.4. Budget og budgetkontrol.

Spørgsmålet om *udarbejdelse af budget* for en advokatvirksomhed rummer en række spørgsmål, som svarer til spørgsmål, som knytter sig til bogholderi og udarbejdelse af regnskab. Hvor regnskabet viser et historisk forløb for virksomheden, er *budgettet et forsøg på at beskrive det økonomiske forløb for så lang en fremtid, som budgetperioden udgør, og budgettet udtrykker virksomhedens beslutning om de grænser, der skal følges for de enkelte poster i budgettet.*

Det er ikke tanken i det følgende af søge at give en vejledning i budgetlægning, men det er tanken at fremhæve enkelte spørgsmål, som knytter sig til budgetlægning i advokatvirksomheder.

Det er normalt ikke forbundet med de største vanskeligheder at udarbejde et budget over advokatvirksomhedens *omkostninger* - herunder de udgifter, hvormed virksomhedens indehavere belaster virksomheden – og at fordele omkostningerne månedsvis over budgetperioden, og på denne måde beskrive virksomhedens pengeforbrug.

Mange advokater vil føle sig langt mere usikre med en budgetlægning af advokatvirksomhedens *indtægter.* Uanset at en budgetlægning af en advokatvirksomheds indtægter er forbundet med stor usikkerhed, må det stærkt tilrådes advokatvirksomhederne at lave indtægtsbudgetter og lø-

bende revidere sådanne budgetter. Noget sådant kan gøres på mange måder.

Den usikkerhed, som knytter sig til, hvor lang tid der vil gå, før en opgave er løst – et tidsforløb, som advokatvirksomheden kun i begrænset omfang er rådig over – gør, at det ikke er hensigtsmæssigt at budgettere indtægter månedsvis.

Advokatvirksomheders aktiviteter gennem året falder i praksis i tre *perioder.* En periode der forløber fra 1. januar til hen på forsommeren, hvor det gode vejr, ferier i virksomheden, hos domstole og administration, hos klienter og kollegaer, svækker advokatvirksomhedens muligheder for at fremme opgavers løsning og skaber en periode med fald i aktivitet til hen til sidst på sommeren, hvor en ny periode af aktivitet fortsætter til nytår, ofte med meget stor aktivitet i slutningen af året. Budgetmæssigt er det derfor naturligt at regne med følgende perioder:

1. januar – 30. april
1. maj – 31. august
1. september – 31. december

senere.

I budgettet indføres *samtlige advokatvirksomhedens opgaver med et skøn over størrelsen af det honorar, virksomheden kan forvente at opnå ved opgavens løsning med fradrag af alle a contohonorarer, der er debiteret på datoen, hvor budgettet udarbejdes.* Summen af disse honorarer viser størrelsen af den økonomiske værdi opgavemængden repræsenterer på det givne tidspunkt, og som virksomheden vil kunne forvente at opnå. Hvor usikkert tallet vil være afhænger bl.a. af, hvor forsigtigt der budgetteres.

Det skønnede honorar for den enkelte opgave opdeles i så stort et beløb, som svarer til den del af den samlede indsats, som er præsteret (igangværende arbejde) på tidspunktet for opgørelsen. Tallet indføres i budgettet. Den øvrige del af honoraret indføres i budgettet under den periode, hvor honorarbeløb kan afregnes som a conto-honorarer eller som slutregning. Ønskes kendskab til den forventede indtjening for den enkelte advokat eller juridiske medarbejder, kan budgettet udvides med kollonner for disse, og de skønnede honorarbeløb indføres tillige i disse kollonner.

Et sådant indtægtsbudget giver virksomheden mange oplysninger.

Tallet for udført, ikke afregnet arbejde giver, når det sammenholdes med det bogførte bruttohonorartal, et langt præcisere billede af virksomhedens indtjening i perioden, end regnskabet viser.

Sammenholdes tallet for udført, men ikke afregnet arbejde med time/sagsregnskabets oplysninger om tidsforbruget for den enkelte opgave, haves oplysninger om det økonomiske forløb for den enkelte opgave, og

såvel sagschef som sagsbehandler får kendskab til opgavens formodede lønsomhed for virksomheden; oplysninger, som meget vel kan føre til overvejelser om ændret sagsbehandling.

Sammenholdes tallene for de enkelte budgetperioder med udgiftsbudgettets tal, fås et billede af virksomhedens likviditet og kapitalbehov, ligesom oplysningerne medvirker til at give de ansvarlige indehavere et indtryk af, hvor længe virksomheden kan fortsætte uændret uden tilførsel af nye opgaver. Billedet vil endvidere vise, i hvilket omfang nye opgaver må tilføres, og hvor hurtigt det bør ske.

Er budgettet udbygget med oplysninger om de enkelte advokaters og juridiske medarbejderes skønnede del af honorarindtjeningen, dannes et billede af, om opgaverne skal fordeles anderledes, og om enkelte advokater eller medarbejdere må skønnes at have ressourcer til at behandle yderligere opgaver.

Gennemgang af advokatvirksomhedens opgaver og revision af bugettet bør ske mindst tre gange om året, f.eks. i begyndelsen af maj, i begyndelsen af september og i begyndelsen af december måned.

14.4.5. Paradigmasamling.

Uanset at advokatvirksomhedens paradigmasamling har en anden karakter end de lige behandlede registre, er det naturligt at medtage paradigmasamlingen i en behandling af advokatvirksomhedens styrings- og hjælpemidler.

Paradigmasamlingens formål er at fastholde den del af advokatvirksomhedens know-how, som har fundet udtryk i dokumenter og skriftlige arbejder af mere generel karakter.

Opbygningen af en paradigmasamling kan ske i alle advokatvirksomheder på grundlag af de dokumenter og skriftlige redegørelser, virksomheden udarbejder. Udarbejdelse af paradigma kan endvidere gennemføres som en særlig opgave i virksomheden eller i et samarbejde mellem grupper af advokatvirksomheder. I praksis må det antages at være vanskeligt for enkelte advokatvirksomheder at overkomme en sådan opgave med at udvikle paradigmaer for et bare nogenlunde omfattende antal dokumenter. På dette punkt ville et samarbejde mellem advokatvirksomheder i høj grad kunne hæve advokatstandens professionelle standard og kvaliteten af opgavers løsning.

Skal paradigmasamlingen opbygges ordentligt, er det ikke gjort med blot at lægge en kopi af, hvad advokatvirksomheden udarbejder af dokumenter og skriftlige redegørelser i ringbind.

Skal paradigmasamlingen gøres til et ordentligt stykke værktøj, må de dokumenter, som indgår i paradigmasamlingen, gøres egnede til en videre

anvendelse end i den konkrete sag, hvori dokumentet er udarbejdet. Navne på parter m.v. må fjernes og erstattes af blanke linier. Det letter her, hvis man ved udfærdigelsen af dokumentet vælger begreber i stedet for navne, ligesom et sådant valg af terminologi nedsætter risikoen ved anvendelsen af et paradigma. Paradigmaet må forsynes med en relevant orienterende tekst, og pardigma må registreres, således at det fremgår, at det findes i samlingen. Har advokatvirksomheden et tekstbehandlingsanlæg, indlægges paradigmaet på særlige disketter, der rummer paradigmaer. Har advokatvirksomheden en database, indlægges paradigmaet heri.

Har advokatvirksomheden udarbejdet responsa af generel juridisk karakter, bør sådanne responsa optages i et særligt register, som naturligt bliver en del af paradigmasamlingen; men her vil det normalt ikke være rimeligt at indlægge selve redegørelsen i tekstbehandlingsanlægget, men måske i en database, hvis den er stor nok.

Er en paradigmasamling anlagt, må det være et krav fra alle virksomhedens advokater og juridiske medarbejdere at anvende virksomhedens paradigma som grundlag for udarbejdelse af tilsvarende dokumenter.

Herved opnås flere fordele for virksomheden.

Dokumenter af samme art bliver opbygget i en systematik og med en anvendelse af formuleringer, som bliver fælles for virksomheden, og bliver dermed en del af virksomhedens fremtræden og identitet.

Der skabes sikkerhed for, at de spørgsmål i aftaleforholdet, som paradigmaet indeholder, indgår i den konkrete opgaveløsning, og der opnås dermed sikkerhed for, at i hvert fald disse spørgsmål ikke bliver overset. Er paradigmasamlingen bare nogle år gammel, vil den rumme så mange paradigmaer, at der opnås en meget høj grad af sikkerhed for, at et spørgsmål ikke bliver overset, selv indenfor ret specielle områder.

Der skabes sikkerhed for formuleringer af de enkelte bestemmelser i dokumentet, idet paradigmaets formuleringer bør benyttes, medmindre forhold i den konkrete opgave begrunder en ændret formulering.

Paradigmasamlingen medvirker endvidere til at sikre, at ensartede problemer i de enkelte sager løses ens. Noget sådant er af betydning såvel for udformningen af dokumenter som for udarbejdelse af mere generelle juridiske redegørelser. Har en advokatvirksomhed i en redegørelse udtalt sig om fortolkningen af en lovbestemmelse, må advokatvirksomheden regne med, at redegørelsen ender hos den/de myndigheder, som administrerer vedkommende lovbestemmelse og her indgår i myndighedens visdomsbog. Skal samme advokatvirksomhed nogle år senere udtale sig i en anden sag om fortolkningen af samme lovbestemmelse, er det for virksomhedens renommé afgørende, at den, som udarbejder den senere rede-

gørelse, har kendskab til, hvad virksomheden tidligere har udtalt om lovbestemmelsens indhold.

Risikoen for, at et dokument bliver fejlformuleret, fordi et paradigma anvendes for ukritisk, vil altid være til stede, men denne risiko er mindre end risikoen er for, at et frit formuleret dokument ikke bliver dækkende.

De synspunkter, som er anført for dokumenter og responsa, har delvis vægt også for en række fremsendelsesskrivelser m.v. som følger af ekspeditioner, hvor en systematisk gennemgang og udbygning af sådanne skrivelser kan medvirke til at skabe sikkerhed og være til hjælp ved sagens behandling.

15. Samarbejdsaftaler mellem advokater.

Samarbejdsaftaler mellem advokater spænder i praksis fra aftaler mellem to advokater, hvor den ene overlader den anden en opgave til aftaler mellem advokater om at drive deres virksomhed i kompagniskabsform. I det følgende skal behandles en række spørgsmål, som knytter sig til aftale om samarbejder mellem advokater/advokatvirksomheder, og som ikke er behandlet tidligere i fremstillingen.

15.1. Samarbejde omkring en enkelt opgave.

Aftaler om samarbejde omkring en enkelt opgave spænder fra aftaler, hvor en advokat anmoder en kollega om at løse visse opgaver f.eks. om at møde til konkrete forberedende retsmøder, om at gennemføre incasso; opgaver, hvor en advokat anmoder en kollega om at videreføre en sag, f.eks. med henblik på procedure for lands- eller højesteret til aftaler om samarbejde om løsning af konkrete opgaver. Aftalerne kan indgås mellem to selvstændige advokatvirksomheder såvel som mellem to advokater, der samarbejder i et kontorfællesskab.

Samarbejdsaftaler omkring en enkelt opgave kan rumme lige så mange spørgsmål som en kompagniskabsaftale. I det følgende vil alene tre spørgsmål blive behandlet, nemlig spørgsmålet om den ene advokats hæftelse for kollegaens omkostninger og honorarer, om fordeling af honorar for opgavens løsning samt om hæftelsen for og forsikringsdækningen af et professionelt erstatningsansvar.

15.1.1. Hæftelse for omkostninger og honorar.

Advokatsamfundets kollegiale regler indeholder ingen bestemmelse om spørgsmålet.

I *IBA's International Code of Ethics* bestemmes følgende i art. 19:

"A lawyer who engages a foreign colleague to advise on a case or to cooperate in handling it, is responsible for the payment of the latter's charges except express agreement to the contrary. When a lawyer directs a client to a foreign colleague he is not responsible for the payment of the latter's

charges, but neither is he entitled to a share of the fee of this foreign colleague."

Anmoder en advokat en kollega om at udføre visse opgaver i forbindelse med en sag, som advokaten behandler, kan der ikke herske tvivl om, at advokaten hæfter for betalingen af kollegaens udlæg og honorar, medmindre andet er aftalt. Anmoder en advokat en lokal kollega om at give møde i retten i forbindelse med en sags forberedelse, eller anmoder han en kollega om et responsum til brug for en sag, må han honorere kollegaens indsats.

Henviser en advokat en klient til at søge bistand hos en kollega, har den henvisende advokat ingen hæftelse for kollegaens omkostninger og honorar. At advokaten har introduceret klienten til kollegaen eller har forespurgt kollegaen, om han havde tid og lyst til at påtage sig opgaven, indebærer intet grundlag for en hæftelse. Kollegaen må selv i forholdet til klienten træffe aftaler om sikring af honorar m.v.

Vanskelighederne mellem disse ret klare tilfælde viser sig navnlig, hvor det ikke fremgår klart, om advokaten henvender sig til en kollega, eller om han overlader sagen til en kollega.

Har advokaten f.eks. tabt en sag for landsretten, og har klienten ønsket sagen anket til højesteret, sker det ikke helt sjældent, at advokaten anmoder en kollega om at vurdere sagens muligheder for højesteret. Finder kollegaen sagen tvivlsom, men indvilliger han i at gennemføre en subsidiær bevisførelse for at uddybe faktum og dermed chancerne i appellen, og viser det sig, at bevisførelsen er forgæves, eller gennemfører kollegaen et forlig under anken, er det ofte uklart, om advokaten hæfter for klientens betaling af kollegaens regning.

Har kollegaen ikke haft en direkte forbindelse med klienten, men er alle dispositioner og forhandlingsresultater gået gennem advokaten, forekommer det naturligt, at han må sikre kollegaens honorar og udlæg.

Afviser klienten kollegaens honorarkrav med henvisning til, at han aldrig har accepteret kollegaen som advokat for sig, jfr. UfR. 1952.443 ØLD må advokaten i overensstemmelse med aftl. § 25 hæfte for kollegaens honorar m.v.

Gennemfører kollegaen sagen til procedure, må formodningen være for, at han har overtaget sagen, medmindre andet er aftalt, idet det forekommer at være utænkeligt, at kollegaen ikke har haft mindst ét møde med klienten om sagen.

Uanset hvilket resultat man måtte komme til med hensyn til en advokats hæftelse for kollegaens honorar m.v., består intet advokat-klientforhold imellem de samarbejdende advokater. Klienten er stadigvæk den, som advokaten og/eller kollegaen repræsenterer. Økonomiske mellem-

værender mellem advokaten og kollegaen kan ikke afgøres til skade for klienten. 1)

15.1.2. Fordeling af honorar.

Efter de *kollegiale regler afsnit V pkt. 2 må "en advokat ... ikke tilbyde eller lade tilflyde trediemand nogen andel af salæret for udførelsen af juridiske forretninger eller på nogen anden måde, direkte eller indirekte, yde ham noget vederlag eller nogen tjeneste for at bevæge ham til at tilføre advokaten forretninger."*

Den kollegiale regel definerer ikke, hvad der skal forstås ved *"trediemand."* Ordlyden omfatter også en henvisende advokat og udelukker dermed salærdeling mellem advokater i tilfælde, hvor ikke begge advokater virker aktivt med opgavens løsning. Af de kollegiale regler fremgår ikke, om afsnit V pkt. 2 har som formål at sikre den sagsbehandlende advokatvirksomhed det fulde honorar for derved at sikre en tilstrækkelig økonomi til, at virksomheden kan opfylde den professionelle standards krav i opgaveløsningen, eller om reglen er en konkurrenceregel, der skal beskytte advokatvirksomheder og samfundet imod, at andre søger at sjakre med menneskers behov for juridisk bistand. Det taler for den sidstnævnte opfattelse, at bestemmelsen er optaget i afsnit V "Taksterne m.v.", og at afsnit V pkt. 3 tillader deling af "kommissionsalær med ejendomsmægler (ejendomshandler)."

Bestemmelsen udelukker ikke honorardeling imellem samarbejdende advokatvirksomheder, der begge præsterer en indsats med opgavens løsning. Da reglen ikke stiller krav til omfanget af den enkelte advokatvirksomheds indsats, er det naturligt at læse udtrykket "trediemand" som ikke omfattende advokater.

Den afgørende begrænsning for opstillingen af en retningslinie for fordelingen af honorar mellem samarbejdende advokatvirksomheder ligger i hensynet til at sikre opfyldelsen af den professionelle standards krav.

Giver honoraret kun lige dækning for de ressourcer, som opgavens løsning kræver, vil en beskæring af honoraret i forhold til en advokatvirksomheds indsats indebære en risiko for en svækkelse af virksomhedens mulighed for at opfylde den professionelle standards krav i opgaveløsningen. Gode grunde taler for i et sådant tilfælde at tilsidesætte en aftale, som indebærer risiko for en sådan konsekvens. Konklusionen heraf bliver, at en honorardeling mellem advokatvirksomheder kun kommer på tale i tilfælde, hvor enten begge virksomheder har ydet en aktiv indsats

1. Om modregning mellem advokater se *Axel H. Pedersen.* Indledning til Advokatgerningen II. København 1963 p. 274 med henvisning til UfR. 1911.961 VLD og 1954.979 HD.

med opgavens løsning, eller hvor honoraret er større end, hvad der kræves til dækning af den aktive advokatvirksomheds indsats.

Virker begge advokatvirksomheder med en opgaves løsning, må det – uanset hvilken honorarberegningsform, der måtte finde anvendelse – tilrådes, at *begge advokatvirksomheder registrerer tidsforbruget for den indsats, hver af virksomhedernes advokater og juridiske medarbejdere yder med opgavens løsning.* Enhver anvendt time med en opgaves løsning er en omkostning, som pricipielt bør kunne dækkes gennem honoraret for opgaven. At noget sådant ofte ikke er tilfældet er behandlet i kap. 10.

Dækker honoraret ikke den af begge advokater ydede indsats, kan det være naturligt at dele honoraret efter den af hver af advokaterne anvendte tid. Dette forudsætter, at hver af advokaterne har tillid til kollegaens tidsregistrering. Haves en sådan tillid ikke, må aftale om honorarets deling indgåes inden samarbejdet påbegyndes.

Gennem en deling af honoraret efter den af hver af advokatvirksomhederne anvendte tid, kommer hver til at bære en til indsatsen svarende del af den risiko det er, at opgavens løsning kræver ressourcer, som ikke dækkes af honoraret og det måske yderligere ressourceforbrug det indebærer, at to advokatvirksomheder er tilknyttet opgavens løsning. Uanset at noget sådant kan virke urimeligt i tilfælde, hvor indsatsen er ulige fordelt mellem advokaterne, udtrykker uligheden kun de vilkår, som i almindelighed gælder for udøvelse af advokatvirksomhed.

Er kun den ene advokat beskæftiget med opgavens løsning, kommer salærdeling først på tale i opgaver, hvor honoraret er så stort, at det rækker ud over, hvad der kræves til dækning af den aktive advokats indsats med opgavens løsning. I disse tilfælde rummer en honorardeling ikke den ovenfor nævnte betænkelighed omkring opfyldelsen af den professionelle standards krav. Det er vanskeligt at se nogen begrundelse for i disse tilfælde at begrænse adgangen til at kunne indgå aftaler om salærdeling, uanset det standsmæssige ubehag, der kan være ved, at der består en mulighed for, at advokater gennem aftaler om salærdelinger kan virke på en art provisionsbasis med at skaffe andre advokater opgaver. Efter de kollegiale regler afsnit V pkt. 4 er henvisningshonorar utilstedelige.

15.1.3. Ansvar og ansvarsforsikring.

Har en advokat anmodet en anden advokat om at medvirke ved løsningen af en opgave, kan der ikke opstilles nogen generel regel for, i hvilket omfang *advokaten hæfter for kollegaens løsning af den stillede opgave.*

Anmoder en advokat en kollega om at afgive et responsum til belysning af en mulighed for at vinde en retssag eller som grundlag for økonomiske

og forretningsmæssige dispositioner, må rådgivningsopgaven her betragtes som en selvstændig opgave, som kollegaen hæfter for alene. Dette udelukker selvsagt ikke, at advokaten kan blive ansvarlig, hvis en efterfølgende prøvelse finder, at advokaten har handlet uforsvarligt med den anvendelse, han har gjort af kollegaens udtalelse eller responsum i sin rådgivning af klienten.

Anmoder en advokat en kollega om at bistå med *løsning af en lokal opgave, som det er normalt, at advokater overlader kollegaer,* f.eks. at inkassere en fordring, at bortsælge en lokal ejendom eller andre tilsvarende ekspeditioner, og indeholder den lokale kollegas opgaveløsning mangler, fejl og måske uredelighed, vil advokaten være ansvarlig, hvis det må antages *at være uforsvarligt at overlade opgaven til en lokal kollega eller til netop denne lokale kollega.*

U 1946.320 HD frifinder et likvidationsudvalg i et tilfælde, hvor udvalget havde anmodet en lokal advokat om at hjælpe boet med at bortsælge nogle arealer, men hvor advokaten uredeligt havde forbrugt de indvundne købesummer. U 1972.387 HD frifinder Købmandsstandens Oplysningsbureau A/S, der havde oversendt en incassosag til en forretningsforbindelse i Schweiz, som efter at have inkasseret beløbet, havde standset sine betalinger, idet højesteret fandt, at incassobureauet, der ikke havde udvist nogen fejl eller forsømmelse, ikke kunne anses at have påtaget sig en indeståelse for oppebørslen. I sagen havde advokatrådet afgivet en udtalelse, hvorefter "der ikke foreligger nogen kutyme vedrørende det pågældende spørgsmål ... det er imidlertid advokatrådets opfattelse, at en advokat ikke er ansvarlig overfor sin klient i det nævnte tilfælde, medmindre han har udvist uforsvarlig adfærd ved valget af sin udenlandske forretningsforbindelse eller har undladt at føre rimelig kontrol med dennes inddrivelse af fordringen."

A. Vinding Kruse 1) oplyser, at i incasso- og lignende sager, hvor det personlige forhold ikke spiller nogen rolle, er antaget af advokatmyndighederne, at advokaten hæfter, dersom kollegaen har forbrugt de inkasserede penge og derefter er gået fallit. *A. Vinding Kruse* oplyser, at den modsatte formodning gælder i *Sverige og Norge* og med henvisning til *Henning Sjöberg,* at denne forskel begrundes i de lave incassosalærer i Norge og Sverige i modsætning til i Danmark.

Med henvisning til de anførte domme og til det forhold, at advokater som rådgivende hæfter overfor deres klienter på grundlag af en culparegel, synes der ikke at være grund til at formulere en videregående hæftelse for advokater, der anmoder lokale kollegaer om at løse opgaver i tilfælde,

1. *A. Vinding Kruse.* Advokatansvaret. København 1985 p.125

hvor sådanne opgaver efter sædvanlig praksis overlades kollegaen uden klientens godkendelse.

Er opgaven af en art, *hvor klienten har en interesse i, at opgaven løses af advokaten selv, eller er opgaven af en art, hvor en overladelse af opgaveløsningen til en anden advokat efter normal praksis vil forudsætte klientens godkendelse,* vil normale regler om delegation af forpligtelser føre til, at advokaten hæfter for kollegaens adfærd.

Samvirker to advokater om løsning af en konkret opgave, må heraf følge et solidarisk ansvar for opgavens løsning.

Om hæftelse for advokatsamvirker henvises til bemærkningerne i kap. 15.2.2.

Advokatansvarsforsikring dækker efter policen "forsikringstageren for det erstatningsansvar, han som advokat måtte ifalde for formueskade ... der skyldes forsikringstageren selv eller hans personale."

Er advokaten efter en culparegel blevet pålagt ansvar overfor klienten for kollegaens fejl, vil ansvaret herfor være omfattet af ansvarsforsikringen. Hæfter advokaten derimod på et videregående grundlag f.eks. efter reglerne om manglende ret til delegation af ansvar, eller for at have engageret kollegaen til som egentlig underrådgiver at udføre opgaver, som advokaten har påtaget sig, er et sådant ansvar for kollegaens adfærd *ikke* dækket under advokatens ansvarsforsikring, men må henvises til kollegaens ansvarsforsikring. Tilsvarende gælder det solidariske ansvar for advokater, der samarbejder om en løsning af en opgave, for de fejl, kollegaen begår. Er der tale om store opgaver, hvor fejl kan begrunde ansvar, som kan række ud over det af advokatrådet fastsatte minimum for advokaters ansvarsforsikringsdækning, er der særlig grund til at advare om behovet for tilstrækkelig ansvarsforsikringsdækning hos kollegaer, med hvem samarbejder om enkelte opgave indledes.

15.2. Samarbejdsaftalen.

Uanset den skødesløshed, hvormed advokater omgås aftalekrav, hvor det gælder egne forhold, må det *tilrådes, at der indgås skriftlige aftaler forinden to eller flere advokater påbegynder et samarbejde.* Aftalekravet er væsentligt, hvis der er tale om langvarige og generelle samarbejder, men er også af betydning for et harmonisk samarbejde mellem to advokater om løsningen af en enkelt opgave. Gennem aftalekravet tvinges de advokater, som skal samarbejde, til at gennemdrøfte og tage stilling til en række af samarbejdets problemer. Skriftligt formuleret bliver aftalen grundlaget for samarbejdets styring og udvikling. Opstår der uoverensstemmelser mellem samarbejdende advokater, medvirker en ordentlig samarbejdsaftale til at hindre, at uoverensstemmelserne bliver så dybe,

at en egentlig konflikt opstår. Går det alligevel så galt, er aftalen grundlaget for en domstols-, eller en voldgiftsrets bedømmelse. Beskriver aftalen udtrædelses- og dødssituationer, opfylder aftalen et krav - som må gælde til ethvert samarbejde - gående ud på, at det økonomiske opgør skal løses af partnerne selv og ikke af deres enker, dødsboer eller arvinger.

Det er ikke tanken med de følgende bemærkninger at søge at give en vejledning i udformning af samarbejdsaftaler mellem advokater. Som nævnt tidligere findes der i bogen Liberale Samvirker en gennemgang af aftaleretlige og selskabsretlige spørgsmål, som knytter sig til samarbejder inden for de liberale erhverv. I erhvervsudvalgets i 1971 udgivne standardinteressentskabsformular findes en oversigt med visse kommentarer til bestemmelser, som kan indeholdes i samarbejdsaftaler mellem advokater.

I kap. 14 blev behandlet advokatvirksomheders organisation. Forskellige former for virksomheder blev beskrevet, ligesom advokatvirksomhedernes styringssystemer og registre blev behandlet. I det følgende skal alene behandles spørgsmål, som ikke har været behandlet ovenfor, og som erfaringsmæssigt giver vanskeligheder, når samarbejdsaftaler skal forhandles mellem advokater, som samarbejder, eller som ønsker at indlede et samarbejde. I det følgende vil ikke blive behandlet de skattemæssige spørgsmål, som knytter sig til advokaters samarbejder eller til advokatvirksomheders generationsskifter.

15.2.1. Fordeling af overskud.

Aftaler om fordeling af overskud i advokatvirksomheder er kun aktuelle, hvor advokatvirksomheden drives i kompagniskabsform. Ved enkeltmandsvirksomhed eller ved kontorfællesskaber (omkostningssamarbejder) opstår begrebsmæssigt intet overskud, som skal fordeles. Om fordeling af honorar ved samarbejde om løsning af enkelte opgaver henvises til kap. 15.1.2.

Da advokatvirksomheder ikke kan drives i selskabsform, bliver *overskudsbegrebet i advokatvirksomhederne et mix mellem de enkelte advokaters indehaverløn og virksomhedens overskud eller tab iøvrigt.* Overskuddets størrelse er principielt afhængigt af, hvor stort et beløb indehaverlønnen fastsættes til, men selv om indehaverlønnen holdes lavt, tvinger skattereglerne advokater til at fordele overskuddet imellem sig og til at kontere overskudsandelen på den enkelte advokats kapitalkonto, hvor overskuddet beskattes. Herved sløres fuldstændigt, hvor stor en del af advokatvirksomhedens resultater, der er overskud af virksomheden. Om skadevirkningerne herved henvises til kap. 8.2.1. ovenfor.

Der findes ikke faste regler eller fast praksis for, hvordan to eller flere advokater skal fordele overskuddet ved deres fælles advokatvirke imellem sig. I det følgende skal søges beskrevet en række af de hensyn og overvejelser, som knytter sig til aftaler om fordeling af advokatvirksomheders overskud.

Aftaler om fordeling af advokatvirksomheders overskud skal som overordnet mål virke således, at de *opleves som rimelige af alle advokater*, som er underkastet reglerne og dermed i det daglige opleves som ligegyldige i samarbejdet. Aftalerne bør også have som mål at kunne virke som et *middel i virksomhedernes styring og udvikling.*

I mange advokatvirksomheder haves en aftale om, at overskuddet ligedeles eller deles i forud fastsatte, ret grove brøker, som måske vokser med alder og anciennitet. En sådan overskudsfordelingsnorm virker i betydelig grad *uafhængig* af omfanget og værdien af den enkelte advokats indsats for virksomheden. Er der over en blot nogenlunde lang periode stor forskel mellem de enkelte deltagende advokaters indsats og værdien af en sådan indsats, vil denne overskudsfordelingsform kunne blive en belastning for virksomheden. Den advokat, som arbejder mere end de andre, og som skaber en væsentlig del af virksomhedens bruttosalærindtægt, vil blive sur eller også vil han sætte sin indsats ned. I begge tilfælde vil virksomheden lide skade.

Mål for de enkelte advokaters indsats i virksomheden er størrelsen af den enkelte advokats årlige antal af honorarbærende timer og størrelsen af den bruttosalærindtægt, advokaten gennem sit virke tilfører virksomheden.

Virksomheden er som udgangspunkt interesseret i, at *den enkelte advokat præsterer et så stort antal honorarbærende timer som muligt.* Denne sætning har kun gyldighed som et udgangspunkt, idet andre hensyn begrænser sætningens gyldighed. Driften af en advokatvirksomhed rummer andre opgaver end løsning af de enkelte sager. Virksomheden skal ledes og styres. Krav til uddannelse i og til udvikling af virksomheden kræver en tidsmæssig indsats, for hvilken der ikke umiddelbart kan skrives honorarregninger, men som er vigtig for virksomhedens trivsel. Et stort antal honorarbærende timer er ikke nødvendigvis ensbetydende med en stor indtjening. Sagsområdet kan være tidsrøvende og lidet indtægtsgivende, eller vedkommende advokat kan arbejde langsomt med et stort tidsforbrug pr. aktivitet som konsekvens. Er en advokats årlige antal af honorarbærende timer lavt, kan det skyldes administrativt arbejde, det kan skyldes alder, men det kan også skyldes andre årsager.

Advokatvirksomheden er som udgangspunkt interesseret i, at *de enkelte advokater i virksomheden opnår en så stor bruttosalærindtægt som muligt.*

En motiverende overskudsfordelingsregel kan opbygges gennem en formel, hvori indgår såvel mængden af den enkelte advokats honorarbærende timer som størrelsen af hans bruttosalærindtægt. Da advokatvirksomheden ud fra en økonomisk tankegang er interesseret i en så høj bruttosalærindtægt med et så lille ressourceforbrug som muligt, og da antallet af honorarbærende timer gerne skulle afspejles i bruttosalærindtægten for den enkelte advokat, taler noget sådant for, *at bruttosalærindtægten for den enkelte advokat tillægges større vægt end mængden af honorarbærende timer for samme advokat.*

Et samvirke mellem advokater i kompagniskabsform opleves ofte ud fra et ønske om at opnå en række af de *fordele af faglig karakter,* som er beskrevet i kap. 14.1.3. ovenfor. Ofte ønskes tillige nogle *sociale hensyn* indbygget, således at de økonomiske virkninger af sygdom og alder helt eller delvis gøres til samvirkets problem og ikke alene til den enkeltes problem, ligesom den usikkerhed, som kan knytte sig til periodemæssige svigt af opgaver for den enkelte advokat naturligt overføres til samvirket. Disse hensyn tilgodeses ikke gennem den overskudsfordelingsform, som er baseret alene på en fordeling efter mængden af honorarbærende timer og af bruttohonorarindtægten for den enkelte advokat. *Skal disse socialt/faglige hensyn tilgodeses, må hver advokat have en forlods overskudsandel eller en fastsat indehaverløn, som er uafhængig af vedkommendes tidsmæssige indsats og bruttohonorarindtægt.* Hvor stort et beløb en indehaverløn skal fastsættes til kan ikke besvares generelt. Jo højere indehaverlønnen sættes, jo mere nærmer overskudsfordelingen sig en ligedelingsregel. En fastsat høj indehaverløn kan være rimelig for unge partnere, der er på vej til at skabe en stor indtjening for virksomheden, og for ældre hvor vanskelighederne ved at fastholde en stor indtjening for virksomheden svigter. En høj fastsat indehaverløn for en partner, der aldersmæssigt er på højden af sin aktive periode, kan virke som en belastning for samarbejdet.

Nettooverskuddet for en advokatvirksomhed opgøres normalt som det resultat, som fremkommer efter, at alle udgifter – herunder til juridiske medarbejdere – er betalt. Med et sådant overskudsbegreb bliver den enkelte honorarkrone lige hårdt omkostningsbelastet, uanset hvor højt et honorar har været i forhold til det anvendte ressourceforbrug. Herved indeholder opgørelsen af overskuddet en klar samarbejdsmæssig fordel for de advokater, for hvem forholdet mellem indtjening og ressourceforbrug er dårligt; til skade for de advokater, for hvem denne sammenhæng er bedre. Skal samarbejdet fungere, bør man nok notere denne sammenhæng som en af kvaliteterne ved samarbejdet. Ønsker en advokat ikke

at acceptere denne konsekvens, bør han virke i et kontorfællesskab, hvor omkostninger dækkes efter brug og forbrug.

Overskudsfordelingen i en advokatvirksomhed vil ofte være påvirket af *generationsskifter,* hvad enten en ung partner betaler for at blive optaget, eller tilbageværende partnere betaler en ældre advokat, som er ved at afvikle sin deltagelse i samarbejdet.

Opfyldelsen af et krav om, *at en advokatvirksomhed selv skal betale sine generationsskifter,* kan ikke undgå at påvirke overskudsfordelingen i en virksomhed, som løbende udvikler sig. Kun gennem overskudsfordelingen har advokatvirksomheden mulighed for at håndtere de økonomiske virkninger af, at unge partnere "køber" sig ind i virksomheden eller af, at tilbageværende partnere "køber" en ældres andel. Behovet for "skævdeling" af overskud er uafhængig af, om værdien for en andel af virksomheden betales gennem udstedelse af et gældsbrev, hvis ydelser skal betales af de forpligtendes indtægt fra virksomheden, eller om "skævdelingen" af virksomhedens overskud fører til en overskudsandel, som er større end den overskudsandel, indsatsen fra den ældre partner betinger.

15.2.2. Hæftelse og ansvar.

Spørgsmålet om *parternes hæftelse for indgåede kontraktsmæssige forpligtelser* adskiller sig – bortset fra opfyldelsen af rådgivningsopgaver - ikke fra andre tilsvarende selskabsdannelser. Om spørgsmålet kan henvises til selskabsretten. 2)

Spørgsmålet om *hæftelsen i advokatsamvirker* er flere gange behandlet i litteraturen, uden at spørgsmålet kan siges at have opnået nogen egentlig afklaring. Bortset fra nogle ret gamle domme om hæftelse for misbrug af betroede midler findes ingen domme om spørgsmålet. Dette kan man tage som udtryk såvel for, at advokatvirksomheder opfylder deres forpligtelser, som for at advokatsamfundets fonde og advokatvirksomhedernes ansvarsforsikringer hidtil har opfyldt behovene for dækning af advokatvirksomhedernes skadeforvoldelser.

Fremstillingerne koncentrerer sig navnlig om *hæftelse for kontraktsmæssige forpligtelser og for misbrug af betroede midler.* 3) I det følgende

2. *Jørgen Hansen:* Liberale Samvirker. København 1965, p. 79.
3. *Ernst Andersen;* Kompagnonansvar i sagførerfirmaer m.v. Festskrift til *Henry Ussing.* København 1951 p. 19. *Jørgen Hansen:* Liberale Samvirker. København 1965 p. 79. *Kristian Mogensen:* Anmeldelse af Liberale Samvirker. UfR 1967 B. 240. *Mogens Plesner:* Sagførerfirma eller ej. Juristen 1951 p. 240. *Ebbe Suenson:* Hæftelsen i advokatsamvirker. UfR 1965 B. 225. *A. Vinding Kruse:* Advokatansvaret. København 1985 p. 125. *Axel H. Pedersen:* Indledning til advokatgerningen. København 1963 II p. 184.

skal alene behandles spørgsmålet om advokatsamvirkernes erstatningsansvar.

Drives advokatvirksomheden som en *enkeltmandsforretning*, hæfter advokaten for det erstatningsansvar, som han pådrager sin virksomhed (og sig selv). Dette gælder også i tilfælde, hvor han har visse omkostninger fælles med en anden advokat, som f.eks. et fælles lejemål, et samarbejde omkring et bogholderi m.v. Det rene kontorfællesskab, hvor hver advokat fremtræder med sin egen virksomhed, har sin egen klientkonto, har eget bogholderi og eget brevpapir rummer ikke de store hæftelsesmæssige problemer.

Fremtræder et *advokatsamvirke som bestående af mere end én advokat*, og har en af disse advokater begået en ansvarspådragende fejl overfor en klient, opstår spørgsmålet om hæftelsen for den anden/de øvrige advokat(er) i virksomheden for et sådant erstatningskrav, i det omfang kravet ikke er forsikringsdækket.

I praksis fremtræder advokatsamvirker på mange måder. Advokaters brevpapir rummer traditionelt navne på en række advokater, som på en eller anden måde samarbejder, uden at det af brevpapiret fremgår, hvad advokaterne samarbejder om, eller hvilken form samarbejdet har. Visse brevpapirer antyder neutralt, at de anførte navne er "advokater" eller "advokatkontorer". Visse brevpapirer oplyser, at de anførte navne er "advokatinteressentskab" og leder dermed tanken hen på, at alle på brevpapiret anførte advokater er interessenter i selskabsretlig forstand. I praksis viser det sig imidlertid ofte, at brevpapirer rummer navne på virksomhedens bestallingshavende advokater, uanset at nogle af disse er ansatte medarbejdere og derfor ikke har noget ansvar for virksomheden som sådan.

Advokatrådet har i Advokaten 1982 p. 84 om *advokatbrevpapir* bl.a. udtalt følgende:

"Der findes ikke regler om, at kun ansvarlige indehavere må figurere på advokaters brevpapir. Men opmærksomheden henledes på, at en ansat advokats optagelse på et fælles brevpapir imidlertid kan give trediemand føje til at antage, at der foreligger et ansvarligt interessentskab, således at en ansat advokat kan komme til at hæfte for krav mod principalen."

Spørgsmålet om hæftelse for erstatningsansvar må naturligt opdeles i spørgsmålet om hæftelse for erstatningsansvar, som er begrundet i fejl og forsømmelser og hæftelse, som er begrundet i misbrug af betroede midler.

Særlige regler i obligations- eller selskabsret, som regulerer hæftelsen for erstatningsansvar for fejl og forsømmelser i liberale virksomheder, findes ikke. Spørgsmålet må derfor besvares på grundlag af *aftaleforhol-*

det mellem den enkelte virksomhed og klienten, *fuldmagtslærens* regler samt af, hvad samvirkeaftalen bestemmer.

Da advokatansvaret er et *culpaansvar* følger deraf, at i hvert fald *den advokat, som har udvist den adfærd, som begrunder ansvaret, hæfter. Er vedkommende advokatsekretær* jfr. UfR 1958.930 VLD, advokatfuldmægtig, jfr. UfR 1958.234 HD, eller *ansat advokat,* jfr. UfR. 1952.711 HD og 1950.678 HD vil han altid have fået opgaven overladt af en af advokatvirksomhedens indehavere, under hvis ansvar opgaven løses, hvorfor det skønnes at være ubetænkeligt at lade denne advokat have ansvaret for, hvad der er sket og at begrænse advokatfuldmægtigens eller den ansatte advokats ansvar til medhjælperens ansvar efter DL 3-19-2. Dette gælder også, hvor der er givet en advokatfuldmægtig adgang til "egne sager", idet den, som har ansvaret for og tilsynet med advokatfuldmægtigens uddannelse, må se efter, hvordan også "egne sager" behandles. Er vedkommende ansat advokat, må det dog antages, at vedkommende selv hæfter for fejl og forsømmelser i "egne sager". 4) Dette forudsætter dog, at klienten har søgt den unge advokat op og ikke har opsøgt advokatvirksomheden som sådan, en sondring som ikke er nem i praksis, især ikke når det ér gået galt.

Er der mellem advokatsamvirkets advokaters indehavere indgået en *samarbejdsaftale, hvori det er bestemt, f.eks. at aftalens parter hæfter personligt og solidarisk for advokatvirksomhedens gældsforpligtelser, herunder for erstatningskrav, som er udløst af en af parternes adfærd,* findes det at være ubetænkeligt at pålægge indehaverne et solidarisk ansvar herfor. Selv om samarbejdsaftalen ikke er kendt af klienterne, udtrykker aftalen dog en sådan interesse i, at advokatvirksomheden fremtræder som et ansvarligt interessentskab, at det virker naturligt af fastholde en interessentskabshæftelse for virksomhedens erstatningsansvar.

Har advokatsamvirket oplyst, *at det er "advokatinteressentskab" eller lignende,* er den solidariske hæftelse ligeledes utvivlsom. Som en sådan meddelelse må også anvendelse af et navn for virksomheden med angivelse af advokaternes navne antages at være, hvad enten navnet består af én af advokaternes navn med tilføjelsen "og partnere" eller lignende, eller man blot taler om "advokatfirmaet" med tilføjelse af et person- eller et stednavn.

Er der ikke indgået en interessentskabskontrakt, eller drives advokatsamvirket ikke under et fælles navn, er spørgsmålet om advokaters hæftelse for erstatningsansvar vanskeligt at besvare.

4. *A. Vinding Kruse:* Advokatansvaret. København 1985 p. 124.

Opsøger en klient en bestemt advokat for at søge hans bistand i sagen, er det naturligt at antage, at vedkommende advokat hæfter for det erstatningsansvar, som opgaveløsningen begrunder, uanset om vedkommende har overladt opgaveløsningen eller dele heraf til andre advokater i virksomheden. Undtagelse kan muligvis gøres i tilfælde, hvor den opsøgte advokat meddeler, at han ikke vil påtage sig opgaveløsningen, men henviser klienten til en anden advokat i virksomheden.

Opsøger en klient en bestemt advokat for at få netop hans rådgivning og sagsbehandling, består ikke noget fællesansvar for de øvrige advokater i advokatvirksomheden. 5)

Opsøger en klient advokatsamvirket som sådant, og kommer klienten her til at tale med en advokat, som løser hans opgave, er det vanskeligt at besvare spørgsmålet, om andre af virksomhedens advokater blot af denne grund hæfter for vedkommende advokats opgaveløsning. Spørgsmålet må besvares konkret, men gode grunde taler for, at der i denne situation bør gælde et solidarisk ansvar.

Gives der tilladelse til at organisere *advokatvirksomhed i selskabsform,* vil selskabet hæfte for erstatningsansvar, som de enkelte advokaters opgaveløsninger måtte begrunde.

I det *udkast til bekendtgørelse om adgangen til at udøve advokatvirksomhed i selskabsform,* som *Niels Th. Kjølbye* udarbejdede 6) indeholdtes følgende *forslag om hæftelse for advokatselskabers erstatningsansvar:*

"§ 8.

Stk. 1. Den, der ved tegning, køb ... eller på anden måde erhverver aktier i et advokatselskab skal

...

c. afgive en erklæring om at hæfte direkte og personligt for opfyldelsen af alle forpligtelser, som måtte påhvile selskabet i kraft af den gennem selskabet udøvede advokatvirksomhed, herunder navnlig for forpligtelser, der udspringer af ansvar for faglige fejl og forsømmelser, manglende overholdelse af klientkontovedtægten samt uberettiget forbrug af betroede midler."

Et krav om, at samtlige aktionærer bag et advokatselskab skal hæfte direkte og personligt for opfyldelsen af selskabets erstatningsansvar indebærer, at aktionærerne kommer til at hæfte solidarisk herfor.

På baggrund af, at solidarisk hæftelse som hovedregel ikke gælder, hvor flere advokater samarbejder, er det vanskeligt at forstå, hvorfor en sådan hæftelse foreslås gennemført bag en selskabsdannelse omkring en

5. *Axel H. Pedersen:* Indledning til advokatgerningen. København 1963. II p. 185.
6. Betænkning 871/1979 p. 123.

advokatvirksomhed. Set med klientens øjne indebærer selskabsdannelsen en styrkelse af grundlaget for et erstatningskrav derved, at selskabsformuen hæfter sammen med den advokat, hvis adfærd har forårsaget erstatningskravet. En generel solidarisk og personlig hæftelse fra aktionærers side bag et liberalt selskab kendes ikke indenfor andre liberale erhverv, som kan udøves i selskabsform. Efter revisorlovens § 12 stk. 2 foreskrives kun, at "en erklæring, der afgives af et revisionsselskab, skal underskrives af en eller flere statsautoriserede revisorer, som er knyttet til selskabet." 7)

Har en af et advokatsamvirkets advokater uberettiget forbrugt betroede midler, følger hæftelsen for de øvrige advokaters vedkommende de for erstatningsansvaret lige anførte regler suppleret med en fælles hæftelse for de advokater, som har fælles klientkonto. Dommene UfR. 1934.71 HD, 1934.76 HD og 1934.811 ØLD ligger før klientkontoordningens gennemførelse og har ikke særlig interesse. 8)

Spørgsmålet om advokaters hæftelse for det ansvar, advokatvirksomheder ifalder, burde søges afklaret gennem fastsættelse af regler herfor i en *vedtægt for advokatvirksomhed.* Hensynet til orientering af befolkningen tilsiger, at der gives oplysninger om, hvorledes hæftelsesforholdene er bag de enkelte advokatvirksomheder, idet der består et behov herfor, såfremt der ikke gennem en regulering af rådgiveransvaret skabes sikkerhed for, at et ansvar ikke kan overstige en ansvarsforsikringsdækning. En sådan information kunne gennemføres ved et krav om, at det på en advokats brevpapir m.v. blev angivet, hvem der som "ansvarlige indehavere" hæftede for advokatvirksomhedens opgaveløsninger herunder for erstatningsansvar, og hvem der blot som "advokater" virkede i virksomheden med eller uden ansvar overfor klienter afhængig af de konkrete forhold. Et sådant krav om angivelse af "ansvarlige indehavere" vil komme i konflikt med organisationen af store kontorfællesskaber, hvor mange er ansvarlige indehavere, men kun for en del af de aktiviteter, som de på brevpapiret anførte advokater står for.

Er behovet for information om hæftelsesforholdene opfyldt, synes der ikke at være grund til at søge at opstille bindinger for, hvorledes hæftelsen for erstatningsansvar udformes i de enkelte advokatvirksomheder.

7. Om tekniske rådgiverselskaber se *Jørgen Hansen:* Teknikeraftalen. København 1984 p. 299.
8. *Axel H. Pedersen:* Indledning til advokatgerningen. II. København 1963 p. 186.

15.3. Generationsskifter m.v.

I kap. 13.2. om prognose for en advokatvirksomhed blev nævnt behovet for planlægning af virksomhedens udbygning med unge advokater og for disses uddannelse og udvikling. Med den tradition, som hersker her i landet, hvor ansatte advokater kun kendes i et kort åremål efter at bestalling og møderet for landsret er opnået, bliver spørgsmålet om vilkår for optagelse af unge advokater som partnere et spørgsmål, som naturligt indgår i advokatvirksomhedens planlægning og udvikling.

For advokater vil alderens betydning føre til, at ældre advokater på et eller andet tidspunkt må overdrage deres andel af advokatvirksomheden til de yngre partnere. Selv om noget sådant i en virksomhed, som udvikler sig, vil optræde mindre hyppigt end optagelse af unge advokater i virksomheden, er spørgsmålet praktisk.

Fusion mellem advokatvirksomheder har ikke spillet nogen stor rolle i hidtidig praksis. Forklaringen herpå er antagelig den geografiske binding, som indeholdes i rpl. § 124, som stort set udelukker muligheden for fusioner mellem advokatvirksomheder. Ophæves § 124 er der ingen grund til at tro, at der ikke ville komme landsdækkende advokatvirksomheder.

Advokatrådets kollegiale regler beskæftiger sig i to sammenhænge med generationsskifte af advokatvirksomheder.

I *afsnit I pkt. 7* bestemmes følgende:

"Ved overtagelse af en advokatvirksomhed bør parterne foranledige, at der af en statsautoriseret eller registreret revisor udarbejdes en opgørelse over virksomhedens aktiver og passiver, herunder af tilsvaret af betroede midler. Det samme gælder ved oprettelse af et interessentskab om advokatvirksomhed samt ved en advokats indtræden i eller udtræden af interessentskabet."

I afsnit VIII pkt. 2 bestemmes følgende:

"Efter en advokats død skal der levnes hans enke eller bo en frist af 3 måneder til at afstå forretningen. I dette tidsrum må følgelig ingen advokat – hverken direkte eller indirekte – søge at erhverve den afdøde advokats klienter, og særlig må man ikke – hverken direkte eller indirekte – søge at opnå den afdøde advokats faste repræsentationer. 9)

I et tidsrum af 6 måneder efter dødsfaldet skal det være en advokat forbudt at begynde selvstændig advokatvirksomhed i den retskreds, hvor afdøde havde kontor, hvis der i retskredsen er færre end 20 advokater i virksomhed. Advokatrådet kan, når forholdene taler derfor, dispensere fra dette forbud."

9. Om kritik af reglen se *Axel H. Pedersen:* Indledning til Advokatgerningen II. København 1963 p. 136.

I afsnit VI pkt. 2 fremgår ikke, om forbudet i stk. 2 også omfatter optagelse af en ny advokat i en eksisterende virksomhed. Bestemmelsen i afsnit VIII pkt. 2 har til formål at sikre mulighed for salg af enkeltmandsforretninger og har næppe nogen praktisk betydning, hvor en ældre deltager i et kompagniskab trækker sig tilbage eller dør. Bestemmelsens praktiske betydning er antagelig begrænset selv for enkeltmandsforretningers vedkommende, idet reglen ikke forhindrer en klient i at skifte advokatforbindelse med anledning af dødsfaldet, og bevismæssigt er det næsten umuligt at vise, at advokatskiftet er begrundet i, at den nye advokat "har søgt at erhverve" klienten.

De problemer, som knytter sig til generationsskifte af advokatvirksomheder, adskiller sig ikke fra de problemer, som knytter sig til generationsskifte af andre liberale erhvervsvirksomheder. Eksempler på løsning af problemer omkring aktiver, igangværende opgaver, good-will m.v. indeholdes i erhvervsudvalgets vejledning: Advokatsamvirke i interessentskabsform.

FJERDE DEL
Vedtægt for advokatvirksomhed

16. Sammenfatning og konklusioner.

I de enkelte kapitler og afsnit ovenfor er søgt formuleret konklusioner af de enkelte fremstillinger, i det omfang noget sådant var naturligt for emnet og dets behandling.

Under arbejdet med at skrive de foregående 15 kapitler meldte sig flere gange den tanke at prøve at skrive en *vedtægt for advokatvirksomhed.* Tanken blev først afvist som for pretentiøs. En sådan opgave tilkommer værdigere penne i advokatsamfundet end min. 1)

Gennemgang af et meget stort antal kilder, herunder en række fremmede advokatsamfunds regler og vedtægter, og regler og vedtægter for andre liberale erhverv – regler, som i vidt omfang er medtaget i den faglige sammenhæng, har dog skabt en øjeblikkelig viden, som det kan være naturligt at søge at fastholde i et formuleret forslag til, hvordan en vedtægt for advokatvirksomhed kunne se ud.

Opgaven med at skrive en vedtægt for advokatvirksomhed rummer flere vanskeligheder.

Accepterer men *retsplejelovens regler* som grundlaget, havner man i nogle bindinger, som er skadelige for advokatstanden, og som er uden mening i en retsplejemæssig sammenhæng. Andre bindinger udtrykker et direkte angreb på advokatstandens uafhængighed af statsmagten.

Som det er begrundet ovenfor, taler gode grunde for,

at § 119 stk. 6 ophæves, således at betingelserne for at kunne opnå advokatbestalling ikke gøres afhængig af politisk styrede uddannelseskrav for advokater,

at § 124 ophæves, således at advokater kan samarbejde udenfor retskredsene,

1. Private forslag til kollegiale regler m.v. for advokater kendes. Den 20 marts 1918 offentliggjorde *N.H Bache* og *J.B Jørgensen, Viborg* et udkast til "Disciplinær-Vedtægt for Det danske Sagførersamfund." Udkastet er gengivet Axel H. Pedersen: Det danske Advokatsamfund 1919-1969. København 1969 p. 191.

at § 127 gives en tilføjelse om, at de af advokatsamfundet udarbejdede regler om god advokatskik og behandling af betroede midler finder anvendelse på alle advokater herunder på advokatselskaber,

at §§ 133 og 134 ændres, således at det bliver advokatstanden, som tager stilling til, om advokater er kvalificerede til at opnå og bevare "møderet" for domstolene,

at § 143 ændres, således at medlemsskab af advokatsamfundet gøres frivilligt,og således at advokatsamfundet selv fastsætter vedtægt for advokatvirksomhedens udøvelse og medlemmernes foreningsmæssige forpligtelser,

og

at advokatnævnet ophæves, idet nævnskompetencen jfr. rpl. kap. 15 a og b overføres til domstolene.

I forbindelse med bemærkningerne ovenfor i rpl. § 126 om, at advokater skal udvise en adfærd, som ikke er *i strid med god advokatskik* og om, at advokatnævnet i egen magtfuldkommenhed til enhver tid skønner over, hvad dette begreb indeholder, er opgaven med at lave en vedtægt for advokatvirksomhed umulig, hvis den skal udtrykke, hvad god advokatskik er. Formuleres advokatsamfundets regler på samme måde, som en straffelov beskriver gerningsindholdet for adfærd, der sanktioneres af loven, forekommer det lidet velbegrundet, hvis advokatnævnet ikke måtte respektere en sådan beskrivelse og indskrænke sig til en bevisbedømmelse - herunder af de subjektive betingelser for en reaktion - og en retlig subsumption. Skal nævnet tage stilling til en adfærd, som ikke er beskrevet i en sådan vedtægt, og som ikke rammes af andre regler i retssystemet, må nævnets indsats indskrænkes til at søge vedtægter ændret.

Som det flere gange er anført i det foregående, har en stand eller en forening et behov for at have bestemmelser, som regulerer *forholdet imellem medlemmerne indbyrdes* – bestemmelser som ikke har andre begrundelser end de rent foreningsmæssige. Med den opbygning, som advokatstanden har fået her i landet med retsplejelovsændringen i 1982 og med advokatnævnets efterfølgende holdning og praksis til de kollegiale regler, er den danske advokatstand i det alvorlige problem, at man ikke kan håndhæve kollegiale regler, medmindre en overtrædelse af reglerne er stridende imod god advokatskik - hvad en overtrædelse af kollegiale og foreningsmæssige forpligtelser normalt aldrig er, eller bør gøres til.

Endelig har en stand af professionelle rådgivere behov for at kunne formulere de *vilkår, hvorunder rådgivningsopgaver løses*. Sådanne almindelige betingelser for advokatbistand er en del af det retlige grundlag for advokatbistanden og indgår som en del af rådgivningsaftalen mellem en advokat og hans klient. En vedtægt for advokatvirksomhed må naturligt

indeholde de deklaratoriske betingelser, som er gældende for rådgivningsaftalen.

Gennemførte man en opdeling mellem på den ene side regler, der på samme måde som reglerne i straffeloven sigter på at beskrive gerningsindholdet for reaktioner for overtrædelse af retsplejelovens § 126 og på den anden side foreningsmæssige regler og betingelser for advokatbistand, ville man skabe betydelige kompetence- og fortolkningsproblemer. At udvide advokatnævnets kompetence til at påkende overtrædelse af foreningsmæssige bindinger og kollegiale regler er med udvalgets politiske islæt en umulighed. Naturligere kunne det være at begrænse nævnets kompetence til salærsager og at overlade kompetence til at tage stilling til, om retsplejelovens advokatbestemmelser iøvrigt er overtrådte til domstolene, hvis men da ikke også kan vise domstolene den tillid at kunne administrere begrebet "rimeligt advokathonorar" og helt overføre nævnets kompetence til domstolene.

Bestemmelsen i rpl. § 143 om *advokaters tvungne medlemsskab af advokatsamfundet* vanskeliggør udformningen af regler for advokatvirksomhed, som ikke har deres begrundelse i retsplejeloven og i retsplejemæssige hensyn. Manglen på frivillighed i underkastelsen af reglerne og manglen på mulighed for foreningsmæssig reaktion for brud på reglerne gør, at reglernes udformning må blive ufuldstændig.

En række af de beskrevne vanskeligheder kunne løses ret let, hvis medlemsskab af advokatsamfundet på samme måde som andre foreninger blev gjort frivilligt, hvilket bl.a. ville indebære, at advokatsamfundet f.eks. kunne udelukke medlemmer, som groft tilsidesatte foreningens love og vedtægter.

Skal en vedtægt for advokatvirksomhed gennemføres på det nuværende retsplejemæssige grundlag, vil vedtægten komme til at indeholde bestemmelser, der

- som foreningsmæssige og kollegiale opstiller bindinger for advokaters adfærd, bindinger, som frit kan overtrædes af advokatsamfundets medlemmer,
- beskriver bindinger for advokaters adfærd, bindinger, hvis overtrædelse har konsekvenser for honorarfastsættelse og for pålæg af erstatningsansvar,

og

- beskriver bindinger, hvis overtrædelse krænker god advokatskik.

Uden for vedtægten, vil der være en ubeskrevet række af bindinger, hvis overtrædelse efter advokatnævnets opfattelse krænker god advokatskik.

I det følgende udkast til vedtægt for advokatvirksomhed er de foreningsmæssige og kollegiale hensyn samt hensynet til fastlæggelse af almindelige bestemmelser for advokatvirksomhed foretrukket frem for en beskrivelse af, hvad god advokatskik efter retsplejeloven tilsiger. Et forsøg på at beskrive gerningsindholdet for krænkelse af rpl. § 126 stk. 1 må afvente enten en ændring af advokatnævnets holdning, kompetence og sammensætning eller en overførsel af kompetencen til domstolene eller en egentlig advokatvoldgiftsret. I tiden indtil noget sådant er sket, er såvidt ses den eneste sanktion, der kan knyttes til overtrædelse af vedtægten, en udtalelse fra advokatrådet eller et af advokatrådet nedsat udvalg, der kan tage stilling til, om vedtægten er krænket.

17. Forslag til vedtægt for advokatvirksomhed

Vedtægtens anvendelse.

§ 1.

Bestemmelserne finder anvendelse på advokaters virksomhed.
Stk. 2.
Bestemmelserne finder anvendelse på retsforholdet mellem en advokat og hans klient.

Definitioner.

§ 2.

Ved "advokat" forstås den, der som indehaver af advokatbestalling påtager sig en opgave med at rådgive andre. Ved "klient" forstås den, der antager en advokat til løsning af en opgave.

Advokatopgaven.

§ 3.

Advokaten er sin klients uafhængige rådgiver og tillidsmand. Advokaten varetager sin klients interesser i det omfang, noget sådant ikke strider imod kravene til den professionelle standard. Hvis dette er tilfældet, skal advokaten orientere klienten herom.
Stk. 2.
Advokaten yder sin rådgivning og bistand på grundlag af den viden og på det legale grundlag, som er kendt på tidspunktet for opgavens løsning.
Stk. 3.
En advokat skal fremme enhver opgave med fornøden hurtighed og må ikke befordre unødige processer. En advokat må ikke påbegynde eller fortsætte løsningen af en opgave i tilfælde, hvor han er eller bør være klar over, at
a. opgaveløsningen ikke tilfredsstiller klientens behov eller
b. opgaveløsningen vil komme i strid med klientens forudsætninger og muligheder.

Stk. 4.
En advokat er pligtig at holde sin klient orienteret om udviklingen i opgaven.

Inhabilitet.

§ 4.

En advokat må ikke påtage sig en opgave for en klient efter først at have repræsenteret eller have ydet rådgivning til den anden part i samme anliggende.
Stk. 2.
Står advokaten i et sådant forretnings-, familie- eller andet forhold, at der vil kunne rejses tvivl om hans virke som klientens uafhængige tillidsmand, skal han orientere klienten om forholdet og om betydningen heraf. Bevisbyrden for, at klienten har modtaget en rettidig og fyldestgørende orientering påhviler advokaten.
Stk. 3.
En advokat må ikke overtage en opgave, som tidligere har været overdraget en anden advokat, medmindre han har sikret sig, enten at forholdet imellem dem er afviklet, eller at forholdet er indgivet til retlig bedømmelse under betryggende forhold eller kollegaens indforståelse.

Rådgivningsforholdets etablering og afbrydelse.

§ 5.

En advokat har ingen forpligtelse til at påtage sig en opgave, medmindre lovgivningen indeholder særlige bestemmelser herom.
Stk. 2.
Har en advokat påtaget sig løsningen af en opgave, er han forpligtet til at fuldføre den, hvis klienten ønsker det. En advokat kan dog altid frasige sig en opgave, hvis det viser sig, at
a. advokaten har fået urigtige oplysninger af klienten,
b. klienten ikke følger advokatens råd,
c. en fortsættelse af sagen vil stride imod kravene til den professionelle standard,
d. klienten ikke på anmodning betaler forskud eller stiller sikkerhed for salær og omkostninger, eller
e. der indtræder sådanne omstændigheder, at advokatens fortsatte medvirken billigvis ikke kan fordres.

Stk. 3.
Frasiger en advokat sig jfr. stk. 2 løsningen af en opgave, han har påtaget sig, skal han levne klienten tilstrækkelig tid til at antage en anden advokat.

Stk. 4.
En klient kan altid fratage en advokat løsningen af en opgave.

Honorar.

§ 6.

I alle tilfælde hvor en advokat ikke modtager sit honorar af det offentlige som følge af en offentlig beskikkelse eller som retshjælp, modtager advokaten sit honorar af klienten. En advokat må ikke under nogen form – hverken direkte eller indirekte – modtage eller kræve ydelser, som ikke fuldt ud kommer klienten til gode.
Stk. 2.
Skjulte honorarberegninger er utilstedelige.
Stk. 3.
Kan omkostningerne ved løsning af en opgave helt eller delvis dækkes af offentlig retshjælp eller gennem retshjælpsforsikring, skal advokaten give klienten fornøden vejledning herom.

Kaution og sikkerhedsstillelse m.v.

§ 7.

En advokat må ikke påtage sig kaution eller anden sikkerhedsstillelse for en klient, medmindre det sker i overensstemmelse med den af advokatrådet fastsatte vejledning for advokatindeståelser.
Stk. 2.
En advokat må ikke medvirke til at finansiere en klient bortset fra sædvanlige udlæg i forbindelse med løsning af en opgave.
Stk. 3.
En advokat må ikke indlade sig i et forretningsforhold eller i et sameje om et formuegode sammen med en klient, medmindre klienten er repræsenteret af en af advokaten uafhængig advokat.

Tavshedspligt.

§ 8.

En advokat skal iagttage tavshed om alle forhold, som er betroet ham i hans advokatvirksomhed.
Stk. 2.
En advokat skal hemmeligholde alle dokumenter, som er overgivet ham af en klient såvel som al korrespondance mellem advokaten og klienten og mellem advokaten og modparten.
Stk. 3.
Undtagelse fra de i stk. 1 og 2 nævnte forbud gælder i tilfælde, hvor

a. klienten tillader, at oplysninger meddeles eller at dokumenter udleveres eller fremlægges.
b. meddelelse af oplysninger eller fremlæggelse af dokumenter er nødvendige for at beskytte klienten imod en alvorlig forbrydelse.
c. meddelelse af oplysninger eller fremlæggelse af dokumenter er nødvendig som forsvar for advokaten i en af klienten rejst sag eller i en straffe- eller disciplinærsag rejst imod advokaten.

Båndoptagelser.

§ 9.

En advokat må ikke optage eller medvirke til optagelse af telefonsamtaler eller andre konferencer på bånd, uden at den anden part eller de andre deltagere på forhånd har samtykket i optagelsen.

Professionel hæftelse.

§ 10.

En advokat skal på sit brevpapir og i sin markedsføring af virksomheden anføre betegnelsen "advokat" - eventuelt i forbindelse med andre ord som f.eks.: "advokatkontoret", "advokatfirmaet", "advokatselskab" eller lignende - samt navnet på mindst én for virksomheden professionel ansvarlig advokat.

Stk. 2.

Er på en advokats brevpapir og i markedsføring af virksomheden anført navne på en eller flere advokater, anses de alle som professionelt ansvarlige for virksomheden, medmindre andet udtrykkeligt er anført.

Stk. 3.

Skrivelser, dokumenter m.v., som afgives af en advokat, skal være underskrevet af mindst én for virksomheden professionel ansvarlig advokat.

Erstatningsansvar.

§ 11.

En advokat er med de i stk. 2 - 5 anførte begrænsninger over for sin klient ansvarlig efter dansk rets almindelige erstatningsregler for skade, som påføres klienten som følge af fejl og forsømmelse ved advokatens løsning af en opgave.

Stk. 2.

Såfremt der ikke mellem advokaten og klienten er truffet anden aftale kan advokatens erstatningsansvar ikke overstige kr. .... pr. begivenhed.

Stk. 3.

Advokatens erstatningsansvar ophører 5 år efter afslutningen af den op-

gave, som fejlen eller forsømmelsen vedrører. Klienten mister dog retten til at gøre ansvar gældende imod advokaten, såfremt klienten ikke reagerer overfor advokaten, så snart klienten er eller burde være blevet opmærksom på tilstedeværelsen af advokatens mulige erstatningsansvar.
Stk. 4.
Er foruden advokaten en eller flere andre ansvarlige overfor klienten for skade i forbindelse med en opgaves løsning, hæfter advokaten kun for så stor en del af klientens tab, som svarer til den del af den samlede skyld, der er udvist af advokaten.
Stk. 5.
Erstatningsansvar imod en advokats medarbejdere kan ikke gøres gældende i videre omfang, end det kan gøres gældende imod advokaten.

Advokatselskaber.

§ 12.

Advokater kan drive deres virksomhed i selskabsform, såfremt selskabet til enhver tid opfylder følgende krav:

a. Selskabet skal have til udelukkende formål at drive advokatvirksomhed og må ikke drive anden virksomhed.
b. Af selskabets navn skal fremgå, at selskabet driver advokatvirksomhed.
c. Selskabets direktion og flertallet af bestyrelsens medlemmer skal bestå af advokater, og
d. som tegningsberettiget for selskabet må alene anmeldes advokater.

Stk. 2.
Advokatnævnet påser overholdelsen af stk. 1. Overtrædelse af stk. 1 behandles efter reglerne i retsplejelovens kap. 15 b. Har selskabet overtrådt bestemmelsen i stk. 1 kan der pålægges selskabet en bøde.

Advokaters markedsføring, herunder reklamering.

§ 13.

Advokaters markedsføring skal være saglig og rigtig og må ikke gives en form, der er egnet til at vildlede. Advokaters markedsføring må ikke have en form eller et indhold, der er egnet til at nedsætte advokatstandens eller andre advokaters renomme.
Stk. 2.
Advokater må ikke markedsføre deres ydelser med angivelse af pris.
Stk. 3.
Advokaters markedsføring må ikke ske med angivelse af specialer. Gives i en markedsføring oplysninger om opgaveområder indenfor hvilken ad-

vokaten tilbyder sin bistand, skal advokaten kunne dokumentere viden og know-how inden for området.

Personlig henvendelse.

§ 14.

En advokat må ikke søge at tilegne sig en opgave gennem personlig henvendelse herom til nogen i sagen impliceret. Dette gælder, hvad enten henvendelse sker ved personligt fremmøde, skriftligt eller på anden måde.

Stk. 2.

Agitation direkte eller indirekte for at erhverve repræsentation i boer er forbudt. Den bekendtgørelse, som den midlertidige bestyrer i et konkursbo udsender til kreditorerne, må kun være påtegnet en meddelelse om, at den fremsendes i henhold til konkurslovens § 108 af boets midlertidige bestyrer, advokat NN (navn og adresse), hvoraf følger, at det ikke er tilladt at udsende nogen fuldmagtsblanket eller andre henvendelser sammen med bekendtgørelsen eller særskilt.

Forholdet til andre advokater m.v.

§ 15.

En advokat må ikke rette direkte henvendelse til en anden advokats klient i sager, i hvilke det er advokaten bekendt, at kollegaen repræsenterer eller skal repræsentere klienten, medmindre henvendelsen er begrundet i

a. ønsket om oplysninger, som kollegaens klient efter lovgivningen er forpligtet til at udlevere,
b. berettiget varetagelse af advokatens egne interesser eller af klientens interesser, eller
c. at kollegaen trods påmindelse ikke har foretaget det, han efter kravene til den professionelle standard er forpligtet til.

Stk. 2.

En advokat må ikke tage noget initiativ til at komme i forbindelse med klienter, der er eller tidligere har været klienter hos en anden advokat, med hvem den pågældende advokat har haft kompagniskab, kontorfællesskab eller medarbejderskab, eller hos hvem han har været ansat som fuldmægtig.

Stk. 3.

En advokat må ikke modvirke tilkaldelse af en anden advokat. Hvor der er grund til det, bør en advokat, der er anmodet om at varetage begge parters interesser, opfordre den ene af parterne til at antage en anden advokat.

Stk. 4.
En advokat må ikke på utilbørlig måde
a. kritisere en anden advokat, hans arbejde eller hans salærberegning,
b. søge at fortrænge en anden advokat fra en opgave eller
c. søge at skaffe sig selv en opgave.
Stk. 5.
En advokat må ikke udbyde en fast ejendom til salg, således at køberen skal udrede salgsprovision.
Stk. 6.
En advokat må ikke medvirke ved køb og salg af en fast ejendom, hvor det stilles som betingelse for handlen, at han skal berigtige den på såvel købers som sælgers vegne. Ved førstegangssalg af seriehuse, ejerlejligheder og udstykningsgrunde kan det dog stilles som betingelse, at skøde udfærdiges af sælgerens advokat under forudsætning af, at køber forinden handlens indgåelse er gjort bekendt med, at han uden yderligere udgift til handlens berigtigelse kan lade sig repræsentere af egen advokat. Der kan dog kun forlanges halvt skødesalær af køberen. Lader køberen sig repræsentere af egen advokat, tilfalder dette salær købers advokat.

Reglernes overholdelse.

§ 16.

Det påhviler advokatrådet eller et af advokatrådet nedsat udvalg at påse overholdelsen af bestemmelserne i nærværende vedtægt. I tilfælde af overtrædelse af bestemmelserne kan det udtales, at bestemmelserne er overtrådt. Finder advokatrådet eller det af advokatrådet nedsatte udvalg, at en overtrædelse af bestemmelserne krænker god advokatskik jfr. retsplejelovens § 126 stk. 1, kan spørgsmålet herom forelægges advokatnævnet.

Bemærkninger til forslaget.
De følgende bemærkninger knytter sig til det i kap. 1-15 anførte.

Ved opbygningen af forslaget til vedtægt for advokatvirksomhed er det fundet naturligt at forlade den nuværende inddeling af de kollegiale regler med afsnit- og punktinddelinger til fordel for en traditionel paragrafinddeling.

Ad § 1 – Vedtægtens anvendelse.
Som nævnt i kap. 16 har vedtægten som formål at regulere *advokaters professionelle virksomhed og adfærd* i tilfælde, hvor kollegiale og foreningsmæssige hensyn begrunder en regulering. Det er endvidere vedtæg-

tens formål at regulere *retsforholdet imellem en advokat og hans klient.* Disse reguleringer er begrundet i et behov for at beskytte såvel klienten som advokaten og virker dermed til at hævde advokatstandens agtelse og renomme.

I vedtægten udtrykkes intet om *god advokatskik,* jfr. rpl. § 126 stk. 1, ligesom vedtægten, bortset fra § 4 stk. 1, ikke gentager bestemmelser, som indeholdes i retsplejelov eller i bekendtgørelser med hjemmel i retsplejeloven. Som det flere gange er redegjort for ovenfor, udtrykker god advokatskik et særligt disciplinsystem for advokater og dermed et andet formål end vedtægtens

Uanset at vedtægten ikke indeholder krav til "god advokatskik" i retsplejelovens § 126 stk. 1's forstand, bør en opfyldelse af vedtægtens bestemmelser ikke kunne stemples som værende i strid med god advokatskik.

Med fremhævelsen i stk. 1 af, at vedtægten finder anvendelse på advokaters virksomhed sammenholdt med advokatdefinitionen i § 2, er vedtægtens anvendelsesområde begrænset til *advokaters virksomhed som advokater.* Vedtægten er således snævrere end bestemmelserne i rpl. § 126, der jfr. kap. 3.1. stort set omfatter al aktivitet hos mennesker, der har advokatbestalling

Med fremhævelsen i stk. 2 af, at vedtægten finder anvendelse på retsforholdet mellem en advokat og hans klient, bliver vedtægten en del af rådgivningsaftalen mellem advokatvirksomheden og klienten. Da en række af vedtægtens bestemmelser er fravigelser fra gældende ret, bør den praksis søges gennemført, at det samtidig med, at en advokat påtager sig en opgave, præciseres overfor klienten, at opgaven løses på de i vedtægten fastsatte vilkår. Skal vedtægtens bestemmelser fraviges i forhold til klienten, må fravigelserne *udtrykkelig præciseres.* Det bemærkes dog, at en væsentlig del af vedtægtens bestemmelser er præceptive, og at en advokats medvirken til at fravige bestemmelserne i vedtægten kan være krænkende for *den professionelle standards krav* og vil kunne være stridende imod god advokatskik i retsplejelovens forstand. Noget sådant vil navnlig være tilfældet, hvor vedtægtens regler har som formål at sikre en professionel og uafhængig rådgivning, og hvor reglerne har som formål at beskytte modparter og andre advokater.

Ad § 2. Definitioner.

Med definitionen af en advokat søges fastslået, at vedtægten regulerer advokatvirksomheden. Med fremhævelsen af, at advokatvirksomheden består i som advokat at rådgive andre med at løse deres problemer, er ikke gjort begrænsning i *rådgivningens form.* Rådgivningsvirksomhed om-

fatter førelse af retssager, dokumentudfærdigelse og -ekspeditioner såvel som advokaters bistand i økonomiske, forretningsmæssige og personlige juridiske forhold

Vedtægtens bestemmelser finder selvsagt anvendelse på alle *medarbejdere i en advokatvirksomhed.* Der er ingen grund til at præcisere dette i vedtægten, idet alle opgaveløsninger i advokatvirksomheden sker på mindst en advokats professionelle ansvar.

Ad § 3. Advokatopgaven.

§ 3 indeholder sammen med §§ 4-8 bestemmelser til sikring af advokatens uafhængighed som professionel rådgiver og til sikring af forudsætningerne for en saglig og relevant løsning af en rådgivningsopgave

Bestemmelsen i § 3 stk. 1 fastslår, at advokaten er sin klients rådgiver og tillidsmand i opgaven, og at advokaten optræder på sin klients vegne. Bestemmelsen rummer dermed kollegial regel afsnit VI pkt. 1 om, at en advokat alene og udelukkende skal handle i klientens interesse. Bestemmelsen præciserer endvidere, at advokaten er en uafhængig rådgiver. Det fastslås endelig, at en advokat løser sin opgave under respekt af den professionelle standards krav. Klienten må respektere denne begrænsning. I modsat fald er advokaten jfr. § 5 stk. 2 berettiget og formentlig forpligtet til at frasige sig fortsat medvirken til opgavens løsning. Gennem oplysningskravet i stk. 1 sikres, at klienten gives mulighed for at indordne sig under den begrænsning for opgavens løsning, som den professionelle standards krav indebærer for advokatens bistand.

I stk. 2 præciseres det, at advokaten løser sin opgave på grundlag af den viden og det indhold i lovgivningen, som er kendt på tidspunktet for opgaveløsningen. Bestemmelsen er i overensstemmelse med præmisserne i UfR. 1985.489 HD jfr. kap. 6.3. ovenfor.

Kravet om, at rådgivning sker på grundlag af den viden og på det legale grundlag, som er kendt på tidspunktet for opgavens løsning, indeholder et krav om den mængde af viden, herunder hos advokaten selv, som advokaten må sikre tilstedeværelsen af. Bestemmelsen indeholder endvidere et udsagn om, at rådgivningen finder sted på grundlag af den forståelse af lovbestemmelser, som kendes på tidspunktet for rådgivningen. Senere praksis eller autoritative fortolkninger, der ændrer lovbestemmelsers indhold, omfattes ikke af kravet i stk. 2.

Bestemmelsen i stk. 3 rummer retsplejelovens § 126 stk. 1 sidste punktum og en del af juristløftet, og er en konklusion af de begrundelser, som er anført i kap. 6.4. ovenfor.

I udenlandske regler om god advokatskik indeholdes bestemmelser om, at en advokat i tide skal gøre sin klient opmærksom på størrelsen

af sagsomkostninger, hvis disse må antages at kunne blive uforholdsmæssigt høje i forhold til klientens økonomiske stilling eller de interesser, opgaven indeholder. Dette helt naturlige krav er indeholdt i fremhævelsen af "klientens forudsætninger og muligheder" i stk. 3.

I stk. 4 præciseres advokatens pligt til at holde klienten underrettet om udviklingen i hans sag.

Ad § 4. Inhabilitet.

Gennem § 4 sikres advokatens uafhængighed af udenfor klientforholdet liggende interesser eller konfliktmuligheder, som vil kunne påvirke rådgivningen og opgaveløsningen. Sætningen om, at ingen kan tjene to herrer, gælder i høj grad for advokater, hvorfor stk. 1 udtrykker et forbud herimod. Det kunne overvejes at gennemføre en undtagelse fra bestemmelsen i tilfælde, hvor såvel den tidligere klient som den klient, der søger advokatens bistand, samtykker i, at advokaten medvirker ved løsningen af en opgave. Den usikkerhed, der selv i et sådant tilfælde knytter sig til en advokats rådgivning, gør det naturligt ikke at tillade denne mulighed, men at opretholde et absolut forbud.

Bestemmelsen i stk. 3 svarer til kollegiale regler afsnit VII pkt. 1 C.

Ad § 5. Rådgivningsforholdets etablering og afbrydelse.

Bestemmelsen i stk. 1 svarer til rpl. § 125.

Har en klient rettet henvendelse til en advokat, der har påtaget sig en opgave, vil det indebære ulempe og ofte retstab for klienten, hvis advokaten senere frasiger sig sin medvirken til opgavens gennemførelse. Dette forhold tilsiger, at der bør være vægtige og saglige grunde til, at en advokat efter at have påtaget sig en opgave, frasiger sig fortsat medvirken. I stk. 2 er nævnt en række tilfælde, der dog jfr. pkt. e ikke er udtømmende. Som et tilfælde, som er omfattet af pkt. e kan nævnes tilfælde, hvor klienten viser sig at være særdeles kværulantisk.

Stk. 2 tager ikke stilling til, hvornår en opgave må siges at være løst. Hvornår en advokatopgave er løst må afhænge af de konkrete forhold. For førelse af retssager må en advokats opgave antages at være løst ved opnåelse af dom ved den instans, ved hvilken advokaten har ført sagen. Ønsker klienten sagen anket, er advokaten pligtig at sikre, at noget sådant sker rettidigt, men førelse af sagen for ankeinstansen må antages at være en ny opgave.

Bestemmelsen i stk. 4 er i overensstemmelse med, hvad der sædvanligt gælder for rådgivende bistand, se herom kap. 5.3. ovenfor. Med bestemmelsen i stk. 4 er ikke taget stilling til, hvilken betydning afbrydelse af rådgivningsaftalen har for beregning af advokatens honorar. I overens-

stemmelse med normal praksis for rådgivningsaftaler jfr. f.eks. ABR. kap. 7 må det antages, at advokater har krav på honorar for den indtil rådgivningsaftalens afbrydelse præsterede bistand samt for dækning af udgifter, som påløber som følge af aftaleforholdets afbrydelse i utide.

Ad § 6. Honorar.

I stk. 1 fastslås, at en advokat enten modtager sit honorar af det offentlige eller af sin klient. Hermed opstilles et forbud imod, at advokater modtager honorar eller andet vederlag fra andre. Modtager advokaten f.eks. en provision af et forsikringsselskab for at overføre forsikringer til selskabet i forbindelse med berigtigelse af ejendomshandler, skal en sådan provision godskrives klienten.

Bestemmelsen omfatter ikke retshjælpsforsikringsselskabets dækning af advokatens salær i sager, som er omfattet af forsikringsdækningen. Som behandlet i kap. 6.6.3. er retshjælpsforsikringen en forsikringsdækning af klienten. Advokaten har intet klientforhold til retshjælpsforsikringsselskabet.

Forbudet i stk. 2 om skjulte honorarberegninger svarer til den kollegiale regel afsnit IV stk. 2.

Nogen bestemmelse om salærberegning er der ikke grund til at medtage på baggrund af de begrænsninger, som følger af retsplejelovens § 126 stk. 2 og monopollovgivningen.

Bestemmelsen i stk. 3 er i overensstemmelse med advokatnævnets kendelse i sag S. 348-84-9 N af 16. april 1985 omtalt i kap. 10.3. ovenfor.

Ad § 7. Kaution og sikkerhedsstillelse m.v.

Bestemmelsen er en skærpelse af den kollegiale regel i afsnit VI pkt. 3. Der ses ikke at være grunde til at tillade en professionel rådgiver at påtage sig personlig hæftelse for forhold, som ligger udenfor rådgivningsopgavens løsning. Advokatrådets vejledning om advokatindeståelser er gengivet i kap. 5.3. ovenfor. Når den kollegiale regel foreslås skærpet, skyldes det ønsket om at sikre advokatens uafhængighed af sin klient.

Indlader en advokat sig i forretningsforhold eller i sameje om formuegoder med en klient, opstår ofte uklarhed om advokaten i denne opgave varetager "egne interesser", eller om han (tillige) virker som klientens professionelle rådgiver. Da sammenblandingen mellem egne forretningsmæssige eller formuemæssige interesser med varetagelsen af klienters interesser rummer store risici for misbrug og uklarhed, er det i stk. 3 bestemt, at en advokat, der indlader sig i et forretningsforhold eller i et sameje om et formuegode med en klient, skal sikre, at klienten er repræsenteret af en anden uafhængig advokat.

Ad § 8. Tavshedspligt.
Bestemmelserne i stk. 1 og 2 er en skærpelse af den kollegiale regel i afsnit VI pkt. 2 e om, at en advokat ikke må "give uvedkommende oplysninger om en klients eller en tidligere klients forhold." Tillidsforholdet mellem en advokat og en klient har som forudsætning, at klienten kan være sikker på, at advokaten ikke videregiver oplysninger, som klienten har betroet ham, uden at klienten har godkendt, at noget sådant sker.

Ad § 9. Båndoptagelser.
Bestemmelsen svarer til kollegial regel afsnit VI. pkt. 4.

Bestemmelsen er ændret til at omfatte bl.a. videoteknik.

Ad § 10. Professionel hæftelse.
Bestemmelserne omfatter en præcisering af det professionelle ansvar for en advokatvirksomhed. Bestemmelsen i stk. 1 svarer til den kollegiale regel afsnit I pkt. 5. Advokatselskaber er medtaget for det tilfælde, at advokatvirksomhed i selskabsform tillades. Der er ikke i vedtægten optaget bestemmelser til særlig regulering af meddelelse om titler m.v. (kollegiale regler afsnit I pkt. 5-6 og II pkt. i.), idet disse spørgsmål er tilstrækkeligt reguleret gennem kravet i § 12 stk. 1 om, at advokaters markedsføring skal være saglig og rigtig.

Om begrundelserne for stk. 2 og 3 henvises til kap. 5.2.2. ovenfor.

Bestemmelserne i stk. 2 og 3 taler alene om det professionelle ansvar. Hæftelse for lån, bankkredit, købekontrakter, ansættelsesaftaler m.v. følger normale aftaleretlige regler. På samme måde følger hæftelse for erstatningsansvar erstatningsrettens regler. Bestemmelserne taler alene om advokaters professionelle ansvar. Bestemmelserne omfatter ikke advokaters medarbejdere, idet det jfr. stk. 3 er forudsat, at der altid er mindst en advokat, som er professionelt ansvarlig for opgaveløsninger.

Bestemmelsen i stk. 3 svarer i sit indhold til bestemmelsen i revisorlovens § 12 stk. 2 om revisionsselskaber, men stk. 3 er ikke begrænset til advokatselskaber.

Ad § 11. Erstatningsansvar.
Om advokaters erstatningsansvar og om begrundelser for regulering af advokaters erstatningsansvar henvises til kap. 11.2-4 ovenfor.

Bestemmelsen i stk. 2 har nøje sammenhæng med kravet i § 44 i advokatsamfundets vedtægt om, at en advokatvirksomhed skal have en *professionel ansvarsforsikring* med en forsikringssum, der andrager et grundbeløb på kr. 600.000,- med tillæg af en regulering, der beregnes med

udgangen af hvert kalenderår på grundlag af de siden 1. januar 1982 indtrufne stigninger i det af Danmarks Statistik offentliggjorte løntal.

Aftales mellem en advokat og en klient et højere begrænsningsbeløb end ansvarsforsikringens grundbeløb med tillæg af regulering, vil det være naturligt tillige at aftale advokaten tilvejebringer en ansvarsforsikringsdækning mindst svarende til begrænsningsbeløbet.

Ad § 12. Advokatselskaber.
Om begrundelserne for advokatvirksomhed i selskabsform og for begrænsninger i selskabernes organisation henvises til kap. 8.2 ovenfor.

Ad § 13. Advokaters markedsføring, herunder reklamering.
Om begrundelserne for § 13 henvises til bemærkningerne i kap. 9.2.2. Vedtægtens bestemmelser er baseret på de konklusioner, som er begrundet i kap. 9.2.7. I vedtægten er ikke gentaget den kollegiale regel i afsnit II pkt. 14 om advokatrådets mulighed for at kunne udgive en *advokatfortegnelse*. En sådan udgivelse behøver ikke nogen formel hjemmel. Til udgivelsen kræves blot et relevant initiativ i advokatsamfundet.

Ad § 14. Personlig henvendelse.
Bestemmelsen i stk. 1 rummer delvis de kollegiale regler afsnit III pkt. 1. Bestemmelsen er begrundet ovenfor i kap. 9.2.8. Bestemmelsen i stk. 2 er en gengivelse af kollegial regel afsnit III pkt. 3.

Ad § 15. Forholdet til andre advokater m.v.
I bestemmelsen er samlet en del af de i dag gældende kollegiale regler om krav til advokaters adfærd overfor kollegaer. Stk. 1 rummer i det væsentlige kollegial regel afsnit III pkt. 2. Som en ny bestemmelse er indsat pkt. a om klientens pligt til efter lovgivningen at udlevere oplysninger. Om begrundelsen herfor henvises til bemærkningerne ovenfor kap. 6.8. *om offentlige myndigheders forpligtelser til at give oplysninger* i medfør af lovgivningen om offentlighed i forvaltningen og af forvaltningsretlige principper.

I pkt. c er udtrykket "god advokatskik" ændret til udtrykket "kravene til den professionelle standard" som et mere dækkende udtryk.

Stk. 2 svarer til kollegial regel afsnit VIII pkt. 1.

Stk. 3 svarer til kollegial regel afsnit VII pkt. 1 a og 2.

Stk. 4 svarer til kollegial regel afsnit VII pkt. 1 e, d og b, men er for c's vedkommende formuleret videregående end bestemmelsen i afsnit III pkt. 1 b.

Stk. 5 og 6 svarer til kollegial regel afsnit VII pkt. 1 g og f samt pkt. 3 a og b. I forslaget er ikke medtaget kollegial regel afsnit VII pkt. 3 c, idet denne bestemmelse naturligt hører hjemme i salærtaksten.

Ad § 16. Reglernes overholdelse.
Som det er begrundet i § 16 er der ikke i dag mulighed for at knytte sanktioner til overtrædelse af vedtægtens bestemmelse, idet sanktionssystemet er opbygget omkring begrebet god advokatskik, og idet advokatsamfundet ikke med det tvungne medlemsskab for advokater kan opstille krav til medlemmers adfærd, medmindre sådanne krav har hjemmel i retsplejeloven. Det skønnes dog ikke at være i strid med retsplejeloven, at *advokatrådet påser, om reglerne overholdes, når der ikke hertil er knyttet sanktioner.* Udtalelser om en advokats adfærd er hjemlet i vedtægt for advokatsamfundet § 19 stk. 3 og 4 om advokatrådets responderende kompetence.

BILAG

Regler for god advokatskik og kollegialitet

Vedtaget af advokatrådet den 7. september 1956 med senere ændringer

Indledning

Allerede den første lovbestemmelse i Danmark om *procuratorer,* Chr. IV's forordning af 9. september 1638, indeholdt, i forordningens femte afsnit, en række bestemmelser om, hvad procuratorerne skulle, måtte og ikke måtte. Over recessen af 1643 kommer dette lovbud ind i Danske Lov af 15. april 1683, som i 1-9-10 bestemmer, at de, som af borgmester og råd antages til procuratorer, med ed skal forpligte sig til at holde sig fra en længere række nærmere angivne uskikkeligheder og - endelig - til at ville tjene deres principaler med flid, troskab og oprigtighed.

Forordningen af 10. februar 1736, det første lovbud om juridiske examiner, der skal give adgang til embeder som rettens betjente og som procuratorer, bestemmer i I post, § 8, at når examen er forbi, skal examinatus med håndsrækning og stipulata manu love og forpligte sig imod examinatores, at han aldrig vil vidende vige fra ret og retfærdighed, mindre råde nogen til at føre ufornødne processer eller i andre måder consulendo concurrere til nogen uretvis sag eller intention.

Dette løfte afgives stadig*) - med ændring af ordene - af den, som består juridisk eksamen, og eksamensbeviset erindrer kandidaten om, hvad han således har lovet.

Udover eksamensløftet må den, som vil være advokat, forinden beskikkelsen udleveres ham, underskrive en endelig forsikring (loven af 26. maj 1868 om adgang til sagførervirksomheden, § 6) om, at han med flid og troskab vil udføre de sager, der betros ham, og han i det hele vil samvittighedsfuldt opfylde sine pligter som advokat.

Retsplejelovens § 120 foreskriver en højtidelig forsikring*), men gentager i øvrigt loven af 1868's sagførerløfte uændret, bortset fra, at »sagfører« i 1958 her og i rpl. i øvrigt blev erstattet med »advokat«.

Nyt var det, at retsplejeloven - i kapitel 15 - gav bestemmelserne om advokatsamfund og advokatråd og om rådets myndighed og pligt til at påse, at advokaterne i deres forhold som sådanne holder sig lovene efterrettelige og i deres advokatvirksomhed undgår alt, hvad der ikke kommer overens med den hæderlighed, nøjagtighed og pålidelighed, som en offentlig beskikket advokat altid må udvise, lovens § 143.

Medens de ældre lovbud om procuratorernes pligter i det hele kun angik deres virksomhed med retssager, går, som man vil se, eksamensløftet - som jo enhver advokat har aflagt - videre, og også advokatløftet pålægger pligter, som rækker langt udover befatningen med retssager, til hele det område, som i medfør af den historiske udvikling er advokatens gerning i dag.

Erfaringen har forlængst vist - og gennemførelsen af den mundtlige retspleje med den ændring i vilkårene for advokatvirksomheden, som heraf fulgte, har bekræftet - at der udover de advokatpligter, som pålægges ved lovgivningen, er behov for normer, som ikke blot er vejledende for forhold og optræden advokaterne imellem, men som fæstner sig som bindende regler om kollegiale pligter og god advokatskik. Disse normer og regler fremgår af en udvikling, som ikke afsluttes, men stadig er i gang, både således, at nye områder efterhånden omfattes af normerne, og således, at stadig flere normer føles som bindende bud.

De kollegiale regler, som advokatrådet vedtog den 19. marts 1943, fremtrådte som et første forsøg på at samle de normer, som man dengang mente at kunne fastslå som almindelig gældende. De regler, som nu er vedtaget, fører udviklingen videre og skal lære ikke mindst den unge og uerfarne advokat, at han ikke blot har de pligter, som han ved sit eksamensløfte og sit advokatløfte har påtaget sig, men at han også som medlem af Det danske Advokatsamfund er bundet af de kollegiale pligter og af den opfattelse af, hvad der er god advokatskik, hvorved foregående slægtled har hævet og hævdet advokatstan-

*) Nu ophævet.

dens anseelse, den han i sin gerning skal bygge på og føre videre frem.

Afsnit I

Alm. bestemmelser

1. Det er enhver advokats pligt at iagttage god advokatskik og at udvise god kollegial adfærd.
2. I tvivlstilfælde bør advokaten - om fornødent ved henvendelse til advokatsamfundets myndigheder - forvisse sig om, at han ikke ved sine handlinger eller undladelser kommer i strid med reglerne for god advokatskik og kollegialitet.
3. Advokaterne er i deres virksomhed som advokater pligtige at rette sig efter de forskrifter, som advokatsamfundets myndigheder giver.
4. I spørgsmål, som angår standens virke og interesser, og som henhører under advokatsamfundets myndigheders afgørelse, må en advokat ikke henvende sig til andre end advokatsamfundets myndigheder uden først at have henvendt sig til disse.
5. Advokater bør på deres brevpapir benytte betegnelsen »advokat«, eventuelt i forbindelse med andre ord, som f.eks. »advokatkontoret«, »advokatfirmaet«, »advokaterne« eller lignende. Det er tilladt derudover også at benytte gamle titler.
6. Møderetten kan alene angives ved benyttelse af de gamle titler og/eller ved angivelse af betegnelsen »Møderet for Højesteret« eventuelt (»Møderet for samtlige retter«) eller »Møderet for Landsret«.
7. Ved overtagelse af en advokatvirksomhed bør parterne foranledige, at der af en statsautoriseret eller registreret revisor udarbejdes en opgørelse over virksomhedens aktiver og passiver, herunder af tilsvaret af betroede midler. Det samme gælder ved oprettelse af et interessentskab om advokatvirksomhed samt ved en advokats indtræden i eller udtræden af interessentskabet.

Afsnit II

Reklamering, herunder annoncering m.v.

1) En advokat må ikke reklamere eller annoncere for sin virksomhed på en måde, der strider mod god advokatskik.
2) Enhver reklamering for virksomheden, der er urigtig, egnet til at virke vildledende eller anprisende, eller som i øvrigt savner rimelig informationsværdi, er forbudt.
3) En advokat må ikke, hverken i presse, radio, fjernsyn, i annoncering, på brevpapir, kvitteringer, afregninger eller på anden måde i reklameøjemed anvende betegnelsen »specialist« eller tilsvarende, eller angive at have erhvervet særlig sagkundskab eller ekspertise inden for bestemte fagområder.
4) En advokat må ikke ved reklamering fremhæve sin advokatvirksomhed i forhold til andre advokatvirksomheder.
5) En advokat må ikke reklamere med, at han påtager sig opgaver, hvis udførelse henhører under almindelig, traditionel advokatvirksomhed, herunder procedure, inkasso, bobehandling, berigtigelse af ejendomshandler og stiftelse af selskaber. Det er en advokat tilladt at reklamere med angivelse af »almen praksis«, samt at anføre, at han er tilsluttet den offentlige retshjælpsordning og/eller yder retshjælp i henhold til Advokaternes Retshjælp.
6) En advokat må ikke reklamere med priser på sine ydelser. Det er dog tilladt i annoncer at informere om vederlaget for retshjælp.
   De vejledende salærtakster skal ligge til gennemsyn på advokatens kontor.
7) En advokat må ikke på utilbørlig måde udnytte medvirken i presse, radio og fjernsyn til reklame for sin egen virksomhed.
8) Annoncering må kun finde sted i dagblade, distriktsblade, juridiske fagblade og andre periodiske skrifter. En advokat må ikke reklamere for sin virksomhed

ved udsendelse af reklamebrochurer, cirkulæreskrivelser og tilsvarende. Cirkulærer om etablering, flytning og ændring af indehaverforhold må dog udsendes til kolleger, klienter og forretningsforbindelser.

Annoncering må ikke, hverken ved format, udstyr eller typografisk opsætning gøres særligt fremtrædende.

9) I telefonbøger, vejvisere, håndbøger og lignende må advokater kun optages i navnefortegnelse og fælles fagrubrik og alene ved angivelse af navn, titel, møderet, adresse, telefon og træffetid samt uden særlig fremhævelse eller typografisk udstyr.

10) Skilt må kun anbringes på den ejendom, hvori advokaten har kontor, og det må ikke, hverken ved usædvanlig størrelse og/eller anbringelsesmåde, have noget reklamemæssigt præg. Skilt må dog opsættes på ejendomme, ved hvis opførelse advokaten medvirker som juridisk konsulent samt på ejendomme og grunde, som en advokat har til salg eller udlejning.

11) Såfremt en advokatvirksomhed anvender et firmanavn for virksomheden, må dette kun indeholde navnet på en eller flere nuværende indehaveres navne og skal herudover opfylde firmalovgivningens krav. I tilfælde af en eller flere indehaveres udtræden af virksomheden kan den eller de pågældendes navne dog fortsat anvendes i et eksisterende eller ved udtrædelsen antaget firmanavn med eller uden efterfølgerbetegnelse, med mindre dette strider mod den eller de udtrædendes ret.

Der skal dog altid på brevpapir, kvitteringer, afregninger eller andet, der udgår fra en advokats kontor, angives nuværende indehaveres navne.

12) En advokat er berettiget til at søge optagelse i anerkendte udenlandske advokatfortegnelser med angivelse af de oplysninger og virksomhedsområder, som anvendes i den pågældende fortegnelse.

13) Kollektiv reklamering kan tillades af Kredsbestyrelsen. Nægtelse af sådan tilladelse kan indbringes for Advokatrådet.

14) Advokatrådet kan lade udfærdige og fordele en fortegnelse over samtlige advokater. Fortegnelsen kan inden for områder, der fastsættes af Advokatrådet, angive virksomhedsområder for den enkelte advokat. Advokatrådet kan bestemme, at dele af fortegnelsen udgives særskilt. Angivelse af virksomhedsområderne hviler alene på den enkelte advokats egen tilkendegivelse af, at den pågældende advokat påtager sig hverv inden for det eller de anførte virksomhedsområder.

Afsnit III

Personlig henvendelse m.v.

1. Henvendelse angående tilbud om assistance uden forudgående anmodning og henvendelse til en ubestemt kreds, bortset fra den fornævnte annoncering, må ikke finde sted.
2. Henvendelse direkte til en kollegas klient i sager, i hvilke det er advokaten bekendt, at kollegaen repræsenterer eller skal repræsentere klienten, er ikke tilladt, medmindre det sker til berettiget varetagelse af egne eller en klients interesser, og vedkommende kollega trods påmindelse ikke foretager det, han efter god advokatskik har pligt til.
3. Agitation, direkte eller indirekte, for at erhverve repræsentation i boer er forbudt. Den bekendtgørelse, som den midlertidige bestyrer i et konkursbo udsender til kreditorerne, må kun være påtegnet en meddelelse om, at den fremsendes i henhold til konkurslovens § 108 af boets midlertidige bestyrer, advokat N.N. (navn og adresse), hvoraf følger, at det ikke er tilladt at udsende fuldmagtsblanket eller andre henvendelser sammen med bekendtgørelsen eller særskilt.

Afsnit IV

Afregning

Afregning skal foretages så hurtigt som muligt og under iagttagelse af reglerne i de vejledende salærtakster.

Skjulte salærberegninger er utilstedelige.

Afsnit V

Takster m.v.

1. Salærtaksterne er vejledende. Advokaten kan derfor fravige taksterne i opadgående eller nedadgående retning, hvor særlige forhold giver rimeligt grundlag herfor og under ansvar over for advokatmyndighederne, jfr. herved retsplejelovens § 143 (nu § 126, stk. 2).
2. En advokat må ikke tilbyde eller lade tilflyde trediemand nogen andel af salæret for udførelse af juridiske forretninger eller på nogen anden måde, direkte eller indirekte, yde ham noget vederlag eller nogen tjeneste for at bevæge ham til at tilføre advokaten forretninger.
3. Det er dog tilladt at dele kommissionssalær med en ejendomsmægler (ejendomshandler).
4. Henvisningshonorar er utilstedeligt.

Afsnit VI

Forholdet til klienter

1. En advokat skal alene og udelukkende handle i klientens interesse.
2. En advokat må ikke
   a. påtage sig en parts sag eller forretning efter først at have repræsenteret eller have været rådspurgt af den anden part i samme anliggende,
   b. fraside sig en overtaget sags udførelse uden at levne mandanten tilstrækkelig tid til antagelse af en anden advokat,
   c. undlade at give sin mandant oplysning om forhold, der kan give rimelig grund til tvivl om hans evne til uhildet at varetage mandantens interesser, eller give urigtige oplysninger i så henseende,
   d. undlade på forespørgsel at give sin mandant eller en i sagen interesseret advokat meddelelse om forløbet af en sag eller forretning,
   e. give uvedkommende oplysninger om en klients eller tidligere klients forhold.
3. En advokat bør ikke påtage sig kaution for klienter og bør udvise den største tilbageholdenhed med finansiering af klienter.
4. Det er ikke stemmende med god advokatskik at optage eller medvirke til optagelse af telefonsamtaler eller andre konferencer på lydbånd, uden at den anden part eller de andre deltagere på forhånd har samtykket i optagelsen.

Afsnit VII

Forholdet til kolleger

1. En advokat må ikke:
   a. modvirke tilkaldelse af en anden advokat,
   b. fortrænge en kollega fra udførelsen af en forretning,
   c. fortsætte en af en anden advokat påbegyndt forretning uden at sikre sig, at kollegaen fyldestgøres for udlæg og salær,
   d. søge at skaffe sig forretning på illoyal måde, f.eks. ved at underbyde sine kolleger,
   e. på utilbørlig måde kritisere en kollega, hans arbejde eller salærberegning,
   f. udbyde en fast ejendom til salg, således at køberen skal udrede salgsprovision,
   g. medvirke ved køb og salg af fast ejendom, hvor det stilles som betingelse for handelen, at han skal berigtige den på begge parters vegne.
2. Hvor der er grund dertil, bør en advokat der er anmodet om at varetage begge parters interesser, opfordre den ene af parterne til at antage en anden advokat.
3. a. Ved førstegangssalg af seriehuse, ejerlejligheder og udstykningsgrunde kan det stilles som betingelse, at skøde udfærdiges af sælgers advokat under forudsætning af, at køber forinden hande-

lens indgåelse er gjort bekendt med, at han uden yderligere udgift til handelens berigtigelse kan lade sig repræsentere af egen advokat.

b. Der kan kun forlanges halvt skødesalær af køberen. Lader køberen sig repræsentere af egen advokat, tilfalder dette salær købers advokat.

c. Salæret til sælgers advokat omfattes ikke af takstbestemmelserne.

4. Dersom en advokat har en ikke uvæsentlig økonomisk interesse i en fast ejendom på sælgers eller købers side, følger det af bestemmelserne i afsnit VI, nr. 2c, og afsnit VII, nr. 2, at han skal give oplysning herom og opfordre den anden part til at lade sig repræsentere af egen advokat ved handelens berigtigelse.

Afsnit VIII

Konkurrencebestemmelser

1. Det er ikke tilladt, direkte eller indirekte, at tage noget initiativ til at komme i forbindelse med klienter, der tidligere har været klienter hos en anden advokat, med hvem den pågældende advokat har haft kompagniskab, kontorfællesskab eller medarbejderskab, eller hos hvem han har været ansat som fuldmægtig.
2. Efter en advokats død skal der levnes hans enke eller bo en frist af 3 måneder til at afstå forretningen. I dette tidsrum må følgelig ingen advokat - hverken direkte eller indirekte - søge at erhverve den afdøde advokats klienter, og særlig må man ikke - hverken direkte eller indirekte - søge at opnå den afdøde advokats faste repræsentationer.

   I et tidsrum af 6 måneder efter dødsfaldet skal det være en advokat forbudt at begynde selvstændig advokatvirksomhed i den retskreds, hvor afdøde havde kontor, hvis der i retskredsen er færre end 20 advokater i virksomhed. Advokatrådet kan, når forholdene taler derfor, dispensere fra dette forbud.

Afsnit IX

Forholdet til modparten

1. Det følger af bestemmelsen i afsnit VI, 2a, at en advokat, der har været rådspurgt af en part i en sag, ikke må påtage sig sagen for andre.
2. Oplysninger, som advokaten i et sådant tilfælde er kommet i besiddelse af må under ingen omstændigheder videregives eller benyttes uden vedkommendes samtykke.
3. Ved udførelsen af en sag må en advokat ikke gå videre end berettigede hensyn til varetagelse af klientens interesser tilsiger, og navnlig er det utilstedeligt at foretage unødige retsskridt eller søge klientens interesser fremmet på utilbørlig måde.

Afsnit X

Forholdet til andre erhverv

En advokat må ikke

1. ved udførelse af juridiske forretninger i erhvervsmæssigt øjemed - herunder bobehandling - yde bistand til eller have samarbejde, forretningsmæssig forbindelse eller andet mellemværende med personer, der ikke kan udøve de medlemmerne af Det danske Advokatsamfund tilkommende rettigheder, bortset fra de tilfælde, hvor vedkommende ifølge bevilling, beskikkelse eller anden autorisation er udnævnt til at virke i det pågældende hverv,
2. assistere et incassobureau, som forinden sagens oversendelse til advokat foretager påkrav,
3. påtage sig incassationer eller andre forretninger, om hvilke han ved eller har formodning om, at de er tilvejebragt ved utilbørlig agitation eller på anden lignende måde,
4. påtage sig incassationer af fordringer, der er erhvervet på utilbørlig måde.

Afsnit XI

Forholdet til vinkelskrivere

1. Ved vinkelskriver forstås enhver person, der mod vederlag udfører juridiske forretninger, og som ikke kan udøve de medlemmerne af Det danske Advokatsamfund tilkommende rettigheder.
2. En advokat må ikke
   a. bistå en vinkelskriver i udførelsen af hans erhverv som sådan eller have noget forretningsmæssigt mellemværende med ham i hans egenskab af vinkelskriver,
   b. have nogen form for kontorfællesskab med en vinkelskriver,
   c. deltage i nogen juridisk forretnings udførelse på en vinkelskrivers kontor,
   d. under nogen form have à meta forretninger med en vinkelskriver.

Afsnit XII

Kollegialt samråd

Forinden en advokat indgiver klage mod en kollega for ukollegial adfærd, bør han søge sagen ordnet ved kollegialt samråd.

Herom gælder følgende:

Hvis en advokat vil besvære sig over en kollegas adfærd eller af en kollega beskyldes for ukollegial adfærd, henvender man sig til formanden for kredsbestyrelsen i den kreds, hvorunder den indklagede advokat hører, med anmodning om afholdelse af kollegialt samråd, idet han samtidig underretter sin modpart herom.

Kredsbestyrelsens formand anmoder da 2 advokater om sammen med ham at deltage i samråd med sagens parter.

Kredsbestyrelsens formand er ikke bundet i sit valg, og han kan i stedet for selv at lede samrådet udpege en anden dertil.

Kredsbestyrelsens formand eller den, som han udpeger i sit sted, berammer tid og sted for samrådet og indkalder hertil. Samrådet kan efter omstændighederne foregår skriftligt.

Samrådets formål er at søge den opståede meningsforskel bilagt, og der kan ikke træffes nogen beslutning, som ikke tiltrædes af begge interesserede parter.

Forhandlingen i samrådet er fri, og der føres ingen protokol.

Kollegialt samråd kan også anvendes i tvistigheder af anden art.

Afsnit XIII

1. Hvor særlige forhold taler derfor, kan Advokatrådet meddele dispensation fra de foranstående regler, hvis dette efter reglernes indhold måtte være fornødent for at fravigelse kan ske.
2. Ændringer i og tillæg til de foranstående regler gives af Advokatrådet.

Bilag 2

Nyt afsnit II i

Regler for god advokatskik og kollegialitet

som vedtaget i Advokatrådets møde den 13/6 1986.

Reklamering m.v.

1. En advokat må i sin reklamering alene angive følgende:

a) Navn, møderet, billede, firmanavn (under iagttagelse af reglerne i afsnit II A), logo, forretningsadresse, telefonnummer, telegramadresse, telex- og telefaxnummer, girokontonummer, kontortid samt navne på og billeder af medarbejdere,
b) titelbetegnelser, der er udtryk for en afsluttet faglig uddannelse samt anerkendte betegnelser for danske og udenlandske grader og eksaminer,
c) advokatens arbejdsområder,
d) en tekst- og billedmæssig beskrivelse af den bistand, der ydes af advokaten samt fordelen ved at benytte advokatbistand i almindelighed,
e) tidligere beskæftigelse, dog kun i det første år efter nyetablering,
f) i de under pkt. 3 c) nævnte brochurer, cirkulæreskrivelser og andre direkte henvendelser kan anføres faktiske oplysninger af objektiv karakter om advokatens faglige kvalifikationer i forbindelse med en omtale af advokatens arbejdsområde,
g) påbegyndelse af egen virksomhed, indtræden i kompagniskab samt andre ændringer i indehaverkredsen,
h) størrelsen af et takstbestemt salær incl. moms, såfremt det anføres, at taksten er vejledende,
i) samarbejde med udenlandske advokatforbindelser.

2. Reklamering i henhold til stk. 1, må ikke

a) i indhold eller form være uværdig for en advokat eller egnet til at skade advokatstandens omdømme,
b) indeholde urigtige, vildledende eller urimeligt mangelfulde angivelser. Faktiske oplysninger skal kunne verificeres,
c) i indhold eller form være særligt pågående eller aggressiv eller bestå af rene anprisninger,
d) indeholde prisangivelser bortset fra de efter stk. 1 h tilladte,
e) indeholde betegnelsen „specialist" eller tilsvarende udtryk,
f) angive fagområder, på hvilke advokaten ikke har en rimelig erfaring,
g) fremhæve advokatens egen virksomhed i forhold til andre advokatvirksomheder eller fremhæve kvaliteten af egne ydelser i forhold til andre advokaters ydelser,
h) indeholde oplysninger om konkrete sager, herunder om disses udfald, eller angive navne på nuværende og tidligere klienter,
i) på anden måde være i strid med god advokatskik.

3. Reklamering i henhold til stk. 1, må kun ske på følgende måder:

a) i aviser, blade og andre trykte publikationer, herunder telefonbøger, vejvisere, håndbøger, kataloger, programmer o.l., hvor der er almindelig reklameringsadgang for advokater,
b) på brevpapir og lignende,
c) i brochurer, cirkulæreskrivelser og andre direkte henvendelser, såfremt disse alene tilgår kolleger, klienter og forretningsforbindelser samt personer og firmaer, der har anmodet om oplysning om advokatens virksomhed,
d) på messer og udstillinger, hvor der er almindelig reklameringsadgang for advokater, og hvor der er en faglig begrundelse for deltagelsen,
e) ved skiltning på sit forretningssted og på ejendomme, ved hvis opførelse, salg eller udlejning advokaten medvirker som juridisk konsulent.

På sådanne skilte må alene anføres de oplysninger, der er angivet i stk. 1 a,

f) i anerkendte udenlandske advokatfortegnelser med angivelse af de oplysninger, som er tilladt efter udgiverstedets regler.

4. Advokatrådet kan fastsætte afvigende reklameringsregler, gældende for særlige erhvervsområder.

Nyt afsnit II A om firmabetegnelse:

Såfremt en advokatvirksomhed anvender et firmanavn for virksomheden, må dette kun indeholde en eller flere nuværende indehaveres navne eller det gadenavn og nummer eller navnet på den bygning, hvorfra advokatvirksomheden drives; i sidstnævnte tilfælde dog kun hvis navnet hverken helt eller delvis indeholder juridiske eller juridisk farvede bestanddele, dog bortset fra ordet „advokat". Navnet skal herudover opfylde firmalovgivningens og markedsføringslovgivningens krav.

En advokatvirksomhed, som agter at anvende gadenavn med nummer eller navnet på den bygning, hvorfra advokatvirksomheden drives, som firmanavn, skal forinden indhente samtykke hertil fra andre advokatvirksomheder, som allerede er etableret i ejendommen.

Såfremt en eller flere indehavere udtræder af virksomheden, kan den eller de pågældendes navne dog fortsat anvendes i et eksisterende eller ved udtrædelsen antaget firmanavn med eller uden efterfølgerbetegnelse, medmindre dette strider mod den eller de udtrædendes ret.

Der skal dog altid på brevpapir, kvitteringer, afregninger eller andet, der udgår fra en advokats kontor, angives nuværende indehaveres navne.

Bilag 3

INTERNATIONAL CODE OF ETHICS

adopted at Oslo on July 25, 1956 and amended by the General meeting of the International Bar Association at Mexico City, July 29, 1964 and at Stockholm August 18, 1976.

1. This International Code of Professional Ethics is in no way intended to supersede existing national or local rules of legal ethics or those which may from time to time be adopted.

Lawyers shall not only discharge the duties imposed upon them by their own national or local rules, but shall also endeavour when handling a case of an international character to adhere to the rules of this Code subject necessarily to the rules existing in those other countries in which such lawyers are active.

2. Lawyers shall at all times maintain the honour and dignity of their profession.

They shall, in practice as well as in private life, abstain from any behaviour which may tend to discredit the profession of which they are members.

3. Lawyers shall preserve independence in the discharge of their professional duty.

Lawyers practising on their own account or in partnership where permissible, shall not engage in any other business or occupation if by doing so they may cease to be independent.

4. Lawyers shall treat their professional colleagues with the utmost courtesy and fairness.

Lawyers who undertake to render assistance to a foreign colleague shall always keep in mind that the foreign colleague has to depend on them to a much larger extent than in the case of another lawyer of the same country. Therefore their responsibility is much greater, both when giving advice and when handling a case.

For this reason it is improper for lawyers to accept a case unless they can handle it promptly and with due competence, without undue interference by the pressure of other work. To the fees in these cases Rule 19 applies.

5. Except where the law or custom of the country concerned otherwise requires, any oral or written communication between lawyers shall in principle be accorded a confidential character as far as the Court is concerned, unless certain promises or acknowledgements are made therein on behalf of a client.

6. Lawyers shall always maintain due respect towards the court. Lawyers shall without fear defend the interests of their clients and without regard to any unpleasant consequences to themselves or to any other person.

Lawyers shall never knowingly give to the Court incorrect information or advice which is to their knowledge contrary to the law.

7. It shall be considered improper for lawyers to communicate about a particular case directly with any person whom they know to be represented in that case by another lawyer without the latter's consent.

8. It is contrary to the dignity of lawyers to resort to advertisement.

9. Lawyers should never solicit business and should never consent to handle a case unless at the direct request of the party concerned. However, it is proper for lawyers to handle cases which are assigned by a competent body, or which are forwarded to them by another lawyer or for which they are engaged in any other manner permissible under the local rules or regulations.

10. Lawyers shall at all times give clients a candid opinion on any case.

They shall render assistance with scrupulous care and diligence. This applies also if they are assigned as counsel for an indigent person.

Lawyers shall at any time be free to refuse to handle a case, unless it is assigned by a competent body.

Lawyers should only withdraw from a case during its course for good cause, and if possible in such a manner that the client's interests are not adversely affected.

The loyal defence of a client's case may never cause advocates to be other than perfectly candid, subject to any right or privelege to the contrary which clients choose them to exercise, or knowingly to go against the law.

11. Lawyers shall, when in the client's interest, endeavour to reach a solution by settlement out of court rather than start legal proceedings.

Lawyers should never stir up litigation.

12. Lawyers should not acquire a financial interest in the subject matter of a case which they are conducting. Neither should they directly or indirectly acquire property about which litigation is pending before the court in which they practice.

13. Lawyers should never represent conflicting interests in litigation. In non-litigation matters, lawyers should do so only after having disclosed all conflicts or possible conflicts of interest to all parties concerned and only with their consent. This Rule also applies to all lawyers in a firm.

14. Lawyers should never disclose, unless lawfully ordered to do so by the Court or as required by Statute, what has been communicated to them in their capacity as lawyers even after they have ceased to be the client's counsel. This duty extends to their partners, to junior lawyers assisting them and to their employees.

15. In pecuniary matters lawyers shall be most punctual and diligent.

They should never mingle funds of others with their own and they should at all times be able to refund money they hold for others.

They shall not retain money they receive for their clients for longer than is absolutely necessary.

16. Lawyers may require that a deposit is made to cover their expenses, but the deposit should be in accordance with the estimated amount of their charges and the probable expenses and labour required.

17. Lawyers shall never forget that they should put first not their right to compensation for their services, but the interests of their clients and the exigencies of the admistration of justice.

The Lawyers' right to ask for a deposit or to demand payment of out-of-pocket expenses and commitments, failing payment of which they may withdraw from the case or refuse to handle it, should never be exercised at a moment at which the client may be unable to find other assistance in time to prevent irreparable damage being done.

Lawyers' fees should, in the absence or nonapplicability of official scales, be fixed on a consideration of the amount involved in the controversy and the interest of it to the client, the time and labour involved and all other personal and factual circumstances of the case.

18. A contract for a contingent fee, where sanctioned by the law or

Oversigt over anvendt litteratur.

Akademikernes Samarbejdsudvalg: Overgang til bruttotrækpocent. København 1971.

Alexander, Robert S., Peter Mergargee Brown, Archibald Cox and Robert B. Mekay: The Lawyers Professional Independence. American Bar Association 1984.

Alexander-Smith: Conflicts of interest: Multiple Representations. American Bar Association 1983.

Altman, Mary Ahnand, Robert I. Weil: How to Manage your Law Office.

American Bar Association: *Loss Prevention for the professional. 1982.*
- *Professional Discipline for Lawyers and Judges. 1979.*
- *Proceedings of the third national conference on law office economics and management. 1969.*
- *Model Rules of Professional conduct and Code of Judicial conduct. 1983.*
- *Economic facts about Law Practise. 1966.*
- *Administrative and Financial Management in af Law Firm. 1965.*

American Bar Foundation: Annotated Code of Professional Responsibility. Chicago 1979.

Andersen, Ernst: Kompagnonansvaret i sagførerfirmaer m.v. Festskrift til Henry Ussing. København 1951 p. 19.

Betænkning om en reform af den juridiske kandidatuddannelse. 1062/1985. København 1985.

Betænkning vedrørende Revision af retsplejelovens afsnit om advokater. 871/1979. København 1979.

Blume, Peter: Retsinformationssamfundet. København 1986.

Bok, Derek C.: A flawed system. Harvard Magazine may-june 1983 p.38.

Carrington Paul and William A. Sutherland: Articles of Partnership for Law Firms. American Bar Association 1967.

Christensen, Mogens: Revisors skriftlige erklæringer. København 1981.

Christophersen, Rolf: Den Norske Sakførerforening 1933-1958. Oslo 1958.

Cohen, Herman: A History of The English Bar. London 1929.

Crayencour, J.- P.de: Det europæiske Fællesskab og den frie bevægelighed for de liberale erhverv. Luxembourg 1981.

Den Norske Advokatforening: Advokaten - rettens og samfundets tjener. Oslo 1983.

- Forelesninger om Advokatgjerningen. Oslo 1973

- Betydningen for et moderne rettssamfunn av en fri og uavhængig advokatstand og betingelser for, at den kan fylle sin opgave. Oslo 1964.

- Advokaters kontororganisasjon. Oslo 1969.

Det Danske Advokatsamfund: Betænkning om Advokaters Reklamering, herunder annoncering. København 1977.

- Advokatsamvirke i interessentskabsform. København 1971.

Dibner, David R.: Joint Ventures for Architects and Engineers. New York 1972.

Disney, Julian, John Basten, Paul Redmond and Stan Ross: Lawyers. Sidney 1977.

Dugdale, A.M. and K.M. Stanton: Professional Negligence. London 1982.

Foreningen af Statsautoriserede Revisorer 1912-1962. København 1962.

Frost, Jep Lauesen: Ejendomsmæglerens og Ejendomshandlerens Retlige Stilling. København 1964.

Gomard, Bernhard: Revisors stilling i retlig belysning. København 1979.
- Forholdet mellem Erstatningsregler i og uden for kontraktsforhold. København 1958.

Halbo, Sverre M: Rasjonell Arbeidsordning for Sakførere. Oslo 1951.

Halvorsen, Harald: *Advokatyrket og Fremtiden. Oslo 1970.*
- *Salærberegning for Advokater. Oslo 1983.*
- *Advokatvirksomhet – betingelser og krav. Oslo 1984*
- *Advokaten – rettens og samfunnets tjener. Oslo 1983.*
- *Advokatyrket før, nå og fremtidig. Oslo 1985.*
- *Esse BA, 25 years. Oslo 1984.*

Handelsministeriet: Perspektivplan-redegørelse 1972-1987. København 1974.

Hansen, Jørgen: *Liberale Samvirker. København 1965.*
- *Teknikeraftalen. København 1984.*
- *Responsibility and Liability of the Consulting Engineer. FIDIC Forum 1979.*

Hjejle, Bernt: Det Shawske Advokatkontor. København 1978.

Houmark Nielsen, Peter og Torben Bo Jansen: Et samfund under forvandling. København 1982.

International Bar Association: Professional Ethics. London 1970
- The Association, its members and their activities. London 1970.

Ivamy, E.R. Hardy: Casebook on Partnership. London 1970.

Jackson, Rupert and John L. Powell: Professional Negligence. London 1982.

Jess, Digby C.: A Guide to the Insurance of Professional Negligence Risks. London 1982.

Kampmann, Jens: Systemeksport. København 1982.

Karlgren, H: Skadeståndrätt. Stockholm 1965.

Knudsen, Søren Ole og Kjeld Seehuusen: ERFA-Gruppen. København 1978.

Kruse, A. Vinding: Advokatansvaret. København 1985.
- Erstatningsretten. København 1965.

Langebæk, Steen: Bestyrelsens Idégrundlag og Funktion. København 1985.

Lee, Graham: Planned Practice Development. London 1984.

Lund, Fr. Stang: Sakførergjerningen. Oslo 1949.

Manchester, A.H.: Modern Legal History. London 1970.

Michelsen, Hans M: Saksforberedelse og prosedyreteknikk. Oslo 1981.

Moberly, William: Partnership Management. London 1983.

Mogensen, Kristian: Anmeldelse af Jørgen Hansen: Liberale Samvirker. UfR. 1967 B.240.

Monopoltilsynet: Advokaterhvervet. København 1982.
- Revisorerhvervet. København 1985.
- Fusioner og Virksomhedsovertagelser i Dansk Erhvervsliv 1984. København 1985.

Nader, Ralph og Mark Green: Verdicts on Lawyers. New York 1976.

OECD: Competition Policy and the Professions. Paris 1985.

Pedersen, Axel H.: Indledning til Advokatgerningen I og II. København 1963.
- Sagførersalærer. København 1958.
- Det Danske Advokatsamfund 1919-1969. København 1969.

Pfenningstorf, Werner: The European Experience with Attorney Fee Shifting. Law and Contemporary Problems Volume 47. Winter 1984. Number 1.
- *and Spencer Kimball:* Legal Service Plan. American Bar Foundation. Chicago 1977.

Plesner, Mogens: Sagførerfirma eller ej. Juristen 1951 p. 240.

Ricard, C.: En Advokats Erindringer. København 1981.

Smith, Reginald Heber: Law Office Organization. American Bar Association 1940.

Spang-Hanssen, H. Stakemann: Advokatsalærer. København 1985.

Suenson, Ebbe: Hæftelsen i Advokatsamvirker. UfR. 1985 B. 225.

The Law Society: A guide to the professional conduct of solicitors. London 1974.

- A guide to Partnership Problems and Pitfalls.
- The Law Society's Digest. London 1954 med supplement London 1970.

Tidemand-Petersson, Bengt V.: Lægeansvar. København 1960.

Underwood, Asley and Stephen Holt: Professional Negligence. London 1981.

Ussing, Henry: Erstatningsret. København 1947.

Wiklund, Holger: God Advokatsed. Stockholm 1973.

Williams, Richard A: Model Partnership Agreement. American Bar Association 1982.

Øvergaard, J.: Norsk Erstatningsrett. Oslo 1951.

STIKORDSREGISTER

ABA:
Annotated Code of Professional Responsibility:
EC 1-1: 100
EC 1-5: 54
EC 2-20: 131
EC 5-1: 68
EC 5-24: 193

- Model Rules of Professional Conduct:
2.1: 68
7.1: 212
7.2: 212
7.3: 216

Advokat:
antal: 24, 66, 94-99
bestalling: 71
kompetence: 124
uddannelse: 64-66
vedtægt: 327-340

Advokatdirektiv: 179-181

Advokatfinansieret rådgivning: 131, 329-345

Advokatfortegnelsen: 202, 217

Advokatfuldmægtig:
ansvar: 314
ansættelse: 99
konkurrenceklausul: 198
løn: 99
uddannelse: 62-64, 79

Advokatmødet: 160

Advokatnævnet:
(se også god advokatskik)
erstatningskrav: 113, 120, 251
faderlige formaninger: 109, 110-113
hjemmel: 72
kompetence: 103-109
materielle spørgsmål: 113-116
procedureform: 109
sagsantal: 156
sammensætning: 108
takt og tone: 117
årsberetninger: 106

Advokatrådet:
efteruddannelse: 64
kompetence: 102, 104, 157, 159, 324, 333, 340
uddannelsesbetænkning: 59, 62
udtalelser: 120, 160, 253, 340
struktur: 159

Advokatsamfund. De danske:
ansvarsforsikringskrav: 263, 338
B-Fond: 263
diciplinær myndighed: 76-80, 155-157
erhvervsorganisation: 155-166
formål: 158
kompetence: 102, 104, 157, 159, 324, 333, 340
medlemsantal: 98
medlemspligt: 72-80, 163-165
sammensætning: 269
struktur: 158-162
vedtægt: 72, 104, 158

Advokatselskaber:
begrundelse: 185-192
begrænsninger: 192-195, 331
bestyrelse: 194, 331
hæftelse: 194, 316
navn: 220
norske regler: 193
signatur: 194, 221, 316, 330, 331
svenske regler: 193

Advokatvirksomhed: 13, 45-47, 223-228

Advokatvirksomheder:
beskatning: 30-35
budgetlægning: 299-301
enkeltmandsvirksomhed: 269, 279, 310
etableringsret: 120, 173-178
finansiering: 30, 90, 190
finansieringsbehov: 30, 207
indtjening: 30, 42
kompagniskab: 281, 309-319
kontorfællesskab: 280, 304-309
navn: 218-222
omkostninger: 30
organisation: 279-303
planlægning: 271-278
registre: 291-303
selskabsform: 184-196
signatur: 221, 330
struktur og virke: 267-269

Afbrydelse af en opgave: 84-86, 126, 239, 328, 336

Aftale om advokatbistand: 80-84, 239-245, 329, 333

Afvisning af en opgave: 80-84, 328, 336

Akademikernes Centralorganisation: 23, 154

Almindelige bestemmelser for teknisk Rådgivning og bistand. ABR:
1.1.1.: 84, 93, 100
1.1.2: 133
1.1.4: 133
1.1.5: 49
6.2.2: 257
6.2.3: 258
6.2.5: 261

American Bar Association:
Se ABA.

AM & S imod fællesmarkedskommissionen: 138

Annoncering:
se markedsføring.

Ansat advokat: 47, 219, 314

Ansvarsforsikring:
B-Fond: 263
dækningsbegrænsninger: 255-257, 263, 307-309
dækningspligt: 249, 356, 309
kontraktsansvar: 309
krav om: 263, 338

Ansvarsregulering:
begrundelse: 256
beløbsbegrænsning: 257
flere skadevoldere: 260
klientens indflydelse: 138
teknisk rådgivning: 257
tidsbegrænsning: 257

Arbejdsløshedskassen for selvstændige erhvervsdrivende. ASE: 170

Arkitekter: 21, 92, 101, 164, 167, 228

Avancebegrænsning: 129

Behov:
for advokatbistand: 43
for rådgivning: 23-41

Beløbsbegrænsning af erstatningsansvar: 257

Beredskabsviden:
(se paratviden)

B- skattesystemet: 32-35

Beskatning: 30

Beslutninger: 25, 54, 126

Bestyrelsesmedlem: 93

Bruttosalærindtægt: 42

Budget og budgetkontrol: 299-301

Båndoptagelser: 330

Chr. IV's forordning af 9.9. 1638: 68

Chr. VII's forordning af 19.7. 1793: 100

Commission Consultive des Barreaux de la Communaute Europénne C.C.B.E.: 107

Condictio indebiti: 245

Contingent fee: 131, 241-244

Danmarks Jurist- og Økonomforbund: 154

Dokumentindsigt: 139-143, 147

Dyrlæger: 21, 101, 167

EDB-Teknik: 42

EF-Pas for advokater: 171

Enkeltmandsvirksomhed: 269, 279

Erhvervsudvalget. Advokatsamfundets:
kompetence: 161
sammensætning: 161
statistik: 43

Erstatningsansvar:
advokatnævnet: 113, 120, 251
god advokatskik: 120, 251-253
grundlag: 250-253
honorarets betydning: 46, 129, 196
hæftelse: 263, 313-317
indhold: 248-255, 330
kompagniskaber: 313-317
regulering: 255-263, 330
skatterådgivning: 122
størrelse: 255
tab: 253-255

Etableringsret:
kontor i flere retskredse: 120, 173-178
Romtraktaten: 178-184

Faderlige formaninger: 109-113

Flere skadevoldere: 260-262

Finansiering:
af advokatvirksomheder: 90-92
af klienter: 88, 329

Finansieringsbehov: 29-35, 189, 329

Finlands Advokatförbund:
honorarer: 238
kollegiale regler: 87, 88, 100

Firma:
advokatselskaber: 220
advokatvirksomheder: 218-222

Forretningsmæssigt samarbejde:
med advokater: 189-191, 222-228, 304-319
med klienter: 88, 329

Forældelse:
erstatningskrav: 258
honorar: 244
klageadgang: 245

Fællesmarkedet:
AM S Europe Ltd. imod kommissionen: 138
etableringsret: 178-184
Jan Thieffry-sagen: 182
Ono Klopp-sagen: 183
Reyners-sagen: 180
tavshedspligt: 139-141
Van Binsberger-sagen: 181

Generationsskifte: 218

God advokatskik:
begreb: 103-107
begrænsning af advokatvirke: 173
erstatningsansvar: 120, 251-253
faderlige formaninger: 109-113
henvendelse til anden advokats klient: 119, 146
indhold: 102-120
kollegiale regler: 104-109, 218
kontor i flere retskredse: 174
markedsføring: 119, 198, 206-210, 214
materielle retsspørgsmål: 113-116

samarbejde med andre: 86
sikring af kollegas salær: 119
takt og tone: 117
vejledningspligt, retshjælp: 237

Good-will: 186

Good-will beskatning: 186

Gratis bistand: 47, 129, 196

Grundighed: 53, 57

Habilitet:
advokat: 86-88, 147, 328, 336
advokatnævnsmedlemmer: 109

Hemmeligholdelsespligt:
se tavshedspligt.

Henvendelse til advokats klient: 119, 146

Honorar:
begrundelse og form: 230-238
betales af klient: 128, 132, 329
betales af retshjælpsforsikring: 134-137
betales af staten: 133, 329
fordeling: 306
forældelse: 244
grundlag: 229-238
hæftelse: 304-306
procenthonorar: 232-235
reklamation over: 244
rimeligt: 196, 245-247
skønsmæssigt fastsat: 232-235
størrelse: 232
timehonorar: 235-238

Honoraraftaler:
afbrydelse af opgaven: 237
aftalefrihed: 239
bevisbyrden for: 241
contingent fee: 131, 242-244
løbende opgaver: 239

Honorarniveau: 128-132

Honorarregler: 128, 160, 192, 230-238, 241

Humankapital: 91, 190

Hæftelse:
advokatsamvirker: 313-317, 330
advokatselskaber: 316, 330
erstatningskrav: 263, 313-317
honorar: 304-306
sagsomkostninger: 304-306

Højesteretsskranken, Foreningen: 144, 166

Indkomstbegreb: 33

Indeståelser: 88-90, 329, 337

Informationer:
behandling af: 42
om know-how: 201
mængden af: 42

International Bar Association. IBA: 171

International Code of Ethics:
se bilag 3.
art. 10: 81, 85
art. 14: 138
art. 18: 132
art. 19: 304
art: 20: 228

Juridisk tankegang og metode: 49, 54, 58

Juridiske forretninger: 93, 223-228

Juristløfte: 125

Kaution: 88-90, 329, 337

Klient/sagsregister: 392

Klopp-sagen: 183

Kollegiale regler:
se regler for god advokatskik og kollegialitet.

Kompagniskab: 281, 309-317

Konkurrence, offentlige myndigheders: 36-41

Konkurrenceklausuler: 198

Kontor i flere retskredse:
se etableringsret.

Kontorfællesskab: 280, 304-309

Kredsbestyrelse: 159

Kredsmøder: 159

Landinspektører: 21, 101, 167

Landskabsarkitekter: 21, 101, 167

Law Society, The: 214, 268

Liberale erhverv: 21, 169

Liberale Erhvervs Råd:
formål: 167
opgaver: 168-170
sammensætning: 21, 155, 167
struktur: 151, 167-170

Loyalitet:
overfor advokatstanden: 213
overfor modpart: 142-147
overfor retssystemet: 53

Læger: 21, 101, 167

Markedsføring:
ABA: Model Rules: 212
advokatnævnets praksis: 119, 206-210
advokatstandens renomme: 213, 331
annoncering: 119
annoncering med pris: 204, 214, 331
Law Society, The: 214
markedsføringslov: 205
monopollov: 206
Norske regler: 211
Nye regler: 210, 211 og Bilag 2
oplysning om know-how: 204
personlig henvendelse: 145, 216-218, 332

prismærkningslov: 205
reale grunde: 199-205
reklamer: 215, 331
Svenske regler: 211
usaglig og urigtig: 213, 331
vildledende: 213

Markedsføringslov: 205

Medlemspligt af advokatsamfundet: 72-80, 163-165

Monopollov: 199, 206

Monopoltilsynet: 99, 199, 204, 246

Norsk Forordning af 19.8. 1735: 70

Norske Advokatforening, Den:
honorarer: 236-238
medlemsskab: 73
regler for god advokatskik: 88, 94, 100, 193, 211

Offentlig beskikkelse: 85, 129, 132, 233

Omkostninger: 29-35

Opgaven:
se rådgivningsopgaven.

Oplysningspligt: 86, 138-143

Overskudsfordeling: 310-313

Paradigmasamling: 301-303

Paratviden: 51, 59, 62

Pension: 31

Personlig henvendelse:
se markedsføring.

Perspektivplan - redegørelse: 23, 167

Planlægning af advokatvirksomheder: 300-310

Prisavertering: 204, 214, 331

Prismærkningslov: 205

Prisstop: 15

Procenthonorar:
se honorar.

Professionel standard: 100, 120

Professionel standards krav:
god advokatskik: 101, 120
grundlag for erstatningskrav: 251-253
grundlag for opgaveløsning: 122-127
rådgivningsopgaver: 121, 250

Professionelt ansvar:
begreb: 248-250
grundlag for rådgivning: 251-253
honorar for: 232

Prognose: 272-278

Regler for god advokatskik og kollegialitet:
afsnit I. Alm. bestemmelser.
pkt. 1: 217
pkt. 3: 217
pkt. 5: 218
pkt. 7: 318
afsnit II Reklamering, herunder annoncering m.v.
pkt. 1: 211
pkt. 2: 211
pkt. 11: 219-222
pkt. 14: 217
Ny reklameringsregler 1986: 210 og Bilag 2
afsnit III. Personlig henvendelse m.v.
pkt. 1: 216, 339
pkt. 2: 145
pkt. 3: 216
afsnit IV. Afregning: 132
afsnit V. Takster m.v.
pkt. 2: 306
pkt. 4: 307
afsnit VI. Forholdet til klienter.
pkt. 1: 81
pkt. 2: 85, 87, 143, 147
pkt. 3: 340
Afsnit VII. Forholdet til kollegaer:

pkt. 1: 119, 144, 339
pkt. 2: 87, 144, 339
pkt. 3: 340
afsnit VIII. Konkurrencebestemmelser:
pkt. 1: 198, 339
pkt. 2: 318
afsnit IX. Forholdet til modparten:
pkt. 1: 147
pkt. 2: 147
pkt. 3: 125, 147
afsnit X. Forholdet til andre erhverv:
pkt. 1: 222, 252
pkt. 2: 222, 252
afsnit XI. Forholdet til vinkelskrivere:
pkt. 1: 222, 227
pkt. 2: 222, 227

Registrerede revisorer: 21, 167

Reklamer:
se markedsføring.

Reklamation: 244

Responsa: 199, 160, 253, 340

Retshjælp: 85, 130, 132, 233

Retshjælpsforsikring:
afvisning af opgave: 81
beslutninger: 134
genstand: 130
honorar: 134
klientforholdet: 134, 337
misbrug af: 137
personskader: 130
uafhængighed: 134

Retsplejelov:
§ 119: 71, 184, 203
§ 119 stk. 6: 61, 64, 80, 323
§ 122: 46, 70
§ 124: 173-178, 323
§ 125: 81, 336

§ 126 stk. 1: 45, 102-120, 127, 128, 146, 195, 197, 211
§ 126 stk. 2: 125, 229, 238, 245-247
§ 126 stk. 3: 45, 110
§ 130 : 178
§ 131: 45
§ 133: 70, 324
§ 134: 70, 71, 324
§ 138: 46
§ 143: 45, 72, 73, 79, 102, 105, 159, 324
§ 144: 72, 73, 105
§ 145: 109
§ 147 b: 45, 103, 104, 118, 245
§ 147 c: 46, 103
§ 147 e: 106
§ 170: 139

Revisionsvirksomhed: 93, 167, 193

Reyners-sagen: 180

Rimeligt honorar: 196, 245-247

Robin Hood-princippet: 233

Rådgivende Ingeniører: 21, 92, 101, 164, 228

Rådgivning:
advokat: 46
behov: 23-41
form: 21
forudsætning: 22
grundlag: 124
honorar: 47, 129, 196
indhold: 22
moralsk vurdering: 125
offentlige myndigheders: 36
valg: 124

Rådgivningsopgaven:
advokategenskaber: 50
afbrydelse: 83, 135, 328
aftale: 80-84, 239-245, 329, 333
ansvar: 248-253
faktum: 48

finansiering: 232
jus: 49
klientens indflydelse på: 127, 138
lovlige midler: 146
løsning: 47-53, 123-128, 288-291, 327, 335

Sagsnummer: 293

Salær:
se honorar.

Samarbejde:
mellem advokatvirksomheder: 189-191, 222-228, 304-319
med klienter: 88, 329
med liberale erhvervsudøvere: 222-228
totalrådgivning: 41, 226-228

Samarbejdsaftaler mellem advokater:
omkring en enkelt opgave: 304-309
generelt: 309-319

Signatur:
advokatselskaber: 194, 221
advokatvirksomheder: 221, 314
revisionsselskaber: 194

Skattereform: 32, 191

Skatterådgivning: 122

Specialer: 331

Statsautoriserede ejendomsmæglere: 21, 156, 167

Statsautoriserede revisorer: 21, 93, 167, 193

Sveriges Advokatsamfund:
honorarer: 238
Vägledande regler om god advokatsed: 87, 88, 100, 125, 193, 211

Systemeksport: 41

Tandlæger: 21, 102, 167

Tavshedspligt: 93, 138-143, 329, 338

Thieffry-sagen: 182

Tidsbegrænsning af advokatansvar: 257-259

Timehonorar: 235-238

Time/sagsregnskab: 273, 295-299

Tjenesteydelser, fri udveksling:
se etableringsret.

Totalrådgivning: 41, 226-228

Uafhængighed af
advokatmængde: 94-99
andre erhverv: 92-94
andre virker: 92-94
klienten: 80-90
offentlige myndigheder: 70
opgaven: 80-90
retshjælpsforsikring: 147
staten: 69-80

Uafhængighedskrav:
liberale erhverv: 22, 30
professionel rådgivning: 22, 30, 67-69

Uddannelse:
advokat: 55, 64-66
advokatfuldmægtig: 62-64
universitet: 56-62

Uddannelseskrav:
advokatbestalling: 72
advokatgerning: 55-66
liberale erhverv: 22, 169

Uddannelsesniveau: 66, 99

Udenlandske opgaver: 241

Underskriftskrav:
se signatur.

Union International des Advocat. UIA: 171

Unødig trætte: 125

Valg af rådgiver: 204

Van Binsbergen-sagen: 181

Vederlag:
se honorar.

Viden:
grundlag for honorar: 230
grundlag for kombinationsfelt: 47, 54, 58
opbygning: 176, 189, 202

Vinkelskrivere: 222-228

Virksomhedskonsulenter: 21, 101, 167

Young Lawyers International Association. AJA: 172

Økonomiske samarbejder med klienter: 80-82